EAST AFRICAN COMMUNITY

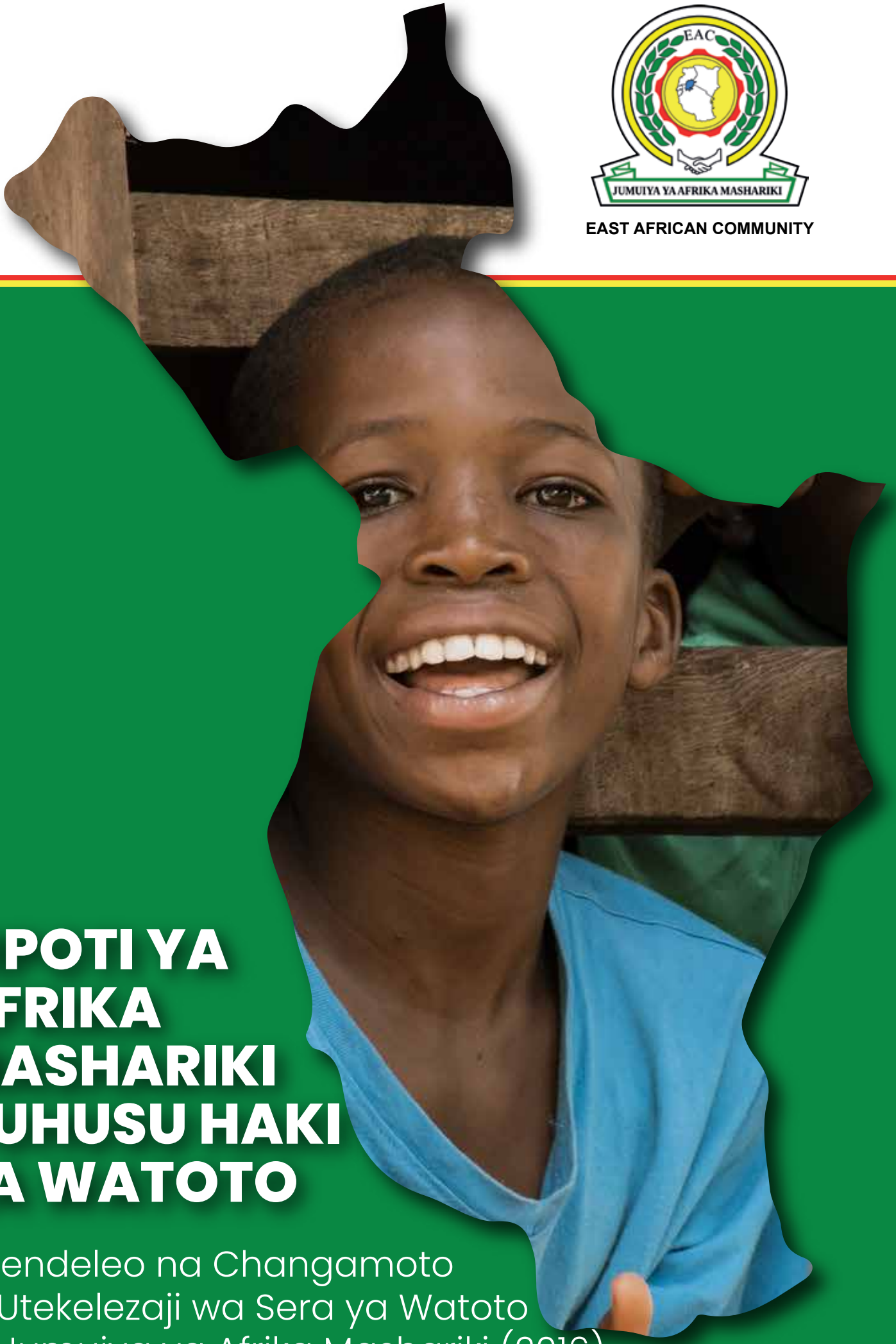

RIPOTI YA AFRIKA MASHARIKI KUHUSU HAKI ZA WATOTO

Maendeleo na Changamoto za Utekelezaji wa Sera ya Watoto ya Jumuiya ya Afrika Mashariki (2016)

EAST AFRICAN COMMUNITY

RIPOTI YA AFRIKA MASHARIKI KUHUSU HAKI ZA WATOTO

Maendeleo na Changamoto za Utekelezaji wa Sera ya Watoto ya Jumuiya ya Afrika Mashariki (2016)

ikishirikiana na

African Child Policy Forum ACPF

Save the Children

CONTENTS

VIFUPISHO **4**

MUHUTASARI MKUU **8**

1. UTANGULIZI **14**

1.1 USULI 14

1.2 MALENGO NA UPEO 14

2. MBINU **15**

2.1 MFUMO WA MAENDELEO YA UKAGUZI 15

2.2 VYANZO NA MBINU ZA UKUSANYAJI DATA 15

2.3 MUHTASARI WA DATA NA USANISI 16

2.4 MAPUNGUFU YA UKAGUZI 16

3. MUKTADHA WA JAM **16**

3.1 MASUALA YA UCHUMI -KIJAMII 16

3.2 UPATIKANAJI WA ELIMU YA MSINGI 17

3.3 VVU na UKIMWI 18

3.4 KIWANGO CHA VIFO VYA WATOTO WACHANGA 18

3.5 HAKI ZA BINADAMU 18

4. TATHMINI YA MAENDELEO NA UCHANGANUZI WA MATOKEO **19**

4.1 KIPAUMBELE CHA KWANZA KATIKA SERA: URIDHIAJI, UHALALISHAJI NA UTEKELEZAJI WA HATI ZA HAKI ZA WATOTO 19

4.2 KIPAUMBELE CHA PILI KATIKA SERA: UOANISHAJI WA SHERIA NA SERA ZA KITAIFA NA VIFAA VYA KIMATAIFA NA KIKANDA 24

4.3 KIPAUMBELE CHA TATU KATIKA SERA: HAKI YA URAIA NA UTAMBULISHO 35

4.3.1 USAJILI WA VIZAZI 35

4.3.2 UTAIFA NA URAIA 36

4.4 KIPAUMBELE CHA NNE KATIKA SERA: KUIMARISHA MBINU ZA KIMATAIFA ZA HAKI ZA WATOTO 42

4.5 KIPAUMBELE CHA TANO KATIKA SERA: KUIMARISHA MIFUMO YA TAIFA YA ULINZI WA WATOTO 44

4.6 KIPAUMBELE CHA SITA KATIKA SERA: MKABALA WA KUTOA ELIMU BORA, AFYA NA ULINZI WA JAMII KWA WATOTO 53

4.7 KIPAUMBELE CHA SABA KATIKA SERA: KUIMARISHA ULINZI WA WATOTO KATIKA HALI YA MIGOGORO NA DHARURA 56

4.8 KIPAUMBELEA CHA NANE KATIKA SERA: UTAFUTAJI WA RASILIMALI YA NA TAASISI ZA HUDUMA ZA WATOTO 62

4.9 KIPAUMBELEO CHA TISA KATIKA SERA: KUIMARISHA MBINU ZA UFUATILIAJI, UTAFITI NA UTOAJI RIPOTI KUHUSU HAKI ZA WATOTO 69

4.10 KIPAUMBELE CHA KUMI KATIKA SERA: UKUZAJI WA TAASISI NA USHIRIKI WA WATOTO 74

4.11 WAJIBU WA SEKRETARIETI YA JAM KATIKA UTEKELEZAJI WA SERA YA WATOTO 78

4.12KIWANGO NA ATHARI YA JANGA LA UVIKO-19 KATIKA NCHI WANACHAMA 79

4.12.1 KIWANGO CHA ATHARI YA UVIKO -19 KATIKA NCHI WANACHAMA 79

4.12.2 USUMBUFU NA ATHARI ZA JANGA HILI KWA WATOTO 82

4.12.3 UWEZO WA NCHI WANACHAMA WA KUKABILIANA NA ATHARI ZA JANGA LA UVIKO-19 83

4.12.4 MAPENDEKEZO MUHIMU NA MIPANGO YA MAENDELEO BAADA YA **UVIKO- 19** **85**

HITIMISHO KUU NA MAPENDEKEZO **84**

5.1 HITIMISHO KUU 84

5.2 MAPENDEKEZO 84

MAREJEO **85**

VIAMBATISHO **94**

VIFUPISHO

BTHW/NCCS	Baraza la Taifa la Huduma za Watoto (National Council for Children's Services)
BTWK/NKCA	Baraza la Taifa la Watoto Kenya (National Kenya Children's Assembly)
BUK/AAC	Baraza la Ushauri wa Kieneo (Area Advisory Council)
BWK/KCA	Baraza la Watoto Kenya (Kenya Children's Assemblies)
C-SEMA	Watoto –Sema (Children Speak) (Kiswahili)
CUI	Child Rights Coalition Umwana ku Isonga
DKMVU/ART	Dawa za Kupunguza Makali ya Virusi vya Ukimwi (Antiretroviral Therapy)
IZU	Inshuti Z'Umuryango (Friends of Families/ Marafiki wa Familia).
JAM/EAC	Jumuiya ya Afrika Mashariki (East African Community)
JAUW/APSP	Jukwa la Afrika la Ulinzi wa Watoto (The Africa Platform for Social Protection)
JKU/TFR	Kiwango cha Uzazi kwa Ujumla (Total Fertility Rate)
JMT/URT	Jamhuri ya Muungano wa Tanzania (United Republic of Tanzania)
KAUW/CPC	Kamati ya Ulinzi wa Watoto (Child Protection Committee)
KKHUW/ ACERWC	Kamati ya Kiafrika ya Haki na Ustawi wa Watoto (African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child)
KMB/HDI	Kiwango cha Maendeleo ya Binadamu (Human Development Index)
KTW/NCC	Kamisheni ya Taifa ya Watoto (National Commission for Children)
KUW/CPU	Kitengo cha Ulinzi wa Watoto (Child Protection Unit)
KVW/CMR	Kiwango cha Vifo vya Watoto (Child Mortality Rate)
KVWWIMR	Kiwango cha Vifo vya Watoto Wachanga (Infant Mortality Rate)
MAKHUW/ ACRWC	Mkataba wa Afrika kuhusu Haki na Ustawi wa Watoto (African Charter on the Rights and Welfare of the Child)
MHWU/CRPD	Mkataba kuhusu Haki za Watu wenye Ulemavu (Convention on the Rights of Persons with Disabilities)
MJP/JFA	Muungano wa Jitihada za Pamoja (Joining Forces Alliance)
MKAZUDW/ CEDAW	Mkataba wa Kutokomeza Aina Zote za Ubaguzi Dhidi ya Wanawake (Convention on the Elimination of Discrimination Against Women)
MTJUT/ NIMES	Mifumo ya Taifa Jumuishi ya Ufuatiliaji na Tathmini (National Integrated Monitoring and Evaluation Systems)
MUMBM/ UNCTAD	Mkutano wa Umoja wa Mataifa kuhusu Biashara na Maendeleo (United Nations Conference on Trade and Development)
MUMHW/ UNCRC	Mkataba wa Umoja wa Mataifa kuhusu Haki za Watoto (United Nations Convention on the Rights of the Child)
MUMK/CBCPS	Mfumo wa Ulinzi wenye Msingi wa Kijamii (Community Based Child Protection System)
MWK/ NCA	Mamlaka ya Watoto Kitaifa (National Children's Authority)
MWUM/ UNICEF	Mfuko wa Watoto wa Umoja wa Mataifa (United Nations Children Fund)
OMM/ODPP	Ofisi ya Mkurugenzi wa Mashtaka (Office of the Director of Public Prosecutions)
OMMS/OCGS	Ofisi ya Mtakwimu Mkuu wa Serikali (Office of Chief Government Statistician)
OPAC	Itifaki ya Hiari ya Mkataba wa Haki za Mtoto juu ya ushiriki wa watoto katika vita vya silaha (Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on Involvement of children in Armed Conflict)
OPSC	Itifaki ya Hiari ya Mkataba wa Haki za Mtoto juu ya Uuzaji wa Watoto, Ukahaba wa Watoto na Ponografia ya watoto. (Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography)
OUT/UBOS	Ofisi ya Takwimu Uganda (Uganda Bureau of Statistics)
PT/GDP	Pato la Taifa (Gross Domestic Product)
PTKUMZ/ NASCOP	Programu ya Taifa ya kudhibiti UKIMWI na Magonjwa ya Zinaa (National AIDS and STI Control Programme)

PUMVU/ UNAIDS	Programu ya Umoja wa Mataifa kuhusu VVU na UKIMWI (United Nations Programme on HIV and AIDS)
SAD/WHO	Shirika la Afya Duniani (World Health Organisation)
SCI	Save the Children International
SJHW/ICRP	Sera Jumuishi ya Haki za Watoto (Integrated Child Rights Policy)
SKD/ILO	Shirika la Kazi Duniani (International Labour Organisation)
SKU/IOM	Shirika la Kimataifa kuhusu Uhamiaji (International Organisation on Migration)
SKWK/IFSW	Shirika la Kimataifa la Wafanyakazi wa Kijamii (International Federation of Social Workers)
SLK/ CSO	Shirika la Kiraia (Civil Society Organisation)
SLS/NGO	Shirika Lisilo la Serikali (Non-Governmental Organisation)
SMCD/WFP	Shirika la Mpango wa Chakula Duniani (World Food Programme)
SUKK/KNBS	Shirika la Utafiti la Kitaifa Kenya (Kenya National Bureau of Statistics)
SUMK/OECD	Shirika la Ushirikiano na Maendeleo ya Kiuchumi (Organisation for Economic Cooperation and Development)
SUMKW/ UNHCR	Shirika la Umoja wa Mataifa la Kuhudumia Wakimbizi (United Nations High Commissioner for Refugees)
TMM	Tubarerere Mu Muryango (Let's Raise them in Families/ Tuwalelee Katika Familia)
TTTR/ NISR	Taasisi ya Taifa ya Takwimu Rwanda (National Institute of Statistics of Rwanda)
TUUSU/KIPPRA	Taasisi ya Utafiti na Uchanganuzi wa Sera ya Umma (Kenya Institute for Public Policy Research and Analysis)
UA/AU	Umoja wa Afrika (African Union)
UAVJK/ KENPHIA	Uchanganuzi wa Athari za VVU katika jamii Kenya (Kenya Population-based HIV Impact Assessment)
UKAT/TDHS	Utafiti wa Kidemografia na Afya nchini Tanzania (Tanzania Demographic and Health Survey)
UKAVMT/ TDHS-MIS	Utafiti wa Kidemografia wa Afya na Viashiria vya Malaria nchini Tanzania (Tanzania Demographic and Health Survey and Malaria Indicator Survey)
UKIMWI/ AIDS	Ukosefu wa Kinga Mwilini (Acquired Immuno Deficiency Syndrome)
UM/UN	Umoja wa Mataifa (United Nations)
UMWWMH/ DOVCU	Utunzaji wa Mayatima na Watoto Wengine Walio katika Mazingira Hatarishi nchini Uganda. (Deinstitutionalization of Orphans and other Vulnerable Children in Uganda)
US$	Dola ya Kimarekani (United States Dollar)
UVDW/VACS	Ukaguzi kuhusu Vurugu Dhidi ya Watoto (Violence against Children Survey)
UVIKO-19/ COVID-19	Ugonjwa wa Virusi vya Korona-19 (Corona Virus Disease -19)
UW/FGM	Ukeketaji wa Wanawake (Female Genital Mutilation/Cutting)
VDW/VAC	Vurugu Dhidi ya Watoto (Violence against Children)
VDWW/VAWC	Vurugu Dhidi ya Watoto na Wanawake (Violence Against Women and Children)
VVU/ HIV	Virusi vya Ukimwi (Human Immunodeficiency Virus)
WAMJJWW/ MoHCDGEC	Wizara ya Afya, Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wazee na Watoto (Ministry for Health, Community Development, Gender, Elderly and Children)
WJKMJ/ MoGLSD	Wizara ya Jinsia, Kazi na Maendeleo ya Jamii (Ministry of Gender, Labour and Social Development)
WJUF/ MIGEPROF	Wizara ya Jinsia na Ulinzi wa Familia (Ministry of Gender and Family Promotion)
WKUWWW/ MoLEEWC	Wizara ya Kazi, Uwezeshaji, Wazee, Wanawake na Watoto (Ministry of Labour, Empowerment, Elders, Women and Children)
WTMM/MSSP	Wizara ya Taifa ya Mipango Maalum (Ministry of State for Special Programmes)
WUD/MINEMA	Wizara inayohusika na Ushughulikiaji wa Dharura (Ministry in Charge of Emergency Management)
WUMMW/ MIDIMAR	Wizara ya Ushughulikiaji wa Maafa na Masuala ya Wakimbizi (Ministry of Disaster Management and Refugee Affairs)
WWVU/PLHIV	Watu Wanaoishi na Virusi vya UKIMWI (People Living with HIV)

SHUKRANI

Ripoti hii imeandaliwa na Sekritarieti ya Jumuiya ya Afrika Mashariki (JAM) ikishirikiana na *African Child Policy Forum (ACPF)* kwa msaada wa kifedha kutoka *Save the Children International (SCI)*

Shukrani za dhati zaiwaendee Alfred M. Dzilankhulani na Yvonne G. Tagwireyi ambao walifanya utafiti uliojenga msingi wa ripoti hii. Tunamshukuru Morris Tayebwa kutoka Sekritarieti ya JAM, Retta Getachew, Saba Lishan na Dr Shimelis Tsegaye kutoka ACPF kwa mchango wao wa kiufundi na ushauri kwa kipindi cha mchakato wa ukaguzi na maandalizi ya ripoti hii.

Tunatoa Shukrani maalumu pia kwa Nchi Wanachama zote sita (Burundi, Kenya, Rwanda, South Sudan, Tanzania, Uganda) na Wadau wa Idara na Wizara mbalimbali, Mashirika ya Kiraia, Mashirika yasiyo ya Serikali na Kundi la Wadau wanaofanya kazi ya Sera ya JAM pamoja kwa kushiriki katika michakato mbalimbali ya ukaguzi

DIBAJI

Ripoti ya Afrika Mashariki kuhusu Haki za Watoto: Maendeleo na Changamoto katika Utekelezaji wa Sera ya Watoto ya JAM ni ripoti ya kwanza ya kina inayochambua utekelezaji wa Sera ya Watoto katika Nchi Wanachama za Jumuiya ya Afrika Mashariki. Ripoti hii inatolewa wakati mwafaka katika historia ya haki za watoto barani Afrika na duniani. Inatolewa wakati ambapo jumuiya ya haki za watoto inatathmini maendeleo ya ushughulikiaji wa haki za watoto miaka 25 tangu uridhiaji wa Hati ya Afrika juu ya Haki na Maendeleo ya Watoto na Mkataba wa UM kuhusu Haki za Watoto

Taarifa na data inayotolewa inatoa msingi wa sera na kwa hivyo, taarifa sahihi ni muhimu kwa maendeleo na utekelezaji wa sera. Inasaidia kufikia taarifa mwafaka na njia bora za ushughulikiaji. Uchanganuzi bora wa data kitakwimu ni hatua ya kwanza kuhusu utekelezaji wa sera na kuiboresha. Tafiti zinazojenga msingi wa maarifa juu ya suala hili na kutoa matokeo kwa mawanda mapana ni muhimu katika mchakato wa uhamasishaji.

Ripoti hii inatoa tathmini ya kina juu ya maendeleo ya Nchi Wanachama za JAM katika utekelezaji wa Sera ya Watoto ya JAM. Aidha, itatambua sehemu zilizoboresha huduma za watoto kwa kuegemea maeneo kumi yaliyopewa kipaumbele. Kwa kufanya hivyo, ripoti itatathmini hali ya utekelezaji wa haki za watoto na kukuza uwajibikaji katika Nchi Wanachama. Aidha, ripoti hii inatoa athari ya janga ya UVIKO-19 katika maendeleo ya watoto kikanda.

Lengo la ukaguzi huu lilikuwa ni kutathmini kiwango cha maendeleo ya utekelezaji wa haki za watoto kikanda kama ilivyotolewa katika sera ya watoto. Hili lilifanyika kwa kutoa data linganishi kuhusu jitihada za utekelezaji wa maeneo kumi ya sera yaliyopewa kipaumblele katika Nchi Wanachama zote za JAM. Ripoti pia inatoa hali halisi kikanda kwa kuonyesha namna nchi zinavyokaribiana kuhusu uundaji na utekelezaji, mifumo, taratibu za taasisi na mifumo ya uratibu, ugawaji wa rasilimali watu na fedha ili kuhakikisha kuna ulinzi na haki za watoto katika ukanda.

Ripoti hii pia inatoa mapendekezo kwa Nchi Wanachama na Sekretarieti ya JAM kuhusu kinachotakiwa kufanywa kuharakisha utekelezaji wa Sera ya Watoto ya JAM na kupata matokeo bora kwa watoto. Inatoa maeneo ya kipaumbele katika ngazi tofauti na ushirikiano unaohitajika miongoni mwa wadau mbalimbali ili kuboresha utekelezaji wa haki na ustawi wa watoto katika JAM

Shukrani maalumu zinatolewa kwa wadau mbalimbali ambao wametoa mchango katika maandalizi ya ripoti hii. Kwa unyeyekevu, tunatoa ripoti hii ili itumike kisheria katika uundaji na uandaaji wa programu za sera pamoja na uhamasishaji wa umma katika JAM na Nchi Wanachama.

EAC Secretariet (EAC)

African Child Policy Forum (ACPF)

MUHUTASARI MKUU

Jumuiya ya Afrika Mashariki (JAM) ilipitisha Sera ya Watoto ya JAM mnamo Machi 2016. Dira ya Sera katika **JAM ambapo ustawi na haki za watoto vimehakikishwa na dhamira yake ni kukuza utambuzi na kudumisha haki za watoto, maendeleo, ulinzi na ushiriki kupitia mkabala wa sekta mbalimbali ulioratibiwa.**

Lengo la utafiti huu ni kuchanganua kwa kina hatua zilizochukuliwa na Nchi Wanachama katika uoanishaji na utekelezaji wa Sera ya Watoto ya JAM. Inaonyesha matokeo bora kwa watoto kwa kuegemea maeneo kumi yaliyopewa kipaumbele katika sera. Ripoti hii inalenga kuwezesha Nchi Wanachama na JAM kutathmini kiwango cha ufuataji na utekelezaji wa sera, kutoa changamoto na mapendekezo ya kuboresha haki za watoto katika jumuiya. Aidha, inatoa ushahidi wa athari ya UVIKO-19 katika ustawi wa watoto katika jumuiya kwa ujumla.

Ukaguzi huu umetokana na viwango vya ukaguzi vilivyotolewa katika Muundo wa Ufuatiliaji, Tathmini na Ripoti juu ya Haki za Watoto (2019). Data ilikusanywa kwa kusoma nyaraka, na mahojiano kutoka vyanzo vya msingi. Usomaji wa nyaraka ulihusisha utipiaji wa sera na miundo kisheria, ripoti na data za programu na utawala, tafiti ambazo zimechapishwa na zile ambazo hazijachapishwa, Makala katika jarida, ripoti za utafiti na tathmini. Vyanzo vya asili vilikuwa dodoso zilizotumwa kwa barua pepe, mahojiano mtandaoni na wawakilishi wa Wizara, Idara na Mashirika, CSOs, Mashirika yasiyo ya Serikali na mitandao ya haki za watoto.

Kwa ujumla. Ukaguzi huu umabaini viwango anuwai vya maendeleo ya utekelezaji wa Sera ya Watoto ya JAM:

1. Katika maeneo yote 10 ya kipaumbele; **Kenya**, **Rwanda** na **Uganda** zimepiga hatua nzuri. **Tanzania** imefanya maendeleo wastani ilihali **Burundi** na **Sudan Kusini** wanatakiwa kutia bidi Zaidi.
2. Ingawa Nchi Wanachama zimeonyesha maenedelo katika mada tofauti za kipaumbele, Sera ya Watoto haijaingizwa kikamilifu katika mpango wa kitaifa wa kushughulikia na kutekeleza haki za watoto katika **Nchi Wanachama** isipokuwa **Uganda** ambapo Sera imeoanishwa na Sera ya Watoto Kitaifa (2020) na mpango wa utekelezaji wake (2020/21-2025/26)
3. Kuna mfumo dhaifu wa uwajibikaji juu ya utekelezaji wa Sera ya Watoto ya JAM katika **Nchi Wanachama zote.** Ingawa kuna mfumo wa ufuatiliaji na uwajibikaji, haujafikia **Nchi Wanachama zote**. Kwa miaka minne tangu utafiti wa kwanza, **hakuna Nchi Mwanachama** ambayo imetoa ripoti kwa sekritarieti ya JAM kuhusu maendeleo ya utekelezaji wa Sera ya Watoto.
4. Utekelezaji wa Sera ya Watoto ya JAM kwa kiwango kikubwa umeathiriwa na mifumo rasmi ya mawasiliano baina ya Sekritarieti ya JAM na Wizara zinazohusika na watoto katika Nchi Wanachama.

Mhutasari unaowasilishwa hapa chini unaonyesha maendeleo katika maeneo kumi yaliyopewa kipaumbele:

1 KIPAUMBELE CHA KWANZA KATIKA SERA: URIDHIAJI, UHALALISHAJI NA UTEKELEZAJI WA VYOMBO VYA HAKI ZA WATOTO

Eneo hili linahitaji utekelezaji wa vigezo tisa: Uoanishaji wa sheria za kitaifa na vyombo vya kimataifa, kuteua mshauri wa bunge, msaada kutoka Tume za Mabadiliko ya Sheria, uoanishaji wa vigezo husika, mgao wa rasilimali, muundo wa uratibu, mpango na sera za utekelezaji, kuanzisha mkataba wa watoto, kuanzisha sheria mpya za kisekta kulingana na zilivyoridhiwa.

Ripoti ya ukaguzi ilionyesha kwamba **Kenya** na **Rwanda** zilikuwa zimetekeleza vigezo 9 vya uoanishaji; Uganda na **Tanzania wametimiza** vigezo 8 (asilimia 89) na 7 (asilimia 78), mtawalia ilhali **Burundi** na **South Kusini** zimetimiza 5 (asilimia 56). Kuanzia utafiti wa awali, Nchi **Wanachama zote** zimepata maendeleo katika sheria za kisekta na wameanzisha kamati za uratibu wa mpango maalumu wa sheria. Wadau wa kiufundi waliopewa jukumu la kutoa ushauri kwa Bunge na vigezo vya kutoa mamlaka kwa tume za mageuzi ya sheria wamefanikiwa katika **Nchi Wanachama zote**. Hata hivyo, hakuna jitihada za ukuzaji wa sheria na sera kamili za watoto; mgawanyo wa rasilimali kwa marekebisho ya sheria na kuoanisha vifungu tofauti vya mamlaka kisheria.

2 KIPAUMBELE CHA PILI KATIKA SERA: UOANISHAJI WA SHERIA NA SERA ZA KITAIFA NA VIFAA VYA KIMATAIFA NA KIKANDA

Rwanda na Kenya zimerekodi asilimia 75 alama ya juu zaidi katika uridhiaji wa vyombo vya kimataifa na kikanda vya haki za watoto vilivyowekwa na Sera ya Mtoto ya JAM, wakati **Burundi, Tanzania** na **Uganda** kila moja imeidhinisha asilimia 69. **Uganda** imeridhia asilimia 63 ya vyombo vya kimataifa wakati **Sudan Kusini** imerekodi alama ya chini zaidi, ya asilimia 31. Kwa upande wa ufugaji, **Kenya** imeingiza asilimia 75 ya vyombo vilivyoorodheshwa, **Rwanda** asilimia 69 wakati **Burundi** imetekeleza asilimia 63. **Tanzania** imeridhia asilimia (31), **Uganda** (asilimia 31) na **Sudan Kusini** (asilimia 13) ambavyo ni asilimia 50 kiwango cha chini kulingana na vyombo husika vya kimataifa na kikanda. Kiwango cha wastani cha

chini cha uasilishaji katika ukaguzi kilikuwa asilimia 47.

Tangu utafiti wa awali, **Kenya, Rwanda, Uganda** na **Sudan Kusini** wameanzisha michakato ya kufanya mapitio na marekebisho ya sheria na sera ili kufanya sheria za kitaifa thabiti. Mapitio haya yanaonyesha maendeleo madogo kwa **Uganda** na **Tanzania**. **Burundi** bado haijafafanua vya kutosha kuhusu mtoto na umri wa chini wa ndoa kwa sababu kuna ubaguzi wa wasichana licha ya umri kuwa juu ya kiwango kinavchokubalika. Sheria za **Tanzania** hazizingatii kiwango cha chini cha umri wa ndoa, idhini ya kujamiana na uwajibikaji kwa makosa ya jinai.

3 KIPAUMBELE CHA TATU KATIKA SERA: HAKI YA URAIA NA UTAMBULISHO

Nchi Wanachama zimechukua hatua za kushughulikia kwa pamoja usajili wa vizazi, uwekezaji Zaidi katika programu za uhamasishaji kwa kupitia elimu ya kiraia, usajili kwa mfumo wa kidigitali na kuondoa ada ya usajili. **Burundi, Rwanda na Uganda** zimepiga hatua na kujenga uwezo wa wafanyakazi wa usajili ilihali **Rwanda, Uganda** na **Kenya** zimetekeleza programu za kitaifa za kufanya usajili wa vizazi kwa kidigitali. **Kenya, Rwanda** na **Uganda** zimeoanisha usajili wa vizazi nahuduma nyingine kama elimu, afya, ulinzi wa kijamii na hatua hii inatarajiwa kuongeza usajili wa watoto katika Nchi Wanachama hizi. Nchi Wanachama zote zimeanzisha shirika linalohusika na usajili wa vizazi. **Kenya** na **Rwanda** pia zimeanza uhamasishaji wa kuelimisha wafugaji na jamii za mpakani kuhusu usajili wa vizazi. Uhamasishaji kama huo umeanzishwa nchini **Burundi, Uganda, Tanzania** na **Sudan Kusini**. **Rwanda** na **Kenya** wameidhinisha viongozi wa kijamii na wafugaji kuhamasisha wanajamii kuhusu usajili wa watoto ambao hawakuzaliwa katika vituo vya afya. Licha ya maendeleo haya, mifumo ya kisheria haibadiliki, bila kujali haja ya kurekebisha sheria za usajili wa kiraia kushughulikia wakimbizi wa ndani na wakimbizi wengine ili wasikose uraia.

Kuhusu utaifa na uraia; **Rwanda** imeonyesha matokeo ya kiwango cha juu kuhusu mchakato wa kutoa uraia na utaifa kwa watoto waliochukuliwa, waliotekelezwa na utambuzi wa watoto wakimbizi wanaotoka ndani ya nchi.

Kenya, Uganda na **Sudan Kusini** zimeonyesha kiwango wastni cha maendeleo kwa kuzingatia watoto wanaotoka kwenye jamii zenye watu wachache, walioko kambini, na watoto wa wakimbizi kama raia. **Tanzania** na **Burundi** zimepiga hazijapiga hatua kwa sababu ya sheria za kiubaguzi zilizopo katika nchi zote mbili. Wakati wa ukaguzi, jamii nyingine kama Wanubi, Wasomali, Wamasai, Wateso, Waborana nchini Kenya na Wakomoro na Wamakonde nchi Zanzibar wanakosa uraia na wanachangamoto ya kupata vitambulisho vya taifa.

4 KIPAUMBELE CHA NNE KATIKA SERA : UIMARISHAJI WA MICHAKATO YA KUSHUGHULIKIA HAKI ZA WATOTO NJE YA MPAKA WA NCHI

Kwa ujumla, hakuna maendeleo ya mfumo shirikishi wa kiutawala unaozuia na kuitikia ukiukaji wa haki za watoto nje ya mipaka ya nchi kwa sababu mfumo wa utafiti wa awali haujaundwa. Hata hivyo, JAM inaegemea ushirikiano wa UA, IGAD, UNICEF, IOM na SCI kuunda mfumo wa bara na wa kikanda. **Kenya** na **Uganda** zimeanzisha mpango wa kushirikiana katika **mipango ya** kuzuia biashara ya watoto

na ukeketaji wa wanawake.

Katika ukaguzi huu, **Nchi Wanachama** zimeonyesha maendeleo ya sera na mifumo ya nchi ya kuasili watoto. **Kenya** na **Rwanda** zimeridhia **na kuasili** Mkataba wa Hague kuhusu Ulinzi wa Watoto na Ushirikiano kuhusu Kuasili Watoto baina ya nchi. (HCICA). **Burundi** na **Sudan Kusini zimekubali,** lakini **Tanzania** na **Uganda** hazijachukua hatua yoyote kuhusu Mkataba. Mwaka 2019, kwa mara ya pili ndani ya miaka mitano, **Kenya** ilitoa maelekezo dhidi kuasili watoto wa Kenya katika nchi nyingine baada ya kusitishwa mwaka 2014 kwa muda usiojulikana. Iliagiza Wizara husika kutoa sera mpya za kudhibiti na kuongoza shughuli za Chama cha Ustawi wa Watoto Kenya. Mwaka 2010, **Rwanda** ilisimamisha maombi ya kimataifa ya kuasili watoto wakisubiri mfumo uliokuwa unaeleweka. Serikali ya **Rwanda** iliondoa vikwazo hivyo mwaka 2017 baada ya kuridhia Mwongozo wa Kuasili Watoto kutoka Nchi nyingine.

Licha ya kutoridhia HCICA, mnamo mwaka 2016, Uganda ilitunga sheria mpya ambayo iliziba mianya inayotumiwa na wafanyabiashara ya watoto baada ya kubaini kuwa sheria ya zamani ya kupitisha watoto ilikuwa inawaruhusu wageni kupata haraka uangalizi wa mtoto na kumchukua kisheria na kumaliza mchakato wa kuasili nje ya nchi. Sharti la makazi nchini **Tanzania** linaamuru kupitisha watoto kwa wazazi ambao hawatoki Tanzania kutawezekana kwa wazazi ambao wameendelea kukaa Tanzania kwa miaka mitatu mfululizo isipokuwa pale ambapo mwombaji ni raia wa Tanzania au Mahakama Kuu ya Tanzania inaamua kuwa kupitishwa kwa mtoto na mtu ambaye sio Mtanzania kutakuwa kwa maslahi bora ya mtoto.

Hakuna **Nchi Mwanachama** ambayo imeridhia Mkataba juu ya Kuanzisha upya Msaada wa Watoto Kimataifa na aina nyingine za Utunzaji wa Familia (HCCSFM). Hakuna sera na njia za kuwarudisha nyumbani, msaada wa watoto na aina nyingine za utunzaji wa watoto katika **Nchi Wanachama zote**. Sheria na sera katika **Nchi Wanachama** kwa kiasi kikubwa zinatoa njia za utunzaji na msaada wa watoto lakini sio vipimo vya mpakani ambapo msaada wa watoto na aina nyingine zinaweza kulazimika kurudishwa.

5 KIPAUMBELE CHA TANO KATIKA SERA: UIMARISHAJI WA MIFUMO YA KITAIFA YA ULINZI WA WATOTO

Kwa ujumla, Nchi Wanachama tano **(Burundi, Kenya, Rwanda, Tanzania** na **Uganda)** zimeonyesha jitihada za kuwezesha ulinzi wa watoto kifamilia na pia kuimarisha mifumo ya jamii ya ulinzi wa watoto msisitizo ukiwa katika wa kutoa msaada kwa kaya zinazoongozwa na watoto, **Burundi** ikionyesha maendeleo zaidi kutoka utafiti wa awali hadi wakati wa ukaguzi. Kama ilivyokuwa mwanzoni, Nchi Wanachama watano zinaendelea kukuza jukumu la wazazi na walezi wengine wa msingi katika kulinda watoto wao kutoka kwa vurugu, dhuluma, kutelekezwa na unyonyaji. Walakini, **Sudan Kusini** imebaki nyuma ya nchi nyingine katika kuimarisha mfumo wake wa ulinzi wa watoto.

Kwa kiwango kikubwa, **Kenya, Rwanda, Tanzania** na **Burundi** zimeoanisha mchakato wa kuzuia na kuitikia aina zote za Vurugu Dhidi ya Watoto lakini hakuna maendeleo **Sudan Kusini**. Kwa upande wa kukuza viwango vya utoaji wa huduma ya ulinzi wa watoto, kuna maendeleo katika Nchi Wanachama nne **(Kenya, Rwanda, Tanzania na Uganda)** na maendeleo finyu nchini **(Burundi na Sudan Kusini).** Wakati wa ukaguzi huu, **Nchi Wanachama zote**, isipokuwa **Sudan Kusini** zilikuwa zinaendelea kuratibu mipango ya mifumo rasmi na isiyo rasmi ya ulinzi wa watoto. Wakati ajenda ya kuweka makazi ya watoto kifamilia, (utunzaji wa familia) imeimarishwa kwa kasi katika Nchi Wanachama, kuna ufifiaji wa michakato ya familia pana na mifumo ya msaada wa jamii (utunzaji wa ujamaa). Kuweka ajenda hii bila msaada na uhamasishaji kuhusu uhusiano chanya wa utunzaji ni hatari kwa sababu watoto wanaweza kuondolewa katika taasisi hizo za utunzaji na kuishi nje ya familia za ulinzi.

6 KIPAUMBELE CHA SITA KATIKA SERA: MKABALA WA KUWATOLEA WATOTO ELIMU BORA, AFYA NA ULINZI WA KIJAMII.

Ukaguzi huu umeonyesha kwamba Nchi Wanachama tatu (**Kenya, Rwanda** na **Uganda**) zimeingiza mifumo ya haki za watoto katika mifumo ya sekta mahususi. **Burundi**, **Tanzania** na **Sudan Kusini** zina mifumo ya sekta mahususi lakini hakuna mifumo jumuishi. Kwa ujumla, maeneo ambapo **Nchi Wanachama** zimeonyesha maendeleo finyu au hakuna maendeleo yoyote kuhusu ufuatiliaji wa data na ujenzi wa uwezo wa utekelezaji wa mifumo jumuishi ya sera. Mipango ya utekelezaji wa mifumo jumuishi ya haki za watoto nchini **Kenya, Rwanda** na **Uganda** ni pamoja na mpango na uratibu wa pamoja na kwa kiasi kidogo, tathmini na ufuatiliaji. Kwa kuzingatia mifumo jumuishi, wadau mahususi wanaendeleza mipango na bajeti za sekta maalumu.

7 KIPAUMBELE CHA SABA KATIKA SERA: UIMARISHAJI WA ULINZI WA WATOTO KATIKA MAZINGIRA YA DHARURA NA MIGOGORO.

Nchi Wanachama zote zimeweka mikakati ya kuratibu masuala ya sera na kiufundi katika kiwango cha kitaifa na chiniya kitaifa ingawa uwakilishi wa Mashirika ya Ustawi wa watoto, idara na makampuni una udhaifu wakati mwingine. Ushiriki wa watoto katika jitihada za ujenzi wa amani.

Jitihada za kushirikisha watoto katika ujenzi wa amani na mazingira ya dharura unaonyesha udhaifu isipokuwa **Sudan Kusini, Kenya** na **Burundi** ambazo zimeonyesha maendeleo ingawa ni kwa kiwango kidogo sana. **Kenya** imefanya jitihada za kuendeleza na kuwezesha watoto kushiriki kikamilifu katika ujenzi wa Amani.

Kwa ujumla, maeneo ambayo yalionyesha mwanya ni kama uundaji wa mfumo wa kisheria ya kulinda watoto dhidi ya aina zote za ugaidi na kukabiliana na ulinzi wa watoto waliokatika migogoro ya kijeshi kwa ushirikiano na Umoja wa Afrika. Licha ya changamoto ya mashambulizi ya kigaidi pamoja na ushahidi wa uingizaji wa watoto katika migomo na vitendo vya kigaidi, na jitihada za kupambana na ugaidi katika JAM kulingana na kiwango cha shida. Pamoja na hayo, sheria iliyopo kuhusu uzuiaji wa watoto kuingia migogoro katika Nchi Wanachama haishughulikii kikamilifu ulinzi wa watoto dhidi ya ugaidi.

8 KIPAUMBELE CHA NANE KATIKA SERA: UIMARISHAJI WA HUDUMA NA TAASISI ZA USTAWI WA WATOTO.

Nchi Wanachama zinafanya jitihada za kutoa huduma na taasisi za kushughulikia haki za watoto katika mazingira finyu ya kifedha. Katika miaka ya kifedha ya baada ya utafiti wa awali, **Burundi, Tanzania na Uganda** zimeendelea kuongeza bajeti kwa sekta ya haki za watoto ilihali bajeti ya **Rwanda** inaendela kupungua ingawa ni kwa kiasi kidogo. Uchambuzi wa maendeleo ya sekta ya haki za watoto katika Nchi Wanachama unaonyesha kwamba kwa kipindi hicho, sekta hiyo ilikuwa imepewa kipaumbele katika bajeti ya kitaifa kwa kiwango kidogo. Watoto ambao ni asilimia 50 ya jumla ya watu kikanda wanaendelea kupata chini ya asilimia 30 katika bajeti ya taifa isipokuwa **Burundi** na **Kenya** ambapo bajeti ilikuwa Zaidi ya asilimia 30 kidogo.

Tangu utafiti wa msingi, Nchi Wanachama nyingi zimeshindwa kutekeleza majukumu yao ya kimataifa ya matumizi ya umma, haswa juu ya Azimio la Incheon la kutenga asilimia 20 kwa sekta ya elimu na Azimio la Abuja juu ya mgawanyo wa bajeti ya asilimia 15 kwa sekta ya afya. **Burundi** tu ndio iliyotimiza lengo la Azimio la Incheon wakati wa miaka mitatu ya fedha (MF) ambayo data zilipatikana. Kati ya **Nchi Wanachama** mbili ambazo zilitoa data husika, Idara ya Huduma za Watoto ya **Kenya** tu ndiyo iliyoripoti kwamba inakusanya na kuchambua data ili kuonyesha uhusiano na kutetea uwekezaji wa Wizara ya Fedha kwa watoto na maendeleo ya uchumi.

Licha ya jukumu muhimu la wafanyakazi wa kijamii kuendelea kulinda haki za watoto katika Jumuiya ya Afrika Mashariki, hakuna vibali rasmi vya wafanyakazi wa huduma za kijamii katika **Nchi Wanachama** lakini kuna vyeti tu vya masomo vinavyotolewa katika Vyuo Vikuu kwa mipango ya ustawi wa jamii. Hakuna sheria au sera kamili. Hakuna **Nchi Mwanachama** iliyo na chombo halali cha kisheria cha kudhibiti huduma za kijamii, na hakuna mfumo wowote wa utoaji leseni wala kanuni za kudhibiti taaluma ya huduma ya jamii katika **Nchi Wanachama zote**.

9 KIPAUMBELE CHA TISA KATIKA SERA: UIMARISHAJI MIFUMO YA UFUATILIAJI, UTAFITI NA KURIPOTI KUHUSU HAKI ZA WATOTO

Kwa ujumla, Nchi Wanachama nne (**Kenya, Rwanda, Tanzania na Uganda**) zimefanya maendeleo mazuri katika kuandaa mfumo na viashiria vinavyopima michakato na matokeo ya haki za watoto, na **Burundi** ikifanya maendeleo madogo katika eneo moja. Hakuna maendeleo juu ya uanzishwaji wa Mfumo wa Usimamizi wa Habari katika **Nchi Wanachama zote**. Kuhusiana na Mfumo wa Kanda wa Ufuatiliaji, Tathmini na Utoaji wa Haki za Watoto wa JAM, uhakiki uligundua kuwa viashiria vingi hupima michakato chini ya

kila moja ya maeneo kumi ya kipaumbele lakini haukuangalia matokeo ya haki za watoto. Mapitio pia yamegundua kuwa viashiria vingine vya Mfumo wa Kikanda wa JAM ni vya kijumla mno kuhakikisha uelewa wa kiwango sawa kati ya **Nchi Wanachama**.

Alama za maendeleo katika ukaguzi pia hazionyeshi maendeleo au mapungufu katika uhusiano kati ya ACERWC na JAM na taratibu za ufuatiliaji wa haki za watoto katika **Nchi Wanachama zote**. Wakati wa ukaguzi, **Nchi Wanachama** wa JAM zilikuwa hazijawasilisha ripoti hata moja kwa Sekretarieti ya JAM juu ya utekelezaji wa Sera ya Mtoto ya JAM ya 2016. Utekelezaji dhaifu wa Sekretarieti ya Jumuiya ya Afrika Mashariki na uelewa mdogo wa mifumo ya ufuatiliaji, utoaji taarifa na uwajibikaji vimezuia utekelezaji wa Sera. Kwa kuongezea, njia za ushiriki na mawasiliano kati ya **Sekretarieti ya JAM** na Wizara zinazohusika na watoto katika Nchi Washirika ziliathiri maendeleo ya utekelezaji wa Sera.

Kufuatia kuridhiwa kwa UNCRC, **Nchi Wanachama zote za JAM** zimewasilisha angalau ripoti ya awali kwa UNCRC ingawa kulikuwa na ucheleweshaji mkubwa. **Rwanda** imewasilisha ripoti nyingi zaidi za Chama cha Serikali kwa ACERWC (4), ikifuatiwa na **Kenya** (3). **Tanzania** iliwasilisha ripoti 2 wakati **Uganda** na **Burundi** kila moja imewasilisha ripoti moja. **Sudan Kusini** ilikidhi majukumu ya chombo cha mkataba cha kimataifa kwa kuwasilisha ripoti yake ya awali ya chama kwa Kamati ya UM, miaka 2 baada ya kuridhiwa kwa UNCRC. Kwa kuwa **Sudan Kusini** bado haijathibitisha ACRWC, hakuna ripoti ya Chama cha Serikali iliyowasilishwa mbele ya ACERWC.

10 KIPAUMBELE CHA KUMI KATIKA SERA: KUKUZA USHIRIKIANO WA MTOTO NA TAASISI

Nchi Wanachama nyingi zina mfumo wa sheria na majukwaa ya ushiriki wa watoto na wamefanya hatua kadhaa za vitendo kukuza ushiriki wa watoto. Walakini, maendeleo nchini **Burundi** na **Sudani Kusini** kwa kiasi kikubwa yamepunguzwa. Matokeo ya ukaguzi yanaonyesha kwamba ushiriki wa watoto unafanyika kupitia majukwaa maalumu katika **Nchi Wanachama** nyingi lakini bado kuna vizuizi vya kiutendaji. Majukwaa ya ushiriki wa watoto kwa ujumla hayana rasilimali za kutosha kufanya kazi kwa ufanisi. Ushiriki wa watoto unabaki kuwa na mipango iliyogawanyika, ya muda mfupi, midogo ikilinganishwa na kiwango na athari zake hazijaandikwa vizuri. Kuna picha nzuri ya uongo inayochorwa kuhusu suala hilo katika **Nchi Wanachama** hizi na kuna mtazamo hasi kihistoria na mizizi ya kijamii na kiutamaduni ambayo hupunguza ushiriki wa watoto. Mbali na hilo, haionyeshwi vizuri katika mipango na mikakati ya sekta za haki za watoto.

11 UCHUNGUZI WA KIWANGO NA ATHARI YA JANGA LA UVIKO-19 KATIKA NCHI WANACHAMA

Kufungwa kwa shule kwa sababu ya UVIKO-19 kuliacha mamilioni ya watoto 52.4 nje ya shule katika jumuiya. Ingawa **Nchi Wanachama** zilitumia majukwaa ya ujifunzaji wa kidijitali na njia mchanganyiko za kusoma, njia hizi hazikujumuisha watoto wote. Kufungwa kwa shule kuliwanyima watoto nafasi salama pekee na chanzo cha chakula bora na upatikanaji wa huduma za SRH. Imethibitishwa nchini **Kenya** na **Uganda** kwamba upungufu wa huduma uliharibu ufikiaji wa huduma za afya kwani wanawake na wasichana wengi walishindwa kupata huduma za afya au huduma za SRH kwa sababu waliogopa kushambuliwa na vikosi vya usalama vilivyokuwa vinatumia nguvu nyingi. Mbali na UVIKO-19, Burundi ililazimika kupambana na tishio la milipuko ya Ebola, ugonjwa wa ukambi na kifo cha Rais katika kipindi cha uchaguzi mkuu.

Watoto katika makazi yasiyokuwa rasmi na makazi duni nchini **Kenya, Sudan Kusini na Tanzania** waliokuwa na hali mbaya ilizidi kuwa mbaya. Mipangilio finyu na makazi duni yalifanya kuzingatia kanuni za kujitanibu kuwa ngumu na wafanyakazi wa kawaida hawakuweza kupata pesa tena. Ukosefu wa maji ya kutosha, usafi wa mazingira na vituo vya afya vya umma pia ilikuwa hatari kubwa ya kueneza virusi haraka. Kwa sababu ya kupunguzwa kwa mgawo wa chakula na wabia wa maendeleo wengine, familia nyingi masikini katika kambi za wakimbizi na mahali pengine zilikabiliwa na utapiamlo.

Kwa sababu ya kufungwa kwa shule, Wasichana walikabiliana na majukumu ya ziada nyumbani. Kazi ziliongezeka ikiwa ni pamoja na kazi ya ziada ya kutunza watoto wengine na kuwa katika mazingira ya unyanyasaji wa nyumbani. Kwa sababu ya kutokuwa na utaratibu wa kujifunza nyumbani kulikuwa na uwezekano mkubwa wa watoto kukusanyika na kucheza katika vikundi, na kujiweka katika hatari zaidi ya kueneza virusi. Kulikuwa na ripoti za kuongezeka kwa ajira ya watoto nchini **Kenya** na **Uganda** tangu kuanza kwa kufungwa shule na pia kulikuwa na ongezeko la idadi ya wasichana waliovutiwa kuingia shughuli za ngono. Watoto wanaoishi barabarani waliathiriwa sana na upataji duni wa habari kuhusu UVIKO-19, kunyimwa Mapato katika mitaa ya **Kenya** na **Uganda** na walishambuliwa na vikosi vya usalama vilivyokuwa vinatekeleza hatua za kuzuia UVIKO-19.

Zaidi ya hayo, janga hilo liliathiri sana uwezo wa **Nchi Wanachama** kushughulikia maswala ya ulinzi na haki za watoto. Utekelezaji wa hatua za kufungwa na miongozo ya kujitanibu ilisababisha MDAs nyingi, mashirika ya UM, Mashirika yasiyo ya Serikali na CSO za mitaa kupunguza shughuli zao na wafanyikazi wengi walianza kufanyia kazi nyumbani. Idara nyingi zinazohusika na maswala ya watoto hazikuweza kutoa huduma za ulinzi wa watoto kulingana na janga hilo kwa sababu huduma hizi hazikuainishwa kama huduma muhimu. Kwa CSO nyingi za mitaa, ilikuwa vigumu kufanyia kazi nyumbani kwa sababu wengi hawana miundombinu ya rasilimali kufanikisha hili. Walakini, kiwango kamili cha athari za janga hilo bado hakijaeleweka.

HITIMISHO NA MAPENDEKEZO

Ukaguzi wa maendeleo ya Sera ya Watoto ilikuwa hatua muhimu katika kushughulikia haki za watoto katika JAM. Ukaguzi huu unabainisha viwango tofauti vya maendeleo na changamoto za utekelezaji wa maeneo kumi ya kipaumbele katika Sera. Kwa ujumla, **Kenya, Rwanda** na **Uganda** wamefanya maendeleo bora; **Tanzania** imepata maendeleo ya wastani wakati **Burundi na Sudan Kusini** bado zina maeneo mengi ya kujazia. Mapitio hayo yamefunua changamoto anuwai zinazozuia maendeleo ya utekelezaji wa Sera ya Watoto.

Sekretarieti ya Jumuiya ya Afrika Mashariki na **Nchi Wanachama** zinapaswa kuongeza jitihada za kuharakisha utekelezaji wa Sera ya Watoto:

1. Sekretarieti ya **Jumuiya ya Afrika Mashariki** inapaswa kufanya usambazaji mpana wa Sera ya Watoto na mifumo ya uwajibikaji inayolingana katika **Nchi Wanachama zote** ili kuongeza hadhi na kutafuta utashi wa kisiasa na ujumuishaji wa Sera katika mipango na michakato ya kitaifa ya utekelezaji wa haki za watoto.
2. Ili kuboresha uwajibikaji (utekelezaji, ufuatiliaji wa maendeleo, tathmini na utoaji taarifa), Sekretarieti ya Jumuiya ya Afrika inapaswa kusambaza mifumo kwa **Nchi Wanachama** na pia kuwashirikisha katika utekelezaji huo, kwa kuzingatia majukumu mengine ya **Nchi Wanachama** ya uwajibikaji na kuripoti kwa vyombo vya mikataba kama vile Kamati za Kiafrika na UM.
3. Sekretarieti ya **Jumuiya ya Afrika Mashariki** inapaswa kushirikisha kila **Nchi Mwanachama** katika muktadha wake wa kipekee ili kupanga utekelezaji wa matokeo ya ukaguzi; haswa, Sekretarieti inahitaji kuwezesha majadiliano juu ya jinsi ya kudumisha mafanikio na mazoea mazuri, kukabiliana na changamoto, udhaifu na vitisho, kugundua fursa na vile vile kutekeleza mapendekezo ya mapitio.
4. Ili kuendeleza ushirikiano na mawasiliano mazuri ya wakati unaofaa kati ya Sekretarieti ya JAM na Wizara zinazohusika na watoto katika **Nchi Wanachama** juu ya utekelezaji wa Sera ya Watoto ya JAM, kuna haja ya JAM kuelekeza njia za ushirikiano na mawasiliano kwa namna ambayo haikinzani na taratibu zilizowekwa chini ya Mkataba wa JAM.

Mapendekezo maalumu ya kila Nchi Mwanachama chini ya kila moja wapo ya maeneo kumi ya kipaumbele katika sera yametolewa katika ripoti hii.

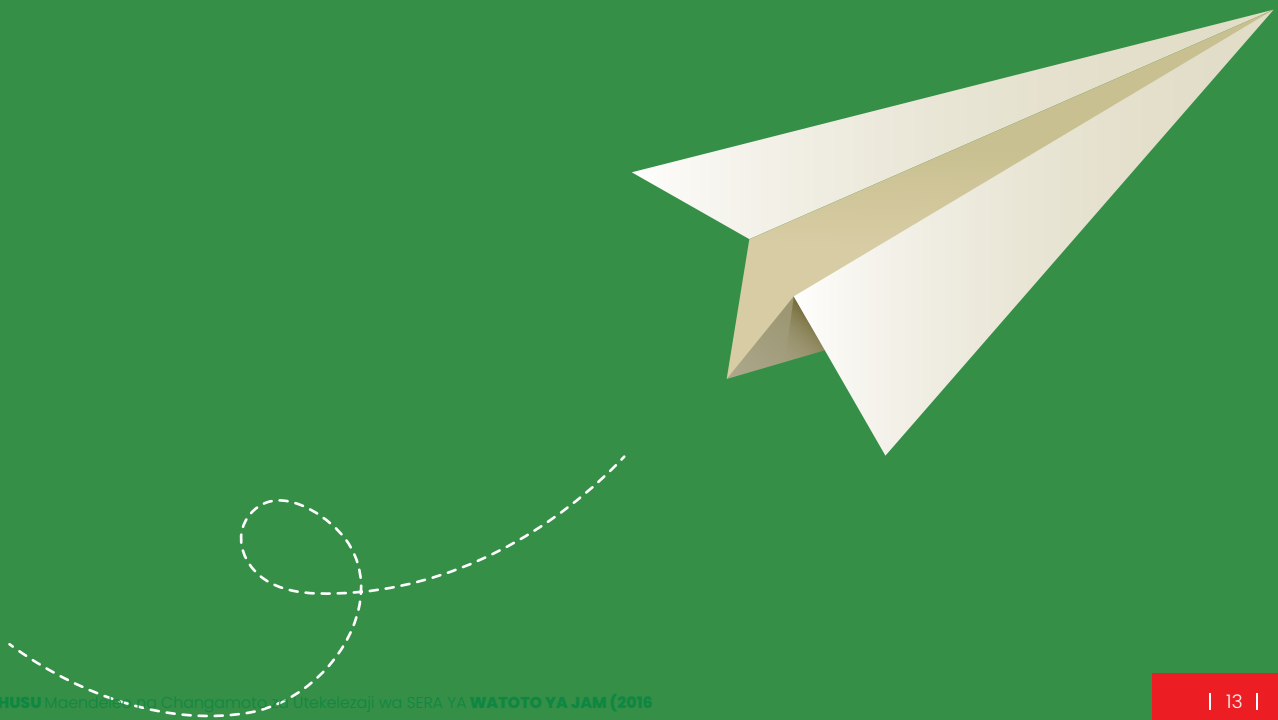

1. UTANGULIZI

1.1 USULI

Jumuiya ya Afrika Mashariki (JAM) ni shirika la kikanda la serikali za Jamuhuri za Burundi, Kenya, Rwanda, Uganda, Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Sudan Kusini. Jumuiya ilianzishwa kupitia Mkataba uliotiwa saini tarehe 30 Novemba na ulianza kutekelezwa tarehe 7 Julai, 2000 (JAM 2017, uk.1). JAM iliandaa Sera ya Mtoto ya JAM Machi 2016 (JAM 2016a, uk.8) ambayo maono yake ni kuona JAM anayohakiksha haki ustawi wa watoto umehakikishiwa. Dhamira yake ni kukuza utambuzi wa haki za watoto za kuishi, maendeleo, ulinzi na ushiriki kupitia njia ya sekta nyingi iliyoratibiwa na ili:

a. Kutoa mfumo wa utendaji, kikanda, sera, na taasisi ili kuwezesha maendeleo, uratibu, ujumuishaji na uimarishaji wa juhudi za kitaifa zinazolenga kukuza haki za watoto na ustawi wa watoto.

b. Kuongoza Nchi Wanachama katika kuweka kipaumbele na ujumuishaji wa haki za watoto katika mipango, bajeti na michakato ya uhamasishaji wa rasilimali.

c. Kuanzisha na kuimarisha ushirikiano uliopo kati ya nchi juu ya kukuza haki za watoto, ulinzi wa watoto na ustawi wa watoto.

d. Kuongoza Nchi Wanachama katika ufuatiliaji na tathmini ya utekelezaji wa Mkataba wa Umoja wa Mataifa kuhusu Haki za Mtoto (UNCRC), Hati ya Afrika ya Haki na Ustawi wa Mtoto (ACRWC) na ahadi za kitaifa kwa haki za watoto.

e. Kuimarisha uwezo katika utafiti, utetezi, usimamizi wa maarifa na uvumbuzi juu ya ustawi wa watoto na haki za watoto.

1.2 MALENGO NA UPEO

Lengo la ukaguzi huu ni kutathmini na kuchambua maendeleo ya Nchi Wanachama katika kuoanisha na kutekeleza Sera ya Watoto ya JAM na matokeo kwa watoto katika maeneo kumi ya kipaumbele katika Sera. Kwa kufuatilia maendeleo kwa utaratibu, uhakiki husaidia katika kutathmini hali ya utambuzi wa haki za watoto katika mkoa na kukuza uwajibikaji katika kiwango cha Nchi Wanachama. Ukaguzi huu unatarajiwa kuwezesha Nchi Wanachama na Sekretarieti ya JAM kutathmini uzingatiaji na utekelezaji wa Sera ya Watoto, maendeleo yaliyopatikana na changamoto zilizojitokeza na kutoa mafunzo kwa maendeleo ya haki za watoto. Ripoti hiyo pia itasaidia Nchi Wanachama kuwa na data ya kimsingi juu ya athari za janga la UVIKO-19 kwa ustawi wa watoto kwa jumla. Malengo maalumu ya ukaguzi ni pamoja na:

a. Kuchunguza juhudi za Nchi Wanachama kuoanisha sheria za kitaifa na mifumo ya sera ya kukuza na kulinda ustawi na haki za watoto na kulingana na Sera ya Watoto ya 2016;

b. Tathmini juhudi za kutekeleza mifumo ya kisheria, sera na udhibiti kupitia ugawaji wa bajeti, uanzishaji na / au uimarishaji wa miundo / mifumo ya taasisi na upelekaji wa nguvukazi maalumu, mipango na huduma tangu 2016;

c. Chunguza mifumo na mipangilio ya taasisi ambayo imewekwa kusaidia ushirikiano, uratibu na ujifunzaji juu ya utekelezaji wa Sera ya Mtoto;

d. Chunguza kiwango cha kuonyesha shughuli za utekelezaji wa Sera ya Mtoto katika mikutano ya Baraza la Jumuiya ya Afrika Mashariki na mifumo mingine ya sera za jumuiya tangu 2016;

e. Kuchunguza mafanikio na mapungufu ya mfumo wa sera ya kikanda katika ushughulikiaji wa ahadi za kimataifa juu ya haki za watoto;

f. Angalia kiwango cha usumbufu na athari ya janga la UVIKO-19 kwa watoto na uwezo wa Nchi Wanachama kuitikia; na

g. Tambua maeneo ya kila Nchi Mwanachama na Sekretarieti ya JAM kushughulikia, kwa kuzingatia matokeo ya uchambuzi, ili kuharakisha utekelezaji wa Sera.

Maeneo 10 ya kipaumbele katika Sera ya Mtoto ya JAM

1. Eneo la Kipaumbele 1: Kuendeleza njia ya kikanda ya kuridhia, ufugaji na utekelezaji wa vyombo vya kimataifa
2. Eneo la Kipaumbele 2: Kuoanisha sheria na sera za kitaifa kwa Mkataba wa Afrika na UNCRC na vyombo vingine muhimu vya haki za watoto vya kimataifa
3. Eneo la Kipaumbele 3: Kuhakikisha kuwa watoto wote wanafurahia haki ya uraia na utambulisho
4. Eneo la Kipaumbele 4: Kushughulikia ukiukaji wa haki za watoto mpakani
5. Eneo la Kipaumbele 5: Kuimarisha mifumo ya kitaifa ya ulinzi wa watoto na mifumo ya jamii katika JAM.
6. Eneo la Kipaumbele 6: Kutoa njia kamilifu ya kutoa elimu bora, afya na ulinzi wa kijamii kwa watoto
7. Eneo la Kipaumbele 7: Ulinzi wa watoto katika mizozo na hali za dharura
8. Eneo la Kipaumbele 8: Kutafuta huduma na taasisi za ustawi wa watoto
9. Eneo la Kipaumbele 9: Kuunda utaratibu wa kikanda wa ufuatiliaji, tathmini na utoaji wa haki za watoto
10. Eneo la Kipaumbele 10: Kuimarisha ushiriki mzuri wa watoto

2. MBINU

Ukaguzi wa maendeleo ya Sera ya Watoto ya JAM uliendelea kwa zaidi ya miezi saba (Mei-Novemba 2020). Kwa kuzingatia janga la UVIKO-19 na vizuizi vinavyohusiana, ukusanyaji wa data za msingi ulifanywa kupitia majukwaa dhahiri. Ili kupunguza ucheleweshaji zaidi wowote, majukwaa rasmi na yasiyo rasmi yalitumiwa kwa mahojiano.

2.1 MFUMO WA MAENDELEO YA UKAGUZI

Viwango vya kufanya ukaguzi huu wa Sera ya Watoto ya JAM unatokana na Ufuatiliaji, Tathmini na Mfumo wa Kuripoti Haki za Watoto katika JAM (2019) (Kiambatisho 2). Wakati mfumo huo unatoa wazi msingi wa maendeleo ya mapitio katika maeneo kumi ya Kipaumbele katika Sera ya JAM, ukaguzi pia ulizingatia athari ya janga la UVIKO-19 na juhudi za jumla za Nchi Wanachama.

2.2 VYANZO NA MBINU ZA UKUSANYAJI DATA

Data ilikusanywa kutoka kwa vyanzo vya msingi na vya upili:

a. **Ukusanyaji wa Data** ya Msingi ulijumuisha mahojiano na Kamati ya Wataalamu ya Kiafrika juu ya Haki na Ustawi wa Mtoto (ACERWC), Wizara, Idara na Wakala (MDAs) wanaoshughulikia watoto katika kiwango cha kitaifa, miungano ya kitaifa ya ustawi wa watoto, mashirika ya UM, Kikundi Kazi cha Mashirika Mbalimbali (IAWG) juu ya Sera ya Mtoto ya JAM, Mashirika yasiyo ya Serikali na CSO za mitaa (Kiambatisho 3). Wadau walijaza hojaji kwa barua pepe na baadaye, mahojiano halisi yalifanywa kwa njia ile ile kujadili na kufafanua majibu. Maswali ya mahojiano yalifahamishwa na matokeo, viashiria na viwango vya vipimo ambavyo vilifafanuliwa katika Mfumo wa Ufuatiliaji, Tathmini na Utoaji wa Haki za Mtoto katika JAM.

b. **Mapitio ya Nyaraka** yalikuwa ya kina na yalihusisha sera na mifumo ya sheria za kitaifa na kisekta, hatua za mipango pamoja na data na ripoti za mara kwa mara za kiutawala, utafiti uliochapishwa, majarida, ripoti za tathmini za washikadau kama mashirika ya UM, Umoja wa Afrika (UA), JAM na Mashirika yasiyo ya Serikali. Mapitio ya nyaraka yalihusika na ukaguzi wa ushahidi wa takwimu na utafiti juu ya hali ya haki za watoto katika Nchi Wanachama kwa ujumla na katika maeneo ya matokeo na viashiria vya matokeo.

2.3 MUHTASARI WA DATA NA USANISI

Utafiti huu ulitoa data ya kitakwimu na kitaamuli. Data za kitakwimu zilichanganuliwa kupitia uchambuzi wa yaliyomo na mkabala mchanganyiko ambao unahusisha uainishaji na ujumuishaji wa majibu ya mahojiano. Data nyingi za upimaji zilipatikana kutoka kwa ripoti ambazo zilikuwa tayari zimechambuliwa na kwa hivyo ziliwasilishwa katika ripoti hiyo kwa muundo ule ule au uliobadilishwa.

2.4 MAPUNGUFU YA UKAGUZI

Ukaguzi huu ulifanywa wakati wa changamoto ya janga la UVIKO-19 na kujitanibu ambapo vizuizi vya kufungwa vilitumika katika Nchi Wanachama nyingi. Taratibu za kufanya kazi za wadau zilivurugika kwa kiwango ambacho hata mpangilio wa mkutano wa kidigitali ulikuwa mgumu. Vikwazo vifuatavyo pia vilijitokeza wakati wa ukaguzi:

1. Ulinganishi wa alama za msingi na za ukaguzi, ili kupima maendeleo kwa viashiria na maeneo mengine ya kipaumbele katika sera haukuwezekana kwa sababu ya ukosefu wa viashiria na alama za msingi katika maeneo hayo. Kwa mfano, hakuna kiashiria cha sehemu tatu zilizopewa kipaumbele katika Sera ya Watoto (Kushughulikia Maswala ya Mpakani; Njia ya Kutoa Elimu Bora, Afya na Ulinzi wa Jamii kwa Watoto; maeneo yalikuwa na viashiria tu vilivyopimwa na kupigwa alama. Kwa sababu ya ukosefu wa alama za msingi katika maeneo haya ya kipaumbele, ukaguzi huu haukuweza kulinganisha moja kwa moja maendeleo kulingana na mabadiliko ya alama za utendaji kutoka utafiti wa msingi hadi hatua ya kukagua.
2. Utafiti wa kimsingi kuhusu Sera ya Watoto ya JAM ulipofanywa mwaka 2016, Sudan Kusini haikujumuishwa kwa sababu ilikuwa tu imeingizwa katika jumuiya mwaka huo huo. Badala yake, tathmini ya kimsingi iliyoshughulikia Sudan Kusini tu ilifanyika mwaka 2020. Kwa kuzingatia utofauti huu, uchambuzi wa matokeo ya ukaguzi kwa Sudan Kusini haujumuishi alama za ulinganishi wa utafiti wa kimsingi na za ukaguzi.

3. MUKTADHA WA JAM

JAM inatarajia kubadilika na kuingia katika ukanda wenye kipato cha kati na kuwa Afrika Mashariki yenye usalama na umoja wa kisiasa kwa kuzingatia kanuni za ujumuishaji na uwajibikaji ifikapo mwaka 2050. Ili kufanya hivyo, mkoa unachukua hatua kuelekea utangamano wa kikanda kupitia kuanzishwa kwa Umoja wa Forodha, Soko la Pamoja, Umoja wa Fedha na Shirikisho la Kisiasa. Lengo ni kuimarisha na kudhibiti uhusiano wa viwandani, kibiashara, miundombinu, kitamaduni, kijamii, kisiasa na vingine katika JAM (JAM 2016b, uk.14).

3.1 MASUALA YA UCHUMI -KIJAMII

UTAMADUNI: Idadi ya watu wa JAM inakadiriwa kuwa milioni 177.2 kati yao zaidi ya asilimia 50 ni watoto. **Tanzania** na **Kenya** ndizo nchi mbili zenye idadi kubwa ya watu. Kiwango cha ukuaji wa idadi ya watu katika JAM ni asilimia 2.9, ambayo imeshuka kutoka asilimia 3.6 mnamo 2016 (JAM 2019a, uk. 15) na **Sudan Kusini** asilimia (3.8) ikirekodi kiwango cha juu zaidi cha ukuaji wa idadi ya watu kila mwaka huku **Kenya** ikiwa na asilimia (1.3) chini zaidi.

Nchi Wanachama nyingi zimepata upungufu katika viwango vya uzazi kwa ujumla kutokana na elimu bora ya afya na upatikanaji wa huduma za mpango wa uzazi. Miongoni mwa Nchi Wanachama nne ambazo data ilipatikana, **Uganda** ina kiwango cha uzazi kikubwa zaidi kwa watoto 5.4 na hili ni punguzo kutoka 6.2 mnamo 2011. Tarifa hii ni kwa mujibu wa ofisi ya takwimu za kitaifa- uganda (UBOS na ICF. 2018, uk. 119). **Kenya** ina idadi ya chini kabisa kwa watoto 3.9 (KDHS 2014, uk. 93). Kiwango cha Uzazi nchini **Tanzania** na **Rwanda** ni watoto 5.2 (TDHS 2016, uk. 150) na watoto 4.2 (NISR na Wenzake, 2015, uk. 88), mtawaliwa.

Hivi karibuni Jumuiya ya Afrika Mashariki(JAM) imetambua maendeleo katika kiwango cha umri wa kuishi kinachokadiriwa kuwa miaka 64 kwa wastani. **Tanzania** na **Rwanda** zina umri wa juu zaidi wa kuishi kwa miaka 67 huku **Burundi**, **Kenya** na **Sudan Kusini** kila moja ikiwa na umri wa chini kabisa wa kuishi (miaka 59) (EAC 2019a, uk. 18). Kiwango cha matarajio ya umri wa kuishi baada ya kuzaliwa **nchini Uganda** ni miaka 63.7 (UBOS 2019, uk. 21). Ukubwa wa wastani wa kaya kwa miaka mitano iliyopita umebaki kuwa wa kawaida kwa wanafamilia 5 nchini **Burundi, Kenya, Tanzania** na **Uganda. Sudan Kusini** ilirekodi wanafamilia 6 kwa kaya na Rwanda ilirekodi 4, ikipungua kutoka 5 kabla ya 2017 (EAC 2019a, uk. 28).

Jedwali 1: Wastani wa kipato cha mtu kwa dola za kimarekani 2019

Nchi Wanachama	Kipato cha taifa kwa kila mtu
Kenya	1,816.5
Tanzania	1,122.1
Sudan Kusini	1,119.7
Rwanda	801.7
Uganda	776.8
Burundi	261.2
Jumuiya	**983.0**

Asili: Benki ya Dunia 2019

Viwango vya Umaskini katika Nchi Wanachana

- **Sudan Kusini:** 82% (2017)
- **Burundi:** 72.7% (2016)
- **Rwanda:** 39% (2019)
- **Kenya:** 35.6% (2015/16)
- **Tanzania:** 26.4% (2018)
- **Uganda:** 21.4% (2019)

Hali ya Umaskini kwa Mtoto katika Nchi Wanachama

- Burundi: 78.2%, umri 0-17 (UNICEF 2017, uk.18)
- Tanzania: 73%, umri 5-13 (TNBS na UNICEF 2016, uk.43)
- Sudan-K: 69.9%, umri 6-14 (Ballon, P.& Duclos, J, 2015, uk.27)
- Kenya: 45%, umri 0-17 (KNBS na UNICEF 2017, uk.11)
- Rwanda: 39%, umri 0-17 (UNICEF Rwanda, 2018, uk.4)
- Uganda: 38%, age 6-17 (MoGLSD and UNICEF 2014, uk.7)

UCHUMI: Kenya na **Tanzania** ni nchi mbili zenye uchumi mkubwa na wa kipato cha kati katika Jumuiya ya Afrika Mashariki wakati **Rwanda** na **Burundi** ni zikiwa na uchumi mdogo zaidi (UNCTAD 2018, uk.4). Rwanda na Tanzania ndizo zenye uchumi unaokua kwa kasi zaidi katika ukanda wa Afrika Mashariki(UNCTAD 2018, uk.ix).

Mnamo 2018, uchumi wa Jumuiya ulikua kwa asilimia 6.5 kutoka asilimia 5.2 za mwaka 2017. Katika kipindi hicho, **Rwanda** ilirekodi kiwango cha juu cha ukuaji kwa asilimia 8.6 ikifuatiwa na **Tanzania, Uganda** na **Kenya** ambazo zilirekodi asilimia 7, 6.3 na 6.1, mtawaliwa.

Wastani wa Pato la Taifa katika Jumuiya kwa kila mtu ni Dola za Kimarekani 983 (Benki ya Dunia 2019) huku **Kenya** ikiwa na Pato la Taifa kwa kila mtu kwa Dola za Kimarekani 1,816.5 wakati Burundi ikiwa na kiasi cha chini (Dola za Marekani 261.2)

Jumuiya inakusudia kukuza Pato lake la kila mtu hadi Dola za Kimarekani 10,000 kufikia 2050 na kuendeleza uchumi wake kuwa wa kiwango cha juu cha mapato ya kati (EAC 2016b, uk. 7).

Umaskini: Huku juhudi zikifanywa kupunguza umasikini na ukosefu wa usawa, ukuaji wa uchumi wa Jumuiya kwa kiwango kikubwa haujaambatana na upunguzaji wa umaskini na ukosefu wa usawa (UNCTAD 2018, uk.6).

Ikifafanuliwa kama sehemu ya idadi ya watu wanaoishi chini ya Dola za Marekani 1.90 kwa siku, umasikini ni mkubwa zaidi nchini **Sudan Kusini** (82%[1]), ikifuatiwa na **Burundi** kwa 72.7% (Benki ya Dunia 2016). **Uganda** ina kiwango cha chini kabisa cha umaskini kwa 21.4% (UBOS 2019, uk. 47) na viwango vya umasikini nchini **Rwanda**, **Kenya** na **Tanzania** ni 39%, 35.6% na 26.4%, mtawaliwa.

Umaskini uliongezeka huko Sudan Kusini kati ya 2009 na 2016 haswa kwa sababu ya mfumuko wa bei uliokuwa mkubwa na kuongezeka kwa **migogoro** nchini humo(Benki ya Dunia 2016, uk. 23).

Kwa ujumla, watu wengi wanaoishi katika umasikini ni watoto na umaskini katika utoto unao uwezekano mkubwa wa kusababisha umaskini wakati wa utu uzima. Umaskini unawaweka watoto katika hali hatarishi ikiwa ni pamoja na unyonyaji, kutelekezwa na unyanyasaji (ACPF 2019, uk. 11).

Hali hii inafanuliwa kama idadi ya watoto ambao wananyimwa mahitaji maalumu, **Burundi** ina idadi kubwa zaidi ya umasikini wa hali ya juu miongoni mwa watoto (78.2%) ikifuatiwa na **Sudan Kusini** (69.9%).

3.2 UPATIKANAJI WA ELIMU YA MSINGI

Kulingana na Kifungu cha 3 (a) cha Hati ya Afrika juu ya Haki na Ustawi wa Mtoto (ACRWC), elimu ya msingi katika **Nchi Wanachama zote** ni ya lazima na ya bure. **Nchi Wanachama** zinajaribu kukidhi mahitaji ya sekta ya elimu licha ya changamoto za mazingira ya kisiasa, kifadhili na kiuchumi. **Rwanda** ndiyo ina kiwango cha juu zaidi cha idadi ya watu wenye umri rasmi wa kwenda shule za msingi (NER = 97.7%), **Sudan Kusini** ina kiwango cha chini zaidi (NER

1 World Bank 2017-South Sudan Poverty Assessment (2009-2017)

= 36.0%). Thamani za NER chini ya 100% katika **Nchi Wanachama zote** zinaonyesha uwepo wa watoto ambao wanatarajiwa kuwa katika shule za msingi lakini hawajapelekwa huko.

Nchi Mwanachama	Uwiano wa idadi ya Jumla ya wanafunzi (GER)	Uwiano wa idadi kamili ya wanafunzi (NER)
Burundi (2015)[2]	134.5	94.4
Kenya (2018)[3]	104.0	92.4
Rwanda (2016)[4]	139.6	97.7
S-Sudan (2017)[5]	57.0	36.0
Tanzania (2018)[6]	95.5	83.4
Uganda (2015)[7]	109.0	91.0

Tofauti iliyoko kati ya GER na NER inaonyesha kuwa watoto wasio na umri rasmi uliokusudiwa wanaendelea kujiunga katika elimu ya msingi na kwa hivyo hao watakuwa wamezidi au watakuwa chini ya umri unaotarajiwa wakati wa kujiunga na shule ya upili.

Kipimo cha upatikanaji wa elimu kwa usawa kijinsia (GPI) katika **Nchi Wanachama** nyingi, kinasisitiza maendeleo yaliyofanywa katika kuziba pengo la kijinsia. Hata hivyo, watoto wengi bado hawawezi kwenda shuleni kwa sababu ya gharama za moja kwa moja kwenye sare na chakula, gharama zisizo za moja kwa moja, desturi mbaya za baadhi ya tamaduni, ukosefu wa usalama na umbali mrefu wa kwenda shuleni nakadhalika.

Wale walioathirika zaidi ni wasichana na watoto kutoka katika mazingira ya hali ya chini kiuchumi na makazi yasiyo rasmi ya miji (Wizara ya Elimu 2018, uk.21). Nchini Sudan Kusini, ukosefu wa usalama katika baadhi ya maeneo nchini unazuia watoto wengine kwenda shuleni (Wizara ya Elimu ya Jumla na Mafunzo 2017, uk. 22).

3.3 VVU na UKIMWI

Jumuiya ya Afrika Mashariki ina watu milioni 4.79 wanaoishi na virusi vya ukimwi (PLHIV) ambao kati yao, 465,000 ni watoto (0-14) (UNAIDS 2019, uk.1). Pamoja na kuenea kwa VVU kwa 4.6% (UNAIDS 2019, uk.1), Tanzania ina idadi zaidi ya watu wanaoishi na VVU wanaokadiriwa kuwa milioni 1.6 wakiwemo watoto 139,000 wanafuatiwa na **Uganda** iliyo na kiwango cha maambukizi ya VVU cha 5.7% na inakadiriwa kuwa na watu wanaoishi na virusi vya ukimwi takribani milioni 1.4 wakiwemo watoto 154,000 (UNAIDS 2019) . **Kenya** ni ya tatu na kiwango cha maambukizi ya VVU 4.9% na watu wanaoishi na virusi vya ukimwi milioni 1.3 ikiwa ni pamoja na watoto 139,000(NASCOP 2018). **Burundi[10], Sudan Kusini[11]** na **Rwanda[12]** zina watu wanaoishi na virusi vya ukimwi 85,000 (watoto 9,000); 190,000 (watoto 10,000) na 210,000 (watoto 14,000) mtawaliwa. Hali na kiwango cha kuenea kwa VVU katika Nchi Wanachama kunaonyesha mafanikio makubwa ambayo yamepatikana katika kupunguza maambukizo mapya ya VVU kwa njia ya kuongeza hatua za matibabu na zisizo za matibabu.

3.4 KIWANGO CHA VIFO VYA WATOTO WACHANGA

Kiwango cha Vifo vya watoto wachanga (IMR) katika Jumuiya ya Afrika Mashariki ni vifo 41 kwa watoto wachanga 1,000, hii punguo kidogo kutoka 43 mnamo 2016 (EAC 2019a, uk. 17). Data inayopatikana ya Nchi Wanachama , Burundi ina kiwango cha juu zaidi cha vifo vya watoto cha 47 ikifuatiwa na Tanzania na Uganda kwa 43 kila moja, 39 nchini **Kenya** na Rwanda ikiwa na kiwango cha chini zaidi cha 32. Kuanzia 2016 hadi 2018, kiwango cha vifo vya watoto wachanga kilibaki kilekile nchini **Kenya**, Rwanda, Tanzania na Uganda (kama ilivyotajwa , uk.17).

Kwa upande wa Kiwango cha Vifo vya Watoto (CMR), Jumuiya ya Afrika Mashiriki ina wastani wa vifo 54 kwa watoto 1,000, hivi vimebaki vile vile tangu 2016. Burundi ina kiwango cha juu zaidi cha (CMR) cha vifo 78 kwa watoto 1,000 Uganda ni ya pili kwa 64. Vivyo hivyo, nchini Tanzania na Rwanda (CMR) ni vifo 25 na 50 kwa watoto 1,000, mtawaliwa.

3.5 HAKI ZA BINADAMU

Kwenye ngazi ya bara la Afrika, haki za binadamu zinafuatiliwa na Umoja wa Mataifa ya Afrika (AU) chini ya Mahakama ya Afrika ya Haki za Binadamu na Watu (AfCHPR) na Tume ya Afrika ya Haki za Binadamu na Watu (ACHPR) (Possi 2013, uk.3). Kama miungano mingine ya Kiuchumi ya Kikanda (RECs), Jumuiya ya Afrika Mashariki hivi juzi iliunda sheria yake (Ochanda et al. 2013, uk. 48).

Jumuiya imeanzisha Mahakama ya Haki ya Afrika Mashariki, iliyopewa jukumu la kuelekeza matumizi ya Mkataba wa Jumuiya. Rasimu ya Muswada wa sheria za Haki inashughulikia maswala ya; haki ya kuishi, usawa na kutobaguliwa, uhuru wa kibinafsi, haki ya kusikilizwa mahakamani kwa haki, uhuru wa

2 Ministry of Human Rights, Social Affairs and Gender (Burundi) 2017, ACERWC Initial Implementation Report
3 Ministry of Education 2018, Kenya National Education Sector Strategic Plan (2018-2022)
4 Ministry of Education (2018)-Rwanda Education Sector Strategic Plan 2018/19 to 2023/24
5 Ministry of General Education and Instruction 2017, The General Education Strategic Plan 2017-2022. May 2017
6 Ministry of Education, Science and Technology 2018, Education Sector Development Plan (2016/17–2020/21)
7 Ministry of Education and Sports (2017), Sector Strategic Plan 2017/18-2019/20
8 UNAIDS 2019
9 UNAIDS 2019
10 UNAIDS 2019
11 UNAIDS 2019
12 RBC na NISR, 2019

kujumuika na kushirikiana, uhuru wa kujieleza na kadhalika (Murungi na Gallinetti 2010, uk.20). Muswada huo pia unajumuisha haki za kijinsia na uzazi, hatua ya usawa na ulinzi wa wachache, kati ya haki nyingine.

Wakati **Nchi Wanachama** zimefanya juhudi za maendeleo katika kukuza utawala bora na kuwezesha ukuaji wa uchumi, hali ya haki za binadamu katika Jumuiya bado haijafikiwa kiwango kinachotarajiwa.

- **Kenya** ndiyo nchi iliyo na hatua zinazoendelea zaidi katika kutimiza haki za binadamu kisiasa na uhuru wa raia. Sekta ya vyombo vya habari na asasi za kiraia nchini zinaendelea vizuri, ingawa waandishi wa habari na watetezi wa haki za binadamu wanafanya kazi chini ya sheria kali za asasi za kiraia[13] .

- **Tanzania** imejaribu kutoa na kuendeleza haki za kiraia na kisiasa kwa raia wake. Walakini, nchi hii inakabiliwa na changamoto kama vile za kulinda watu walio katika mazingira magumu kama watu wenye ualbino, na katika kupambana na ukeketaji / ukataji wa wanawake (FGM / C) na aina nyingine za ukatili dhidi ya wanawake na wasichana.

- Sheria mpya ya Tanzania inayopanua mamlaka ya Msajili wa mashirika yasiyo ya serikali (NGOs) kufuatilia, kusimamisha na kufuta usajili wa asasi za kiraia, msimamo wa sera za kibaguzi juu ya kupiga marufuku wasichana wajawazito na akina mama wachanga shuleni kunarudisha nyuma maendeleo ya haki za binadamu yaliyokuwa yamefikiwa nchini.

- Licha ya kuongezeka kidogo kwa tofauti za usawa wa kipato na umiliki wa mali mnamo 2016, **Uganda** bado inaonyesha tofauti kubwa kati ya viwango vya mapato[14] Nchi inakabiliwa na udhalimu wa kihistoria na udhalimu kwa asasi za kiraia na vyombo vya habari.

- **Rwanda, Burundi** na **Sudani Kusini** bado hawajafanya juhudi za pamoja za kuunda mazingira bora zaidi ya kutimiza haki za binadamu katika kila nchi husika. Miaka mingi ya machafuko ya wenyewe kwa wenyewe nchini **Burundi** na **Sudan Kusini** yamechangia maendeleo madogo katika kuendeleza haki za binadamu katika nchi hizo mbili.

13 Freedom House Global Freedom Score https://freedomhouse.org/country/kenya/freedom-world/2020 Human Rights Watch Global Report https://www.hrw.org/world-report/2020/country-chapters/kenya#:~:text=In%20July%202019%2C%20Human%20Rights,justification%2C%20claiming%20they%20were%20criminals.

14 Uganda, GINI Index World Bank Estimate 2016 https://www.indexmundi.com/facts/uganda/indicator/SI.POV.GINI

4. TATHMINI YA MAENDELEO NA UCHANGANUZI WA MATOKEO

Sura hii inaangazia matokeo na uchambuzi wa tathmini ya maendeleo na changamoto katika utekelezaji wa Sera ya Watoto ya Jumuiya ya Afrika Mashariki (2016) katika Nchi Wanachama.

4.1 KIPAUMBELE CHA KWANZA KATIKA SERA: URIDHIAJI, UHALALISHAJI NA UTEKELEZAJI WA HATI ZA HAKI ZA WATOTO

Kamati ya Wataalam wa Kiafrika juu ya Haki na Ustawi wa Watoto (ACRWC) na Mkataba wa Umoja wa Mataifa kuhusu Haki za Watoto (UNCRC) (Ibara ya 1 na 4) zinalazimisha mashirika ya Serikali kuchukua hatua muhimu za kisheria, sera, bajeti, utawala na hatua nyingine zinazofaa kwa utekelezaji mzuri wa haki zilizo kwenye vyombo vya haki za watoto. Jumuiya ya Afrika Mashariki iliweka masharti haya katika Sera ya Watoto ya Jumuiya ya Afrika Mashariki.

Kenya na Rwanda zitimiza vigezo vyote 9 (100%) kwenye ngazi ya tathmini na Uganda na Tanzania zilitimiza vigezo 8 na 7 ya mtawaliwa. Burundi **na Sudan Kusini kila moja ilitimiza vigezo 5.**

Kipaumbele cha kwanza cha Sera katika Sera ya Watoto wa Jumuiya ya Afrika Mashariki kinatoa mwongozo juu ya njia ya kikanda ya kuridhia, kuhalalisha hati za kimataifa vya haki za watoto. Mikakati muhimu ni pamoja na: kuandaa mkakati wa utetezi wa kuridhia, kukubali na kutumia vyombo vyote vya kimataifa vya haki za watoto na Nchi Wanachama ; kuhimiza Nchi Wanachama kuandaa mipango ya utekelezaji wa vyombo vya kimataifa vya haki za watoto; na kuweka utaratibu wa kufuatilia mchakato wa uridhiaji, kukubali na kutumia pamoja na utekelezaji wa vyombo vyote vya haki za watoto vya kimataifa (EAC 2016a, uk.21).

Nchi Wanachama zinatathminiwa kwa kuzingatia njia ya uoanishaji kulingana na vigezo tisa vilivyowekwa na Sera ya Watoto ya JAM (Jedwali 2).

Vipimo vya maendeleo ya kimsingi zilitokana na Ulinganishaji wa Sheria ya JAM ambayo ilitathmini maendeleo yaliyofanywa na Nchi Wanachama kwa vigezo vya uoanishaji. Hata hivyo, vipimo vya kimsingi ya vigezo vya uoanishaji moja na tisa hazikuwezi kupatikana. Makadirio limbikizo ya kigezo cha uoanishaji inaonyesha kuwa wakati wa ukaguzi, **Kenya, Rwanda na Uganda** zilitimiza vigezo vyote 100% (9) na Tanzania ilikidhi 78% (7) ya vigezo**. Burundi na Sudan Kusini** zilitimiza na 5 (56%).

Jedwali 2: Njia na Vigezo vya uoanishaji

Kigezo vya Uoanishaji	Hali juu ya vigezo vya uoanishaji - ukaguzi wa kimsingi na wa kisasa (Vipimo vya kimsingi katika mabano, 1=Ndiyo, 0=Hapana)					
	BUR	KEN	RWA	TAN	UGA	SOU
1. Ukaguzi kamili kwa ushauri uliozingatia sekta za sheria zote zinazohusiana na watoto kuzifanya zilingane na Hati za kimataifa zilizokubaliwa kutumika.	0	1	1	1	1	0
2. Mshauri wa Bunge anayestahili kusaidia katika maswala ya kiufundi yaliyoteuliwa	(1)1	(1)1	(0)1	(0)1	(0)1	(0)1
3. Nchi Wanachama zinatoa maagizo madhubuti na rasilimali muhimu kwa Tume za Kurekebisha Sheria na kutekeleza majukumu yao.	(0)0	(1)1	(0)1	(1)1	(1)1	(0)1
4. Uoanishaji wa vifungu vya nyanja zote zinazotumika za mamlaka tofauti (kimila / kijadi, dini na sheria ya kawaida)	(0)0	(1)1	(0)1	(0)0	(1)1	(0)0
5. Jitihada na rasilimali zinazohitajika kwa kutungwa kwa sheria kamili ya watoto, kama jambo la kipaumbele linalofaa kukuzwa	(0)0	(1)1	(0)1	(0)0	(0)1	(0)0
6. Kamati za ukaguzi wa kina zilizoundwa na miundo ya uratibu kwa marekebisho ya sheria	(1)1	(1)1	(0)1	(1)1	(1)1	(0)1
7. Sera / mpango wa kitaifa uliowekwa kuendeleza ukubalifu.	(0)1	(1)1	(0)1	(0)1	(0)1	(0)0
8. Sheria kamili ya Watoto Iliyotungwa	(0)0	(1)1	(1)1	(1)1	(1)1	(1)1
9. Sheria mpya za kisekta zilizotungwa kufuatia kuridhiwa.	1	1	1	1	1	1

Kwa ujumla, alama ya wastani ya Kipaumbele cha kwanza cha Sera kinarekodiwa kwa 78%. Nchi Wanachama zote zimefanya maendeleo katika kutunga sheria za kisekta, uteuzi wa mshauri kwa Bunge aliye na sifa nzuri kusaidia katika maswala ya kiufundi na kuanzisha kamati za ukaguzi wa kina kwa uratibu wa ukaguzi wa kimfumo wa sheria.

Alama za kimsingi hazikuonyesha mabadiliko kuhusu ukuzaji wa sheria na sera kamili za watoto wakati wa ukaguzi. Hakuna maendeleo yaliyorekodiwa kwa mgawanyo wa rasilimali kwa marekebisho ya sheria na uoanishaji wa vifungu vyote vinavyotumika vya mamlaka tofauti, kama vile; sheria za kimila, dini na sheria za kawaida. Burundi na Sudan Kusini bado hazijafikia vigezo tisa vya uoanishaji kikamilifu.

Nchi Wanachama zote zinafaa kuwa zimefanya maendeleo katika kutunga sheria za kisekta, uteuzi wa washauri wa haki za watoto au kamati stahili kwa Bunge na kuanzishwa kwa kamati za ukaguziwa kina kwa uratibu wa ukaguzi wa kimfumo wa sheria.

Utekelezaji wa sheria pana ya Watoto na Marekebisho ya Sheria zote za Sekta Kadhaa Zinazohusiana na Watoto

Kamati ya umoja wa mataifa15 (UN) na ACERWC zinahimiza mashirika husika ya Serikali kutunga Sheria pana za watoto, na kufanya ukaguzi wa mara kwa mara wa sheria za sekta mbalimbali ili kuhakikisha

15 UN Committee, 2003 General Comment No. 5: General measures of implementation of the UNCRC, uk.6.

ulinzi wa watoto kutoka kwa maswala ya haki za watoto zinazojitokeza na kuwezesha upatanisho thabiti na viwango vya kimataifa.

Katika uhakiki, maendeleo yamerekodiwa ya Nchi Wanachama tano juu ya sita (83.3%) (**Kenya, Rwanda, Tanzania, Uganda na Sudan Kusini**) hizi zina Sheria maalum juu ya watoto. **Burundi** ndiyo nchi pekee ambayo bado haijatunga Sheria pana ya Mtoto. Migogoro na vita vya wenyewe kwa wenyewe ndivyo vimepunguza maendeleo katika utunzi wa sheria pana ya watoto nchini **Burundi**, hakukuwa na mafanikio yaliyokuwa yamefikiwa wakati wa uhakiki.

Katika ukaguzi, maendeleo yamerekodiwa ya nchi 5 juu ya 6 za washirika (83.3%) (Kenya, Rwanda, Tanzania, Uganda na Sudan Kusini) kwamba zina Sheria maalum juu ya watoto. Burundi ndiyo nchi pekee ambayo bado haijatunga Sheria pana ya Mtoto.

Mahojiano na maafisa wa serikali ya **Burundi** yalionyesha kwamba rasimu ya Kanuni ya Kulinda Watoto ilikuwa imewasilishwa mbele ya Bunge kuidhinishwa. Kwa upande wa mapitio ya kisekta ya sheria zinazohusu watoto, Uganda ilibadilisha Sheria ya Watoto ya 1977 mnamo 2016, **Kenya** hivi karibuni ilifanya uhakiki kamili wa Sheria ya watoto (2001) na Muswada mpya wa Sheria ya watoto nchini **Kenya** (2019) unasubiri idhini na Bunge . Rwanda ilitangaza sheria mpya ya watoto mnamo 2018 ikifuta Sheria Nambari 27 ya 2001.

Michakato ya mapitio ya sheria katika Nchi Wanachama ilijumuisha wadau wa sekta nyingi waliopewa jukumu la kulinda watoto kutoka kwa wizara husika ikiwa ni pamoja na Wizara za Elimu, Afya, Jinsia na Maendeleo ya Jamii, Masuala ya Katiba, Maswala ya Sheria na Bunge, Uhamiaji, Utekelezaji wa Sheria, na Fedha[16]. Licha ya hati kamili za watoto nchini **Tanzania na Sudan Kusini**, ukaguzi wa sheria za watoto kwa wakati huu bado haujafanywa (Serikali ya Sudan Kusini 2020).

Nchi Wanachama	2016: Sheria kamili ya Watoto Iliyopo	2020: Sheria kamili ya Watoto Iliyorekebishwa
Burundi	Hakuna sheria	Hakuna Sheria
Kenya	Sheria ya Watoto 2001	Muswada wa sheria ya Watoto 2019
Rwanda	Sheria Namba 27/2001 inayohusiana na Haki na Ulinzi wa Mtoto dhidi ya Ukatili	Sheria Namba 71/2018 Ulinzi wa Watoto (2018)
Tanzania	Sheria ya watoto 2011 (Zanzibar); Kanuni ya sheria ya Watoto 2009 (Tanzania Bara)	Sheria ya watoto 2011 (Zanzibar); Kanuni za Sheria za Watoto 2009 (Tanzania Bara)
Uganda	Sheria ya Watoto 2000 (Iliyorekebishwa kidogo mnamo 2013)	Marekebisho ya Sheria ya watoto 2016 (Iliyofanyiwa marekebisho 2016)
Sudan Kusini	Sheria ya Watoto 2008	Sheria ya Watoto 2008

4.1.2 Mshauri wa Bunge anayestahili kusaidia katika Masuala ya Kiufundi

Kipaumbele cha kwanza cha Sera kinazitaka Nchi Wanachama kuanzisha mfumo mzuri wa kuchunguza sheria zote zinazopendekezwa na kutoa mwongozo wa kitaalamu juu ya maswala ya watoto kwa Bunge. Sera inahitaji mfumo huo kuongozwa na mtaalam aliye na uzoefu katika haki za watoto au kitengo kidogo cha wataalam ndani ya idara ya serikali inayohusika na kuhakikisha kufuata matakwa yaa haki

Nchi Wanachama zote, zimeweka mshauri aliye na sifa nzuri au kamati ya kiufundi inayoshauri Bunge kuhusu maswala ya watoto.

16 Initial State Party reports to UNCRC and ACERWC.

za binadamu.

Uchunguzi umegundua kuwa Nchi Wanachama zote zilitimiza kigezo hiki **(100%)**[17]**.** Nchini Kenya, Baraza la Kitaifa la Huduma za Watoto (NCCS) hutoa ushauri wa kitaalamu kwa Bunge la Kitaifa kama inavyoamriwa na Sheria ya Watoto (2001). Nchini Burundi, Idara ya Masuala ya Sheria na Kamati ya Kitaifa ya Kuratibu Ulinzi wa Mtoto inashauri Bunge juu ya maswala ya watoto.

Tume ya Kitaifa ya Watoto (NCC) nchini Rwanda, Msawidi Mkuu wa Bunge (CPD) Tanzania Bara na Kamati ya Kitaifa ya Haki za Watoto (NCRC) huko Zanzibar hutoa pia hutoa ushauri wa kitaaluma kuhusu maswala ya haki za watoto kwa Bunge. Vivyo hivyo, Uganda ina Mamlaka ya Kitaifa ya Watoto (NCA) ambayo inaratibu kwa karibu pamoja na Tume ya marekebisho ya Sheria ya Uganda na Baraza la Bunge la Uganda kwa watoto (UPFC) hutoa ushauri wa kitaaluma kwa serikali juu ya maswala ya watoto.

Kurugenzi ya Ustawi wa Mtoto, chini ya Wizara ya Jinsia, Mtoto na Ustawi wa Jamii, zimepewa jukumu la kutoa ushauri kwa Bunge juu ya mambo ya kitaaluma yanayohusu watoto huko Sudan Kusini.

4.1.3 Utoaji wa Maagizo Thabiti na Rasilimali Muhimu kwa Tume za Marekebisho ya Sheria Kufanya Kazi Zilizoamriwa Kufanywa.

Tume za marekebisho ya Sheria katika Nchi Wanachama zote zinapewa mamlaka wazi kupitia vifungu vya sheria kusaidia ufuatiliaji wa haki za binadamu pamoja na ukaguzi wa sheria zinazohusiana na watoto. Tume sita za Marekebisho ya Sheria katika Nchi Wanachama huwa hazina rasilimali muhimu za kifedha wala uhuru wa kitaasisi unaohitajika kutekeleza majukumu yao[18] Nchini Sudan Kusini, Tume ya marekebisho ya Sheria ina jukumu wazi la kuunga mkono mageuzi ya sheria za watoto ingawa haiwezi kutekeleza kazi yake ya ufuatiliaji kwa sababu ya mazingira ya kisiasa, ufadhili usiotosha na uhuru mdogo wa kitaasisi (Ayei Peter & Associates 2020). Tume ya Kitaifa ya Haki za Binadamu ya Rwanda (NCHR) ina jukumu muhimu katika ufuatiliaji na ulinzi wa haki za watoto. Bajeti iliyotengwa kwa NCHR iliongezeka kwa 9.5% kati ya Miaka ya Fedha (FY) 2014/2015 na 2016/2017 (Serikali ya Rwanda 2020).

4.1.4 Uoanishaji wa Vifungu vyote vya Mamlaka Tofauti Vinavyotumika

Kwa mujibu wa Kifungu cha 1 (3) cha ACRWC, mila, desturi, masuala ya kitamaduni na ya kidini ambayo hayaendani na haki zilizomo katika ACRWC yamepigwa marufuku. Hili linaungwa mkono kifungu cha 21 cha ACRWC ambacho kinapendekeza kuondolewa kwa shughuli mbaya za kijamii na kitamaduni. Nchi Wanachama zinatakiwa kuchukua hatua za kimaendeleo ili kuoanisha vifungu vyote vinavyotumika vya mifumo tofauti ya kisheria, kama vile sheria ya kimila, dini na sheria rasmi kama njia ya kuondoa shughuli mbaya zinazopingana na hati za haki za watoto.

Kenya, Rwanda na Uganda zimefanya juhudi kubwa katika kuandaa sheria ambazo zinatoa umri wa chini wa ndoa uliowekwa kwenye miaka 18 au zaidi na pia sera za kushughulikia ukeketaji na sheria zinazowezesha kutendewa kisawa kwa wasichana na wavulana. Walakini, Burundi, Tanzania na Sudan Kusini zina sheria na mazoea ya kitamaduni ambayo hayaoani na vifungu na kanuni za viwango vya haki za watoto. Hasa, vifungu vya sheria za kitamaduni / kidini na sheria rasmi zinazohitaji kurekebishwa ni pamoja na zile zinazozuia; haki za wasichana kurithi, elimu kwa wasichana, utambuzi wa watoto waliozaliwa nje ya ndoa, watoto wenye ualbino na watoto wa vikundi vya watu wachache kama vile Batwa na wale

17 Burundi, Kenya, Tanzania, Uganda na Sudan Kusini
18 Committee, UPR,ACERWC Concluding Observations

Bado kuna migogoro baina ya sheria na sera endelevu (muundo wa kawaida) na matumizi endelevu ya sheria za kitamaduni na za kidini, mienendo na mazoea. Zanzibar ilitunga sheria inayoruhusu kusajili tena wasichana wajawazito shuleni ilhali Tanzania Bara, sera iliyopo inaweka marufuku ya kibaguzi kwa wasichana wajawazito na vijana akina kuhudhuria shule.

waliowekwa katika mifumo ya utunzaji mbadala ya kafala.

Sudan Kusini bado ndiyo nchi pekee ambayo haichukulii aina tofauti za ngono zinazohusisha watoto, pamoja na unyanyasaji wa kijinsia na ponografia ya watoto kama makosa ya jinai (ACPF, 2018). Zanzibar ilitunga sheria inayoruhusu kusajiri tena wasichana wajawazito wa shule ilhali katika Tanzania Bara, hakuna sheria hiyo, hii inayoonyesha ukinzani wa sera katika nchi moja (Niboye 2018).

Mnamo 2018-2019, juhudi za kuboresha uelewa wa mfumo wa udhibiti wa serikali na sheria zinazohusu haki za watoto nchini Sudan Kusini zilijumuishwa katika mafunzo kwa viongozi wa kitamaduni ingawa juhudi hizi bado hazijafanikishwa kuwa mageuzi halisi ya sheria hasa pale ambapo sheria za kidini haziendani na viwango vya sheria za kimataifa (Serikali ya Sudan Kusini 2018).

4.1.5 Utekelezaji wa Uundaji wa Sheria kamili ya Watoto

Kigezo cha uoanishaji ambacho kimepatikana kwa kiasi kidogo sana ni ugawaji wa rasilimali zinazohitajika katika utunzi wa sheria kamili ya watoto. Nchi Wanachama tatu tu (50%) ndizo zinazotoa kifungu cha bajeti kinachotengwa kwa michakato ya mabadiliko ya sheria. **Kenya** ilitoa kiwango maalum cha bajeti ya kukamilisha muswada wa sheria ya watoto[19] kila mwaka wa fedha na **nchini Uganda**, bajeti kwa uundaji wa sera na mageuzi ya kisheria ilitolewa katika kauli ya Sera ya Waziri (Bajeti) MF 2019-2021 chini ya Idara ya Vijana na Watoto ya Wizara ya Jinsia, Kazi na Maendeleo ya Jamii[20]. Rwanda ilifanya juhudi hizo hizo za utoaji wa bajeti kwa maendeleo na utangazaji rasmi wa Sheria Namba 71/2018 juu ya ulinzi wa Watoto na Sera unganishi ya Watoto ya 2018 (Serikali ya Rwanda 2020[21]). Nchi Wanachama tatu (**Burundi, Tanzania** na **Sudan Kusini**) hazikuwa na utaratibu wa kuhakikisha kwamba sheria iliyofanyiwa marekebisho pia inazingatia hitaji la rasilimali ya kutosha ya kifedha kwa utekelezaji mzuri, tathmini endelevu na tathmini ya mchango wao kwa ustawi wa watoto nchini. Nchini Tanzania, kwa mfano, Idara ya Ustawi wa Jamii ambayo inawajibika kuratibu Ajenda ya kitaifa ya Ulinzi wa Mtoto (NCPA II) inapata asilimia moja tu ya mgao wa bajeti ya wizara husika. Vitengo vya masuala ya watoto katika idara hii hupata sehemu ya chini sana ya bajeti ilikwisha tengwa tayari, na kuacha fedha ambazo hazitoshi kwa hatua zinazolenga haki za watoto (UNICEF 2020).

Matokeo ya ukaguzi yalifunua maendeleo kidogo sana katika utoaji wa rasilimali za serikali kwa ajili ya marekekebisho ya sheria, huku Wabia wa maendeleo wakiendelea kutoa msaada zaidi kwa mashirika ya serikali ili kuwezesha marekebisho ya sheria.

4.1.6 Uanzishwaji wa mifumo na Kamati za Uratibu na Mawanda Mapana ya Ukaguzi

Kila **Nchi Mwanachama** imeunda kamati na mifumo ya mawanda mapana ya uratibu wa taratibu za ukaguzi wa sheria. Nchini **Burundi,** Serikali ilianzisha Baraza la Mawaziri na Kamati ya ufuatiliaji kati ya Mawaziri inayoongozwa na Wizara ya Haki za Binadamu Maswala ya Jamii na Jinsia na Huduma ya Kitaifa ya Kutunga Sheria. Nchini **Rwanda**, Tume ya Kitaifa ya Watoto inaratibu michakato ya mabadiliko ya sheria. Vivyo hivyo, nchini **Kenya**, masuala ya watoto yanaratibiwa na NCCS iliyoanzishwa chini ya Sheria ya watoto (2001). Kitengo hiki hufanya kazi kwa karibu na Idara ya Huduma za Watoto ambayo hutoa msaada wa kitaaluma kwa huduma za watoto.

Mamlaka ya Kitaifa ya Watoto nchini Uganda, Kurugenzi ya Ustawi wa Watoto ndani ya Wizara ya Jinsia, Mtoto na Ustawi wa Jamii nchini **Sudan Kusini**, Idara ya Maendeleo ya Watoto chini ya Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia na Watoto **Tanzania Bara** na Wizara ya Jamii Idara ya Ustawi, Vijana, Wanawake na Watoto **Zanzibar** hizi zote zimeanzishwa na zina mamlaka sawa. Miundo hii ina wawakilishi kutoka kwa Wizara zinazohusika za serikali ambazo zimepewa jukumu la uratibu wa mageuzi ya sheria. Licha ya kuanzishwa kwa kamati za marekebisho ya sheria, Kamati ya Umoja wa Mataifa na ACERWC mara kwa mara zimebaini michakato ya marekebisho ya sheria isiyo sawa na ya kawaida na uratibu usiofaa kati ya vyombo hivi katika kukuza na kulinda haki za mtoto nchini Burundi, Tanzania, Sudan Kusini na Uganda.

4.1.7 Sera ya Taifa iliyoundwa au Mpango wa Kuchukua Hatua za Kuboresha Utekelezaji

Ili kuhakikisha uzingatiaji kamili wa viwango vya kimataifa, Nchi Wanachama zinahitaji kuunda na kutekeleza mpango au sera kamili ya kitaifa (Ingane 2018). Mpango wa kitaifa wa

19 Key informant interviews on 18th August 2020 with Kenya Department for Children's Services (Samuel Mwangi, Ann Gachoya, Marygorreti Mogaka and George)
20 Key informant interviews on 20th October 2020 with Ministry of Gender, Labour and Social Development (Commissioner Fred Ngabirano)
21 List of issues UNCRC 5th and 6th Periodic Report; 2020 part III

Isipokuwa Sudan Kusini, Nchi tano washirika (Burundi, Rwanda, Kenya, Tanzania na Uganda) zimeanzisha sera za kitaifa au mipango ya utekelezaji juu ya watoto na ulinzi wao.

utekelezaji sera unahakikisha kuwa uoanishaji unakuwa mchakato unaoendelea, kwa kuanzia na marekebisho ya sheria zilizopo, kanuni na baadaye kupata ukubalifu wa kufuata utaratibu na vyombo vya kimataifa.[22]

Ukaguzi unabaini kwamba Nchi Wanachama tano (**Burundi, Rwanda, Kenya, Tanzania** na **Uganda**) zimeanzisha sera ya kitaifa au mipango ya kiutendaji kuhusu watoto na ulinzi wao. Ingawa imeelezwa kama suala la utekelezaji, **Burundi** ina sera ya Kitaifa ya Watoto Yatima na watoto wengine waliopo katika mazingira hatarishi (OVC) na Sera ya Kitaifa ya Kulinda Watoto (2020-2024[23]). **Rwanda** inatekeleza Sera Jumuishi ya Haki za Watoto (ICRP 2019-2024). Nchini **Kenya,** Sera ya Kitaifa ya Watoto (2010), Mpango wa Kitaifa wa utetezi wa Watoto (2015-2022) na Dira ya **Kenya** 2030 ni sera zinazotumika kwa watoto. Kwa kuongezea, kufuatia tathmini kamili juu ya kuenea kwa Vurugu dhidi ya watoto (VDW), **Kenya** ilitangaza Mpango wa Kitaifa wa kuzuia na kuitika juu ya VAC (2019-2023).

Uganda inatekeleza Sera jumuishi ya Kitaifa ya Maendeleo ya Awali ya Mtoto (2016-2020), Sera ya Kitaifa ya Watoto (2020-2024), Mpango Kazi wa Sera ya Kitaifa ya Watoto (2017-2022) na Mpango wa Kitaifa wa Ustawi wa Watoto (2016-2021)). Nchini **Tanzania** (Bara), Sera ya Maendeleo ya Watoto (2008) na Mpango wa Utekelezaji wa Kitaifa wa Kukomesha Ukatili dhidi ya Wanawake na Wasichana (2017-2022) unachangia katika kutimiza matakwa ya viwango vya kimataifa. Serikali ya **Sudan Kusini** bado haijapitisha mpango hata mmoja wa kitaifa kwa watoto unaoshughulikia haki zote za Watoto zilizowekwa katika hati za kimataifa.

4.1.8 Mapendekezo Muhimu

Ili kufikia na kudumisha matakwa kamili ya ACRWC, UNCRC na viwango vingine vya haki za watoto vya kimataifa, **Nchi Wanachama** zinapaswa:

1. Kutenga raslimali za kutosha za kifedha na za kibinadamu kwa mapitio ya mara kwa mara na marekebisho ya sheria na sera katika viwango vya kimataifa na katika muktadha wa kijamii kwa kuhakikisha kuwa mapendekezo yote ya mabadiliko ya sheria iliyopo au kuletwa kwa sheria mpya yanaonyesha wazi rasilimali watu, fedha na rasilimali nyingine zinazohitajika kwa utekelezaji bora wa sheria inayopendekezwa. Nchi zote WaWanachama zinapaswa pia kufanya uhakiki kamili na wa kawaida wa mahitaji ya rasilimali kwa marekebisho ya sheria na mahitaji ya rasilimali kwa utekelezaji.
2. Kuunda mazingira wezeshi ya uhuru wa Taasisi za Kitaifa za Haki za Binadamu kwa kutimiza kanuni za Paris. **Burundi na Sudan Kusini** zinahimizwa haswa kushirikisha Tume za marekebisho ya Sheria kila wakati katika ufuatiliaji wa haki za watoto na michakato ya marekebisho ya sheria za watoto.
3. Kushughulikia kutofautiana kwa sheria katika mifumo ya sheria nyingi, kama njia ya kimfumo ya kuzuia shughuli na mazoea mabaya na ya kibaguzi ambayo hayapatani na haki zilizowekwa katika ACRWC na UNCRC. **Tanzania, Sudani Kusini na Burundi** zinapaswa kupitia na kufanyia marekebisho sheria za kimila, za kidini na kuwekeza katika njia inayotetea haki juu ya shughuli na mazoea ya kitamaduni.
4. Kufanya uchambuzi wa kina wa sheria zilizopo zinazohusu watoto ili kubaini vifungu ambavyo havilingani na viwango vya kimataifa. **Burundi** na **Sudan Kusini** zinahimizwa kuunda kamati za marekebisho na uratibu wa sheria. **Kenya, Rwanda, Uganda, na Tanzania** zinapaswa kuendeleza uratibu na uboreshaji wa miundo iliyopo kuwezesha marekebisho ya kitaifa ya sekta nyingi kwa kushirikiana na serikali, asasi za kiraia na wataalam kibinafsi.

4,2 KIPAUMBELE CHA PILI KATIKA SERA: UOANISHAJI WA SHERIA NA SERA ZA KITAIFA NA VIFAA VYA KIMATAIFA NA KIKANDA

Kufuatia kuridhiwa kwa vyombo vya kimataifa na vya kikanda, upatanisho wa sheria za kitaifa unahitaji mapitio kamili ya sheria zinazoathiri haki za watoto na marekebisho ya vifungu ambavyo haviko wazi na kuanzisha sheria mpya pale inapofaa kutimiza matakwa ya haki za watoto pale ambapo kuna mapungufu (ACPF 2018, uk. 29) . Hakuna njia iliyoagizwa kimataifa ya kuoanisha sheria za kitaifa. Kila nchi hushughulikia mchakato huo kwa njia ambayo inaambatana na mfumo wake wa kisheria na kisiasa.

Sera ya Watoto ya JAM (2016) inatoa mwongozo kwa Nchi Wanachama kuhakikisha sheria zinawiana na vyombo vya kimataifa vya haki za watoto. Kipaumbele cha pili cha Sera kinazingatia tathmini ya kiwango ambacho Nchi Wanachama wameweka sheria kulingana na mkataba ulivyowekwa katika vyombo vya

22 UN Committee on the Rights of the Child, 2003. General Comment No.5 General Measures of Implementation p 8-9
23 Rwanda, UNCRC Ripoti za kipindi cha 5 na cha 6

kimataifa na vya kikanda. Vielelezo vya Kipaumbele cha Sera hupima kiwango ambacho Nchi Wanachama zimeridhia vyombo 16 vya kimataifa na kikanda na mchakato kuvikubali na kuvitumia.

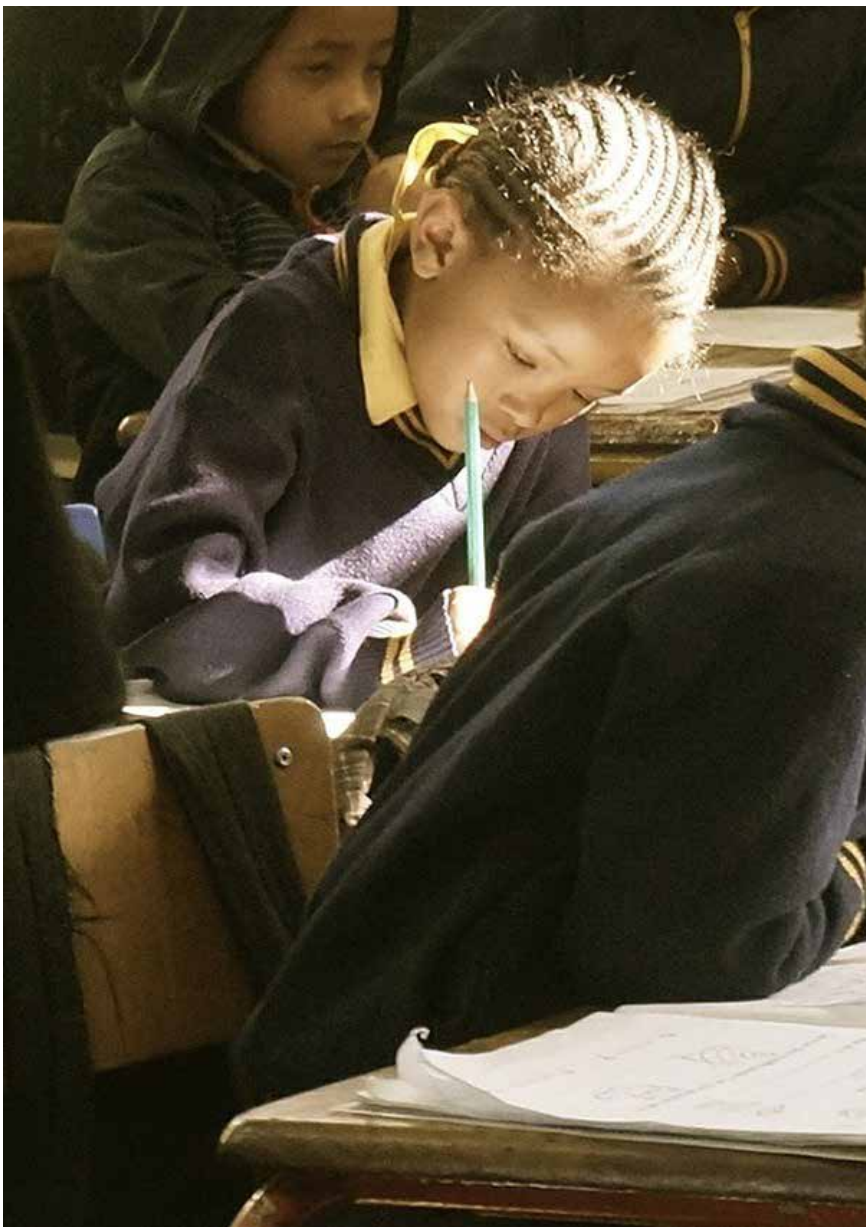

4.2.1` Hali ya Kuridhiwa kwa Vyombo vya Haki za Watoto vya Kimataifa na Kikanda

Maendeleo juu ya hadhi ya uriadhiaji yanaelezwa kwa kuangazia idadi ya vyombo vilivyoridhiwa na kila Nchi Wanachama kwa asilimia juu ya jumla ya vyombo (16) vilivyowekwa na Sera ya Watoto ya JAM.

Utafiti unaonyesha kuwa **Rwanda** na **Kenya** kila nchi imeridhia 75% ya vyombo huku **Burundi, Tanzania** na **Uganda** kila moja imeiridhia 69%.

Sudan Kusini ni nchi iliyo na alama ya chini kabisa ya uridhiaji ya 31%. Kiwango cha wastani cha uridhiaji wakati wa utafiti kilikuwa 65% kikithibitisha matokeo ya kimsingi kwamba juhudi za pamoja zinahitajika kufanikisha kuridhiwa kwa vyombo vilivyoagizwa na JAM. Kwa upande wa ukubalifu na matumizi, **Kenya** imeingiza asilimia 75 ya vyombo vilivyopendekezwa, **Rwanda** imeingiza asilimia 69% wakati **Burundi** imeingiza 63%. Tanzania (31%), Uganda (31%) na Sudan Kusini (13%) ni nchi ambazo zimeingiza chini ya 50% ya vyombo. Kiwango cha wastani cha ubinafsishaji wa sheria sheria, wakati wa utafiti kilikuwa 47%. **Kenya** na **Uganda** zimefanya juhudi kamili za kubinafsisha vyombo kadhaa vya kimataifa ambavyo zimekubali au kutia saini[24] (Jedwali 3).

Jedwali 3: Maendeleo ya Nchi Wanachama juu ya Uridhiaji wa Hati za Kimataifa za Haki za Watoto

Namba	Hati za Kimataifa na Kikanda za Haki za Watoto	Hadhi ya uridhiaji (vipimo vya kimsingi katika mabano: 4=Kuhalalisha, 3= Kuridhia, 2=Kupata, 1=Kusaini na 0=Hakuna kitu)					
		BUR	KEN	RWA	TAN	UGA	SOU
	Mkataba wa Umoja wa Mataifa kuhusu Haki za Watoto (UNCRC)	(4)4	(4)4	(4)4	(4)4	(4)4	4
	Mkataba wa Kiafrika juu ya Haki na Ustawi wa Watoto (ACRWC)	(4)4	(4)4	(4)4	(4)4	(4)4	0
	Itifaki ya Hiari kwa Mkataba wa Haki za Watoto juu ya Uchuuzi wa Watoto, Ukahaba wa Watoto na Ponografia ya Watoto	(2)4	(1)1	(2)2	(2)2	(2)4	2
	Itifaki ya Hiari kwa Mkataba wa Haki na ushiriki wa watoto katika vita vya silaha (OPAC)	(4)4	(4)4	(4)4	(4)4	(4)4	4
	Itifaki ya Hiari kwa Mkataba wa Haki za Watoto kuhusu Utaratibu wa Mawasiliano (OPCP)	(0)0	(0)0	(0)0	(0)0	(0)0	0

24 EAC Child Implementation Status webinars for Uganda (Tarehe 20 Oktoba, 2020) na Kenya (Tarehe 21 Oktoba 2020)

Namba	Hati za Kimataifa na Kikanda za Haki za Watoto	Hadhi ya uridhiaji (vipimo vya kimsingi katika mabano: 4=Kuhalalisha, 3= Kuridhia, 2=Kupata, 1=Kusaini na 0=Hakuna kitu)					
		BUR	KEN	RWA	TAN	UGA	SOU
	Mkataba wa Afrika kuhusu Haki za Binadamu na Watu	(3)3	(4)4	(4)4	(3)3	(3)3	3
	Itifaki ya Hati ya Kiafrika ya Haki za Binadamu na Watu kuhusu haki za Wanawake Barani Afrika (Itifaki ya Maputo)	(1)1	(4)4	(4)4	(3)3	(3)3	1
	Itifaki ya Hati ya Afrika ya Haki za Binadamu na Watu juu ya Haki za Watu wenye Ulemavu barani Afrika	(0)0	(0)0	(0)1	(0)0	(0)0	0
	Mkutano kuhusu Kiwango cha chini cha umri, 1973 (Na. 138)	(4)4	(4)4	(3)4	(3)3	(3)3	3
	Mkataba juu ya aina mbaya zaidi ya ajira kwa Watoto, 1999 (Na. 182)	(4)4	(4)4	(4)	(4)4	(4)4	3
	Mkataba wa Haki za Watu Wenye Ulemavu (CRPD)	(3)4	(4)4	(2)4	(3)3	(3)3	0
	Mkataba wa Kutokomeza aina zote za Ubaguzi Dhidi ya Wanawake (CEDAW)	(3)4	(2)4	(4)4	(3)4	(3)3	2
	Mkataba dhidi ya Mateso na Vitendo vingine ya Ukatili, Udhalilishaji wa Kibinadamu au Kuadhibu	(2)2	(2)4	(2)2	(0)0	(2)2	2
	Mkataba wa Hague juu ya Mambo ya Kiraia na Utekaji nyara wa watoto Kimataifa	(0)0	(0)0	(0)0	(0)0	(0)0	0
	Mkataba wa Hague juu ya Ulinzi wa Watoto na Ushirikiano wa kuasili watoto baina ya nchi	(2)2	(2)4	(2)4	(0)0	(0)0	0
	Mkataba wa Mamlaka, Sheria Inayotumika, Utambuzi, Utekelezaji, na Ushirikiano kuhusu Wajibu wa Wazazi na Hatua za Kulinda Watoto	(0)0	(0)0	(0)0	(0)0	(0)0	0
	Mkataba juu ya kupata upya Usaidizi wa Kimataifa wa Watoto na aina nyingine za utunzaji wa Familia	(0)0	(0)0	(0)0	(0)0	(0)0	0
	Itifaki ya Kuzuia, ukandamizaji, na adhabu kwa watu wa TIP, Hasa Wanawake na Watoto, ikiwa nyongeza kwa Mkataba wa Umoja wa Mataifa dhidi ya Uhalifu wa mpango wa Kimataifa	(3)4	(2)4	(4)4	(3)3	(1)1	0
	Mkataba wa Kimataifa juu ya Haki za Kiuchumi, Kijamii na Utamaduni	(2)4	(2)2	(3)3	(3)3	(3)3	0

Nchi Wanachama zinaombwa kuridhia kikamilifu Itifaki ya Hiari kwa Mkataba wa Haki za Watoto juu ya Uuzaji wa Watoto, Ukahaba wa Watoto na Ponografia ya Watoto na Mkataba dhidi ya Mateso na Matendo mengine ya Ukatili, ya Kibinadamu au ya Kudhalilisha au kuadhibu ili kuzingatiwa kabisa na hati vyombo hivi na kutimiza matakwa ya mikataba husika.

4.2.2 Utunzi wa Sheria mpya za Kisekta kufuatia kuridhiwa

Nchi Wanachama zimefanya maendeleo katika kutunga sheria za kisekta kufuatia kuridhiwa (Jedwali 4). Wakati wa kutungwa kwa sheria za kisekta kumetambuliwa kuwa mchakato wa kimaendeleo kulingana na uwezo wa Nchi Wanachama kutekeleza sheria kama hizo, Nchi Wanachama zinahimizwa kuendelea kukagua mapungufu ya sheria ili kutekeleza uoanishaji kamili. Hata hivyo, bado kuna sheria za kisekta ambazo zinahitaji kutungwa kufuatia kuridhiwa kwa vyombo vya haki za watoto vya kimataifa na vya kikanda katika **Nchi Wanachama zote**.

Jedwali 4: Jitihada za Nchi Wanachama katika Uhalalishaji wa Sheria tangu Utafiti wa Mwanzo (2016)

Nchi Mwanachama	Vyombo vya Kimataifa na Kikanda vinavyohusu Haki za Watoto	Jitihada za uridhiaji/ Uhalalishaji tangu Utafiti wa mwanzo.
Burundi	UNCRC & ACRWC	Kanuni za Utaratibu wa uhalifu (2018) (Vifungu 280, 281 na seq.); Kanuni ya Adhabu ya Burundi (2017); Sera ya Kitaifa ya Kulinda Watoto na Mpango wake wa Utekelezaji (2020-2024); Katiba ya Burundi ya Juni 07 (2018) (Kifungu cha 12,13 na 21).
	OPAC	Katiba ya Burundi ya Juni 07, 2018; (Kifungu cha 30, 44: mtoto na familia, hatua maalum)
	Itifaki ya Hiari kwa Mkataba wa Haki za Mtoto juu ya Uchuuzi wa Watoto, Uasherati wa Watoto na Ponografia ya Watoto (OPSC)	Marekebisho ya Sheria ya Kanuni za Adhabu ya Burundi N ° 1/27 ili kujumuisha adhabu ya 2014 ya sheria ya kupambana na biashara ya usafirishaji haramu katika Sheria ya Jinai (2017)
	Mkataba wa Kutokomeza aina zote za Ubaguzi dhidi ya Wanawake (CEDAW)	Sheria namba 1/13 ya Septemba 22, 2016 juu ya kuzuia na kulinda waathirika na ukandamizaji wa kijinsia; Sera ya Kitaifa ya Jinsia na Mpango Mkakati wa Kitaifa wa afya ya Uzazi, kina mama, wachanga, Watoto na Vijana (2019-2023)
	Mkataba dhidi ya Mateso na Vitendo vingine ya Ukatili, au Udhalilishaji wa Kibinadamu au kuadhibu	Katiba ya Burundi ya Juni 07, 2018; Kanuni ya Adhabu za Burundi na Kanuni za Utaratibu wa Jinai (2018)
	Mkataba wa Haki za Watu Wenye Ulemavu (CRPD)	Sheria Namba. 1/03 ya Januari 10, 2018 juu ya Kukuza na Kulinda Haki za Watu Wenye Ulemavu.
Kenya	UNCRC & ACRWC	Mpango wa Kitaifa wa Kenya wa Kuzuia na Kuitikia masuala ya Vurugu Dhidi ya Watoto (2019); Miongozo juu ya Usajili wa Vizazi kwa Yatima na Watoto walio katika mazingira magumu (2017); Mpango wa Kitaifa wa Kupambana na Unyanyasaji wa Kijinsia dhidi ya wa Watoto nchini Kenya (2018-2022) na Sheria ya Afya Namba 21 (2017)
	CEDAW	Mpango wa Utekelezaji wa Kitaifa wa Kenya juu ya Kuharakisha marufuku ya Ukeketaji wa Wanawake (2019).
	Mkataba wa Hague juu ya Ulinzi wa Watoto na Ushirikiano kwa Kuhusu Kupangwa kwa Watoto Kati ya nchi mbalimbali (HCICA)	Muswada wa Sheria ya Watoto wa Kenya wa 2019 unaorekebisha Sheria ya Watoto ya 2001 (2019/2020); Kusitishwa kwa sera ya upangaji watoto Kati ya Nchimbalimbali (2018) na Mwongozo wa Sera uliojumuishwa katika Muswada wa Sheria wa Watoto wa Kenya 2019
	ACHPR	Sheria ya Kuzuia Mateso Namba 12 (2017
	Mkataba dhidi ya Mateso na Matendo mengine ya Ukatili, Udhalilishaji wa Kibinadamu au Kuadhibu	Sheria ya Kuzuia Mateso Namba 12 (2017)
	Itifaki ya Kuzuia Kukandamiza, na Kuadhibu TIP, Hasa Wanawake na Watoto, zaidi ya Mkataba wa Umoja wa Mataifa dhidi ya Uhalifu wa uliopangwa katika nchi mbalimbali.	Mpango wa Utekelezaji wa Kitaifa wa Kupambana na Usafirishaji haramu wa Binadamu (2018-2022) na Sheria ya Kukabili Usafirishaji Haramu wa Binadamu (2010)

25 Burundi 2018 Trafficking in Persons Report https://www.refworld.org/docid/5b3e0b883.html last accessed 28 August 2020.

Nchi Mwanachama	Vyombo vya Kimataifa na Kikanda vinavyohusu Haki za Watoto	Jitihada za uridhiaji/ Uhalalishaji tangu Utafiti wa mwanzo.
Rwanda	UNCRC & ACRWC	Sheria Namba 71/2018 ya Ulinzi wa Watoto (2018); Programu ya Kitaifa ya Maendeleo ya awali ya Watoto (NECDP) na Mpango Mkakati wake (2016); Mpango Mkakati wa Sekta ya Elimu (ESSP 2018/19 hadi 2023/24); Sheria Namba 68/2018 inayoamua makosa na adhabu kwa ujumla (2018); Sera ya Kitaifa ya Haki za Watoto na Mpango Mkakati wake (2019-2024) na Sera ya Kulinda Watoto Mtandaoni (2019)
	Itifaki ya Kuzuia Kukandamiza na Kuadhibu TIP, Hasa Wanawake na Watoto, zaidi ya Mkataba wa Umoja wa Mataifa dhidi ya Uhalifu uliopangwa katika nchi mbalimbali	Sheria Na 51/2018 ya 13/08/2018 Sheria ya Rwanda juu ya kuzuia usafirishaji haramu wa watu) Kifungu cha 12 cha sheria hii kinatoa msaada maalum kwa mtoto aliyeathiriwa.
	ILO 138	Sera iliyofanyiwa marekebisho ya Kitaifa ya Ajira (2019) na Kanuni ya Kazi ya Rwanda namba 66/2018 ya tarehe 30/08/2018 iliyofuta Sheria Na 13/2009 ya 27/05/2009 inayosimamia ajira nchini Rwanda (2018).
	ACHPR RPD	Rwanda ilisaini Itifaki na ACHPR juu ya RPD (2019)
	CPRD	Sheria Namba 71/2018 ya Ulinzi wa Watoto (2018); Sera ya Mahitaji Maalum na Elimu Jumuishi (2018) na Mkakati wa Sekta ya Ulinzi wa Jamii (2018-24)
	Kupitishwa kwa HCICA	Agizo la Mawaziri Namba 001 / MIGEPROF / 2017 juu ya upangaji wa watoto katika nchi mbalimbali likishirikiana na sheria inayoongoza watu na Familia ya 32/2016.
Tanzania	CEDAW	Mpango wa Utekelezaji wa Kitaifa wa Kukomesha Ukatili dhidi ya wanawake na watoto Tanzania (2017 / 2018-2021 / 2022).
Uganda	UNCRC & ACRWC	Mpango wa Utekelezaji wa Kitaifa wa Watoto wenye Ulemavu uliofanyiwa marekebisho(2016 / 17-2020 / 21); Mwongozo uliorekebishwa juu ya watoto kutoacha shule, maendeleo ya awali ya mtoto (ECD) na Kusajiliwa tena shuleni(2018); Miongozo ya uchepuaji wa Uhalifu Mdogo uliofanywa na Watoto kutoka Mfumo wa Haki ya Kawaida (2019); Mpango wa Utekelezaji wa udhalimu dhidi ya Watoto (2018) Sera ya Watoto ya Taifa (2020) na Mpango wa Utekelezaji wa Sera ya Watoto
	CEDAW	Muswada wa Makosa ya Kijinsia (2019) na Mfumo wa Kitaifa wa Elimu ya Ujinsia (2018).
Sudan	UNCRC &ACRWC	Sheria ya Usajili wa Kiraia (2018); Sera ya Watoto Wasio na Utunzaji wa Mzazi (2018) na Mpango Mkakati wa Kitaifa wa Kupiga marufuku ndoa za utotoni nchini Sudan Kusini (2018-2030).
	CEDAW	Muswada wa Sheria ya Ukatili wa Kijinsia
	OPSC	Sheria ya Kazi (2017)

4.2.3 Uoanishaji wa ufafanuzi wa Umri katika Nchi Wanachama

Kwa makubaliano na ACRWC (Kifungu cha 2) na UNCRC (Kifungu cha 1), Sera ya Watoto ya JAM inafafanua mtoto kama mtu yeyote mwenye umri wa chini ya miaka kumi na nane (EAC 2016a). Mataifa yanatakiwa kufafanua waziwazi, kisheria kufafanua mtoto na kuweka umri wa chini kwa haki tofauti za watoto kwenye miaka 18 au kama ilivyoagizwa na viwango vya kimataifa. Mojawapo ya mambo muhimu katika kuhakikisha kuwa watoto wanapata ulinzi kamili wa haki zao za kimsingi ni kutunga sheria inayofafanua mtoto kama ilivyoongozwa na viwango vya kikanda na kimataifa. Ukosekanaji wa ufafanuzi wazi wa mtoto, haki za watoto na ustawi wao mara nyingi hauzingatiwi kikamilifu. (Ingane 2018, uk. 21).

26 Commissioner Gabarino (2020) Webinar with Uganda- Uganda Ministry of Gender, Labour and Social Development. National Child Policy was approved by Uganda Cabinet on 21st June 2020.

Jedwali 5: Uoanishaji wa Ufafanuzi wa Umri na Vyombo vya Kimataifa vya Haki za Watoto[27]

Ufafanuzi wa Umri wa Watoto kwa mujibu wa vyombo vya Kikanda na Kimataifa	Je! Inahusiana na Viwango vya Kimataifa? (Vipimo vya kimsingi katika mabano: 1=Ndiyo, 0=Hapana)					
	BUR	KEN	RWA	TAN	UGA	SOU
1. Ufafanuzi wa mtoto (miaka 18)	(0)	(1)	(1)1	(1)1	(1)1	(1)1
2. Umri wa chini wa kuajiriwa (miaka 15)	(1)1	(1)	(1)	(0)0	(1)1	(0)0
3. Umri wa chini wa idhini ya kushiriki mapenzi (miaka 18)	(1)1	(1)1	(1)1	(0)0	(1)1	(1)1
4. Umri mdogo wa kushtakiwa kwa kosa la jinai (miaka 12)[27]	(1)1	(0)0	(1)1	(1)0	(1)1	(1)1
5. Umri wa chini wa ndoa (miaka 18)	(1)	(1)1	(1)1	(0)0	(1)1	(1)1
6. Umri wa chini wa kuingia katika jeshi (miaka 18)	(1)1	(1)1	(1)1	(1)1	(1)1	(1)1

4.2.4 Ufafanuzi wa Kina kuhusu Mtoto

Nchi Wanachama zote isipokuwa **Burundi** hutoa ufafanuzi wa kina kuhusu mtoto. Ingawa Nchi Wanachama zinakidhi kiwango cha kimataifa cha miaka 18, njia zao za kisheria zinatofautiana. **Burundi** imeweka umri wa wengi, wakati **Rwanda** inatoa umri wa wengi na ufafanuzi wa mtoto (ACPF na ACERWC 2019, uk. 26).

Jedwali 6: Ufafanuzi wa Umri wa Mtoto katika Nchi Wanachama

Nchi Wanachama	Njia ya ufafanuzi wa mtoto	Vifungu viliyoagizwa kisheria
Burundi	Mtoto hajafafanuliwa kisheria. Umri wa wengi umewekwa	Kanuni juu ya Watu na Familia, 1993 Kifungu cha 19, Katiba ya Burundi Kifungu cha II
Kenya	Ufafanuzi wa kina	Katiba 2010 (Kifungu cha 260) Sheria ya watoto, 2001 (Sehemu ya 2)
Rwanda	Ufafanuzi wa kina na umri wa wengi umewekwa	Kifungu cha 3 Sheria Namba 71/2018 Ulinzi wa Mtoto (2018); Sheria inayosimamia Kazi nchini Rwanda, 2009 (Kifungu cha 1 (45)
Tanzania	Ufafanuzi wa kina	Sheria ya Watoto 2009 (Kifungu cha 4 (1)): Tanzania Bara; Sheria ya watoto 2011 (Kifungu cha 2)
Uganda	Ufafanuzi wa kina	Katiba ya 1995 (Kifungu cha 257 (c)) na Sheria ya watoto iliyofanyiwa marekebisho (2016)
Sudan Kusini	Ufafanuzi wa kina	Katiba ya Mpito 2011 (Kifungu cha 17 (4); Sheria ya Watoto, 2008 (Kifungu cha 5)

Kwa jumla, rekodi za msingi na hakiki hazionyeshi mabadiliko katika marekebisho ya kisheria juu ya ufafanuzi wa umri kwa Nchi Wanachama kwa vile 5 kati ya Nchi Wanachama 6 (**Kenya, Rwanda, Tanzania, Uganda na Sudan Kusini)** zilipata rekodi ya juu kabisa katika ufafanuzi wa umri kulingana na viwango vya kimataifa na vya kikanda. Hakukuwa na marekebisho ya sheria yaliyofanyika nchini **Burundi** kutoa ufafanuzi mpana wa mtoto licha ya marekebisho ya hivi karibuni ya kikatiba na kisheria.

Tanzania inaonyesha juhudi za chini sana katika kuoanisha ufafanuzi wa mtoto na sheria zinazoweka umri wa chini kabisa wa mtoto kuajiriwa, umri wa chini wa kiubaguzi kuhusu idhini ya kushiriki mapenzi kwa wavulana na wasichana na umri wa chini kabisa wa kushtakiwa kwa tendo la jinai na umri wa

27 General Comment No. 24 (201x), replacing General Comment No. 10 (2007) Children's rights in juvenile justice recommends that States parties are encouraged to increase their minimum age to at least 14 years of age.

Figure 1: Country Harmonization with International Treaties

Data Source: ACPF Child Law Resources & Country Specific Legislation

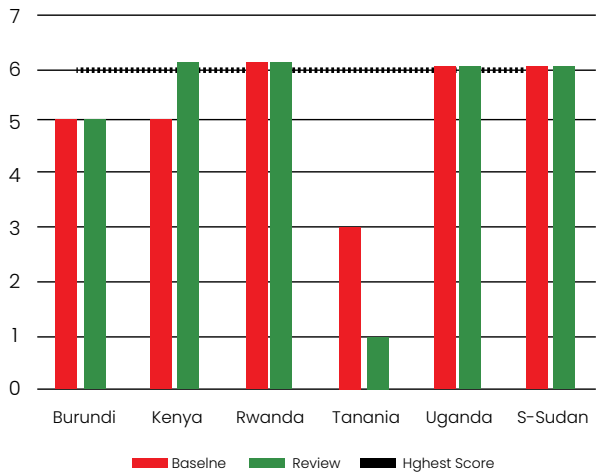

chini wa ndoa. Ingawa rekodi ya msingi imeonyesha kuwa **Tanzania** iliweka umri wa chini wa kushtakiwa kwa tendo la jinai katika umri uliowekwa wa miaka 12, ukaguzi wa sheria na maandishi mengine ulionyesha umri wa chini wa kushtakiwa kwa tendo la jinai uliwekwa kwa miaka 10 na Sheria ya Mashtaka Maalumu ya kingono (1998)[28].

4.2.5 Wastani wa Umri wa Kuajiriwa

Mkutano Nambari 138 wa Shirika la Kazi Duniani (ILO) unaweka wastani wa umri wa ajira kwenye miaka 15[29] kulinda wavulana na wasichana kutokana na aina yoyote mbaya ya ajira ya watoto. Mkataba huo hata hivyo unatoa ubaguzi kwa kazi nyepesi ya familia ambayo haiingilii masomo katika miaka 13 ikiwa tu umri mdogo mtoto anaweza kuacha shule sio chini ya miaka kumi na tano. Kakawaida hata hivyo, utekelezaji dhaifu wa sheria mara nyingi husababisha watoto wengi kuanza kazi kwa umri mdogo (ACPF 2018).

Kwa ujumla, hakuna mabadiliko ya sheria tangu msingi. Utofauti kati ya umri wa chini wa ajira na umri wa kuacha shule haulingani na masharti yaliyoainishwa katika Mkataba wa ILO 138.

Nchini **Burundi, Kenya, Rwanda** na **Tanzania**, umri ambao kijana anaweza kufanya kazi ni mkubwa sana kuliko umri unaotarajiwa wa kuacha elimu ya msingi. Nchini **Burundi**, umri wa chini wa ajira ni miaka kumi na sita, lakini umri wa kuacha shule baada ya elimu ya lazima ni miaka kumi na mbili. Tanzania inaweka kiwango cha chini cha ajira na cha kuacha shule kwa lazima kwenye miaka 14 juu ya miaka 15 iliyopendekezwa. Mapengo kama haya huwaacha watoto katika hatari ya unyonyaji wa ajira haramu. Hatari zinasababishwa na utekelezaji dhaifu wa elimu ya bure na ya lazima katika muktadha wa umri mdogo wa kuacha shule katika Nchi Wanachama nyingine[30].

Figure 2: Minimum Ages of Employement and Compulsory school living

Data Source: ACPF Hammonisation of Laws CLR (2019)

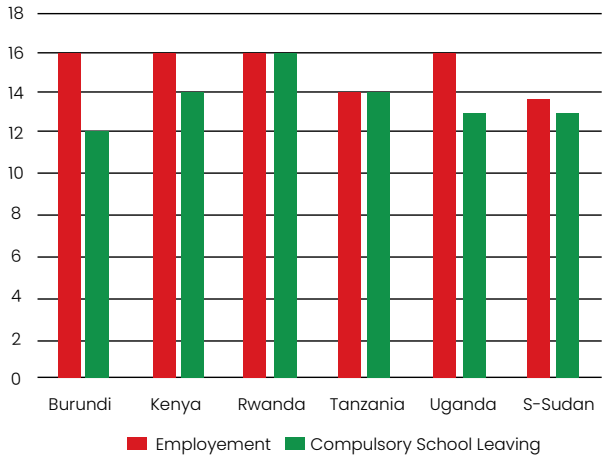

28 ACPF, 2019, Child Law Resources, Comprehensive Child Acts, viewed 31, August 2020 https://www.africanchildforum.org/clr/Harmonisation%20of%20Laws%20in%20Africa/other-documents-harmonisation_16_en.pdf

29 ILO 138 however allows developing countries to set it at 14 years (13 years for light work).

30 Burundi, Uganda, Sudan Kusini

Jedwali 7: Mfumo wa Kisheria kwa Umri wa chini wa Ajira na Umri wa Kuacha Shule

Nchi Mwanachama	Wastani wa Umri wa kuajiriwa	Wastani wa Umri wa kuacha shule
Burundi	Miaka 16- Kifungu cha 3 cha Kanuni ya Kazi 45; Kifungu cha 3 cha Sheria ya Mawaziri ya Kudhibiti Utumikishwaji wa Watoto	Miaka 12
Kenya	Miaka 16- Sehemu ya 56 ya Sheria ya Ajira, Sehemu ya 10.4 ya Sheria ya Watoto	Miaka 14- Sehemu 28 na 30 ya Sheria ya Elimu ya Msingi 49 Sehemu ya 3 (1) ya Ajira (Kanuni za watoto
Rwanda	Miaka 16- Kifungu cha 4 cha Sheria ya Kazi No 13/2009; Amri ya Waziri Namba 6 inayoamua aina mbaya zaidi za ajira kwa watoto (2010)	Miaka 16- Sera ya Elimu, Sheria Namba 71/2018 Ulinzi wa Watoto (2018
Tanzania	Miaka 14 - Sehemu ya 5 ya Sheria ya Ajira na Mahusiano Kazini; 56 Sehemu ya 77 ya Sheria ya Watoto. 57 (Tanzania Bara) Miaka 15- Sheria ya Ajira; Sehemu 59 na 2 ya Sheria ya Watoto ya Zanzibar. 60	Miaka 14 - Sehemu ya 35 ya Sheria ya Kitaifa ya Elimu
Uganda	Miaka 16 - Sehemu ya 8 (2) ya Sheria ya Marekebisho ya Watoto (2016)	Miaka 13- Sehemu ya 10 (3) (a) ya Sheria ya Elimu[31]
Sudan Kusini	Miaka 14- kifungu 25 (3) Sheria ya Watoto 2008; Sheria ya Kazi 2017.	Miaka 13- Kifungu cha 9.1 (b) Sheria ya Elimu ya Jumla 2012

4.2.6 Umri wa Chini wa Kushtakiwa kwa Kosa la Jinai

Kifungu cha 40 (3) cha UNCRC kinalazimisha mashirika ya Serikali kubainisha miaka ya chini ambayo watoto wanadhaniwa hawana uwezo wa kukiuka sheria ya jinai. Ingawa hakuna kiwango cha kimataifa maalum cha juu ya umri unaofaa wa uwajibikaji wa jinai, mwongozo wa awali uliotolewa na Kamati ya Umoja wa Mataifa katika Maoni yake ya Jumla Na.10 juu ya haki za watoto katika mfumo wa haki za watoto ilitaja kuwa umri wa chini wa uwajibikaji wa jinai chini ya miaka kumi na mbili unachukuliwa kuwa haukubaliki kimataifa na Kamati.[32]

Mnamo mwaka wa 2019, Maoni ya Jumla Nambari 10 yalibadilishwa na Maoni ya Jumla Nambari 24 juu ya haki za watoto katika mfumo wa haki ya watoto ambao unapendekeza kwamba Mataifa yaongeze umri wao wa chini wa uwajibikaji wa jinai hadi angalau miaka 14. Vyama vya Serikali ambavyo vina umri wa chini zaidi wa uwajibikaji wa jinai vinasisitizwa kutopunguza umri huu wakati wa michakato ya marekebisho ya sheria kulingana na Kifungu cha 41 cha CRC. Kamati ilibaini kuwa ushahidi uliorekodiwa katika uwanja wa ukuzaji wa watoto na sayansi ya neva unaonyesha kuwa ukomavu na uwezo wa kufikiria wazi bado unabadilika kwa watoto wenye umri wa miaka 12 hadi 13 kwa vile bado huwa wanaendelea kukua. Kwa kuongezea, hii ndio jamii ya umri katika mwanzo wa ujana unaojulikana na ukuzaji wa haraka wa ubongo, na hii inaathiri kuchukua hatua za kujaribu aina fulani za kufanya uamuzi na kutoweza kudhibiti msukumo wa kimwili. Kwa hivyo, watoto walio chini ya umri wa miaka 14 hawawezekani kuelewa athari za matendo yao au kuelewa mashtaka ya jinai (Maoni Ya Jumla ya UN Na. 24, 2019, uk 6).

Burundi na Rwanda zinakidhi mapendekezo ya sasa ya kimataifa kwa kuweka kiwango cha chini cha uwajibikaji wa jinai katika miaka 15 na 14 mtawaliwa na Kenya, Tanzania, Uganda na Sudan Kusini hazitimiza hayo.

Mashirika ya Serikali yanahimizwa kuzingatia matokeo ya hivi karibuni ya kisayansi na kuongeza umri wao wa chini ipasavyo hadi angalau miaka 14. Kamati inapongeza nchi kama vile **Burundi** ambazo zinaamua umri wa chini wa uwajibikaji wa jinai kwenye miaka 15. **Rwanda** inaweka umri wa chini wa uwajibikaji wa jinai katika miaka 14, pia kulingana na mapendekezo ya sasa ya Kamati ya CRC[33]. Nchi Wanachama ambazo zinakidhi viwango vya kimataifa vya miaka 14 zinapaswa kuwekeza katika utekelezaji wa sheria ili kuhakikisha utekelezwaji wa mifumo inayofaa ya haki kwa watoto katika kiwango cha kitaifa.

31 Not specifically outlined. Section 10(3) (a) of the Education Act provides that primary education shall be universal and compulsory for pupils aged six (6) years and above which shall last seven years

32 Not specifically outlined. Section 10(3) (a) of the Education Act provides that primary education shall be universal and compulsory for pupils aged six (6) years and above which shall last seven years

33 Code Penal du Burundi, Loi No. 1/5 du 22 Avril 2009; Law relating to the Rights and Protection of the Child, 2011 repealed by Law No. 71/2018 Protection of the Child (2018)

Wakati wa ukaguzi, **Kenya na Tanzania** zilikuwa na umri wa chini kabisa wa uwajibikaji wa jinai uliowekwa kwa miaka nane na miaka kumi, mtawaliwa[34] (Serikali ya **Kenya** 2018, uk. 13). Mchakato wa marekebisho ya sheria unaoendelea nchini **Kenya** kupitia Muswada wa Sheria ya Watoto uliopendekezwa wa 2017, ambao unatafuta kurekebisha Sheria ya Watoto 2001, utainua umri wa chini wa jukumu la jinai kuwa miaka kumi na mbili (Serikali ya **Kenya** 2018, uk. 13) na Tanzania bado haijarekebisha sheria ili kuongeza umri wa chini wa uwajibikaji wa jinai.[35] **Uganda na Sudan Kusini** zilikidhi viwango vya kimataifa kabla ya 2019, kwa kuweka umri wa chini wa uwajibikaji wa jinai kwenye 12(Serikali ya Uganda[36] 1997 na 2008).

Mapitio hayo yanaonyesha maendeleo kwa jumla kwa **Kenya** ambayo ilikuwa na umri wa chini kabisa katika JAM. Kulingana na mwongozo wa hivi karibuni uliowekwa na Kamati ya CRC chini ya Maoni ya Jumla Nambari 24 ya 2019, **Kenya, Tanzania, Uganda** na **Sudan Kusini** zinaombwa kuongeza umri wa chini wa uwajibikaji wa jinai hadi miaka 14 au zaidi.

4.2.7` Umri wa chini wa Idhini ya kushiriki mapenzi na Umri wa Ndoa katika Nchi Wanachama wa JAM

Umri wa chini wa idhini ya kushiriki mapenzi ni umri ambao mtu anachukuliwa kuwa na uwezo wa kukubali ngono. Lengo la umri mdogo wa idhini ya kushiriki mapenzi ni kulinda watoto na vijana kutoka kwa unyanyasaji wa kijinsia na ndoa za utotoni (UNICEF 2016, uk. 23). Viwango vya kimataifa havionyeshi umri wa chini kwa idhini ya ngono. Kamati ya CRC imezingatia miaka 13 kuwa "ya chini sana". Kamati hata hivyo inapendekeza kwamba umri wa chini wa idhini ya kushiriki mapenzi haipaswi kuwekwa juu sana na haipaswi kuzuia upatikanaji wa haki za afya ya uzazi na huduma kwa vijana (Kamati Kuu ya Kamati ya Umoja wa Mataifa Maoni 4: 2003 p10). Kwa hivyo, umri wa chini wa idhini ya kushiriki mapenzi unapaswa kuheshimu uwezo wa mtoto unaobadilika na usiwekwe juu sana. Inapaswa pia kuzingatia tofauti ya umri kati ya wanaohusika kama dalili moja ya usawa wa nguvu kati yao (UNFPA 2017, uk. 8).

Nchi tano wanachama (Burundi, Kenya, Rwanda, Uganda na Sudan Kusini) ziliweka umri wa chini kabisa wa idhini ya kushiriki mapenzi kwenye miaka 18.

Figure 3: Minimum Ages of Marriage

Data Source: ACPF Child Law Resources (2019)

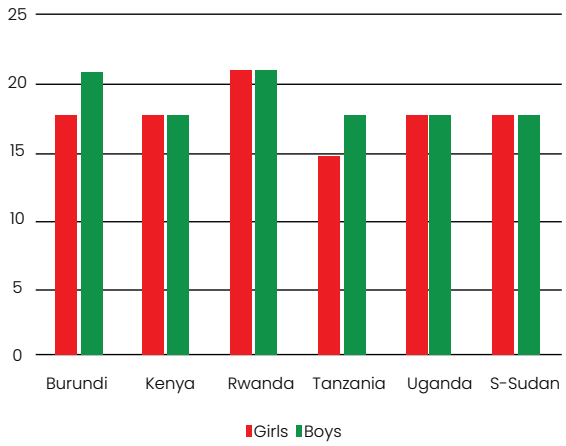

Kupiga marufuku ubaguzi dhidi ya Wanawake (CEDAW)[37] na Itifaki ya Maputo pia vinakataza ndoa za utotoni[38]. Kwa kutambua kuwa mazoea mabaya kama vile ndoa za utotoni yana athari kubwa katika utekelezaji wa haki za watoto haswa kwa wasichana, JAM imetoa mwongozo wa ziada katika Mfumo wa Kuimarisha Mifumo ya Ulinzi wa Watoto kwa Nchi Wanachama. Zinapaswa kushughulikia vitendo vibaya kwa kutangaza sheria ambazo hazina ubaguzi kwa wavulana na wasichana (EAC 2018, uk.20).

Ukaguzi huu umegundua kuwa **Rwanda** ina umri wa chini zaidi wa ndoa kuliko ilivyoagizwa na hati za kimataifa zilivyowekwa miaka 21 bila ubaguzi wa kijinsia[39]. Nchini **Burundi**, Kanuni za Watu na Familia huweka umri wa chini wa ndoa katika miaka 18 kwa wasichana na umri wa juu kwa wavulana katika miaka 21, na hivyo kutumia njia ya ubaguzi wa kijinsia (ACPF 2019, uk. 31). Licha ya kulinganisha kiwango cha chini cha ndoa na ACRWC, na UNCRC, sheria hizo zinawapendelea wavulana ambao wanaweza kucheleweshe ndoa. Kiwango cha chini cha ndoa **nchini Uganda** ni miaka 18 kama ilivyoainishwa katika kifungu cha 31 (1) Katiba ya Uganda (1995) na Sheria ya Ndoa ya Uganda (1904). Umri wa chini wa ndoa huko Sudan Kusini ni miaka 18 kwa wasichana na wavulana kama ilivyoainishwa katika umri wa chini wa idhini ya kijinsia, Katiba na Sheria ya Watoto ya 2008 (ACPF na EAC 2020, uk.20). Nchini Tanzania, kifungu cha 13 (1) cha Sheria ya Ndoa kinasema kuwa umri wa chini wa ndoa kwa wavulana ni miaka 18 na wasichana miaka 15, pia ukitumia njia ya ubaguzi kwa wasichana. Matokeo ya ukaguzi hayaonyeshi mabadiliko yoyote katika sheria na sera nchini **Burundi** na Tanzania kurekebisha umri wa chini wa ndoa wa kiubaguzi kwa kufuata viwango vya kimataifa.

34 Kenya Penal Code, 2010.
35 Code Penal du Burundi, Loi No. 1/5 du 22 Avril 2009; Law relating to the Rights and Protection of the Child, 2011 repealed by Law No. 71/2018 Protection of the Child (2018)
36 Uganda Children Act 1996 Section 88 and Sec.138(1) Child Act, 2008 and Sec.30 The Penal Code Act, 2008

37 Article 21 ACRWC.
38 Article 6 Maputo Protocol & Article 16 CEDAW.
39 Rwanda Law No. 32/2016 governing natural persons and family à Article 171 of Law No. 42/1988 of 27 October 1998

Figure 4: Minimum Ages of Marriage and Sexual consent

Data Source: Specific Laws and Policies & ACPF Child Law Resources

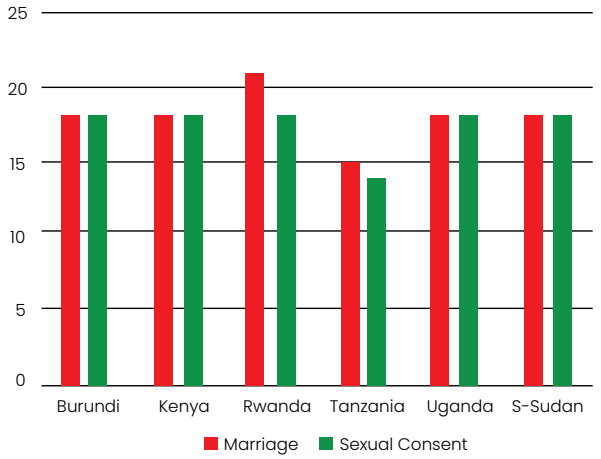

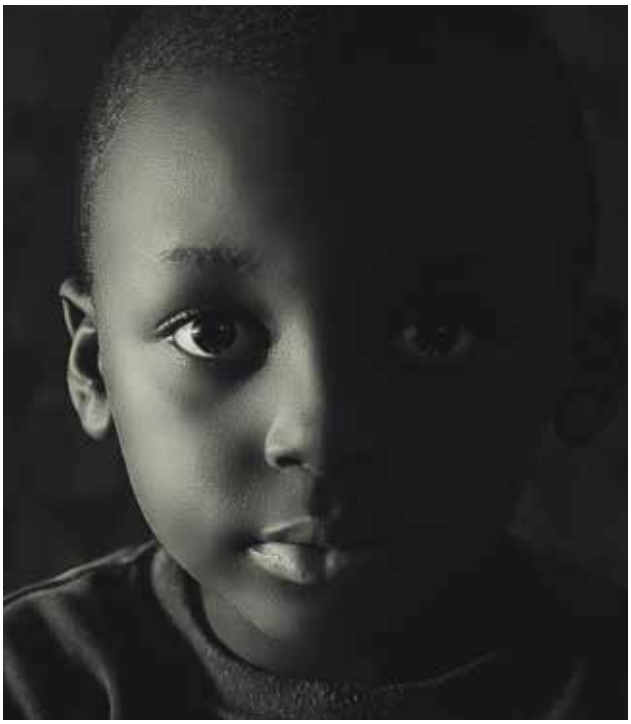

Mifumo ya sheria nyingi nchini **Tanzania**, **Burundi** na **Sudan Kusini** zinatoa umri wa chini wa ndoa katika sheria za kitaifa na za kidini. Matokeo ya uhakiki yanaonyesha kuwa katika hali ambapo sheria ya kimila inatumika, umri wa ndoa haswa kwa wasichana huamuliwa msichana anapofikia kubalehe. Hii inaleta changamoto katika kutekeleza sheria ya ndoa, ambapo katika hali nyingi jamii hupendelea kutumia sheria za jadi na za kidini ambazo haziendani na hati za kimataifa na sheria rasmi[40]. Kwa mfano, huko Sudani Kusini, wakati Sheria ya Mpito na Sheria ya Watoto hutoa mifumo ya sheria ambayo huamua umri wa chini wa ndoa kwenye miaka 18 kwa wavulana na wasichana, sheria za jadi na za kimila mara nyingi zinakiuka mifumo hii ya sheria. Licha ya kuongezeka sana kwa ndoa za utotoni huko Sudan Kusini, Tanzania na Burundi, ukinzani unaoletwa na mifumo ya sheria nyingi bado haujarekebishwa kupitia utekelezaji mzuri wa sheria rasmi zinazoongoza ndoa.

Ili kuhakikisha ulinzi kamili wa watoto dhidi ya ndoa za utotoni, Mashirika ya Mkataba (ACERWC, Kamati ya UN na CEDAW[41]) yanahimiza mashirika ya Serikali kubainisha umri wa chini wa ndoa ambao sio chini ya miaka 18, ambao unapaswa pia kusawazishwa na umri wa wengi. Kuelezea umri wa chini wa ndoa, kungetoa pengo la kisheria ambalo lingewawezesha watoto kufikia idadi kubwa kwa kufunga ndoa. Mataifa yanawajibika zaidi kuweka umri wa chini wa ndoa juu kuliko ule wa idhini ya ngono (ACPF 2018). Umri wa chini wa ndoa ambao unapingana na umri wa chini wa idhini ya kushiriki mapenzi unaleta changamoto kwa kutokomeza ndoa za utotoni au ndoa ya kulazimishwa. Katika Ripoti yake ya Afrika ya Ustawi wa Mtoto wa 2018, ACPF ilipendekeza kwamba, pale idhini hiyo inaruhusiwa kwa watoto wenye umri chini ya miaka 18, haipaswi kutolewa katika mazingira ya unyanyasaji au unyonyaji wa mtoto (kama ilivyotajwa).

Jedwali la 8 hapa chini linaonyesha jinsi Nchi Wanachama zimeweka kiwango cha chini cha idhini ya kijinsia kwa kutoa uchambuzi wa kutokuwepo kwa sheria kati ya umri wa chini wa ndoa na ule wa idhini ya ngono.

Jedwali 8: Umri wa chini wa Idhini ya Kushiriki mapenzi

Umri wa chini wa Idhini ya Kushiriki mapenzi kwenye miaka 18	Umri wa chini kabisa wa kiubaguzi wa idhini ya ngo-no chini ya umri wa miaka 18
Burundi: Kifungu cha 382, Kanuni ya Adhabu 1981	Tanzania: Ibara ya 136 (1) na 138 (1) Kanuni ya Adhabu, 1962 imewekwa kwenye miaka 14.
Kenya: Sheria ya Makosa ya Kingono, Sheria ya Watoto 2001, Muswada wa Sheria ya Watoto 2019, Kanuni ya Adhabu 2010	
Rwanda: Sheria inayohusiana na Haki na Ulinzi wa Watoto dhidi ya Ukatili, 2001	
Uganda: Kifungu cha 129 (1) Kanuni za Adhabu, 2007	
Sudan Kusini: kifungu. 247 (2) Kanuni ya Adhabu 2008	

40 Ingane, 2018 Harmonisation of Laws by East African Community Partner States pp35.
41 ACWERC, ACmHPR General Comment on Child Marriage

Kama inavyoonyeshwa kwenye Kielelezo 4, nchi nyingine zinaweka umri wa chini unaopingana wa idhini ya ndoa na ngono. Nchini Tanzania kwa mfano, Sheria ya Ndoa inakiuka kanuni na vifungu vya Sheria ya Makosa ya Kijinsia (Kifungu Maalum) 36 (SOSPA) ambayo inakusudia kulinda wanawake na wasichana dhidi ya dhuluma za kingono. Kwa mujibu wa SOSPA ngono na mtoto chini ya miaka 18 inachukuliwa kuwa ubakaji bila kujali idhini. Walakini, Sheria ya Ndoa inatetea wasichana wenye umri wa miaka 15 kuzingatiwa kuwa watu wazima kwa madhumuni ya ndoa na ngono.

4.2.8 Wastani wa Umri wa mtoto kuingia Jeshini

Kimsingi, Nchi Wanachama zilifanya vizuri katika kubainisha na kuweka umri wa kuajiri kwa lazima katika jeshi dhidi ya umri uliopendekezwa wa OPAC wa miaka 18. Nchi Wanachama zote zinatimiza kiwango hiki. Katika kuhitimisha uchunguzi nchini **Burundi, Sudan Kusini na Uganda**, Kamati ya Umoja wa Mataifa na ACERWC hata hivyo ilibainisha kuwa kulikuwa na ushirikishaji wa watoto katika jeshi, kama askari au wasaidizi katika kambi au katika upelelezi na viwango vya chini vya tarehe za kuzaliwa ili kudhibitisha umri kabla ya kuandikishwa (UNCRC 2000). Mnamo Februari 2020, Serikali ya Sudan Kusini ilisaini mpango kamili wa kukomesha na kuzuia ukiukaji mkubwa wa aina sita wa Vikosi vya Ulinzi waa Watu wa Sudan Kusini (SSPDF) Kama sehemu ya juhudi za utekelezaji wa kifungu 31 (1) cha Sheria ya Watoto na mpango wa utekelezaji wa ukiukaji mkubwa, Serikali ya Sudan Kusini iliunda Kamati ya Pamoja ya Uthibitishaji (JVC) mnamo Mei 2019 inayojumuisha UN, Serikali na SSPDF, kufanya uchunguzi ili kutambua na kuachilia watoto waliohusishwa[42].

Kwa ujumla, matokeo yanaonyesha maendeleo katika kuoanisha sheria na viwango vya kimataifa na kikanda kati ya Nchi Wanachama . Nchi Wanachama nne juu ya sita wa JAM (**Kenya, Rwanda, Uganda na Sudan Kusini**) zimeweka umri wa chini wa ndoa kwenye miaka 18 au zaidi. Juhudi za AU katika Bara kuhusu kukomesha ndoa za utotoni inatoa wito kwa mataifa kuondoa umri wa chini wa kiubaguzi kwa wavulana na wasichana na mifumo ya sheria nyingi iwe sawa na viwango vya kimataifa. Licha ya 67% ya Nchi Wanachama kuweka sheria za kulinda watoto haswa wasichana wadogo dhidi ya athari za ndoa za utotoni, **Burundi na Tanzania** zinatakiwa kurekebisha sheria zao juu ya ndoa kwa usalama bora wa watoto. Nchi Wanachama zimerekodi zaidi maendeleo juu ya kuweka kiwango cha chini cha ajira kulingana na viwango vya kimataifa. **Burundi, Kenya, Rwanda na Uganda** ndizo nchi nne ambazo zimeweka kiwango cha chini cha ajira kwenye miaka 15. Mnamo 2017-2020, **Kenya, Rwanda, Uganda, na Sudan Kusini** zilifanya sheria, ukaguzi wa sera na michakato ya marekebisho ili kuleta uthabiti na sheria za kitaifa. Kama ilivyotathminiwa kwenye msingi, ukaguzi unaonyesha maendeleo madogo au kutokuwa aendeleo yoyote ya **Uganda na Tanzania. Burundi** bado haina ufafanuzi kamili wa mtoto na umri wa chini wa ndoa ni wa kiubaguzi kwa wasichana licha ya umri kuwa juu ya viwango vinavyokubalika. Sheria za Tanzania hazina mlingano na viwango vya chini vya umri wa ndoa, idhini ya kushiriki mapenzi na uwajibikaji wa jinai.

4.2.9 Mapendekezo muhimu

Ili kuharakisha uanishaji kamili wa sheria katika JAM, inashauriwa kuwa:

1. Nchi Wanachama zote zinapaswa kuridhia na kuhalalisha hati bora za haki za watoto za kimataifa na kikanda ambazo bado hazijaridhia. Hasa, Nchi Wanachama zinahimizwa kuandaa mpango wa utekelezaji wa kuridhia na nyakati zinazoweza kutumika za kuridhia Itifaki ya Hiari kwa Mkataba wa Haki za Watoto juu ya Utaratibu wa Mawasiliano (OPCP); Mkataba wa Hague juu ya masuala ya Kiraia, Utekaji Nyara wa Kimataifa kwa watoto; Mkataba wa Mamlaka, Sheria Inayotumika, Utambuzi, Utekelezaji, na Ushirikiano kwa Heshima ya Uwajibikaji wa Wazazi na Hatua za Kulinda Watoto na vile vile Mkataba wa Ufufuaji wa Kimataifa wa Msaada wa Watoto na aina nyingine za Utunzaji wa Familia
2. Kwa mifumo ya sheria nyingi nchini **Burundi, Kenya, Sudani Kusini na Tanzania**, futa au urekebishe vifungu vya kibaguzi katika sheria za kidini na kimila ili kuziunganisha na hati za kimataifa na kikanda.
3. Sudan Kusini inapaswa kuridhia hati bora za kimataifa na kikanda za haki za watoto, haswa ACRWC.
4. **Kenya** inapaswa kuharakisha juhudi za kukamilisha kutangazwa kwa Muswada wa Sheria ya Watoto wa **Kenya** 2019 ili kushughulikia kutofautiana kwa sasa katika umri wa chini wa uwajibikaji wa jinai.
5. **Burundi** inapaswa kutoa ufafanuzi kamili wa mtoto, ikamilishe ukaguzi wa sheria ya Kanuni juu ya Masuala ya Kibinafsi na familia kushughulikia umri wa chini wa kibaguzi wa idhini ya ngono na ndoa.
6. **Tanzania Bara** na **Zanzibar** zinapaswa kusawazisha vifungu vya sheria vinavyohusiana na watoto na kurekebisha Sheria ya Ndoa ili kutoa umri wa chini unaofanana wa ndoa na idhini ya kushiriki mapenzi kwa wavulana na wasichana. Kanuni za Adhabu za Bara zinapaswa kufanyiwa marekebisho ili kuongeza umri wa chini wa uwajibikaji wa jinai hadi miaka 14 na sera za kibaguzi ambazo zinakataza wasichana wajawazito kurudi shule zinapaswa kufutwa.

42 United Nations Office on Drugs and Crime, 2019, Children and armed conflict Report of the Secretary-General on six grave violations, viewed 19 August 2020 https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2020/525&Lang=E&Area=UNDOC; https://childrenandarmedconflict.un.org/where-we-work/south-sudan/

4.3 KIPAUMBELE CHA TATU KATIKA SERA: HAKI YA URAIA NA UTAMBULISHO

Kipaumbele cha tatu cha Sera hutoa haki ya Watoto ya uraia na kitambulisho kama ilivyoongozwa na ACRWC (Kifungu cha 6) na UNCRC (Ibara ya 7 na 8) ambayo huwapa watoto haki ya jina, utaifa na usajili wakati wa kuzaliwa. Nchi Wanachama zinatakiwa kuanzisha mifumo madhubuti ya usajili wa kuzaliwa ambayo inapeana utaifa na inajumuisha vikundi vya watoto walio katika mazingira magumu wakiwemo wakimbizi, watoto waliohamishwa ndani, watoto waliotelekezwa, watoto wanaosafiri na wale walio katika hatari ya kutokuwa na utaifa. Usajili wa kuzaliwa huashiria uwepo wa kisheria wa mtoto. Hali hii inawawezesha watoto kupata vitambulisho vyao, utaifa na haki za raia na inawezesha upatikanaji wa huduma za kijamii.

4.3.1 USAJILI WA VIZAZI

Katika hakiki hii, sera za utendaji, mifumo na michakato ya usajili wa kuzaliwa hupimwa ili kuhakikisha maendeleo ya Nchi Wanachama katika kutekeleza Kipaumbele cha tatu katika Sera juu ya kuimarisha mifumo muhimu ya usajili[43]. Maendeleo yanatathminiwa na kuripotiwa kupitia viashiria vinne (Jedwali 9). Kimsingi, Nchi Wanachama zilifanya maendeleo katika kuunda sheria ya usajili wa kuzaliwa na zimewekeza katika mifumo ya usajili wa kuzaliwa. Maendeleo pia yalifanywa katika mipango ya elimu ya uraia. Licha ya uwepo wa mifumo kamili ya sheria juu ya usajili wa kuzaliwa, mifumo kwa ujumla haikukubali na haikujumuisha mahitaji ya vikundi vilivyotengwa na vilivyo hatarini (kama ilivyotajwa). unafuu na ufikiaji viligundulika kuwa changamoto kuu kwa kuanzisha mifumo madhubuti ya usajili wa kuzaliwa katika Nchi Wanachama zote.

Jedwali 9: Hali ya Mifumo ya Usajili wa kuzaliwa[44]

Mifumo ya Usajili wa Vizazi katika Nchi Wanachama		Hali vile ilivyo hadi sasa (Vipimo vya ya kimsingi katika Mabano: 2= Kikamilifu, 1=Kiasi, 0=Hakuna)					
		BUR	KEN	RWA	TAN	UGA	SOU
1.	Ina mfumo wa kisheria ambao unahitaji usajili wa watoto wote waliozaliwa katika eneo hilo na watoto walio katika hali ya uhamiaji na wakimbizi	(2)2	(2)2	(2)2	(2)2	(2)2	2
2.	Imeanzisha mfumo mzuri unaofaa katika usajili wa vizazi[44]	(0)1	(1)1	(1)1	(1)1	(1)1	1
3.	Ina wakala au shirika linalohusika na usimamizi wa usajili wa raia	(1)1	(2)2	(2)2	(1)2	(1)2	2
4.	Ina mipango / sera za elimu ya uraia juu ya usajili wa vizazi.	(1)1	(2)2	(2)2	(2)2	(2)2	1

43 ACERWC General Comment No. 2 on Article 6 Right to Name and Nationality pp.25-26.
44 Includes well-managed, resourced, integrated, universal, free and accessible birth registration system and policies and programmes for continuing training of various birth registration stakeholders, including: policy makers, legislators, law enforcement agencies, and civil registry staff; and allocate sufficient resources to acquisition of the requisite equipment for civil registration offices.

Kwa ujumla, Burundi, Tanzania na Uganda zinaonyesha maendeleo ya juu ya msingi wakati wa mapitio, Kenya na Rwanda zilibakiza maendeleo ya kimsingi. Hasa, maendeleo yamepatikana katika Nchi Wanachama katika ugawanyaji wa madaraka katika usajili wa kuzaliwa, uwekezaji katika mipango ya uelimishaji wa uraia, usajili kidigitali na kuondoa ada ya usajili. Burundi na Uganda zimefanya ujenzi wa uwezo wa maafisa wa usajili wa raia wakati Rwanda, Uganda na Kenya zimetekeleza mipango ya kitaifa juu ya usajili wa kuzaliwa kwa kidijitali. Mapitio hayo bado yanagundua kuwa licha ya maendeleo haya, mifumo ya sheria haikubadilika, licha ya hitaji la mageuzi ya usajili wa raia kujumuisha IDP na wakimbizi na kufuta sheria zinazosababisha kutokuwa na utaifa

4.3.2 Hatua za Kisheria na Sera juu ya Usajili wa vizazi kwa watoto wote waliozaliwa katika Wilaya hiyo pamoja na Watoto katika Uhamiaji na Mazingira ya Wakimbizi

Usajili wa kuzaliwa ni lazima katika Nchi Wanachama zote. Kwenye msingi, Nchi Wanachama sita zilikuwa na mifumo ya kutosha ya sheria na sera ambazo zinaongoza usajili wa watoto waliozaliwa katika Nchi hizo. Walakini, matokeo yanaonyesha changamoto kadhaa za kiutawala na kiutendaji katika usajili wa mazaliwa haswa katika jamii za vijijini na mpakani mwa **Sudan Kusini, Burundi, Kenya na Tanzania**. Nchi Wanachama kwa hivyo yanapaswa kuondoa adhabu iliyowekwa kwa usajili wa kuzaliwa uliochelewa, ambayo inaweza kupigwa marufuku kwa jamii ambazo hazina rasilimali pia zinazokabiliwa na changamoto za kupata vituo vya usajili wa kuzaliwa kwa muda uliowekwa. Nchini **Rwanda**, Kanuni ya adhabu juu ya kifungo kwa kutosajili watoto iliondolewa[45]. Sheria ya Uraia na Uhamiaji ya **Kenya** inatoa usajili wa kuzaliwa kwa watoto waliotelekezwa au watoto wowote wanaopatikana **Kenya** chini ya umri wa miaka 8.

Jedwali la 10: Hatua za Usajili wa kuzaliwa katika Nchi Wanachama

Nchi Wanachama	Hatua za Kisheria na Sera juu ya Usajili wa kuzaliwa	Njia inayowezesha mafanikio ya Usajili wa Kuzaliwa
Burundi	Katiba ya Burundi (2005)	• •Usajili wa lazima na wa bure wa vizazi vyote nchini Burundi.
	Kanuni ya mtu na Familia 1993	• Cheti cha kuzaliwa lazima kitolewe siku 15 baada ya kuzaliwa. • Huruhusu jukumu la kutangaza baba wa mtoto au wakati hayupo, mama au mtu yeyote aliyehudhuria kuzaliwa.
	Amri ya Mawaziri Namba 530/102 (29 Aprili 1980), kuanzisha ofisi za usajili wa raia	• Idara za Usajili wa Kiraia zinazopewa kutambuliwa na sheria.
	Amri ya Kutunga Sheria Namba 1/05 (22 Aprili 2009), kurekebisha Kanuni za Adhabu	• Adhabu ya kuchelewa kusajili kuzaliwa kwa mtoto iliyowekwa kwa wazazi
	Kanuni ya Kitaifa ya Usajili wa Uzazi	• Utoaji wa vyeti vya kuzaliwa kwa watoto wote waliozaliwa nchini Burundi bila malipo.
Kenya	Katiba ya Kenya 2010 (Kifungu cha 53)	• Usajili wa kuzaliwa, jina na utaifa kama haki za kimsingi kwa watoto
	Sheria ya Usajili wa mazaliwa na Vifo (Sura ya 149 (Iliyorekebishwa 2012) na Kanuni za Usajili wa Vmazaliwa na Vifo 1966.	• Utoaji wa vyeti vya kuzaliwa kwa wanaovihitaji. • Adhabu ya usajili wa kuzaliwa kwa watoto iliyokwa kwa wazazi na walezi wanaosajili watoto baada ya miezi sita.
	Kanuni za Usajili wa mazaliwa na Vifo 1966	• Usajili wa lazima na wa bure wa mazaliwa yote nchini Kenya i ya miezi sita ya kuzaliwa bila kujali rangi, jinsia au kabila • Inampa fursa mzazi yeyote au mlezi wa anayetambulika kisheria aliye na ujuzi wa kuzaliwa kusajili kuzaliwa kwa mtoto.
	Sheria ya Uraia na Uhamiaji Kenya Sura 172	• Hutoa uraia na usajili wa watoto waliotelekezwa walio chini ya umri wa miaka 8. • Hutoa uraia na usajili wa watoto waliopangwa ba kulelewa na wazazi wenye asili ya Kenya.
	Sheria ya watoto (2001)	• Nchi hutoa usaidizi na ulinzi unaofaa ili kutoa kitambulisho cha mtoto

45 Rwanda kwa sasa iko katika mchakato wa kurekebisha Sheria Na. 01/2012/OL: Ripoti 5 na ya 6 ya muda Rwanda 5th and 6th iliyotolewa kwa kamati ya Haki za Watoto ya UN: Jinan a Utaifa uk. 12

Nchi Wanachama	Hatua za Kisheria na Sera juu ya Usajili wa kuzaliwa	Njia inayowezesha mafanikio ya Usajili wa Kuzaliwa
Rwanda	Sheria Namba 14/2008 inayosimamia Usajili wa watu	• Usajili wa lazima na wa bure ndani ya siku 30 tangu kuzaliwa. • Utoaji bure wa cheti cha kuzaliwa • Usajili wa kuzaliwa hufanyika katika kituo cha afya na hurekodiwa kupitia mfumo wa digitali wa usajili wa raia
	Sheria inayohusiana na Haki na Ulinzi wa Mtoto, 2012	• Usajili wa watoto na wazazi na pia walezi. Watoto waliozaliwa nje ya ndoa waliosajiliwa nkwa idhini ya wazazi wote au mzazi mmoja.
Tanzania	Sheria ya Bara ya Mtoto, 2009	• Wajibu wa wazazi kumsajili mtoto.
	Sheria ya Watoto Zanzibar	• Usajili wa lazima wa watoto wakati wa kuzaliwa
	Sheria ya Usajili wa kuzaliwa na Vifo vya Zanzibar	• Usajili wa lazima wa watoto wakati wa kuzaliwa na jukumu la mzazi kumsajili mtoto.
Uganda	Katiba, 1995, Kifungu cha 18	• Serikali ina uwezo wa kusajili kuzaliwa, ndoa, talaka na vifo.
	Sheria ya Usajili wa kuzaliwa na Vifo, 1973 Iliyorekebishwa na Sheria ya Usajili wa Watu (2015)	• Usajili wa watoto wote katika miezi 3 tangu kuzaliwa • Usajili wa bure, wa lazima wa kuzaliwa. • Hakuna adhabu inayotolewa kwa usajili wa kuzaliwa kwa raia lakini kwa wageni. • Wazazi, walezi au watu wowote walio na ufahamu wa kuzaliwa kwa mtoto wanaweza kusajili mtoto • Usajili wa bure wa kuzaliwa kwa watoto wa wakimbizi na wanaotafuta kujihami
	Sheria ya Marekebisho ya Watoto, 2016	• Pale mtoto anaponyimwa kitambulisho chake, Serikali hutoa msaada na ulinzi ili kubaini utambulisho.
Sudan Kusini	Katiba ya Jamhuri ya Sudan Kusini, 2011	• Serikali ina uwezo wa kusajili kuzaliwa, ndoa, talaka na vifo. • Wajibu wa wazazi kusajili kuzaliwa kwa watoto katika sheria na mila.
	Sheria ya Mtoto, 2008	• Haki ya usajili wa kuzaliwa na utoaji wa cheti cha kuzaliwa
	Sheria ya Utaifa, 2011	• Hutoa utaifa wa watu wote waliozaliwa pamoja na watu kutoka jamii za kiasili • Kutolewa kwa hati ya usajili wa kuzaliwa.

4.3.3 Kuanzishwa kwa Mfumo wa Usajili wa Vizazi unaofaa

Ili mifumo ya usajili wa raia itekelezwe kwa ufanisi, inahitajika kuwa na rasilimali za kutosha, pamoja na mgawanyo wa kawaida kutoka kwenye bajeti ya serikali, rasilimali watu, miundombinu na usambazaji wa fomu za usajili wa kuzaliwa na vifaa vingine muhimu na vifaa vya ofisi (UNICEF 2019). Kanuni za ulimwengu na kudumu kwa mfumo wa usajili wa kuzaliwa zinahitaji serikali kuwekeza katika kuendelea kutoa mafunzo kwa wadau mbalimbali wa usajili wa kuzaliwa wakiwemo watunga sera, wabunge, wakala wa utekelezaji wa sheria na wafanyakazi wa sajili za raia. Rasilimali zinapaswa pia kutengwa ili kuanzisha miundo ya kudumu ya serikali kwa usajili wa raia kutoka ngazi za kitaifa hadi za mitaa.[46]

MAZOEA BORA

Rwanda imeanzisha mfumo wa kisasa wa usajili wa raia kupitia programu inayotegemea wavuti ambayo inalinganishwa kati ya vituo vya usajili wa raia na wakala wa huduma za afya inayowezesha watoto kusajiliwa wakati wa kuzaliwa katika vituo vya huduma za afya na habari inayopakiwa kwenye mfumo wa usajili wa raia mtandaoni.

46 ACERWC Maoni ya jumla Na.2 katika Kifungu cha 6 Haki ya kupata Jinan a Utaifa uk. 25-26

Ukaguzi unabaini kuwa Sudan Kusini, Burundi na Uganda wamefanya uwekezaji wa ziada katika utoaji wa vyeti vya kuzaliwa wakati wa kuzaliwa na kusababisha kuboresha kwa jumla idadi ya watoto walio na vyeti vya kuzaliwa (UNICEF 2019). Rwanda imeanzisha mfumo wa kisasa wa usajili wa raia kupitia programu ya wavuti ambayo inalinganishwa kati ya vituo vya usajili wa raia na mashirika ya huduma za afya. Watoto wanaweza kusajiliwa wakati wa kuzaliwa katika vituo vya huduma za afya na habari hupakiwa kwenye mfumo wa usajili wa raia mtandaoni (Serikali ya Rwanda, 2020). Watoto waliozaliwa kama wakimbizi katika kambi zote za wakimbizi pia wana haki ya usajili wa kuzaliwa. Maafisa wa usajili wa raia na wasimamizi wa data katika vituo vya huduma za afya walifundishwa juu ya mfumo wa usajili wa digitali nchini Rwanda. Jitihada zilizoenea za ujenzi wa uwezo nchini Rwanda zinalenga kushughulikia kiwango cha chini cha usajili wa kuzaliwa cha 56% na usajili wa kuzaliwa kwa uliochelewa.(Serikali ya Rwanda, 2020). Mnamo mwaka wa 2019, Tanzania ilizindua duka moja la vyeti vya kuzaliwa[47]. Vituo vya afya na Ofisi za Watendaji wa Kata hupewa uwezo wa kusajili kuzaliwa, katika sehemu moja wakati wa uteuzi mmoja. Kwa kuongezea, kumekuwa na uhamasishaji mkubwa juu ya huduma mpya na ada ya usajili na udhibitisho (nakala ya kwanza ya cheti cha kuzaliwa imetolewa bila malipo kwa watoto chini ya miaka 5) imeachwa. Kutumia teknolojia ya simu ya rununu imeruhusu uhamishaji wa data mara moja kwa ufuatiliaji wa maendeleo ya wakati halisi ambao umesaidia kuzingatia maeneo yasiyofanya vizuri na kuchukua hatua haraka kwa matatizo.

Mifumo ya usajili wa kuzaliwa wa kidijitali nchini **Rwanda, Kenya na Uganda** imepunguza mzigo wa kiutawala katika kupata ofisi za usajili wa raia kwa wakazi wa mijini. Nchini **Kenya**, ajenda ya ugatuzi imesababisha mgawanyo wa rasilimali za kaunti na maboresho ya matumizi kwa idara za usajili wa raia.

Licha ya maendeleo haya, juhudi za pamoja bado zinahitajika kwa Nchi Wanachama kufikia lengo la kiashiria cha SDG 16.9.1 juu ya idadi ya watoto chini ya miaka 5 ambao kuzaliwa kwao kumesajiliwa na mamlaka ya umma. **Rwanda, Kenya na Uganda** ni miongoni mwa nchi katika eneo hilo zilizo na idadi kubwa ya watoto chini ya miaka 5 ambao kuzaliwa kwao kumesajiliwa lakini hawana vyeti[48]. Idadi kubwa ya watoto wasio na vyeti vya kuzaliwa ni kutokana na adhabu ya kuchelewa kusajili na ada zinazohitajika kupata vyeti vya kuzaliwa (UNICEF 2019, uk. 37). Kwa kuongezea, utoaji wa vyeti vya kuzaliwa wiki au miezi baada ya kuzaliwa kusajiliwa, hutengeneza hali ambapo vyeti vya kuzaliwa havijakusanywa au kusambazwa kwa familia. Jitihada za **Kenya, Rwanda na Uganda** za kushirikisha usajili wa kuzaliwa na huduma nyingine ikiwa ni pamoja na elimu, afya, ulinzi wa jamii zitaongeza usajili wa watoto. **Rwanda** inaendelea kuwekeza katika uhamasishaji wa jamii juu ya usajili wa kuzaliwa wakati nchini **Kenya,** juhudi kubwa zinahitajika kuongeza uelewa wa umma juu ya usajili wa kuzaliwa na ukusanyaji wa vyeti vya kuzaliwa kwa wakati baada ya usajili kama uthibitisho wa kuzaliwa (Serikali ya Kenya, 2020)

MAZOEA BORA

Jitihada za Kenya, Rwanda na Uganda kuhusisha usajili wa kuzaliwa na huduma nyingine ikiwa ni pamoja na elimu, afya, ulinzi wa jamii zitaongeza usajili wa watoto

4.3.3 Shirika linalohusika na Usimamizi wa mipango ya Usajili wa Kiraia / Sera za Usajili wa Vizazi

Nchi Wanachama zote zimeanzisha shirika linaohusika na usajili wa kuzaliwa. Nchini **Burundi**, Mamlaka ya Vitambulisho vya Taifa na Usajili; nchini **Kenya**, Idara ya Huduma za Usajili wa kuzaliwa za kiraia na Vifo na nchini **Rwanda**, Wakala wa Vitambulisho vya Kitaifa (NIDA) ni mashirika yanayohusika na kusajili kuzaliwa. Vivyo hivyo,katika Tanzania Bara, kuna Wakala wa Ufilisi na Udhamini (RITA) ambao unaratibu usajili na utoaji wa vyeti vya kuzaliwa. Mamlaka ya Vitambulisho na Usajili wa Kitaifa (NIRA) na Kurugenzi ya Usajili wa Kiraia chini ya Kurugenzi Kuu ya Utaifa, Pasipoti na Uhamiaji wana jukumu la kusimamia usajili wa kuzaliwa **nchini Uganda** na Sudan Kusini, mtawaliwa. Wakati matendo ya sheria yanatoa uanzishwaji wa mamlaka za uangalizi juu ya usajili wa kuzaliwa, Kamati ya UN na ACERWC zinatambua kuwa idara hizi zinabaki na rasilimali kidogo, na hivyo kupunguza utoaji, chanjo na ubora wa huduma kwa jamii zenye rasilimali duni na za vijijini (UNICEF 2019, uk. 25). Hatua hizi nzuri kuelekea usajili endelevu wa serikali unaoendeshwa na serikali na mfumo muhimu wa takwimu utahakikisha kuwa watoto wote wanapata usajili wa kuzaliwa na vyeti kwa

Nchi Wanachama zote zimeanzisha shirika linaohusika na usajili wa kuzaliwa

47 https://www.unicef.org/tanzania/stories/new-one-stop-shop-birth-certificates

48 ACERWC Maoni ya jumla Na.2 katika Kifungu cha 6 Haki ya kupata Jina na Utaifa uk.28

wakati unaofaa.

Nchini **Kenya,** UNHCR na UNICEF zinasaidia mazoezi ya Serikali ya kila mwezi ya usajili wa kuzaliwa katika maeneo ambayo jamii zisizo na utaifa zinaishi, haswa katika kaunti za Kwale na Kilifi. Mazoezi haya yamepangwa na kufanywa kwa kushirikiana na Idara ya Huduma za Usajili wa Kiraia. Serikali pia imeanza mipango ya kuongeza uelewa juu ya elimu ya uraia na wafugaji na jamii katika miji ya mpakani. Kampeni kama hizo za uhamasishaji juu ya usajili wa kuzaliwa zimeanzishwa nchini **Burundi, Uganda, Tanzania na Sudan Kusini**. **Rwanda na Kenya** wamewaagiza viongozi wa jamii kama vile machifu na wakuu katika jamii kutoa taarifa za kuzaliwa kama taarifa muhimu ya awali ya usajili wa watoto ambao hawajazaliwa katika vituo vya afya.

MAZOEA BORA

Rwanda na Kenya wamewaagiza viongozi wa jamii ambao wanaweza kutoa arifa za kuzaliwa kama taarifa ya awali ya usajili wa kuzaliwa kwa watoto ambao hawajazaliwa katika vituo vya afya.

Kwa ujumla, ugawanyaji kimkoa wa huduma za usajili wa kuzaliwa, kupelekwa kwa timu za usajili katika maeneo ya vijijini, zikisaidiwa na uhamasishaji na kampeni za elimu zilisababisha maboresho katika usajili wa kuzaliwa ikiwa ni pamoja na IDP na watoto wakimbizi **nchini Uganda, Sudan Kusini na Kenya**. Wataarifu wengine wakuu, walidokeza kwamba imani za kitamaduni katika jamii nyingine zinazuia usajili wa haraka wa kuzaliwa. Katika jamii nyingine, akina mama wamehifadhiwa hadi miezi tisa baada ya kujifungua, wakati kupatikana kwa elimu ya chini haswa kwa akina mama ilikuwa ndiyo sababu ya usajili mdogo wa kuzaliwa (UNICEF 2019, uk. 25).

Kamati ya UM inaendelea kusisitiza kuwa usajili wa kuzaliwa na utoaji wa cheti cha kuzaliwa kwa watoto wakimbizi na watoto waliozaliwa na waomba hifadhi sio sawa na kuwapa utaifa. Masharti ya upatikanaji na utoaji wa utaifa huwekwa kando katika sheria za mashirika ya Serikali juu ya utaifa. Usajili wa kuzaliwa ni kitendo tu cha utambuzi wa kisheria wa watoto hao na nchi wanamoishi ambayo inawawezesha kuwa na kitambulisho cha kisheria. Jitihada za kutunga sheria kwa hiyo zinapaswa kuwa kipaumbele kushughulikia suala la watoto kukosa utaifa katika nchi za **Burundi, Uganda na Sudan Kusini.**

4.3.4 UTAIFA NA URAIA

Jedwali la 11 linaonyesha Nchi Wanachama zinavyoendelea katika juhudi za kutoa uraia na utaifa. Katika msingi, **Rwanda** ilirekodi vipimo vya juu kabisa (Ingane 2016). Matokeo ya ukaguzi yanaonyesha **Rwanda** iliendeleza juhudi za kutoa uraia na utaifa kwa watoto waliochukuliwa na kutelekezwa na utambuzi rasmi wa wakimbizi na watoto wa mataifa mbalimbali wasio na makazi. **Kenya, Uganda na Sudan Kusini** zinarekodi maendeleo kidogo juu ya kuzingatia watoto kutoka vikundi vidogo kama raia.

Jedwali la 11: Hatua za kuhakikisha Uraia / Utaifa

Hatua za Kuthibitisha Uraia / Utaifa		Hali ya kukaguliwa hadi sasa (vipimo vya Msingi kwenye Mabano: 2 = Kikamilifu, 1 = Sehemu, 0 = Hakuna)					
		BUR	KEN	RWA	TAN	UGA	SOU
1.	Je, sera, mifumo na michakato juu ya Uraia / Utaifa huheshimu kanuni ya Sheria ya Kimataifa kwamba Ukosefu wa Utaifa unaepukwa kulingana na Kifungu cha 6 (4) cha ACRWC?	(0)0	(1)2	(2)2	(2)2	(0)1	1
2.	Je, sera, mifumo na michakato juu ya Uraia / Utaifa haitofautishi kwa misingi ya "mtoto au wazazi wake - au walezi halali, kabila, rangi, jinsia, lugha, dini, siasa au maoni mengine, kitaifa asili ya jamii, utajiri, kuzaliwa au hadhi nyingine", pamoja na kuzaliwa kwa mtoto ndani au nje ya ndoa (Kutobagua katika upatikanaji wa utaifa wa mtoto)?	(0)0	(0)1	(2)2	(0)0	(0)0	0
3.	Je, sera, mifumo na michakato juu ya Uraia / Utaifa hutoa utaifa kwa watoto waliotelekezwa wanaopatikana nchini?	(0)1	(1)1	(2)2	(1)1	(1)1	0
4.	Je! Sera, mifumo na michakato juu ya Uraia / Utaifa hutoa utaifa kwa watoto waliopangwa na raia wa nchi?	(1)1	(1)1	(2)2	(1)1	(1)1	0

Tanzania na Burundi hazikufanya maendeleo yoyote kutokana na sheria za uraia zilizokuwa na ubaguzi zilizopo katika nchi zote mbili. Kwa mfano, wakati wa ukaguzi, hakukuwa na maendeleo yaliyorekodiwa kukagua na kurekebisha Sheria ya Utaifa ya **Burundi** ambayo inamzuia mama wa Burundi kupitisha

utaifa wake kwa watoto wake isipokuwa pale ambapo baba hajathibitishwa au uzazi haujagombewa[49]. Wakati kifungu cha 12 cha Katiba ya Burundi (2018) kinatoa utambuzi wa haki ya uraia wa mtoto aliyezaliwa na wanaume au wanawake wa Burundi, vifungu vya kibaguzi chini ya Sheria ya Utaifa vinapaswa kufutwa.

ACERWC imeshauri kwamba mahitaji ya chini ya kuzuia kutokuwa na utaifa kati ya watoto ni kwa sheria za kitaifa kumpa utaifa mtoto yeyote aliyezaliwa katika eneo lao ambaye atakuwa hana utaifa. Kwa kuongezea, sheria ya kitaifa inapaswa kuwapa wazazi kudhaniwa kuwa na utaifa wa Nchi Wanachama ambapo wanapatikana, kwa watoto waliopangwa kupata utaifa wa wazazi wao waliowalea, ni wale wazazi ambao wao wamehalalisha kupata utaifa kwa wakati mmoja.

Nchini Tanzania, utaifa na uraia ni wa heshima (UNHCR 2018, uk. 61). Historia ya Tanzania na siasa za sasa za kitambulisho na uraia, isipokuwa, ni wazi na hazina siasa. Walakini, maswali ya ufikiaji wa uraia yamekuwa ya kutatanisha wakati mwingine, pamoja na wakati wa majadiliano juu ya kupitishwa kwa mfumo wa *jus soli* wa uraia (UNHCR 2018, uk. 61). Hivi karibuni mnamo 2013, wengi ambao walijiona kuwa watanzania walifukuzwa wakati Serikali ilipotekeleza "Operesheni Kimbunga" kuwafukuza "wahamiaji haramu" wanaoishi Tanzania bila kibali (UNHCR 2018, uk. 61). Katika kesi tofauti inayohusiana na kufukuzwa kwa mtu binafsi, Mahakama ya Kiafrika ya Haki za Binadamu iligundua kuwa Tanzania ilimnyima haki Anudo Ochieng Anudo uraia wake na pia ilimfukuza nchini bila sababu, ikimwacha akiishi bila makazi kwa miaka kadhaa katika sehemu isiyomilikiwa na mtu mpakani. Iliamuru Tanzania ibadilishe sheria zake ili kuruhusu marekebisho sahihi ya korti ya maamuzi kama hayo[50] (UNHCR 2018, uk. 62).

Nchini Tanzania, jamii maalum zinazokabiliwa na tishio la kukosekana kwa utaifa ni pamoja na Wakomoro (Watu wenye asili ya Komoro) na Makonde (wenye asili ya Msumbiji) huko Zanzibar (UNHCR 2018, uk. 62). Wakati Wakomoro wengine wameendeleza uhusiano wao na Komoro, wengi hawana viungo vya kifamilia au unganisho lililorekodiwa linalowawezesha kupata kutambuliwa kwa uraia wa Komoro (UNHCR 2018, uk. 64). Ikiwa hawatambuliki kama watanzania, jamii hii ina hatari ya kukosa utaifa[51]. Kama Wakomoro, hadhi ya Makonde huko Zanzibar ni ngumu kwa sababu ya asili yao kutoka eneo lisilo la Uingereza (Ureno), nguvu ya kikoloni nchini Msumbiji, ambao raia wao walitengwa chini ya amri ya Utaifa ya 1952 kutoka kupata uraia wa Kizanzibari kulingana na kuzaliwa huko Zanzibar. , na kwa hivyo inathibitishwa kuwa wanahitaji kupata asili ya kupata uraia wa Tanzania (UNHCR 2018, uk.64). Jamii ya Makonde imejumuishwa katika jamii ya Wazanzibari, huku ikihifadhi mila kadhaa za kitamaduni za Msumbiji na washiriki wengine wana mawasiliano machache, ikiwa yapo, na Msumbiji. Hawachukuliwi kama raia wa Tanzania na Idara ya Uhamiaji lakini wengi hawana hati za Msumbiji.

Kifungu cha 14 (4) cha Katiba ya **Kenya** (2010) kinajaribu kupunguza ukosefu wa watoto kwa kutoa kwamba mtoto anayepatikana nchini **Kenya,** ambaye ni au anaonekana kuwa chini ya miaka nane na ambaye utaifa na wazazi wake haujulikani, anadhaniwa kuwa raia wa **Kenya** kwa kuzaliwa. Changamoto na dhana hii inayoweza kutolewa ni kwamba inatumika tu kwa watoto walio chini ya umri wa miaka minane, na kuwaacha watoto wengine wote zaidi ya miaka nane wakiwa katika hatari ya kutokuwa na utaifa. Kama inavyoonyeshwa katika msingi na katika uoanishaji wa sheria katika JAM, bado kuna hatari kubwa ya ukosefu wa utaifa kwa watoto nchini **Kenya, Sudan Kusini na Tanzania** kwa sababu ya ucheleweshaji wa marekebisho ya sheria juu ya sheria ya kutambua utaifa wa watu fulani wa makabila tofauti. ACERWC na Kamati ya Umoja wa Mataifa hapo awali zilileta tahadhari ya **Kenya** kwa mapungufu katika mazoea yake ya usajili wa kuzaliwa ambayo yaliacha vikundi kadhaa vya watu kama watoto waliozaliwa nje ya ndoa, watoto wa vikundi vya watu wachache, watoto wa wakimbizi, familia zinazotafuta hifadhi au familia za wahamiaji zikiwa hazijasajiliwa[52]. Kufuatia uamuzi wa ACERWC katika kesi ya Serikali ya **Kenya** dhidi ya Jamii ya Wanubi nchini **Kenya**[53], ACERWC ilihimiza **Kenya** kutekeleza haraka uamuzi huo katika mawasiliano yaliyotajwa hapo juu na kuwapa watoto Wanubi utaifa. **Kenya** inaendelea kushirikiana na ACERWC juu ya hali ya utekelezaji wa uamuzi na jamii za Wanubi katika kuwapa uraia[54]. Hakuna ushahidi zaidi ya mabadiliko yoyote ya kimsingi kwa mfumo wa sheria kwani ushirikishwaji wa utaifa bado unategemea asili. Wasomali, Wamasai, Wateso na Borana bado wanakabiliwa na changamoto katika kupata vitambulisho. Makundi haya ya kikabila yanakabiliwa na uchunguzi zaidi, wengi wao wakitakiwa kutoa nyaraka za ziada kabla ya kitambulisho kutolewa.

Sehemu ya 8 (4) ya Sheria ya Utaifa ya Sudan (2011) inatoa kwamba mtu ambaye au aliyepatikana kwa mara ya kwanza nchini **Sudan Kusini** akiwa mtoto mchanga aliyeachwa na wazazi wasiojulikana ni, hadi

49 Katika Ibara ya 3, Ripoti ya UNHCR kwa Ripoti Majumui ya Mara kwa Mara ya Burundi, mwanamke Mrundi hawezi kuhamisha utaifa wake kwa mume wa kigeni, wakati mwanamume wa Burundi anaweza kufanya hivyo kwa mkewe kwa tamko tu, na kuzaliwa katika eneo la Burundi hakusababishi kupatikana kwa utaifa wa Burundi isipokuwa pale ambapo wazazi wote hawajulikani.

50 Anudo Ochieng Anudo v. United Republic of Tanzania, App. No. 012/2015, African Court of Human and Peoples' Rights, Judgment of 22 March 2018. See further below under heading on the jurisprudence of the African human rights bodies.

51 The offer of naturalisation would not change that, since naturalisation is a discretionary and expensive process with no guaranteed success

52 Institute for Human Rights and Development in Africa (IHRDA) and Open Society Justice Initiative on behalf of children of Nubian Descent in Kenya v. The Government of Kenya Decision No 002/com/002/2009, 22 March 2011.

53 The Nubian Community in Kenya v. The Republic of Kenya Communication 317 / 2006.

54 Concluding Recommendations by the ACERWC on the Kenya 1st Periodic Report aya ya 23.

hapo itakapothibitishwa, anachukuliwa kuwa raia wa **Sudan Kusini** kwa kuzaliwa . Vivyo hivyo, Sheria ya Mtoto inatoa kwamba mtoto yeyote anayeishi ndani ya **Sudan Kusini** anaweza kuchukuliwa, ikiwa mtoto ni raia wa Sudan au alizaliwa **Sudan Kusini**. Mazoea ni kwamba mtoto yeyote anayepatikana ametelekezwa anapaswa kulelewa kwa familia ambayo iko tayari na inaweza kumlea mtoto. Familia hiyo inaweza kuomba kupanga mtoto chini ya Sheria ya Mtoto[55] (2008).

Vivyo hivyo, **Uganda** imekuwa ikihifadhi wakimbizi na wanaotafuta hifadhi kwa zaidi ya miongo mitano. Nchi imeharakisha juhudi za kuongeza ujumuishaji wa kijamii na kiuchumi wa wakimbizi **nchini Uganda**, kwa kuwaingiza katika Mpango wa Maendeleo wa Kitaifa wa II (2015 / 2016-2019 / 2020), mkakati maalum ya wakimbizi inayojulikana kama Ajenda ya Mabadiliko ya Makazi[56] (STA). Wakimbizi na wanaotafuta hifadhi wanaweza pia kupokea usajili na nyaraka za kuzaliwa (vitambulisho) chini ya Mfumo wa Usimamizi wa Habari za Wakimbizi kama inavyoarifiwa na Sheria ya Usajili. Ingawa **Uganda** ina sera ya ukimbizi ya ukarimu na ina mipango ya serikali inayounga mkono ujumuishaji wa kijamii na kiuchumi wa wakimbizi, vifungu vya Sheria ya Uraia na Uhamiaji, na vile vile Katiba ya Uganda, inawaachilia wazi watoto ambao wazazi au babu zao walikuwa wakimbizi kutoka kupata uraia kwa kuzaliwa. Vifungu vya nyongeza vinavyozuia uwezo wa wakimbizi kuomba uraia kwa msingi wa kipindi chao cha ukaazi na masharti juu ya uraia kwa uraia hayajafafanuliwa kabisa na kwa hivyo hayawezekani kupatikana. Katiba ya Uganda inakanusha wazi uraia wa Uganda kwa kuzaliwa na watoto waliozaliwa na wakimbizi **nchini Uganda**[57]. Wizara ya Jinsia, Kazi na Maendeleo ya Jamii na Wizara ya Masuala ya Ndani zinaendelea na mchakato wa mashauriano juu ya maswala ya katiba kuhusu utoaji wa uraia kwa watoto wakimbizi waliozaliwa **nchini Uganda**[58]

4.3.5 Mapendekezo Muhimu

1. Nchi Wanachama zinapaswa kuharakisha huduma za usajili wa kuzaliwa na maeneo yao kupitia uwekezaji katika teknolojia salama na ubunifu, kama mitandao ya mawasiliano na hifadhidata za dijiti, ambazo huleta huduma karibu na familia. Nchi Wanachama kama **Kenya, Rwanda na Uganda** zinapaswa kuendelea na juhudi za kuhamasisha usajili wa watoto kwa wakati kupitia majukwaa yao ya dijiti wakati **Burundi, Tanzania na Sudan Kusini** zinapaswa kuanzisha miundombinu muhimu ya kutekeleza usajili wa kimtandao katika vituo vyote vya afya.

2. Nchi Wanachama zinapaswa kuondoa adhabu iliyotolewa kwa kuchelewa kusajili kuzaliwa. Kwa kuongezea, vifungu vya usajili vya kuzaliwa vya kibaguzi ambavyo vinawaamuru baba tu kusajili kuzaliwa vinapaswa kufutwa.

3. **Tanzania na Burundi** zinapaswa kufuta au kurekebisha sheria zote za uraia za kibaguzi ambazo zinatoa uraia wa watoto waliozaliwa na raia wa kiume tu, wakati **Uganda** inapaswa kujitahidi kutoa uraia kwa kuzaliwa kwa watoto wakimbizi waliozaliwa **nchini Uganda**.

4. Ili kukabiliana na ukosefu wa utaifa wa watoto waliotelekezwa, Serikali ya **Ke**nya inaombwa kuongeza utoaji wa uraia wa watoto waliotelekezwa chini ya miaka kumi na nane.

Jamuhuri ya Muungano wa Tanzania inapaswa kushughulikia uraia / kutokuwa na utaifa kwa Wakomoro na Makonde huko Zanzibar.

1. **Kenya, Tanzania na Sudan Kusini** zinapaswa kurekebisha mazoea yao ya usajili wa kuzaliwa ambayo yanaacha makundi kadhaa ya watu kama vile watoto waliozaliwa nje ya ndoa, watoto wa vikundi vya watu wachache, watoto wa wakimbizi, familia zinazotafuta hifadhi au familia za wahamiaji zikiwa hazijasajiliwa na ziko katika hatari ya kukosa utaifa.

55 UNHCR Submission to Human Rights Council on Uganda's Universal Periodic Report 2nd Cycle, 26th Session https://www.refworld.org/pdfid/5a12bd342.pdf.
56 UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General Comment No. 7 (2005): Implementing Child Rights in Early Childhood, 20 September 2006, CRC/C/GC/7/Rev.1, para. 25, viewed 1 September 2020 http://www.refworld.org/docid/460bc5a62.html.
57 Article 12(1) (a) Uganda Constitution
58 Focus group discussion (webinar) on 20th October 2020 with Uganda Government and CSO representatives

4.4 KIPAUMBELE CHA NNE KATIKA SERA: KUIMARISHA MBINU ZA KIMATAIFA ZA HAKI ZA WATOTO

Mkataba wa Ulimwenguni wa Umoja wa Mataifa wa Uhamiaji Salama, Utaratibu na Usafiri wa Kawaida, kati ya nyingine, unatafuta kupunguza visababishi vibaya na sababu za kimuundo zinazowalazimisha watu kuondoka nchi yao ya asili; kuongeza upatikanaji na kubadilika kwa njia za uhamiaji wa kawaida; kushughulikia na kupunguza udhaifu katika uhamiaji; kuimarisha mwitikio wa kimataifa kwa magendo ya wahamiaji; kuzuia na kupambana na TIP katika muktadha wa uhamiaji wa kimataifa; kutoa huduma za kimsingi za kijamii kwa wahamiaji; kukuza utoaji wa msaada wa kifedha kwa haraka na usalama na kukuza ujumuishaji wa kifedha wa wahamiaji na kushirikiana katika kuwezesha kurudi kwa heshima na kwa uhakika, kurudishwa tena na kuunganishwa tena na jamii (UN 2019, uk. 6).

Kuna wakimbizi milioni 3.7 na waomba hifadhi waliokaribishwa katika Nchi Wanachama wa JAM na Ethiopia kati yao 60% ni watoto. Asilimia ya watoto wakimbizi katika ukanda huu ni kubwa kuliko wastani wa ulimwengu, ambapo takriban 51% ya idadi ya wakimbizi ni watoto (EAC 2018, uk. 1). Kutambua hali ya kuvuka mipaka ya aina nyingine za ukiukaji wa haki za watoto, Sera ya Mtoto ya JAM inakuza mkabala wa kikanda wa kushughulikia aina hizo za ukiukaji (EAC 2016a, uk.22). Mikakati muhimu ya Sera ya Mtoto ya JAM kufanikisha kipaumbele hiki ni pamoja na: Kuweka na kuimarisha mfumo wa ushirikiano na mifumo ya kiutawala inayozuia na kujibu ukiukaji wa haki za watoto mpakani; kuimarisha ushirikiano kati ya wabia wa maendeleo, mashirika ya Umoja wa Mataifa, Nchi Wanachama na Sekretarieti ya JAM kushughulikia ukiukaji wa haki za watoto mipakani; kuimarisha uwezo wa uchunguzi wa vyombo vya uhamiaji vya kuvuka mpaka na vyombo vya kutekeleza sheria kuwa makini zaidi na kuepuka ukiukaji wa haki za watoto; kuweka mfumo wa haki ya watoto katika ngazi ya kikanda na kurudisha nyumbani msaada kwa watoto na aina nyingine za utunzaji ya watoto. Maendeleo katika eneo hili la Kipaumbele hupimwa na kuripotiwa kupitia viashiria muhimu vitano (Jedwali 12). Maendeleo juu ya viashiria vyote vya Kipaumbele hiki hayakupatikana katika msingi.

Jedwali 12: Maendeleo juu ya Kuimarisha Mfumo na njia za kimataifa na Haki za Mtoto

Mfumo na Njia za kimataifa juu ya Ukiukaji wa Haki za Watoto		Hali wakati wa ukaguzi hadi sasa (Vipimo vya Msingi kwenye Mabano: 2 = Kikamilifu, 1 = Sehemu, 0 = Hakuna)					
		BUR	KEN	RWA	TAN	UGA	SOU
1.	Mifumo ya ushirikiano na mifumo ya kiutawala inayozuia na kujibu ukiukaji wa haki za watoto mpakani (mfano ukeketaji / ukataji wa watoto wa kike, watoto katika uhamiaji na mazingira ya wakimbizi, usafirishaji wa watoto, usafirishaji wa viungo / magendo, kafara ya watoto / ukeketaji wa watoto kwa madhumuni ya kiibada. usafirishaji wa watoto kwa ajili ya kazi na ngono, kutekwa nyara na magendo, n.k.)	1	1	1	1	1	1
2.	Njia za ushirikiano zipo kati ya Nchi Wanachana na wabia wa maendeleo na mashirika ya UN kushughulikia ukiukaji wa haki za watoto mpakani	1	1	1	1	1	1
3.	Njia za upelelezi zipo kudhibiti na kusimamia uhamiaji	1	1	1	1	1	1
4.	Sera na njia za kudhibiti, kusimamia na kufuatilia kupangwa kwa watoto kutoka nchi moja hadi nyingine.	1	2	1	1	1	1
5.	Sera na utaratibu wa kurudisha nyumbani, msaada wa watoto na aina nyingine za utunzaji wa watoto	0	0	0	0	0	0

4.4.1 Mfumo wa Ushirikiano na Taratibu za Utawala ambazo huzuia na Kusimamia Ukiukaji wa Haki za Watoto Mpakani

Kumekuwa na maendeleo madogo katika uendelezaji wa wa mifumo ya ushirikiano na mifumo ya kiutawala inayozuia na kusimamia ukiukaji wa haki za watoto mipakani katika JAM tangu msingi na mfumo bado haujatengenezwa. Walakini, Jumuiya ya JAM imeweka msingi mzuri wa ushirikiano uliopo kati ya Nchi Wanachama , wakala na wadau kama; *Inter-Governmental Agency for Development (IGAD), Regional Child Protection Network (RCPN), EAC Inter-Agency Working Group, IOM Regional Coordination Committee for Regional Migrant Response Plan and the GIZ Better Migration Management Programme* (UNICEF na SCI 2019[59], uk. 10).

59 Regional Workshop on Strengthening Cross-Border Child Protection Mechanisms in East and the Horn of Africa, 30th-31st May 2019; Speke Resort, Munyonyo, Kampala in Uganda)1

Kuongezea kwenye ushirikiano uliopo, Sekretarieti ya JAM imeshirikiana na IGAD, UNCHR, IOM, UNICEF RCPN na SCI kuunda Ramani ya Njia ya Kuimarisha Mifumo ya Kitaifa ya Ulinzi wa Mtoto na Ushirikiano wa Mpaka ili kukabiliana na mahitaji ya wahamiaji na watoto wakimbizi Mashariki na Pembe la Afrika[60] na vile vile Mwongozo wa Mafunzo ya Kikanda juu ya Ulinzi wa Watoto katika misafara. Mojawapo wa malengo ya kawaida ni kuhakikisha kwamba mamlaka ya mipaka kote katika ukanda ina vifaa vya usalama kutambua na kupeleka watoto walio katika hatari kwa njia zinazofaa za ulinzi wa watoto (EAC na IGAD 2019, uk. 4). Kwa upande mwingine, IGAD imefanya juhudi na kupitisha sera za kuhakikisha ulinzi wa watoto wanaohama kama vile Azimio la Djibouti juu ya Mkutano wa Kikanda juu ya Elimu ya Wakimbizi katika Nchi Wanachama na Mfumo wa Sera ya Uhamiaji wa Kikanda (EAC na IGAD 2019, uk.3). IGAD pia imeanzisha ushirikiano na taasisi za utafiti ili kutoa data juu ya maswala muhimu juu ya mwenendo wa uhamiaji haswa kwa jamii za wahamaji katika Afrika Mashariki (kama ilivyotajwa).

Licha ya kutokuwepo kwa mfumo wa kiwango cha eneo la Jumuiya ya Afrika Mashariki, baadhi ya Nchi Wanachama zina sheria za kitaifa ambazo zinakataza ukiukaji wa haki za watoto mpakani. **Kenya, Tanzania na Uganda** zina sheria za biashara ya magendo na mipango ya kitaifa ya utekelezaji ambao, kwa kiwango fulani, hufafanua mipango ya ushirikiano wa ndani na mipaka juu ya usafirishaji wa watu (Wizara ya Kazi ya **Kenya**, Usalama na Huduma za Jamii[61] 2013, kur. 10-11; Wizara ya Mambo ya Ndani ya Tanzania[62] 2018, uk.13 na Wizara ya Mambo ya Ndani Uganda[63] 2013, uk.15). Kwa ukeketaji, baadhi ya Nchi Wanachama zina mipango ya kitaifa ya kukomesha ukeketaji **(Kenya[64])** wakati nyingine zimejumuishwa katika mipango ya kitaifa ya Vurugu Dhidi ya Watoto (**Tanzania[65] na Uganda**). Kati ya **Kenya na Uganda**, mipango ya ushirikiano baina ya nchi mbili inayozingatia uratibu na kuzuia usafirishaji haramu wa watoto na ukeketaji wa wanawake[66] mpaka uko tayari.

Nchini **Kenya**, Sekretarieti ya JAM kwa kushirikiana na UNICEF na SCI wanaunda mfumo wa kushughulikia biashara ya watoto na watoto wanaosafiri. **Kenya** pia imetoa matakwa kwamba Mkurugenzi wa huduma za watoto lazima atoe barua ya hakuna pingamizi kwa mtoto kuondoka nchini, ikisaidia kupunguza biashara ya watoto (EAC na ACERWC 2018[67], uk.14).

Sudan Kusini haina utaratibu maalum wa kushughulikia ukiukaji wa haki za watoto mpakani. Badala yake kuna njia mbili zinaweza kusababishwa wakati jambo lolote linalohitaji ushirikiano wa kuvuka mipaka linatokea: (a) Wizara ya Mambo ya nje na Ushirikiano wa Kimataifa inaamuru Kurugenzi yake ya Huduma za Ubalozi kushirikisha Ubalozi wa Sudan Kusini nchini ambapo mtoto anaweza kuchukuliwa. Ubalozi wa Sudan Kusini katika nchi hiyo unaweza kushirikisha polisi ya kimataifa au vyombo vya sheria vya ndani kushughulikia suala hilo[68]; au (b) Wizara ya Masuala ya Jamii ya Afrika Mashariki hutumia majukwaa ya Jumuiya ya Afrika Mashariki au maeneo mengine ya kikanda ambayo **Sudan Kusini** ni mwanachama kuwasiliana na polisi wa eneo hilo kushughulikia suala hilo[69].

4.4.2 Sera na Njia za Kudhibiti, Kusimamia na Kufuatilia Kuasili kwa watoto baina ya Nchi

Kifungu cha 24 (b-d) cha ACRWC na UNCRC 21 (b-d) vinalazimisha Vyama vya Mataifa kudhibiti vizuri na kusimamia upangaji kwa nchi za kigeni kupitia kutunga sheria inayofaa na kuanzisha mifumo na mbinu. Tangu msingi, Nchi Wanachama nyingine zinaripoti maendeleo juu ya sera na njia za kudhibiti, kusimamia na kufuatilia kupitishwa kwa nchi. **Kenya na Rwanda** zimeridhia na kuingiza ndani Mkataba wa Hague juu ya Ulinzi wa Watoto na Ushirikiano kwa matakwa ya Kupangwa kwa Watoto Kati ya Nchi (HCICA), wakati **Burundi** imekubali. **Sudan Kusini**, **Tanzania na Uganda** hazijachukua hatua yoyote kuhusiana na Mkataba huo. Vifungu 52-57 vya Sheria n ° 1/004 ya Aprili 30, 2004 vinavyobadilisha vifungu vya kanuni za watu na jamaa wa familia ya watoto nchini **Burundi**.

Mnamo mwaka wa 2019, **Kenya** kwa mara ya pili katika miaka mitano ilitoa agizo dhidi ya kuchukua watoto wa **Kenya** kupangwa nje ya nchi, baada ya kuweka kusitishwa kwa muda usiojulikana mnamo 2014. Serikali pia iliagiza Wizara inayohusika kutunga sera mpya za kudhibiti utendaji wa kupitisha na kuboresha shughuli ya Jamii ya Ustawi wa Watoto **Kenya** (CWSK)[70]. Mnamo mwaka wa 2010, **Rwanda** ilisitisha ombi mpya la kupangwa kwa watoto kimataifa ikisubiri miundo wazi na utaratibu unaohitajika chini ya Mkataba wa Kupangwa wa Hague juu ya ulinzi wa watoto. Kusimamishwa kuliondolewa mnamo 2017 baada ya Serikali kupitisha Miongozo mipya juu ya Kupangwa kati ya mbalimbali(NCC 2018). Mwongozo unaonyesha mahitaji ya mtoto kuwekwa na familia ya kudumu ya kumlea.

60 Key informant interview completed checklist with the EAC Secretariat (Generose Minami)
61 The National Plan of Action for Combating Human Trafficking Strategic Framework (2013-2017)
62 Tanzania National Anti-Trafficking in Persons Action Plan (2018-2021)
63 National Action Plan for Prevention of Trafficking in Persons in Uganda (2013-2018)
64 Revised Kenya National Action Plan on Accelerating the Eradication of Female Genital Mutilation/Cutting (2019)
65 The National Plan of Action to End Violence against Women and Children 2017–2022
66 Focus group discussion (webinar) on 20th October 2020 with Uganda Government and CSO representatives
67 Report of Workshop on Popularization of Agenda 2040 and Cross Border Issues affecting Children in the EAC (23-24 October 2018)
68 Interview with Ambassador Santino Fardol, Director of Human Rights, Gender, (27th April 2020).
69 Interview with Mr Mou Mou, Undersecretary, East Africa Community Secretariat (27th April 2020).
70 https://nation.africa/kenya/news/kenya-bans-child-adoption-by-foreign-nationals-202946

Mahitaji ya kupangwa kwa nchi nyingine ni pamoja na kuanzishwa kwa taasisi ambayo ni sawa na Tume ya Kitaifa ya Watoto (NCC); kujitolea kupitia sheria tofauti, pamoja na sheria inayohusiana na haki na ulinzi wa mtoto, sheria inayosimamia watu na familia na agizo la mawaziri linaloamua masharti ya kupitishwa kati ya nchi[71].

Licha ya kutoridhia HCICA, **Uganda** mnamo 2016 ilitunga sheria mpya ambayo ilizuia mianya inayotumiwa na wafanyabiashara ya watoto[72] baada ya kubainisha kuwa sheria ya zamani ya kupangwa kwa watoto inawaruhusu wageni kupata haraka uangalizi halali wa mtoto ili waweze kumchukua mtoto nje ya nchi na kukamilisha kupangwa nje ya nchi. Sheria hiyo mpya pia ilizuia ulezi wa watoto yatima au wahitaji kwa raia wa **Uganda**. Kwa upande mwingine, mahitaji ya makazi ya Tanzania yanawaamuru kuwa wazazi ambao hawatoki Tanzania lazima wawe na makazi ndani ya Tanzania kwa miaka mitatu mfululizo kabla hawajastahili kupitishwa. Isipokuwa tu ni wakati mwombaji ni raia wa Tanzania au Mahakama Kuu ya Tanzania inapoamua kuwa kuasiliwa na mtu ambaye sio Mtanzania ni kwa faida ya mtoto[73].

71 https://allafrica.com/stories/201908260035.html
72 https://www.voanews.com/africa/uganda-tightens-foreign-adoption-rules
73 https://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2444&context=gjicl

4.4.3 Sera na Taratibu za Kurudisha nyumbani, Msaada wa Mtoto na Aina nyingine za utunzaji wa Mtoto

UNCRC, Kifungu cha 27 (4), kinaamuru Vyama vya Mataifa kuchukua hatua zote zinazofaa kuhakikisha ubora wa utunzaji wa mtoto kutoka kwa wazazi au watu wengine walio na jukumu la kifedha kwa mtoto, wote ndani ya Chama cha Serikali na kutoka nje ya nchi. Hasa, ambapo mtu aliye na jukumu la kifedha kwa mtoto anaishi katika eneo tofauti na lile la mtoto, Vyama vya Mataifa vimeamriwa kukuza kupatikana kwa mikataba ya kimataifa au kumalizika kwa makubaliano kama hayo, na pia kupanga mipango mingine inayofaa.

Hakuna Nchi Mwanachama yoyote iliyoridhia Mkataba juu ya Uendelezaji wa Kimataifa wa Usaidizi wa Mtoto na aina nyingine za Utunzaji wa Familia (HCCSFM) (Jedwali 3) na hakuna sera na njia za kurudisha nyumbani, msaada wa watoto na aina nyingine za utunzaji wa watoto kwa Nchi Wanachama zote. Sheria na sera katika Nchi Wanachama kwa kiasi kikubwa hutoa njia za utunzaji wa watoto na usaidizi ndani ya nchi lakini sio vipimo vya mpakani ambapo usaidizi wa watoto na aina nyingine zinaweza kulazimika kurudishwa nchini.

4.4.4 Mapendekezo

Sekretarietiya JAM pamojana **Nchi Wanachama** zinapaswa kuendeleza fursa zilizopo pamoja na dhamira ya kisiasa kuharakisha juhudi kuelekea maendeleo ya mifumo ya ushirikiano na mifumo ya kiutawala inayozuia na kusimamia ukiukaji wa haki za watoto mpakani. **Nchi Wanachama zote** zinahitajika kuridhia na kuingiza HCCSFM

4.5 KIPAUMBELE CHA TANO KATIKA SERA: KUIMARISHA MIFUMO YA TAIFA YA ULINZI WA WATOTO

Mfumo wa ulinzi wa watoto ni njia kamili na endelevu ya kuzuia na kupambana na Vurugu Dhidi ya Watoto, inayojumuisha seti ya sheria, sera, kanuni na huduma zinazohitajika katika sekta zote za kijamii, haswa ustawi wa jamii, ustawi wa familia, elimu, afya, usalama na haki pia kama sekta zinazoshughulika na hali za dharura na uhamiaji (EAC 2018, uk. 9). Sera ya Watoto ya JAM inasisitiza haja ya kuimarisha mifumo ya kitaifa ya ulinzi wa watoto na njia za jamii kuhakikisha kwamba watoto wote katika mazingira yote wanalindwa kutokana na unyanyasaji, dhuluma , unyonyaji na kutelekezwa (EAC 2018, uk.8). Mikakati muhimu ya Sera ya Mtoto ya Jumuiya ya kuimarisha mifumo ya kitaifa ya ulinzi wa watoto na mifumo ya jamii ni pamoja na: kuandaa mfumo wa mkoa wa kutathmini hali ya Mifumo ya ulinzi wa watoto; kukuza maendeleo na utekelezaji wa sera za kuimarisha na kulinda familia; kusaidia kukuza

jukumu la wazazi kama watoa huduma ya msingi; kuanzisha mifumo mbadala ya utunzaji wa kifamilia na upanuzi wa ujamaa, malezi ya watoto na huduma nyingine za uunganishaji wa familia; na kuimarisha taratibu za jamii na kitaifa za ulinzi wa watoto. Mikakati mingine muhimu ni pamoja na: kuendeleza viwango juu ya utoaji wa huduma za ulinzi wa watoto na Kuhakikisha muunganiko wa mipango na mipango ya maendeleo ya kitaifa inayolenga kuzuia, kujibu na kuondoa hatua kwa hatua aina zote za ukiukaji wa haki za watoto. Maendeleo juu ya Kipaumbele cha tano hupimwa na kuripotiwa kupitia viashiria nane (Jedwali 13) (EAC 2016a, uk. 23) lakini maendeleo katika msingi yalipimwa na kupata alama tu katika maeneo mawili kati ya nane.

Kwa maeneo mawili yaliyo na alama za kimsingi, Nchi tano kati Nchi Wanachama sita (**Burundi, Kenya, Rwanda, Tanzania na Uganda**) zimeimarisha mifumo ya jamii ya ulinzi wa watoto kwa kusisitiza kutoa msaada kwa kaya zinazoongozwa na watoto. Kama ilivyo kwa msingi, Nchi Wanachama hizi pia zinaendelea kukuza kikamilifu jukumu la wazazi na watoaji wengine wa msingi katika kulinda watoto wao kutoka kwa unyanyasaji, unyanyasaji, kutelekezwa na unyonyaji. Kwa ujumla, **Burundi** na **Sudan Kusini** ziko nyuma nyuma ya zile zilizobaki katika kuimarisha mifumo yao ya ulinzi wa watoto.

Jedwali la 13: Maendeleo juu ya Kuimarisha Mifumo ya Kitaifa ya Ulinzi wa Mtoto

Jitihada za Kuimarisha Mifumo ya Ulinzi wa Watoto katika Nchi Wanachama(CP)		Hali ilivyokuwa wakati wa ukaguzi (Makadiri ya Msingi katika Mabano: 2 = Kikamilifu, 1 = Sehemu, 0 = Hakuna)					
		BUR	KEN	RWA	TAN	UGA	SOU
1.	Iliendeleza jukumu la wazazi na watoaji msaada wengine wa msingi katika kulinda watoto wao kutoka kwa unyanyasaji, dhuluma, kutelekezwa na unyonyaji.	(2)2	(2)2	(2)2	(2)2	(2)2	1
2.	Kuimarishwa kwa mifumo ya jamii kwa CP kwa msisitizo wa kutoa msaada kwa kaya zinazoongozwa na watoto.	(0)2	(1)2	(1)2	(1)2	(1)2	1
3.	Kukuza mipango iliyoratibiwa kati ya serikali na jamii zisizo za serikali juu ya njia za ulinzi wa watoto ili kuongeza upatikanaji na ubora wa huduma kamili kwa watoto	2	2	2	2	2	0
4.	Ushirikiano katika kuzuia na kusimamia aina zote za katika mpango na mipango ya kitaifa ya maendeleo.	0	2	2	2	1	0
5.	Viwango vilivyoendelezwa juu ya utoaji wa huduma za ulinzi wa watoto	1	2	2	2	2	1
6.	Ilianzisha programu za mafunzo ya kitaalam kwa wafanyikazi wa kijamii katika wigo mpana wa CP.	2	2	2	2	2	1
7.	Iliunga mkono uanzishaji wa mifumo ya CP ya jamii ambayo imeunganishwa na huduma	2	2	2	2	2	1
8.	Iliunga mkono uanzishwaji wa mifumo ya ulinzi wa watoto ya kifamilia ambayo inaunganishwa na huduma	1	1	2	2	2	1

JAM ilipitisha Mfumo wa Kuimarisha Mifumo ya Ulinzi wa Mtoto na Taratibu za Jamii katika Jumuiya ya Afrika Mashariki. Mfumo huo unaweka ajenda kamili ya kuoanisha viwango na mbinu za kukuza na kulinda haki za watoto katika Nchi Wanachama zote. Pia hutoa mwongozo wa vitendo juu ya kushughulikia ulinzi wa watoto kwa jumla, kwa kutoa mwelekeo mkubwa juu ya kuzuia na kuimarisha majukumu muhimu ya sekta muhimu na wadau. Mfumo huo pia husaidia Nchi Wanachama kufanya ufuatiliaji wa kibinafsi na kukagua kwa uendelezaji wa mifumo yao ya kitaifa ya ulinzi wa watoto kupitia viashiria sanifu. Sekretarieti ya JAM na msaada kutoka ACPF na SCI imefanya warsha za kujifunza katika Nchi Wanachama zote; na kwa nia ya kuingiza mfumo huo katika Programu ya Kitaifa, Nchi Wanachama zimegundua vipaumbele maalum vya nchi na kuandaa mpango kazi wa kuharakisha utekelezaji wa mfumo huo[74].

74 Key informant interview completed checklist with the EAC Secretariat (Generose Minami)

4.5.1 Taratibu za Kifamilia za Kulinda Watoto Dhidi ya Vurugu, Utekelezaji na Unyonyaji

Kifungu cha 18 (1) cha ACRWC kinatoa ulinzi kwa familia kama sehemu ya asili na msingi wa jamii na kufurahia ulinzi na msaada wa Serikali kwa uanzishwaji na maendeleo yake.

Serikali ya **Rwanda** ikishirikiana na UNICEF ilitekeleza Mpango wa **Tubarerere Mu Muryango** (TMM -Tuwalee (Watoto) katika Familia[75]) ili kuhakikisha watoto wote wanaoishi katika utunzaji wa taasisi nchini

Rwanda, Uganda, Kenya na Burundi wamefanya maendeleo makubwa kuimarisha watoto katika jamii kwa ajili ya utunzaji bora. Tanzania imepata maendeleo sawa katika kuimarisha mipango ya kuimarisha familia inayoshughulikia kutelekezwa, kutelekezwa kwa watoto, ujuzi duni wa uzazi, umaskini uliokithiri wa kaya, unyonyaji na unyanyasaji, yote ambayo yanalazimisha watoto kuishi nje ya familia zao za kibaolojia.

Rwanda wanaunganishwa na familia zao au wamewekwa katika aina zinazofaa za njia mbadala ya kifamilia[76]. Mpango huo ulianza kusimamia idadi kubwa ya watoto wanaokua katika utunzaji wa taasisi nchini **Rwanda** na ilionekana kama kichocheo cha uimarishaji mpana wa mfumo wa ulinzi wa watoto (kama ilivyotajwa). Mapitio ya Awamu ya Kwanza ya Programu ya TMM mnamo 2017 iligundua kupunguzwa kwa idadi ya watoto katika utunzaji wa taasisi na utoaji wa chaguo za utunzaji kwa watoto na msaada kwa familia. Mpango Mkakati wa Sera Jumuishi ya Haki za Mtoto nchini **Rwanda** (2019-2024) iliripoti kuwa mpango wa TMM uliweka karibu 95%[77]ya watoto wanaolengwa katika familia (NCC 2019, uk.vii).

Hata hivyo, mpango huo ulikabiliwa na changamoto ikiwa ni pamoja na mahitaji makubwa ya watoto ambayo yanahitajika kuwekwa katika utunzaji wa familia na mzigo mkubwa wa kazi kwa wafanyikazi wa ustawi wa jamii na upinzani kutoka kwa mameneja wengine wa vituo vya utunzaji wa taasisi ambao waliona mabadiliko hayo yakitishia kufungwa kwa vituo vyao (Serikali ya Rwanda 2020 , uk. 7). Mapitio ya ICRP ya Rwanda (2011-2016) mnamo 2018 iligundua visa vingi vya watoto wanaoishi katika ujamaa usio rasmi, nje ya kibaolojia, haswa katika familia za mbali na bado mipango hii ya kuishi haikulindwa na sheria yoyote nchini **Rwanda** (NCC 2019, uk.vii). Mapitio hayo pia yaligundua kuwa ni 46% tu ya Vituo na mipango

Katika Mpango Mkakati wa ICRP (2019-2024), Rwanda imepanga kuanzisha utanzu wa sekta maalum juu ya haki za Jinsia, Familia na Mtoto na bajeti ya kitaifa iliyojitolea. Hii inatarajiwa kuwezesha utendaji mzuri wa sekta ya haki za watoto ya Rwanda.

ya ECD ilitoa elimu nzuri ya uzazi.

Ili kuimarisha mifumo ya ulinzi wa watoto inayotegemea familia, Serikali ya **Rwanda** mara nyingi huandaa kampeni za kuhamasisha kukuza uzazi mzuri, ambapo wazazi wanaulizwa kuhakikisha malezi mazuri ya watoto wao na kutekeleza majukumu yao.[78] Katika Mpango Mkakati wa ICRP (2019-2024), **Rwanda** imepanga kuanzisha tanzu ndogo juu ya haki za Jinsia, Familia na Mtoto na bajeti ya kitaifa iliyojitolea. Hii inatarajiwa kuongeza utendaji mzuri wa sekta ya haki za watoto ya **Rwanda** (NCC 2019, uk. 17).

Nchini **Tanzania**, ndani ya Mpango wa Kitaifa wa Utekelezaji juu ya Ukatili dhidi ya Wanawake na Watoto (NPA-VAWC, 2017 / 18-2021 / 22), Serikali kwa kushirikiana na wadau wanatekeleza mipango ya kuimarisha familia ambayo inashughulikia kutelekezwa, utelekezaji wa watoto, ujuzi duni wa uzazi, umasikini uliokithiri wa kaya, unyonyaji na unyanyasaji, yote haya yanalazimisha watoto kuishi nje ya familia zao za kibaolojia. Njia maalum za usaidizi ni pamoja na msaada wa ulinzi wa jamii kwa familia zilizo chini ya Programu ya Usalama wa Jamii ya Uzalishaji ili kuboresha usa ma wa mapato[79]. Huko Zanzibar, familia masikini ambazo zilizaa watoto watatu au zaidi zilisaidiwa na mapato ya kila mwezi kwa miaka miwili (MoHCDGEC na MoLEEWC 2019, uk. 36). Kwa kuongezea, Ajenda ya Kitaifa ya Uzazi ya kukuza ulezi borawa na utunzaji wa familia ilizinduliwa mnamo 2019. Ajenda hiyo inajumuisha uhamasishaji wa jamii kukuza mazingira mazuri kwa maendeleo ya watoto (MoHCDGEC na MoLEEWC 2019, uk. 38). Njia nyingine zinazosaidia ni pamoja na ukuzaji wa Mwongozo juu ya Stadi za ulezi juu ya VURUGU DHIDI YA WATOTO na ulezi Mzuri na baadaye kujenga uwezo wa wawezeshaji wa jamii 635 juu ya uzazi mzuri. Walimu zaidi 600 na Maafisa wa Maendeleo ya Jamii na Maafisa Ustawi wa Jamii walipatiwa mafunzo juu ya matumizi ya Zana ya Mawasiliano ya VURUGU DHIDI YA WATOTO kuelimisha wazazi na walezi juu ya uzazi mzuri (kama ilivyotajwa , uk.15). Walakini, mahitaji ya familia zinazohitaji msaada wa mifumo ya ulinzi wa watoto ni kubwa sana kwamba hatua za sasa haziwezi kukidhi mahitaji haya.[80]

75 TMM programme began in May 2013 and Phase 1 was evaluated in 2017

76 https://bettercarenetwork.org/library/principles-of-good-care-practices/transforming-institutional-care/evaluation-of-the-tubarerere-mu-muryango-lets-raise-children-in-families-programme-in-rwanda-phase-1

77 3,151 children out of a targeted 3,323 (about 95% of the target) were placed in families from institutions during the period of the ICRP Strategic Plan (2011-2016) and beyond.

78 Replies of Rwanda to the list of issues in relation to its combined fifth and sixth periodic reports (7 January 2020) http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhslkWNXMhf9fu6FCGsJu8rdp03QA9YikCYuGEB7FYsyYSub%2Bx8XZLYEuBKQ15dx%2FucVxmKB2R0%2FAJoSPtlE2k1T%2F8hzOwxxQwY%2BpCh7s9BTDU

79 Shilingi 20,000/=

80 Key informant interviews on 18th August 2020 with Zanzibar Ministry of Labour, Empowerment Elders, Women and Children (Biubwa Ali Mohammed, Zainab Juma Khamis and Mohamed Jabir Makame).

Kenya inatekeleza mpango wa mageuzi ya utunzaji wa watoto ambao ni pamoja na kutengwa kwa taasisi, ukuzaji wa Mkakati wa Marekebisho ya Huduma na kuwaweka watoto katika utunzaji mbadala wa familia na uhamasishaji. Mnamo mwaka wa 2017, Serikali ilitangaza mpango wa muda mrefu kumaliza utunzaji wa watoto na tangu sasa ikaweka kusitisha usajili wa taasisi za utunzaji wa watoto[81]. Kusitishwa kwa taasisi mpya kulikusudiwa kuzuia kuendelea kuanzishwa kwa taasisi mbele ya mabadiliko ya sera kutoka kwa utunzaji wa taasisi hadi utunzaji wa familia. Kuanzia sasa, serikali za mitaa kaunti zimepewa ruzuku kwa malezi ya watoto na Miongozo juu ya Huduma Mbadala na ya Kulea imeandaliwa[82]. Katika Mpango wake wa Kitaifa wa Kuzuia na usimamizi juu ya VAC (2019-2023), Msaada wa Familia (Ujuzi wa Ulezi na Kuimarisha Uchumi)[83] ni moja wapo ya maeneo muhimu ya kipaumbele. Serikali ya **Kenya** imepanga kusaidia watoto kujenga uhusiano mzuri na kusaidia uhusiano wa wazazi na watoto kupitia kuboresha ufikiaji wa wazazi na walezi kwa programu bora za malezi ya uzazi na pia kuwasaidia kuelewa mazoea mazuri ya uzazi (Wizara ya Kazi na Ulinzi wa Jamii 2019, uk. 81). Licha ya utunzaji wa kifamilia kuzungumziwa na viwango kuendelezwa, taasisi za utunzaji wa watoto zinaendelea kufadhiliwa na kuongezeka[84]. Kwa kuongezea, wakati faida za Ajenda ya Uwekaji Sheria zimefafanuliwa, Ajenda hiyo imekosolewa kwa kuidhinisha taasisi za utunzaji wa watoto, kwa kudhalilisha na kutokuwa na mpango wa kusaidia watoto wasio na familia,[85] ingawa serikali inaona maoni haya kama yanayopakana na imani potofu ambazo zinashughulikiwa kupitia mafunzo na uhamasishaji wa wamiliki wa taasisi.[86] Ili kusaidia kuimarishwa kwa mifumo ya ulinzi wa watoto **nchini Kenya**, Jumuiya ya Vikosi vya Ushirikiano (JFA)[87] kwa Watoto nchini **Kenya** (Mfuko wa Watoto **Kenya**, Plan **International Kenya**, SCI Kenya, Vijiji vya Watoto vya SOS **Kenya**, Terre des Hommes na World Vision Kenya) iliomba Serikali ya **Kenya** uchunguzi wa ufanisi wa mifumo ya kukabiliana na kinga ya watoto na utendaji wa AAC katika viwango vya kitaifa.

Nchini Uganda, kumekuwa na juhudi mbali mbali juu ya uimarishaji wa watoto katika jamii. Paneli za utunzaji mbadala zimeanzishwa katika ngazi ya wilaya ili kutoa msaada kwa maafisa wa majaribio na ustawi wa jamii katika kutathmini ustahiki wa malezi ya wauguzi na raia wanaoomba kuasili watoto[88]. Kwa kuongezea, MoGLSD ilitengeneza Miongozo ya Ulezi na, mnamo Oktoba 2019, Baraza la Mawaziri liliagiza Wizara kusaidia wilaya kuzitekeleza[89].

Mradi juu ya Uwekaji wa Sheria kwa Yatima na Watoto wengine walio katika mazingira magumu **nchini Uganda** (Julai 2014-Desemba 2017) iliunga mkono MoGLSD kutekeleza Mfumo wa kitaifa wa Huduma Mbadala (Taasisi ya Utafiti na Mafunzo ya JSI[90] Inc 2018, uk.1). Taasisi nyingi za utunzaji wa watoto katika wilaya zenye athari **nchini Uganda** kwa hivyo zimebadilisha mazoea yao na uwekaji wa watoto kurudi katika utunzaji wa familia umepunguzwa. Mpango wa Utekelezaji wa Ustawi wa Mtoto wa Uganda (2016-2021), kati ya nyingine unatafuta kuongeza fursa za kuimarisha uchumi wa kaya kwa familia zilizolengwa; kuimarisha mazoea ya uzazi kupitia ujenzi mzuri wa ustadi wa uzazi na msaada wa kisaikolojia na kuzuia utengano wa familia na kuweka watoto wa taasisi na wa mitaani katika utunzaji wa familia (Serikali ya Uganda 2017, uk.5).

Kufuatia machafuko ya kijamii na kisiasa na ya wenyewe kwa wenyewe nchini **Burundi** tangu 1993 na athari za VVU / UKIMWI, muundo wa familia ulivurugika sana na kusababisha wazazi wengi wa familia moja na kaya zinazoongozwa na watoto (Wizara ya Haki za Binadamu, Maswala ya Jamii na Jinsia 2017[91], uk. 19) . **Burundi** kwa kushirikiana na wabia wa maendeleo wanaunga mkono mipango ya utunzaji wa watoto inayotokana na familia. Kulingana na Idara ya Watoto na Maswala ya Familia, Mpango[92] wa Kwanza wa Utunzaji wa Familia ulitekelezwa wakati wa 2015-2018 katika Mikoa 6 iliyounganisha watoto na familia zao. Hivi karibuni katika 2019, mpango uliofadhiliwa na Benki ya Dunia uliofadhiliwa unaoitwa Watoto katika Familia (2019-2022) unaolenga karibu watoto 800 katika majimbo 4 ulizinduliwa. Serikali ya **Burundi** pia imetambua familia za kujitolea za walezi ambao wamefundishwa na wanapatikana kwa taarifa fupi kuchukua mtoto yeyote anayehitaji utunzaji wa familia. Pia inaandaa Mkakati wa Kitaifa juu ya Huduma Mbadala ambayo imepangwa kuzinduliwa baadaye mnamo 2020. Wizara ya Mshikamano wa Kitaifa, Masuala ya Jamii, Haki za Binadamu na Jinsia inasaidia Mfuko wa Kikapu cha Ulinzi wa Jamii na Vyama vya Akiba na Mikopo vinavyolenga familia zilizo katika mazingira magumu pamoja na watoto wasimamizi wa kaya kuwawezesha kiuchumi[93]

81 https://nairobinews.nation.co.ke/news/government-protect-kenyan-children
82 Key informant interviews on 7th August 2020 with SCI Kenya (Ibrahim Alubala)
83 Key planned interventions included Reviewing and disseminating the 'Good Practice in Child Care: A Manual for Children Caregivers (2011) to enhance parent-child relationships; Finalizing and enacting the Family Promotion and Protection Bill (2019); Reviewing and disseminating National Social Protection Policy (2011); Finalizing and disseminating Street Families Rehabilitation Policy and Developing capacities of social service workforce on implementation of positive parenting and economic empowerment and linking families to services
85 https://mtotonewsblog.wordpress.com/2017/10/15/kenyas-first-step-towards-deinstitutionalization-of-children/
86 Key informant interviews on 18th August 2020 with Kenya Department for Children's Services (Samuel Mwangi, Ann Gachoya, Marygorreti Mogaka and George)
87 https://kenya.savethechildren.net/news/joining-forces-alliance-children-kenya-memorandum-submitted-9th-july-2020-national-crime
88 Feedback on first draft report from Commissioner Fred Ngabirano and Agnes on 12th October 2020
89 Feedback on first draft report from Commissioner Fred Ngabirano and Agnes on 12th October 2020
90 ChildFund Deinstitutionalisation of Vulnerable Children in Uganda (DOVCU) (July 2014-December 2017). In partnership with Retrak Child's I Foundation and Transcultural Psychosocial Organization (TPO Uganda). Final Report
91 African Charter on the Rights and Welfare of the Child Initial Implementation Report for Burundi
92 Funded by UNCEF, jointly implemented by Government of Burundi and International Rescue Committee (IRC)
93 Key informant interviews with Burundi Department of Children and Family Affairs (Etienne Gashamura)

Nchini Sudan Kusini, Wizara ya Jinsia, Mtoto na Ustawi wa Jamii ilipitisha Sera ya Kitaifa ya Ulinzi wa Jamii ambayo bado haijatekelezwa kwa sababu ya ufinyu wa bajeti. Sera hii inatoa ulinzi wa kijamii wa watoto walio katika mazingira magumu na familia zao na haswa, inatoa mfumo wa utoaji wa huduma bora na mipangilio ya ulinzi kwa watoto wanaohitaji (Ayei Peter na Associates 2020, uk. 35). Serikali pia imesaidia wazazi na walezi kupitia Miradi ya Usalama na Mradi wa Ukuzaji wa Stadi kwa kushirikiana na Benki ya Dunia kuongeza fursa za mapato na ajira kati ya vikundi maskini na vilivyo hatarini ikiwa ni pamoja na kupitia sehemu ya ulinzi wa jamii na uhamishaji wa pesa (Serikali ya Sudan Kusini 2019, p .38).

Ikumbukwe kwamba wakati ajenda ya uimarishaji wa watoto katika jamii (huduma ya familia) inapiga hatua, Nchi Wanachama nyingi, ukanda unaona mwenendo wa kupungua kwa mfumo wa msaada wa familia na jamii (utunzaji wa ujamaa)[94]. Kufuata ajenda ya kuondoa sheria bila msaada unaolingana na familia na kuhimiza maadili mema ya ujamaa wa jamii kwa muda mrefu ni hatari kubwa kwa watoto ambao wanaweza kutolewa kutoka kwa CCI ili kuishia nje ya familia za kinga (MoGLSD 2020, uk. 15).

4.5.2 Jitihada za Kuimarisha Taratibu za Kulinda Watoto katika Jamii

Mifumo ya Ulinzi wa Mtoto inayotegemea Jamii (CBCPS) ni pamoja na mifumo na miundo yote katika ngazi ya jamii inayofanya kazi ya kulinda watoto (Mfuko wa Watoto Kimataifa 2015, uk.9) Wakati wa kufanya ukaguzi huu, timu haikupata data na ripoti nyingi juu ya hali ya mifumo ya ulinzi wa watoto katika jamii za Nchi Wanachama . Hii ilikuwa kweli hata wakati wa majadiliano ya vikundi (wavuti) na Nchi Wanachama. Hii inaweza kuwa dalili ya kuripoti vibaya kwenye mifumo au kwamba sio mengi yanayotokea katika kiwango hicho. Hata hivyo, mapungufu haya yana athari za kimfumo.

Ulinganishaji kati ya msingi na kukagua viwango

Nchi Wanachama tano zilizo na alama za msingi za maendeleo zimepata maendeleo (Burundi, Kenya, Rwanda, Tanzania na Uganda) katika kuimarisha kikamilifu mifumo ya ulinzi wa watoto wa jamii na Burundi ikiwa imepata maendeleo zaidi wakati wa kipindi cha ukaguzi.

vya maendeleo kwa Nchi Wanachama tano na data inaonyesha kuwa maendeleo kadhaa yamefanywa katika eneo hili. Nchi Wanachama tano (**Burundi, Kenya, Rwanda, Tanzania** na **Uganda**) zimeimarisha mifumo yao ya ulinzi wa watoto katika jamii kwa kusisitiza utoaji wa msaada kwa kaya zinazoongozwa na watoto. **Burundi** imesajili maendeleo zaidi katika kipindi hicho wakati **Sudan Kusini** imetengwa kwenye uchambuzi kwa sababu ya ukosefu wa data ya msingi inayofanana. Kwa ujumla, Nchi Wanachama zote zina njia rasmi na zisizo rasmi za kulinda watoto, isipokuwa **Sudan Kusini** ambapo mifumo ya ulinzi wa watoto imejumuishwa kwa kiasi kikubwa katika shughuli za dharura (Ayei Peter na Associates 2020, uk. 33). Takwimu za sekondari zinazopatikana hata hivyo zinaonyesha hali ya mifumo dhaifu ya ulinzi wa watoto na rasilimali duni katika Nchi Wanachama zote

Nchini **Kenya**, Mabaraza ya Ushauri ya Eneo (AACs) ambayo yamejikita katika kiwango cha jamii yana wajitolea wasio rasmi wa ulinzi wa watoto. Wajitolea wanawajibika katika kukusanya habari juu ya njia zilizopo za rufaa

94 Focus group discussion (webinar) on 21st October 2020 with Kenya Government and CSO representatives

za ulinzi wa watoto na vile vile kutambua kaya zinazoongozwa na watoto kuziunganisha na huduma.[95] Kaya zinazoongozwa na watoto pia zinaunganishwa na kupewa kipaumbele katika mipango ya ulinzi wa jamii. Mnamo mwaka wa 2019, Serikali ya **Kenya** ilifanya Utafiti wa kitaifa kuhusu VURUGU DHIDI YA WATOTO ambao ulisababisha maendeleo ya Mpango wa Kitaifa wa Kuzuia na Kusimamia (2019-2023) na hatua nyingine za kuimarisha mifumo ya ulinzi wa watoto wa jamii. Licha ya juhudi zinazoendelea, mifumo ya kulinda watoto ya jamii nchini **Kenya** kwa kiasi kikubwa inabaki dhaifu, iliyoratibiwa vibaya na inayoungwa mkono vibaya, ingawa matokeo yanaonyesha kuwa mifumo hiyo ina nguvu zaidi, imeratibiwa vizuri na inasaidia zaidi katika maeneo ya athari ya programu ya SCI.[96] Wakati zipo na zinafanya kazi kikamilifu, AACs zimeripotiwa kuwa na ufanisi katika kutoa huduma[97] za ulinzi wa watoto, lakini bado hazijatumika katika sehemu nyingi za nchi. Idara ya Huduma za Watoto ya **Kenya** ilikubali juhudi kadhaa za kuunganisha njia za kulinda watoto zilizo katika familia lakini iliona kuwa hakuna wajitolea wa kutosha na ufadhili wa kusaidia kikamilifu watendaji wa ulinzi wa watoto wa jamii kufikia watoto wote.

Nchini **Sudan Kusini**, taratibu rasmi na za kijamii za kulinda watoto zimejumuishwa kwa kiasi kikubwa katika mwitikio wa dharura na kwa hivyo hutekelezwa na mashirika ya UN na NGOs kama UNICEF na SCI. Walakini, mashirika ya kimataifa ambayo ni watendaji wakuu katika ulinzi wa watoto hayatekelezwi vizuri kwa ushiriki wa kiwango cha jamii. Kwa hivyo, mazoea na njia za asili hazijatambuliwa vya kutosha na kutunzwa vya kutosha kuunda juu ya utegemezi wa hatua za wakala za utoaji wa huduma (Ayei Peter & Associates 2020, uk.33).

Nchini **Tanzania**, njia za kulinda watoto zinazojumuisha jamii ni pamoja na Kamati za Ulinzi wa Mtoto (CPC) katika ngazi ya vijiji. CPC zimekuwa zikifikia familia zinazoongozwa na watoto na kutoa msaada unaohitajika. Uwepo wa njia hizi umeboresha mchakato wa kuripoti kesi na uwazi katika ngazi ya jamii, na hivyo kuhakikisha wahusika wanawajibika kwa matendo yao.[98] Walakini, kwa asili, CPC inajumuisha wajitolea ambao kujitolea kwao mara nyingi kumepunguzwa.

Nchini **Rwanda**, njia za kulinda watoto za jamii ni pamoja na **Inshuti Z'Umuryango** (IZU, Marafiki wa Familia). IZU inajumuisha watu wawili wa kujitolea (wa kiume na wa kike) katika kila kijiji na uratibu na utaratibu wa rufaa kutoka kwa kijiji, sekta na kiwango cha wilaya inayowaleta pamoja IZU, mamlaka za mitaa na watoa huduma. IZU pia ina mfumo wa kuripoti dijiti na nambari ya simu isiyo ya malipo # 711. Walakini, hakiki ya 2018 ya Mpango Mkakati wa ICRP wa Rwanda (2011-2016) iligundua kuwa wakati mifumo ya ulinzi wa watoto ilikuwa ikiwekwa kutoka ngazi ya mitaa hadi kitaifa na mifumo ya kupeana habari kati ya watoa huduma ilikuwa imeanzishwa, hatua bado zilitawanyika, zikiripoti shida na zilizopo mfumo wa kitaifa wa ulinzi wa watoto ulihitaji uratibu ulioboreshwa (NCC 2019, p, viii). Katika ICRP 2019-2024, **Rwanda** inataka kukuza utunzaji bora wa watoto na mfumo wa kinga ya familia na kuimarisha jukumu la jamii katika utunzaji mbadala (NCC 2019, uk.ix).

Nchini **Burundi**, Kamati za Kulinda Watoto (CPCs) ni sehemu muhimu ya mifumo ya ulinzi wa watoto ya jamii. Idara ya Watoto na Maswala ya Familia iliripoti hivi karibuni kuunda Moduli ya Mafunzo haswa inayolenga CPC na kuongeza mipango ya kuwezesha uanzishaji wa CPC katika maeneo yote nchini.[99] Pamoja na hayo, ukweli ni kwamba CPC nyingi hazina uwezo wa kutosha wa kutoa huduma za ulinzi wa watoto kwa watoto. Ukaguzi wa Sera 2018[100] ya Taifa ya Kulinda Mtoto ya Burundi (2012-2016) iligundua kuwa kulikuwa na haja ya kuimarisha jamii za mitaa na kuzihamasisha kuingiza mambo ya ulinzi wa watoto katika mipango ya maendeleo ya jamii (Wizara ya Haki za Binadamu, Maswala ya Jamii na Jinsia 2017, uk. 4).

Nchini Uganda, Kikundi cha Kitaifa cha Kulinda Watoto hukutana mara kwa mara ili kubadilishana uzoefu na kuwasilisha ripoti zilizojumuishwa za kila mwezi za huduma zao kwa watoto kwa MGLSD.[101] Kwa kuongezea, hafla za masomo ya kitaifa ya kila mwaka juu ya ustawi wa watoto (ambayo huleta pamoja wadau katika sera na mazoezi ya utafiti) hufanywa ili kubadilishana uzoefu na kuchunguza kile kinachofanya kazi na sio wakati ukaguzi wa sekta ya maendeleo ya jamii unafanywa kila mwaka katika ngazi ya kitaifa katika mikoa yote.

4.5.3 Ukuzaji wa Mpango wa njia za kijamii ulioratibiwa kati ya Njia rasmi (zisizo za Serikali) na zisizorasmi (zisizo za Serikali)

Njia rasmi zinazohusiana au zilizoidhinishwa na serikali na zinajumuisha hatua za kisheria za ulinzi wa serikali zinafafanuliwa kulingana na utambuzi na uboreshaji wa hatari za utotoni. Kwa upande mwingine, mifumo isiyo rasmi ni pamoja na mitandao ya kifamilia na ya ujamaa, mitandao ya watoto rika, vikundi vya wanawake, miundo ya utawala wa jadi, watetezi wa asili wa watoto (kama vile jirani anayeunga mkono, mkufunzi wa michezo, mwajiri) na jamii, mtaji wa kijamii na wa kitamaduni wa kusaidia ustawi wa mtoto (Wamimbi na Kasimbu 2015, uk.16).

95 Key informant interviews on 18 August 2020 with Kenya Department for Children's Services (Samuel Mwangi, Ann Gachoya, Marygorreti Mogaka and George) and Key informant interviews with on 7 August 2020 with SCI Kenya (Ibrahim Alubala)
96 Key informant interviews on 7 August 2020 with SCI Kenya (Ibrahim Alubala)
97 Key informant interviews on 18 August 2020 with Kenya Department for Children's Services (Samuel Mwangi, Ann Gachoya, Marygorreti Mogaka and George)
98 Key informant interviews on 10 August 2020 with UNICEF Tanzania (Ayoub Kafyulilo)
99 Key informant interviews on 4 September 2020 with Burundi Department of Children and Family Affairs (Etienne Gashamura) and ACPDH Founding Chair (Sake Matthieu)
100 Evaluation de la Politique Nationale de Protection de l'enfant (2012-2016)
101 Feedback on first draft report from Commissioner Fred Ngabirano and Agnes on 12th October 2020

Matokeo ya maendeleo wakati wa ukaguzi yanaonyesha kuwa Nchi Wanachama zote, isipokuwa Sudan Kusini zinakuza kikamilifu mipango iliyoratibiwa kati ya mifumo rasmi na isiyo rasmi ya ulinzi wa watoto.

Hakuna alama za msingi za kiashiria hiki. Matokeo ya maendeleo wakati wa kukaguliwa yanaonyesha kuwa Nchi Wanachama zote, isipokuwa **Sudan Kusini** wanakuza kikamilifu mipango iliyoratibiwa kati ya mifumo rasmi na isiyo rasmi ya ulinzi wa watoto. Nchini **Tanzania**, Kamati ya Ulinzi ya Wanawake na Watoto (WCPC) ndio muundo wa uratibu kati ya mifumo rasmi na isiyo rasmi. Uanachama wa WCPC ni pamoja na: afisa mtendaji wa kijiji, wafanyikazi wa afya, walimu wa ushauri na mwongozo, polisi wa jamii, viongozi wa dini, watu wenye ushawishi, wafanyikazi wa ustawi wa wanajamii, wawakilishi wa watoto kutoka Baraza la Vijana na wawakilishi wa vikundi vya wanawake. Jukumu la WCPC ya kijiji ni pamoja na kuripoti na kupeleka kesi za VAWC na kuwezesha ushirikiano mzuri kati ya wadau wote wanaohusika na kuzuia na kujibu VAWC katika kijiji pamoja na shule (MoHCDGEC 2016, uk.31). Njia rasmi na zisizo rasmi za uratibu wa ulinzi wa watoto zimetoa jukwaa kwa CSOs kufuata haki za watoto na kukuza uwajibikaji kwa watendaji wa serikali ambayo inaboresha ufanisi wa huduma za ushughulikiaji[102]. Walakini, changamoto muhimu ni pamoja na mifumo dhaifu ya uchunguzi inayosababisha kucheleweshe mashtaka.[103]

Nchini Sudan Kusini, utaratibu wa Kundi Ndogo la Ulinzi wa Mtoto umewekwa katika ngazi zote kuratibu ulinzi wa watoto katika kila ngazi. Utaratibu huu unaleta pamoja wadau mbali mbali wa serikali na wasio wa serikali katika viwango anuwai ili kuwianisha utoaji wa huduma (Ayei Peter na Associates 2020, uk. 32). Walakini, uratibu kwa ujumla hauna tija kwa sababu ya mawasiliano duni ya wima kati ya mifumo ya kiwango cha kitaifa na chini ya kitaifa katika muktadha wa mfumo wa ugatuzi; uongozi dhaifu wa serikali na utawala wa jamaa wa UN na mashirika ya kimataifa katika uongozi wa nguzo ndogo na uwezo dhaifu wa mashirika ya kijamii ya ulinzi wa watoto (Ayei Peter na Associates 2020, uk. 32).

Nchini Uganda, Sera ya Kitaifa ya Mtoto (2020) inatoa uanzishwaji wa Kamati za Ustawi wa Watoto katika ngazi za kitaifa, wilaya na kaunti ndogo, kwa kiasi kikubwa kumilikiwa na kudumishwa na Serikali.[104]

4.5.4 Ujumuishaji wa Kinga na Ushughulikiajiwa Aina zote za Vurugu Dhidi ya Watoto

Wakati wa ukaguzi, **Burundi, Kenya, Rwanda na Tanzania** zimeunganisha kikamilifu kinga na majibu kwa kila aina ya VDW lakini kuna maendeleo madogo kwa **Sudan Kusini**. Ujumuishaji wa kuzuia na kuitikia aina zote za VDW hakujaainishwa wazi katika mpango unaofaa wa **Uganda** kwa hivyo hakiki haiwezi kuweka kiwango cha ujumuishaji. Kwa ujumla, Nchi Wanachama ambazo zina mpango wa kitaifa wa mpango wa VDW au mpango, wakati mwingine pia zina mipango au programu maalum zinazoshughulikia aina maalum za VDW. Hii ni kweli kwa usafirishaji wa watoto (**Kenya na Tanzania**)[105], ukeketaji (**Kenya**) au ajira ya watoto (**Tanzania**).[106] Njia hii haionekani kuwa tofauti kutoka kwa upangaji wa kitaifa wa VDW lakini inakusudiwa kushughulikia mambo maalum na ya kipekee ya aina husika za VDW. **Burundi** ina Sera ya Kitaifa ya Kulinda Watoto na Mpango wa Utekelezaji (2020-2024) na moja ya maeneo ya kipaumbele cha Sera inazingatia kuzuia na kukabiliana na vurugu, unyonyaji, ubaguzi, unyanyasaji na kutelekezwa. Kwa kuongezea, ina Mkakati wa Kitaifa wa Watoto wa Mitaani kuzuia na kuitikia kuongezeka kwa watoto katika mazingira ya mitaani.

Tanzania inatekeleza NPA-VAWC (2017 / 18-2021 / 22) ambayo ilitengenezwa kwa kujumuisha mipango nane ya kushughulikia VAWC katika NPA moja kamili ya kutokomeza VAWC nchini (MoHCDGEC 2017, uk.vii). Timu ya ukaguzi haijaona ushahidi wa maendeleo yanayofanywa karibu na maswala ya ujumuishaji. Walakini, mahojiano muhimu ya habari yaligusia changamoto katika utekelezaji wa mpango madhubuti na uliojumuisha sana wa maendeleo na ufadhili wa kutosha wa utekelezaji[107]. Hasa, kiwango na nguvu ya ujumuishaji katika NPA-VAWC ya Tanzania ni kubwa sana katika ukanda na Ukanda utafanya vizuri kufuatilia maendeleo na kujifunza kutoka kwa mafanikio na changamoto za utekelezaji wake. Jibu la kitaifa kuhusu VDW nchini **Tanzania** limenufaika na ushiriki wa nchi hiyo katika Mpango wa Kutafuta Njia ya Ushirikiano wa Ulimwenguni kumaliza Ukatili dhidi ya Watoto (GPEVAC). Ushiriki wake ulifuatilia kwa haraka

Kenya, Rwanda na Tanzania zimejumuisha kikamilifu kinga na majibu kwa kila aina ya VDW lakini hakuna maendeleo kwa Burundi na Sudan Kusini. Kiwango cha ujumuishaji kwa Uganda hakiwezi kuanzishwa kwa sababu haijafafanuliwa wazi katika mpango husika.

102 Key informant interviews on 30 July 2020 with Irene Fugara, Bright Jamii Initiative, Tanzania
103 Key informant interviews on 10 August 2020 with Ayoub Kafyulilo, UNICEF Tanzania
104 Feedback on first draft report from Commissioner Fred Ngabirano and Agnes on 12th October 2020
105 Tanzania National Anti-Trafficking in Persons Action Plan (2018-2021) with child trafficking integrated
106 National Action Plan on Elimination of the Worst Forms of Child Labour in Uganda (2012/13 - 2016/17)
107 Key informant interviews on 10th August 2020 with UNICEF Tanzania (Ayoub Kafyulilo)

Utafiti wa VDW (VACS) na ukuzaji wa mpango wa gharama wa majibu ya VDW, mpangokazi na pia uanzishaji wa miundo ya kitaifa ya VDW.[108]

Uganda ina Mpango wa Kitaifa wa Utekelezaji wa Ustawi wa Mtoto (2016-2021) ambao lengo lake la kulinda watoto ni kupunguza hatari za unyanyasaji, unyonyaji, vurugu na kutelekezwa (Serikali ya Uganda 2017, uk.5). Ni mpango wa ustawi wa mtoto na ulinzi wa mtoto uliojumuishwa, badala ya mpango wa pekee. Walakini, ujumuishaji wa aina zote za VDW haujafafanuliwa vya kutosha katika Mpango. **Uganda** pia imeingiza VDW katika kozi ya kiwango cha maendeleo ya taaluma ya wafanyakazi wa afya na vile vile imetengeneza zana ya kushughulikia VDW ambayo inatumiwa kwa watendaji ikiwa ni pamoja na CSO zinazofanya kazi katika ngazi ya jamii.[109]

Kama ilivyo nchini **Tanzania**, ushiriki wa Uganda katika Mpango wa ugunduzi wa njia mpya umekuwa na athari sawa ya ufufuaji. Kama sehemu ya mpango huo, **Tanzania** iliunda sera ya kitaifa ya watoto iliyokaa kikamilifu na kukuza mikakati na VACS ambayo iliarifu mipango ya kitaifa ya VDW. Mpango wa Kutafuta njia pia ulisaidia katika uelewa wa kisiasa na maelezo ya VDW nchini. Wakati **Uganda** ilipojihusisha na ugunduzi wa njia mpya, kulikuwa na kikao maalum cha Bunge la Uganda kujadili na kupitisha hoja nne kwa watoto. Hoja hizo ni pamoja na: kufanya maitikio ya VDW kuwa kipaumbele cha kitaifa; kuondoa ukatili dhidi ya wasichana shuleni; na serikali kutoa rasilimali kuelekea utekelezaji wa sheria na sera juu ya watoto na Bunge kuanzisha Muswada wa kupinga uchawi kushughulikia vitendo vya VDW vinavyohusiana na kafara ya watoto[110]

Kinga ya kitaifa na kuitikia masuala ya VDW imejumuishwa katika Mpango wa Kitaifa wa Kuzuia na kuitikia juu ya VDW nchini **Kenya** (2019-2023). Mpango huo unategemea VACS ya 2019 ambayo ilithibitisha kuenea kwa hali ya juu na hali ngumu ya VDW nchini **Kenya**. Wakati VACS ya 2019 ilikusanya data juu ya aina tatu za VDW (unyanyasaji wa mwili, kihisia na kijinsia), Mpango wa Kitaifa wa Kuzuia na Kuitikia pia unashughulikia aina zinazoibuka za vurugu kama vile za kisiasa na ukabila, unyanyasaji magenge ya watoto (Wizara ya Kazi na Jamii Ulinzi 2020, uk. 12).

Programu nyingi za ulinzi wa watoto **nchini Sudan Kusini** zimeundwa kwa kiasi kikubwa ndani ya Jumuiya ndogo ya Ulinzi wa Mtoto. Nguzo hiyo inakua na mipango na mikakati ya muda mfupi ya kufanya kazi ambayo haifanyi mpango mkuu (Ayei Peter na Associates 2020, uk. 34). Kiwango cha ujumuishaji wa aina zote za VDW nchini **Sudani Kusini** kwa hivyo hakijatathminiwa na kubainika katika hakiki hii.

ICRP ya Rwanda (2019-2024) inashughulikia maeneo saba ya haki za watoto ikiwa ni pamoja na eneo lenye mada juu ya ulinzi wa watoto (NCC 2019, uk.x). ICRP inajumuisha aina tofauti za VDW pamoja na VDW mtandaoni ambayo inakubaliwa kama tishio kubwa kwa watoto nchini **Rwanda**. Tayari, Serikali ya **Rwanda** imeandaa Sera ya Kulinda Watoto Mtandaoni na pia ni mwanachama wa *We PROTECT Global Alliance to End Online Child Sexual Exploitation* (kama ilivyotajwa , uk.12).

4.5.5 Viwango vya Utoaji wa Huduma ya Ulinzi wa Mtoto

Mnamo mwaka wa 2017, Viwango vya chini vya Huduma kwa Watoto na Vijana katika Jumuiya ya Afrika Mashariki vilibuniwa kuongoza utekelezaji wa Sera ya Mtoto ya JAM. Viwango vya chini vinatumika kuhakikisha njia iliyoratibiwa ya utoaji wa huduma, haswa katika ngazi ya jamii, kwa watoto na vijana kuimarisha uthabiti wao na kusaidia ukuaji wao, maendeleo, na ulinzi (EAC 2017, uk.2).

Alama katika ukaguzi zinaonyesha maendeleo kwa Nchi Wanachama nne za (**Kenya, Rwanda, Tanzania na Uganda**) lakini maendeleo madogo kwa Nchi Wanachama mbili (**Burundi na Sudani Kusini**) katika kukuza viwango vya utoaji wa huduma za ulinzi wa watoto (Jedwali 14). Jedwali 14: Viwango vya Utoaji Huduma ya Ulinzi wa Watoto

Nchi Wanachama nne (Kenya, Rwanda, Tanzania na Uganda) zimefanya maendeleo mazuri na Nchi shirika mbili (Burundi na Sudan Kusini) zinafanya maendeleo madogo katika kukuza viwango vya utoaji wa huduma za ulinzi wa watoto.

108 Key informant interviews with on 5th October 2020 with APEVAC (Stella Ayo-Odongo
109 Feedback on first draft report from Commissioner Fred Ngabirano and Agnes on 12th October 2020.

110 Key informant interviews with on 5th October 2020 with APEVAC (Stella Ayo-Odongo)

Jedwali 14: Viwango vya Utoaji wa Huduma ya Ulinzi wa Watoto

Nchi Wanachama	Viwango vya Utoaji wa Huduma ya Ulinzi wa Mtoto
Burundi	Viwango vya chini vya huduma mbadala ya watoto waliyonyimwa Utunzaji wa kifamilia (2011); Kipimo cha chini cha Huduma ndani ya Sera ya Kitaifa ya Yatima na Watoto walio katika Mazingira Hatarishi (2008); Miongozo ya Kamati za Ulinzi wa Mtoto (2010) na Kitabu cha Kamati za Kinga za Watoto (2010).
Kenya	Rasimu ya Mwongozo wa Usimamizi wa suala na Rufaa ya Ulinzi wa Mtoto Kenya (2019)[111]; Ofisi ya Mkurugenzi wa Mashtaka ya Umma (ODPP) Mwongozo wa Uchepuzi(2019); Taratibu za Kitaifa za Uendeshaji za Usimamizi wa Ukatili wa Kijinsia dhidi ya Watoto (2018); Mazungumzo ya kijamii na Mazungumzo ya kizazi sawa (Juni 2018); Miongozo juu ya Ibada Mbadala za Kifungu (2018); Miongozo ya Huduma mbadala ya kifamilia kwaa Watoto nchini Kenya (2014); Mazoezi mazuri katika Utunzaji wa watoto: Mwongozo kwa Watunzaji wa watoto (2011); Mfumo wa utaratibu wa Kitaifa wa Kulinda Watoto wa Kenya (2011); Viwango vya Kitaifa vya Mazoea Bora katika Taasisi za watoto za hisani (2013); Ulinzi wa Mtoto katika Dharura: Miongozo ya Utendaji kwa Watendaji wa Ulinzi wa Mtoto Kenya; Mwongozo wa Viwango vya Usalama wa Shule na Mwongozo wa Shule ya mazingira rafiki kwa Watoto; Mafunzo ya Maafisa wa Huduma ya Kinga na Ulinzi kupitia Miongozo ya Huduma (2013) na Mwongozo wa maelekezo juu ya Mazoea Bora ya Haki za Watoto (2016). Nyingine ni pamoja na: Miongozo ya Kuingia tena Shuleni; Kitabu kinachohusu kupiga marufuku Ukeketaji wa Wanawake; Taratibu za Kitaifa za Uendeshaji wa Sekta ya Afya juu ya Usimamizi wa Ukatili wa Kijinsia nchini Kenya (2014); Viwango vya Mazoea ya Vituo vya Ulinzi wa Mtoto (2010); Miongozo ya Mifumo ya maelekezo ya Kulinda Watoto (2013); Miongozo ya Kitaifa ya Ushauri juu ya Kuimarisha Huduma za Ujumuishaji wa RH /HIV (2013) na Viwango vya chini vya Huduma kwa Yatima na Watoto walio katika Mazingira Hatarishi Kenya: Job aid booklet (2013).
Rwanda	Miongozo ya Kitaifa ya Kipimo cha chini cha Huduma kwa OVC (2009); Miongozo ya Kitaifa ya Utunzaji Mbadala wa Watoto.
Sudan Kusini	Matikio ya Dharura ya miongozo baina ya mashirika husika (2013).
Tanzania	Miongozo ya kuchepua Uhalifu Mdogo uliofanywa na Watoto kutoka Mfumo wa Haki ya Kawaida (2019); Miongozo Iliyorekebishwa juu ya muda wa watoto wanaomaliza shuleni, maendeleo ya awali ya mtoto(ECD) na Kusajiliwa tena shuleni (2018); Mfumo wa Kitaifa wa Usimamizi wa suala jumuishi(2017); Miongozo ya Kitaifa ya Kuboresha Utunzaji, Msaada na Ulinzi kwa Watoto walio katika Mazingira Hatarishi Tanzania (2009); Mwongozo wa Kitaifa wa Elimu ya Ulezi; Miongozo ya Kitaifa ya Huduma ya Kisaikolojia na Kijamii na Huduma za Usaidizi kwa Watoto na Vijana walio katika Mazingira Hatarishi Tanzania (2014); Miongozo ya Sera ya Kitaifa juu ya Lishe ya watoto wachanga na watoto wachanga (2008); Miongozo ya Majibu na Zana za wahusika Kwanza, Wahusika na Watoa Huduma kwenye VAWC.
Uganda	Miongozo ya Kitaifa ya Ulezi(2018); Kitabu cha Usimamizi wa masuala katika Ulinzi wa Mtoto: Mwongozo wa usimamizi wa masuala ya Usimamizi wa wakala za sekta anuwai nchini Uganda (2016); Viwango vya Kitaifa vya Ubora wa Ulinzi, Utunzaji na Msaada kwa Watoto OVC (2007); Mfumo wa Kitaifa wa Huduma Mbadala; Zana Zilizosawazishwa za Usimamizi wa Kesi; Mfumo wa Uwezo wa Mafunzo ya Jamii na Mwongozo wa Msaada wa Kisaikolojia kwa OVC; Zana za Usimamizi wa Uchunguzi wa Programu ya Watoto nchini Uganda (2019)

Kwa ujumla, **Nchi Wanachama** hazikosi miongozo na viwango vya chini kwani viwango hivyo hupatikana kwa ujumla, isipokuwa huko **Sudan Kusini**. Hata hivyo,mwamko wa miongozo iliyopo kati ya watoa huduma na jamii kwa jumla ni mdogo na utekelezaji wake ni dhaifu. (EAC 2017, uk.66). Pia kuna ufikiaji wa chini wa programu na vizuizi vya bajeti ili kuwezesha utekelezaji wa viwango na miongozo kikamilifu.[112]

4.5.6 Mapendekezo Muhimu

Nchi Wanachama zote zinapaswa kuwekeza katika kuimarisha mifumo ya ulinzi wa watoto haswa mifumo isiyo rasmi kwa kuwezesha kuongeza uanzishwaji wa mifumo katika maeneo ambayo bado hayapo na pia kuchunguza na kusaidia mipangilio ya ndani ya kuhamasisha wanaojitolea kutoa misaada na watendaji wengine.

Burundi na Sudan Kusini zinapaswa kuongeza kasi ya juhudi za kujenga mifumo yao ya ulinzi wa watoto inayotokana na jamii na vile vile kukuza viwango vya utoaji huduma za ulinzi wa watoto.

111 Yet to be finalized and disseminated
112 Key informant interviews on 10th August 2020 with UNICEF Tanzania (Ayoub Kafyulilo)

4.6 KIPAUMBELE CHA SITA KATIKA SERA: MKABALA WA KUTOA ELIMU BORA, AFYA NA ULINZI WA JAMII KWA WATOTO

Haki za watoto hujitokeza katika sekta mbali mbali za kijamii kama vile elimu, afya na ulinzi wa jamii. Haki za mtoto kupata elimu na upatikanaji wa huduma za afya zinahakikishiwa chini ya Ibara ya 11 na 14, mtawaliwa wa ACRWC wakati UNCRC (Vifungu vya 16, 17, 18 na 19) vinahakikisha haki ya mtoto ya ulinzi wa jamii. Sera ya Mtoto ya Jumuiya ya Afrika Mashariki (JAM) inakuza ujumuishaji wa upangaji wa haki za watoto na mfumo wa programu kati ya Wizara zinazohusika na watoto, MDAs nyingine na wadau kama Wabia wa maendeleo, CSOs na sekta binafsi (EAC 2016a, uk. 23). Mikakati muhimu ya Sera ya Mtoto ya Jumuiya ya Afrika Mashariki (JAM) ya kutekeleza eneo hili la Kipaumbele ni pamoja na kukuza na kutekeleza viwango vya chini vya kikanda kwa watoto katika elimu, afya na ulinzi wa jamii; kuboresha upatikanaji na matumizi ya huduma bora za afya, elimu, ulinzi wa jamii na huduma nyingine za kijamii; na kuimarisha usimamizi jumuishi/usiobagua wa huduma za afya, elimu na ulinzi wa jamii. Maendeleo katika eneo hili la Kipaumbele hupimwa na kuripotiwa kupitia viashiria muhimu vitano (Jedwali 15).

Hakuna viashiria vyovyote vya mfumo wa sera vilivyopata alama za chini kabisa. Hata hivyo, alama katika ukaguzi zinaonyesha maendeleo katika **Kenya, Rwanda na Uganda,** maendeleo madogo nchini **Tanzania** lakini hakuna maendeleo **Burundi na Sudan Kusini**. Kwa ujumla, maeneo ambayo **Nchi Wanachama** wengi zimesajili maendeleo madogo au hakuna maendeleo ni ufuatiliaji wa data na mipango ya kujenga uwezo kwa utekelezaji wa sera / mpango jumuishi.

Jedwali 15: Maendeleo juu ya njia ya Kutoa Elimu Bora, Afya na Ulinzi wa Jamii kwa Watoto

Mfumo wa Sera ya mbinu ya Kutoa Elimu Bora, Afya na Ulinzi wa Jamii kwa Watoto	Hali ya kukaguliwa hadi sasa (Maadili ya Msingi kwenye Mabano: 2 = Kikamilifu, 1 = Sehemu, 0 = Hakuna)					
	BUR	KEN	RWA	TAN	UGA	SOU
1. Iliandaa sera jumuishi na mfumo wa mpango wa kushughulikia kwa usawa sekta za kijamii zinazohusiana na watoto	0	2	2	0	2	0
2. Ilianzisha chombo cha kuratibu sekta mbalimbali katika ngazi ya juu ili kutekeleza sera / mpango	1	2	2	0	2	0
3. Mgawanyo wa rasilimali kwa kupanga, kutekeleza na kufuatilia / kutathmini sera na mpango jumuishi wa kijamii unaohusiana na watoto	0	2	2	0	2	0
4. Mfumo wa ufuatiliaji wa data uliopo kusaidia sera na mpango jumuishi	0	1	1	1	1	0
5. Mipango ya kujenga uwezo iliyoanzishwa kusaidia utekelezaji wa sera / mipango jumuishi	0	1	1	1	1	0

Katika mkutano wa ukaguzi, Sekretarieti ya Jumuiya ya Afrika Mashariki (JAM) iliripoti maendeleo juu ya ukuaji na kupitishwa kwa viwango vya chini vya Huduma kamili kwa Watoto na Vijana katika Jumuiya ya Afrika Mashariki. Viwango vya chini vinawalenga vijana wote walio chini ya umri wa miaka 24, wakigundua kuwa mara nyingi watoto wa miaka 18-24 hukumbwa ma matatizo chungu nzima ikiwa hawajasaidiwa vya kutosha katika hatua mbali mbali za utoto. Kanuni zinazoongoza za Viwango vya Chini zinasisitiza umuhimu wa kuhakikisha kuwa huduma haswa katika Elimu, Afya na Ulinzi wa Jamii zinapatikana na zinafaa kwa ustawi wa vijana wote. Kwa msaada kutoka kwa RIATT-ESA, Viwango vya chini vimechapishwa na kusambazwa katika majopo na warsha anuwai za mafunzo. Kwa kushirikiana na APSP, Sekretarieti ya Jumuiya ya Afrika Mashariki (JAM) inashirikisha wadau katika kuunda sera juu ya ulinzi wa jamii inayozingatia Ulinzi wa Jamii na Usikivu wa Watoto[113].

Kufuatia maendeleo na kupitishwa kwa viwango vya chini, Tanzania iliripoti maendeleo kuelekea ujanibishaji wa viwango hivyo. Iliendesha warsha ya kuweka vipaumbele ndani ya viwango vya chini kwa kushirikiana na REPSSI (kama ilivyotajwa).

113 Key informant interview completed checklist with the EAC Secretariat (Generose Minami)

4.6.1 Sera Jumuishi na Mfumo wa Mpango wa Kushughulikia Sekta za Jamii Zinazohusiana na Watoto

Kwa jumla, nusu ya Nchi Wanachama (**Kenya, Rwanda na Uganda**) zimejumuisha mifumo ya mipango inayoshughulikia sekta za kijamii zinazohusiana na watoto pamoja na mifumo maalum ya kisekta. **Burundi, Tanzania na Sudan Kusini** zina mifumo maalum ya sekta ya watoto lakini hakuna mfumo jumuishi (Jedwali 16). Hasa, isipokuwa **Uganda**[114], hakuna mfumo wowote wa haki za watoto ambao ulitengenezwa na Nchi Wanachama baada ya kupitishwa kwa Sera ya Mtoto ya Jumuiya ya Afrika Mashariki (EAC) (2016) inayokubali au inayorejelea Sera ya Mtoto.[115][116]

Jedwali 16: Mfumo wa Programu Jumuishi wa Kushughulikia Sekta za Jamii zinazohusiana na Watoto

Nchi Wanachama	Mfumo wa Kitaifa wa Sekta ya Mtoto			Haki Jumlishi za watoto	
	Elimu	Afya	Ulinzi	Mpango	Vipengele
Burundi	Mpango wa Sekta[115] ya Maendeleo ya Elimu na Mafunzo (2012-2020(2012-2020)	Sera ya Kitaifa ya Afya (2016-2025)[116]	Mpango wa Utekelezaji wa Sera ya Kinga ya Watoto (2020-2024)		-
Kenya	Mpango Mkakati wa Sekta ya Elimu ya Kitaifa (2018-2022)	Mpango Mkakati wa Sekta ya Afya na Uwekezaji (KHSSP) (2013-2017)	Mpango wa Kitaifa wa Kuzuia na Kujibu juu ya VDW nchini Kenya (2019-2023) Mpango wa Utekelezaji wa Kitaifa wa Kenya juu ya Kuharakisha Kutokomeza Ukeketaji wa Wanawake (2019) Mpango wa Utekelezaji wa Kitaifa wa Kupambana na Biashara haramu ya Binadamu: Mfumo wa Mkakati (2013-2017)	NPA ya Watoto nchini Kenya (2015-2022)	Kuishi kwa mtoto (Huduma ya afya, huduma za WASH na RH); Ukuaji wa watoto (Elimu ya msingi na huduma ya familia ya Wazazi); Ulinzi wa watoto na ushiriki wa watoto
Rwanda	Mpango Mkakati wa Sekta ya Elimu (2018 / 19-2023 / 24)	Mpango Mkakati wa Tatu wa Sekta ya Afya (Julai 2012-Juni 2018)	-	Mpango Mkakati wa ICRP (2019-2024)	Utambulisho na Utaifa; Huduma ya Familia na Mbadala; Kuokoka, Afya na Viwango vya Maisha (WASH, Afya, Lishe, SRH na ECD); Elimu (upatikanaji wa elimu bora, kupunguza viwango vya kurudia); Ulinzi wa Mtoto; Ushiriki wa Haki na Mtoto.
Sudan Kusini	Mpango Mkakati wa Elimu ya Jumla (2017-2022)	Mpango wa Maendeleo ya Sekta ya Afya (2011–2015)	-	-	-

Nusu ya Nchi Wanachama (Kenya, Rwanda na Uganda) zimejumuisha mifumo ya mipango inayoshughulikia sekta za kijamii zinazohusiana na watoto pamoja na mifumo maalum ya kisekta. Burundi, Tanzania na Sudan Kusini zina mifumo maalum ya sekta ya watoto lakini hazina mfumo jumuishi.

Sera ya Mtoto ya Jumuiya ya Afrika Mashariki (EAC) (2016) haijasambazwa sana na haijajumuishwa katika mipango ya kitaifa ya kutetea haki za watoto na njia za utekelezaji katika Nchi Wanachama zote. Isipokuwa Uganda, hakuna mipango na mikakati ya kitaifa ya haki za watoto iliyotengenezwa baada ya kupitishwa kwa Sera mnamo 2016 inayokubali au kurejelea Sera hiyo.

114 Section 1.3.1 of Uganda Child Participation Strategy (2017/18-2021/22) and Under strategy 3.3 of National Policy Implementation Plan (2020/21-2025/26), Government of Uganda plans to support and implement measures to address cross-border child rights violations in line with the East African Community (EAC) Child Policy (2016)
115 Plan sectorial de développement de d'education et de la formation (2012-2020)
116 Politique Nationale de Santé (2016-2025)

Nchi Wanachama	Mfumo wa Kitaifa wa Sekta ya Mtoto			Haki Jumlishi za watoto	
	Elimu	Afya	Ulinzi	Mpango	Vipengele
Tanzania	Mpango wa Maendeleo ya Sekta ya Elimu (2016 / 17–2020 / 21) -Tanzania Bara	Sekta ya Afya Mpango Mkakati Julai 2015 – Juni 2020 (HSSP IV) Mpango Mkakati wa Sekta ya Afya Zanzibar (2013 / 14-2018 / 19)	NPA kumaliza VAWC nchini Tanzania (2017 / 18-2021 / 22) Mpango wa Kitaifa wa Kupambana na Usafirishaji haramu wa Binadamu (2018-2021) na usafirishaji wa watoto umejumuishwa	-	-
Uganda	Mpango Mkakati wa Sekta ya Elimu na Michezo (2017 / 18-2019 / 20)	Mpango wa Maendeleo ya Sekta ya Afya (2015 / 16-2019 / 20)	Sera ya Kitaifa ya Ulinzi wa Jamii (2015) Mpango Kazi wa Kitaifa juu ya Kutokomeza Aina Mbaya Zaidi ya Ajira ya Watoto nchini Uganda (2012/13 - 2016/17)	Mpango wa Ustawi wa Mtoto wa Uganda (2016-2021) Sera ya Kitaifa ya Utekelezaji Mpango wa Utekelezaji 2020 / 21-2025 / 2026	Kuishi kwa mtoto (Afya, Lishe na Utunzaji); Ukuaji wa mtoto (Elimu ya Msingi); Ulinzi wa Mtoto (Kinga, Familia, Shule na Utekelezaji); Ushiriki (Uzazi na Sauti) na Utekelezaji (Matokeo, Kujifunza na Takwimu).

4.6.2 Utaratibu wa Utekelezaji wa Mfumo wa Haki za Mtoto Jumuishi

Kwa Nchi Wanachama tatu zilizo na mfumo jumuishi wa haki za watoto, mfumo uliounganishwa unafafanua maeneo ya kipaumbele, bajeti, mpango wa utekelezaji, ufuatiliaji & utathmini na mahitaji ya kuripoti kwa shughuli zilizopangwa kwa kila sekta ya haki za watoto na pia taasisi zinazohusika na kuongoza au kusaidia. Kulingana na mpango, taasisi husika zinajumuisha shughuli na bajeti zilizopangwa katika mipango na bajeti zao za taasisi ambapo zinatarajiwa kutekeleza shughuli kama ilivyopangwa na kupangwa katika mfumo wa mpango jumuishi.

Nchini **Rwanda**, Jukwaa la majopo ya Jamii (na majopo madogo ya haki za watoto) chini ya Wizara ya Jinsia na Ukuzaji wa Familia (MIGEPROF)[117] ndio msingi wa utekelezaji na uratibu wa mpango mkakati wa ICRP (2019-2024). **Nchini Uganda**, mipangilio ya utekelezaji wa Mpango wa Ustawi wa Mtoto (2016-2021) haijaainishwa wazi katika Mpango.

Hata hivyo, Mpango unataja kuanzishwa kwa Baraza la kuratibu shughuli baina ya mashirika na wizara mbalimbali na Kamati za Utekelezaji na Uhakiki katika mikoa yote.

Yote haya yanaonyesha kuanzishwa kwa mipangilio madhuduti ya utekelezaji (mashirika ya sekta nyingi na michakato ya kukagua) kwa mfumo wa mpango uliounganishwa.

NPA ya Watoto nchini **Kenya** (2015-2022) inatekelezwa na kuratibiwa kupitia Baraza la kiwango cha juu. Baraza linajumuisha, kati ya wengine, MDAs, watendaji wasio wa serikali, mashirika ya kidini na wawakilishi wa sekta binafsi (NCCS 2015, uk. 43).

4.6.3 Ufuatiliaji wa Data na Ujenzi wa Uwezo wa Mfumo Jumuishi

Hivi sasa, ufuatiliaji wa data unafanywa kwa njia ya kipekee na kila sekta ya haki za watoto (Elimu, Afya na Ulinzi wa Jamii, kati ya nyingine). Timu ya mapitio haijaona ufuatiliaji wa data uliounganishwa kuunga mkono mfumo jumuishi wa **Kenya, Rwanda na Uganda** lakini Baraza la Kitaifa la Huduma za Watoto[118] la **Kenya** liko katika mchakato wa kupanga ujumuishaji wa data juu ya matokeo ya sekta ya haki za watoto na athari za mipango ya serikali kwa watoto. Katika Mpango wa Utekelezaji wa Sera ya Kitaifa ya Watoto (2020 / 21-2025 / 26, **Uganda** inapanga kuboresha Mfumo wa kitaifa wa Habari wa Usimamizi wa Watoto Walemavu kuwa Mfumo kamili wa Habari ya Ustawi wa

117 National Commission for Children, District, Ministry of Education, National Early Childhood Development Programme, WASAC, Ministry of Local Government, NRS, NWC, MINEM, REB, National Women Council, Ministry of Justice, Ministry of Infrastructure, Ministry of Public Service and Labour, YWC and CNLG

118 Key informant interviews on 18th August 2020 with Kenya Department for Children's Services (Samuel Mwangi, Ann Gachoya, Marygorreti Mogaka and George)

Mtoto (CWIS) ili kuboresha upatikanaji na upatikanaji wa data bora, kugawana habari na ufuatiliaji wa kitaifa wa matokeo. CWIS itachukua data juu ya huduma zinazotolewa kwa watoto walio hatarini, maendeleo, ulinzi na haki za kushiriki[119]. Ukusanyaji wa data na usimamizi katika CWIS utahusisha ukuzaji wa takwimu za hali ya juu, usambazaji wa ripoti za kitakwimu na utengenezaji wa muhtasari wa takwimu kwa sekta ya maendeleo ya jamii katika wakati mwafaka.(MOGLSD 2020, uk.55). **Uganda** pia inawekeza katika kuwajengea uwezo wafanyikazi wa huduma ya jamii, wapanga mipango na wa takwimu ili kuhakikisha matumizi bora ya data.

Mipango ya kujenga uwezo kwa mifumo iliyojumuishwa imewekwa katika mifumo jumuishi katika nchi za **Kenya, Rwanda na Uganda**.

4.6.4 Mapendekezo muhimu

Wakati mkabala jumuishi uliotumiwa nchini **Kenya, Rwanda na Uganda** unapaswa kupongezwa, Nchi Wanachama zinapaswa kufanya zaidi ili kuingiza ufuatiliaji wa data kwa mfumo ulionganishwa, pamoja na ujifunzaji bora kutoka kwa faida na hasara za muungano. Mapitio ya nje ya mipango mikakati ya haki za watoto na mipango iliyofanywa nchini **Rwanda na Kenya** kuarifu mipango na programu inayofuata inapaswa kuwa sehemu ya ufuatiliaji wa programu, tathmini na ujifunzaji wa kawaida. Kwa kuongezea, **Burundi, Tanzania na Sudani** Kusini zinapaswa kuharakisha juhudi kuelekea njia jumuishi ya upangaji na mipango ya sekta ya haki za watoto ili kuwahudumia watoto vizuri.

4.7 KIPAUMBELE CHA SABA KATIKA SERA: UIMARISHAJI ULINZI WA WATOTO KATIKA HALI YA MIGOGORO NA DHARURA

Nchi Wanachama za Jumuiya ya Afrika Mashariki (JAM) zinakabiliwa na majanga ya asili na dharura kama vile mafuriko, ukame, maporomoko ya ardhi, matetemeko ya ardhi, umeme, pamoja na majanga yanayosababishwa na wanadamu na mizozo kama moto wa mijini, magonjwa ya milipuko na uharibifu wa mazingira miongoni mwa mengine. Mwitikio wa hali ya hewa kali na hali mbaya ya hali ya hewa mara nyingi husababisha ubadilishaji wa rasilimali kwa maendeleo ili kufadhili dharura za maafa (EAC 2012, uk.v). Mikakati muhimu ya Sera ya Mtoto ya EAC (2016) ya Eneo hili la Kipaumbele ni pamoja na: kuimarisha ulinzi wa watoto walioathiriwa na vita vya kijeshi kwa kushirikiana na Umoja wa Afrika (AU); Kuboresha upangaji wa maandalizi ya majanga ya kikanda na kupunguza hatari za maafa kuwajumuisha watoto; kuanzisha Mfuko wa Dharura wa Mtoto wa Mkoa; kuimarisha mipango ya maana ya ushiriki wa watoto katika ujenzi wa amani katika ngazi ya kitaifa na kikanda na kuanzisha na kutekeleza mifumo ya kulinda watoto kutoka kwa aina zote za unyonyaji na msimamo mkali. Maendeleo katika eneo hili la Kipaumbele hupimwa na kuripotiwa kupitia viashiria muhimu nane (Jedwali 17).

Kati ya viashiria nane katika Kipaumbele hiki, ni vitatu tu ndivyo vilivyopimwa na kupata alama za chini. Nchi Wanachsma nne (**Kenya, Rwanda, Tanzania na Uganda**) yenye data sawa ya msingi yameendeleza maendeleo ya kimsingi kwa kuwa na mipango ya kujiandaa na kukabiliana na majanga. Ingawa **Burundi** inafuata mzunguko wa upangaji wa dharura wa kila mwaka na kwa hivyo ilikuwa na mpango wa kila mwaka, timu ya ukaguzi haikupata mpango mpya wa kila mwaka wa dharura. Kuna maendeleo pia katika Nchi Wanachama zote sita (**Burundi, Kenya, Rwanda, Sudan Kusini**, **Tanzania na Uganda**) katika kuanzisha mifumo ya uratibu wa sekta nyingi na za mawaziri na wadau pamoja na mashauriano ya mara kwa mara na kitaifa na mikoa wadau wanaohusika katika utekelezaji wa sheria na sera.

Hata hivyo, kuna maendeleo madogo katika Nchi Wanachama zote katika kuwezesha ushiriki mzuri wa watoto katika udumishaji wa amani; kuandaa mfumo wa sheria, sera na programu ya kushughulikia ulinzi wa watoto kutoka kwa aina zote za msimamo mkali / ugaidi na ulinzi wa watoto katika vita vya silaha kwa kushirikiana na Umoja wa Afrika (AU). Nchi ya **Burundi** haioni haja ya kuimarisha mifumo ya ulinzi wa watoto katika mazingira ya vita vya kijeshi kwa sababu haiko vitani tena.

119 Feedback on first draft report from Commissioner Fred Ngabirano and Agnes on 12th October 2020

Jedwali 17: Maendeleo katika Kuimarisha Ulinzi wa Mtoto katika Migogoro na Hali za Dharura

Utaratibu wa Kugundua na Kujibu Ukiukaji wa Haki za Mtoto na Uhasama katika Hali za Migogoro na Dharura	Hali ya kukaguliwa hadi sasa (Maadili ya Msingi kwenye Mabano: 2 = Kikamilifu, 1 = Sehemu, 0 = Hakuna)					
	BUR	KEN	RWA	TAN	UGA	SOU
1. Usawa wa itifaki za kisheria na miongozo ya sera katika ngazi zote za serikali na muktadha pamoja na hali za dharura	-	-	-	-	-	-
2. Mifumo ya uratibu wa baina ya sekta na ya ndani ya wizara na wadau kwa kushughulikia hali za dharura kwa malengo wazi, dhima na majukumu, na kuanzisha uhusiano na sekta muhimu katika ngazi tofauti[120]	2	2	2	2	2	0
3. Mashauriano ya mara kwa mara na wadau wa kitaifa, mikoa na wilaya wanaohusika katika utekelezaji wa sheria na sera zilizopo	2	2	2	2	2	2
4. Je! Serikali imeweka utaratibu wa kuimarisha ulinzi wa watoto katika muktadha wa vita vya kijeshi/silaha kwa kushirikiana na Umoja wa Afrika?	0	1	1	1	1	1
5. Imeweka utaratibu / michakato inayowezesha ushiriki mzuri wa watoto katika juhudi za kujenga amani	(2)2	(1)2	(1)1	(1)1	(1)1	1
6. Kuna ofisi ya DPP ya kitaifa na DRRP ambayo inajumuisha watoto	(2)[121]	2(2)	(2)2	(2)2	(2)2	2
7. Kuna sheria / sera / mipango inayoangazia ulinzi wa watoto kutoka kwa aina zote za msimamo mkali / ugaidi	1(1)	(2)1	(1)1	(1)1	(1)1	1
8. Kuna mifumo ya utetezi na uhamasishaji wa kupambana na mitazamo na mazoea mabaya, pamoja na katika hali za dharura	1	2	1	1	1	1

Utafiti wa Bara juu ya Athari za Migogoro na Machafuko kwa Watoto barani Afrika na ACERWC uligundua kuwa serikali za Kiafrika hazifanyi vya kutosha kupunguza au kumaliza athari za mzozo kwa watoto. Njia za ulinzi wa watoto ni dhaifu au haziwezeshwi vizuri ili kushughulikia athari za mizozo hiyo kikamilifu (ACERWC 2016[122], uk.ix). Utafiti huo uligundua zaidi kuwa Vyama vya Serikali kwa ACRWC labda havizingatii mapendekezo ya ACERWC au vilichelewa kushughulikia mapendekezo juu ya mizozo na watoto (ACERWC 2016, uk.xiv).

Mashirika ya African Child Policy Forum[123] na *Africa Wide Movement for Children (AMC))* walifanya ukaguzi na kubaini kwamba juhudi zilizopo kuhusu ulinzi wa watoto katika muktadha wa dharura huwa zinazingatia zaidi athari kuliko kuzuia chanzo au visababishi vya mizozo na kwamba njia/mikabala ya kawaida inayotumiwa wakati wa vita imeelekea kutozaa matunda.

4.7.1 Utaratibu wa Uratibu kati ya Sekta,Wizara na Wadau wengine.

Matokeo ya ukaguzi wa maendeleo yanaonyesha kuwa Nchi Wanachama kwa kiasi kikubwa zimefanya maendeleo makubwa katika uanzishaji wa mikabala nyingi na mifumo ya uratibu wa wadau baina ya sekta na wizara mbalimbali katika njia anuwai.

Nchini Uganda, utaratibu wa uratibu ni pamoja na: Kamati ya Sera ya Mawaziri (MPC); Kamati ya Kitaifa ya Ufundi ya Mashirika ya Serikali (IATC); Kamati za Sera za Maafa ya Jiji (CDPC); Kamati za Ufundi za Usimamizi wa Maafa (CDMTC); Kamati za Sera za Maafa za Wilaya (DDPC) na Kamati za Ufundi za Usimamizi wa Maafa (DDMT). Njia nyingine za uratibu ni pamoja na Kamati za Sera za Maafa za Manispaa / Mji; Kamati za Ufundi za Usimamizi wa Maafa za Manispaa / Mji; Kamati za Kudhibiti Maafa za Kaunti Ndogo (SDMC) na Kamati za Kukabiliana na Maafa ya Kijiji (Kurugenzi ya Usaidizi, Kujiandaa kwa Maafa na Wakimbizi

Nchi Wanachama zote zina njia za uratibu wa majanga kwenye sera na mambo ya kiufundi katika ngazi za kitaifa na mikoa.Hata hivyo, uwakilishi wa MDAs na mashirika ya ustawi wa watoto kwa ujumla ni wa chini mara nyingi.

120 May include parliamentary, other oversight body, inter-ministerial mechanism, sub-national bodies on child protection including in emergency situations and coordination mechanism to effectively engage international development agencies.
121 No updated Annual Contingency Plan at the time of undertaking the review
122 Continental Study on the Impact of Conflict and Crises on Children in Africa
123 In the Firing Line: The War on Africa's Children

2010, uk. 32-46). Kamati ya Sera baina ya Wizara ni kamati ya ngazi ya baraza la mawaziri inayohusika na uundaji wa sera na kusimamia utayarishaji na usimamizi wa majanga. Uanachama unajumuisha Wizara mbali mbali zikiwemo wizara tano za ustawi wa watoto[124] (Kurugenzi ya Usaidizi, Kujiandaa kwa Maafa na Wakimbizi 2010, uk.32). Kamati ya Ufundi ya Wakala wa Kati inajumuisha maafisa wa kiufundi kutoka kwa wizara kuu, mashirika ya Umoja wa Mataifa (UN), Mashirika yasiyo ya Serikali (NGOs) na wadau husika na inaongozwa na Katibu Mkuu katika Ofisi ya Waziri Mkuu.

Miongoni mwa mengine, wizara wanachama ni pamoja na Wizara zile zile tano za ustawi wa watoto ambazo ni wanachama wa Kamati ya Sera ya baina ya Wizara (kama ilivyotajwa , uk.33).

Kwa ujumla, uanachama wa MDA na taasisi za ustawi wa haki za watoto katika usimamizi wa maafa na mifumo ya uratibu katika ngazi ya kitaifa (Sera na ufundi) **nchini Uganda** ni thabiti. Hata hivyo, Sera haifafanulii wazi ushirika wa mifumo ya uratibu wa majanga katika ngazi ya kitaifa. Uhakiki huu kwa hivyo hauwezi kubaini utoshelevu wa uwakilishi wa MDA za haki za watoto na taasisi nyingine katika kiwango hicho.

Nchini **Rwanda**, mifumo ya uratibu wa usimamizi wa majanga ni pamoja na Kamati ya kiwango cha juu ya Kitaifa ya Kukabiliana na Maafa (NADIMAC), Kamati ya Kitaifa ya Ufundi ya Usimamizi wa Maafa (NDMATEC), Kamati ya Pamoja ya Usimamizi wa Maingiliano (JIMC), Jukwaa la Kitaifa la Usimamizi wa Maafa (NPDM), Kamati ya Usimamizi wa Maafa ya Wilaya (DIDIMAC) na Kamati ya Kudhibiti Maafa ya Sekta (SEDIMAC) (MINEMA 2019, UK.12). Utungaji wa wanachama wa kamati za uratibu katika kiwango cha utekelezaji (DIDIMAC na SEDIMAC) mara nyingi huonyesha hatari maalum ya maafa inayoratibiwa.

Nchini **Kenya**, Kamati ya Kitaifa ya Maafa (NDEC) ndiyo bodi ya uamuzi wa usimamizi wa majanga katika Baraza la Mawaziri inayoongozwa na Rais. Inajumuisha wizara kadhaa zikiwamo mbili ambazo ni MDA za ustawi wa watoto (Afya na Maji na Umwagiliaji) (MSSP 2009, uk. 36). NPDRR inakusanya pamoja Mawaziri na watendaji kutoka mashirika ya kimataifa pamoja na mashirika ya Umoja wa Mataifa (UN) na mitandao ya kibinafsi kugawana habari za usimamizi wa maafa na kutoa ushauri wa kiufundi kwa watoa maamuzi wa ngazi ya juu wa serikali (MSSP 2009, uk.41).

Wakati Sera ya Mtoto ya **Kenya** (2010) na Sheria ya Watoto inakuza kuhimili watoto katika usimamizi wa majanga, uwakilishi wa MDAs na taasisi za ustawi wa watoto katika mifumo ya uratibu (NDEC na NPDRR) iko chini.

Nchini **Tanzania**, mifumo ya uratibu wa majanga ni pamoja na Baraza la Kukabiliana na Maafa; Kamati za Mikoa za Kukabiliana na Maafa; Kamati za Wilaya za Kudhibiti Maafa, Kamati za Kukabiliana na Maafa za Kata na Kamati za Kukabiliana na Maafa ya Kijiji. Baraza la Maafa la Tanzania linajumuisha wanachama kutoka MDA 12 ikiwa ni pamoja na wizara mbili za ustawi wa watoto (URT 2015, uk12). Kamati za Mikoa za Kudhibiti Maafa zina Sekretarieti ya Mkoa (chini ya 2015, uk.12) Kamati za Mikoa za Kudhibiti Maafa zina Sekretarieti ya Mkoa (chini ya Usimamizi wa Mkoa), NGOs, sekta binafsi, Jumuiya ya Msalaba Mwekundu Tanzania na mashirika mengine ya hiari ya kibinadamu, mashirika ya kidini, watu mashuhuri na watu wengine waliochaguliwa. Wajibu wa kuratibu maswala ya maafa katika mamlaka zao, Kamati za Wilaya za Kusimamia Maafa zinajumuisha wawakilishi wa MDA, NGOs, sekta binafsi, Msalaba Mwekundu na mashirika mengine ya hiari ya kibinadamu, mashirika ya kidini, watu mashuhuri na washiriki wengine waliochaguliwa. Kamati za Usimamizi wa Maafa ya Kata, kwa upande mwingine, zinaratibu usimamizi wa hatari za maafa na shughuli za dharura katika ngazi ya kata. Wanajumuisha wawakilishi wa serikali, CBO, Shirika la Msalaba Mwekundu na mashirika mengine ya kibinadamu, sekta binafsi, mashirika ya kidini na watu mashuhuri ndani ya mamlaka zao. Hata hivyo, Kamati za Usimamizi wa Maafa ya Kijiji zinajumuisha wanachama sawa na Kamati ya Usimamizi wa Maafa ya Kata lakini huratibu majanga katika ngazi ya vijiji (URT 2015, uk. 17).

Nchini **Burundi**, Tume ya Mawaziri ya Usimamizi wa Hatari na Maafa, Jukwaa la Kitaifa la Usimamizi wa Hatari ya Maafa na Kamati ya Usimamizi wa Hatari ya Mkoa ni njia muhimu za kuratibu majanga na dharura. Tume ya Mawaziri ya Usimamizi wa Hatari na Maafa ndio chombo cha juu zaidi cha ushauri na mamlaka inayoongoza kwa mwelekeo wa sera na uratibu wa jumla na usimamizi wa majanga. Inajumuisha mawaziri wa serikali na wawakilishi kutoka Bunge, Red Cross Burundi, mashirika ya Umoja wa Mataifa (UN), NGOs na CSOs . Kwa upande mwingine, Jukwaa la Kitaifa la Usimamizi wa Hatari ya Maafa ni jukwaa la kudumu la uratibu wa kati wa mipango ya utendaji na msaada na hatua za usimamizi wa hatari na majanga (ACERWC 2016, uk.xv). Katika ngazi ya Mkoa, uratibu wa majanga ni jukumu la Kamati ya Usimamizi wa Hatari ya Mkoa (kama ilivyotajwa).

Nchini Sudan Kusini, utaratibu wa uratibu wa Kinga Ndogo ya Vijana uko tayari na unafanya kazi katika viwango vya kitaifa na vya mikoa. Utaratibu huu unaleta pamoja wadau muhimu katika mfumo wa ulinzi wa watoto katika viwango anuwai ili kulinganisha utoaji wa huduma ya ulinzi wa watoto (Ayei Peter na Associates 2020, uk. 47).

124 Ministries of Health; Water and Environment; Education; Gender, Labour & Social Development and Justice and Constitutional Affairs

4.7.2 Kuwepo kwa Mpango wa Kujiandaa kwa Maafa (DPP) na Mipango ya Kupunguza Maafa (DRRP) na Njia za kushughulikia Ulinzi wa Mtoto.

Matokeo ya ukaguzi wa maendeleo yanaonyesha kuwa Nchi Wanachama nne (**Kenya, Rwanda, Tanzania na Uganda**) ambayo yana data sawa ya msingi yameendeleza maendeleo ya msingi ya kuwa na maandalizi ya maafa na mipango ya kushughulikia/ kupunguza maafa. Nchi Wanachama zote zina mifumo ya kuzuia na kukabiliana na majanga. Isipokuwa **Burundi** ambayo ina mfumo wa kila mwaka wa kuzuia na kukabiliana na majanga, nchi nyingine zina mifumo ya miaka mingi. **Sudan Kusini** ina Sera ya Kitaifa ya Kudhibiti Hatari (NDRM), Mpango Mkakati (2018-2020) na imeanzisha mfumo wa onyo mapema na utaratibu wa kuripoti hatari nyingi (Ayei Peter na Associates 2020, uk. 48).

Sera na mipango imekusudiwa kuhakikisha watu wote haswa wakimbizi wa ndani, wakimbizi, na watoto na wanawake wanalindwa kutokana na athari za migogoro ya kibinadamu. Katika utekelezaji wa sera, watoto na wanawake wanahimizwa kushiriki katika vikao vya kiufundi vya uratibu wa vikundi (Ayei Peter na Associates 2020, uk. 48). Hata hivyo, utekelezaji wa **Sudan Kusini** wa sera na mipango yake ya kuzuia na kukabiliana na maafa ni mbaya kutokana na uwezo dhaifu wa taasisi na ufinyu wa bajeti.[125]

Mpango wa Kitaifa wa Kukabiliana na Maafa (2009) unakusudia kuanzisha uelewa wa muundo na taratibu za utendaji za kushughulikia nyanja zote za kuandaa na kukabiliana na majanga[126] nchini **Kenya** na inataka kuhakikisha kuwa utayarishaji wa majanga na majibu yanabebwa kwa njia ya uratibu na ushirikiano, kuhakikisha ulinzi wa maisha, mali, afya na mazingira (uk.viii). Mpango unakubali kuwa watoto wana hatari zaidi wakati wa dharura na Idara ya Huduma za Watoto ni sehemu y kamati ambayo inawajibika kwa utekelezaji wa mpango wa kukabiliana na majanga. **Ke**nya pia ina Maagizo ya Kudumu ya Polisi ambayo hutambua watoto kama walio katika hatari zaidi wakati wa dharura na hivyo wa kwanza kuokolewa na kupata huduma (ACERWC 2016, uk.80). Wakati mpango wa kukabiliana na majanga unapeana mahitaji ya ustawi wa watoto katika afya (chanjo / chanjo, lishe), vifaa, ujumuishaji katika familia za watoto waliotengwa na elimu / masomo, haitoi wazi ulinzi wa watoto kutokana na unyonyaji na unyanyasaji wakati wa majanga.

Nchini Uganda, MoGLSD ina wajibu wa kuhakikisha mahitaji maalum ya watoto yanajumuishwa katika wizara zote na taasisi za mikakati ya serikali ya kupunguza hatari (Kurugenzi ya Usaidizi, Kujiandaa kwa Maafa na Wakimbizi 2010, uk. 61). Wizara pia inawajibika kwa uteuzi wa maeneo ya msingi ya Usimamizi wa Hatari ya Maafa katika ngazi za kitaifa na mikoa[127] ambao majukumu yao ni pamoja na kudhibiti usimamizi wa hatari za maafa katika mpango wa kazi kila mwaka na bajeti ya kukuza na kuratibu wa usimamizi wa majanga katika ngazi husika (kama ilivyotajwa). **Rwanda** ina Sera ya Kukabiliana na Maafa (2012), Mpango wa Kitaifa wa Kudhibiti Hatari (2013) na Mpango wa kitaifa ya Matriksi (2016). Sera ya Kusimamia Maafa ya Rwanda (2012) inatoa mwongozo wa usimamizi wa maafa katika mifumo ya elimu na mitaala ili kukuza utamaduni wa usalama na usimamizi wa majanga kwa watoto (MIDIMAR 2010, uk.10). Katika kupunguza hatari, watoto shuleni hufundishwa mara kwa mara juu ya jinsi

MAZOEA BORA

Sera ya Usimamizi wa Maafa ya Rwanda inatoa nafasi ya usimamizi wa maafa katika mifumo ya elimu na mitaala ya kufundisha utamaduni wa usalama na usimamizi wa majanga kwa watoto.

125 Interview with Directorate of Early Warning System (Betty Kitta) (27th April 2020), reported by Ayei Peter and Associates 2020.
126 Key informant interviews on 18th August 2020 with Kenya Department for Children's Services (Samuel Mwangi, Ann Gachoya, Marygorreti Mogaka and George)
127 According to Uganda Disaster Management Act (1993), there is District-Level Contingency Planning Methodology and Related Guidance Note Uganda (2016) to guide planning at sub-national levels.

ya kupunguza au kuondoa hatari kutoka kwa majanga yanayoweza kutokea.

Mpango wa Kitaifa wa Usimamizi wa Hatari ya Maafa (2013, uk. 37-38) unashughulikia kwa upana ulinzi wa watoto katika dharura. Mpango unajumuisha vitendo vya ulinzi wa watoto kama vile (a) kuwashirikisha watoto katika shughuli za kutambua na kuzuia hatari zinazohusiana na majanga katika jamii zao, (b) kuhakikisha kuwa watoto wanajumuishwa katika michakato ya kupunguza majanga, jamii na ya kitaifa, pamoja na mifumo ya kuonya mapema na hatua za kuzuia madhara ya mwili wakati wa dharura, (c) ni pamoja na hatari za kiafya kwa watoto katika mipango iliyopo ya dharura, (d) andaa ujumbe wa uhamasishaji wa jamii unaoangazia hatari za mwili kama vile kutenganishwa kwa watoto kutoka kwa familia zao na tabia ya kujihatarisha, na (e) kuchora ramani ya mashirika yaliyopo, mifumo au miundo ya jamii ambayo inaweza kuajiriwa kufanya kazi na watoto wanaofuata au wakati wa msiba (MIDIMAR 2013, uk. 37). Mpango wa Kitaifa wa Usimamizi wa Hatari (NDRMP) una mipango ndogo saba inayoangazia hatari kuu za maafa

nchini **Rwanda**. Mipango ndogo ni pamoja na Mpango wa Kitaifa wa Dharura wa Ukame (2018); Mpango wa Dharura wa Kitaifa wa Matetemeko ya Ardhi (2019); Mpango wa Kitaifa wa Dharura wa Matukio ya Moto (2019); Mpango wa Dharura wa Kitaifa wa Mafuriko na Maporomoko ya Ardhi (2018); Mpango wa Dharura wa Kitaifa wa Kusimamia Matokeo ya Dharura ya Matukio ya Kigaidi (2019); Mpango wa Dharura wa Kitaifa wa Dhoruba (2018) na Mpango wa Kitaifa wa Dharura wa Mlipuko wa Volkano (2018). Sheria ya Kudhibiti Maafa Tanzania, 2015[128] inaweka mfumo wa kisheria wa kudhibiti majanga. Inatoa maendeleo ya Mpango wa Kitaifa wa Kukabiliana na Maafa (URT 2015, uk. 24) lakini timu haikupata Mpango mmoja kama huo ili kufahamisha ukaguzi huu.

Nchini **Burundi**, Mpango wa Dharura wa Kitaifa[129] wa Mwaka unatengenezwa kusimamia na kuratibu kinga na ukabilianaji wa maafa. Hata hivyo, Mpango wa Dharura wa hivi karibuni ambao timu ya kukagua ilikagua tena Aprili 2015-Machi 2016. **Burundi** ni Nchi Mwanachama pekee ambayo ina mizunguko ya mipango ya kila mwaka kwa mpango wake wa kuzuia na kukabiliana na majanga.

4.7.3 Sheria, Sera na Programu za kuwalinda watoto dhidi ya Ugaidi

Eneo la Jumuiya ya Afrika Mashariki (JAM) ni sehemu ya Kanda ya Maziwa Makuu ambayo imekuwa kitovu cha mapambano ya silaha (vita) na mashambulio makubwa ya kigaidi (Kurugenzi ya Usaidizi, Kujiandaa kwa Maafa na Wakimbizi 2010, uk. 23). Mwishoni mwa miaka ya 1980 na mwanzoni mwa miaka ya 2000, Kampala ilishuhudia wimbi la ugaidi wa mijini ambao uliwaacha watu wengi wamekufa na wengine kujeruhiwa wakati mnamo 1998, kulikuwa na mashambulio ya kigaidi wakati huo huo kwa Balozi za Marekani huko Nairobi na Dar-es-Salaam. Mnamo Julai 2010, mabomu matatu yalilipuka wakati huo huo katika maeneo mawili huko Kampala na kuua watu 76 na kujeruhi 14. Hata hivyo mnamo 2013,[130] Magaidi wa Al-Shabaab walishambulia Westgate Shopping Mall jijini Nairobi na kuua watu 67 na mnamo Aprili 2015[131], watu wanne wenye silaha walivamia Chuo Kikuu cha Garissa Kaskazini Mashariki mwa **Kenya** na kuua Watu 148 wengi wao wakiwa wanafunzi. Mnamo Januari 2019, shambulio la Al-Shabaab kwenye jengo la ofisi ambalo pia lilikuwa na hoteli ya kifahari jijini Nairobi liliwaacha mauti ya watu 21.[132] Licha ya vitisho vinavyoendelea vya msimamo mkali na ugaidi, sio mengi yanafanywa ili kulinda watoto kutokana na msimamo mkali / ugaidi katika Jumuiya ya Afrika Mashariki. Wakati wa Mkutano wa 8743 wa Baraza la Usalama la Umoja wa Mataifa tarehe 11 Machi 2020[133], juhudi za Afrika za kupambana na ugaidi ni hafifu, zinalenga kijeshi na hazilingani na kiwango cha tishio.

Utafiti wa Bara wa 2016 ACERWC ulithibitisha

Jitihada za kukabiliana na ugaidi katika Jumuiya ya Afrika Mashariki ni hafifu, zinamsingi wa kijeshi na hazilingani na kiwango cha tishio.

kuwa juhudi za kuwafanya watu kuwa na msimamo mkali zilikuwa ikifanyika **Kenya** na kwamba wenye msimamo mkali walikuwa wakilenga watoto (kati ya wengine) (ACERWC 2016, uk.90). Kuajiri watoto pia kulithibitishwa na maafisa wa serikali **ya Kenya** na watoto wengine walioshiriki katika Utafiti (kama ilivyotajwa). Angalau asilia 20 ya watoto waliohojiwa waliripoti kuwa walikuwa na taarifa kuhusu kuajiri watoto katika shughuli za kigaidi wakati asilimia 17 walikuwa wanajua watoto ambao walikuwa wamehusika katika vitendo vya ugaidi.

Licha ya tishio la msimamo mkali / ugaidi

128 https://www.preventionweb.net/english/policies/v.php?id=48822&cid=184#:~:text=This%20act%20sets%20out%20a,and%20management%20in%20the%20country.
129 Key informant interviews on 4th September with Burundi Department for Children and Family Affairs (Etienne Gashamura)
130 https://www.bbc.com/news/world-africa-24577711
131 https://www.bbc.com/news/world-africa-48621924
132 https://ctc.usma.edu/east-africas-terrorist-triple-helix-dusit-hotel-attack-historical-evolution-jihadi-threat/
133 https://www.un.org/press/en/2020/sc14140.doc.htm

katika Jumuiya ya Afrika Mashariki, Uchunguzi huu unaonyesha maendeleo madogo ya kimsingi katika Nchi Wanachama zote katika kuandaa mfumo wa sheria, sera na programu kushughulikia ulinzi wa watoto dhidi ya uovu huu, ingawa inawezekana kwamba Serikali zinazuia habari kutoka kwa umma juu ya juhudi za kukabiliana na msimamo mkali / ugaidi (ACERWC 2016, uk. 92). Mnamo mwaka wa 2019, Sekretarieti ya Jumuiya ya Afrika Mashariki ilishiriki katika Mkutano wa **Umajumui wa Kiafrika** juu ya Watoto na Migogoro ya Silaha huko Addis Ababa, Ethiopia iliyoandaliwa na ACPF na SCI. Jumuiya ya Afrika Mashariki imejitolea kukuza ulinzi wa watoto katika mizozo ya kivita na kuzuia ukiukaji kwa kuanzisha njia za upatanishi, kuimarisha mifumo ya onyo mapema, kufanya mafunzo na kuwajengea uwezo, ukusanyaji wa ushahidi juu ya ukiukaji wa haki za watoto na kuanzisha hatua zote kuhakikisha usalama wa watoto. Jumuiya ya Afrika Mashariki pia imejitolea kuharakisha vitendo maalum kwa Jamhuri ya **Sudan Kusini** na **Burundi** ambazo zimetoka tu katika hali ya mizozo.[134] Nchi Wanachama zote zimeridhia UNCRC na Itifaki ya Hiari kwa Mkataba wa Haki za Mtoto juu ya kuhusika kwa watoto katika vita vya silaha (OPAC) na isipokuwa **Sudan Kusini**, zote pia zimeridhia ACRWC. Vyombo hivi vyote vinakataza kusajiri watoto katika vita vya kijeshi iwe kwa hiari au si kwa hiari (ACRWC Kifungu cha 22 na Kifungu cha 38 cha UNCRC). Ndani ya nchi, Nchi Wanachama tano zina sheria za ndani ambazo zinakataza wazi kusajiri watoto katika vita vya kijeshi (**Sudan Kusini** Sheria ya Mtoto 2008, uk. 25; Sheria ya Marekebisho ya Watoto ya Uganda 2016 Kifungu cha 8 (1); Sheria ya Mtoto ya **Kenya** 2010 Kifungu cha 10 (2) Katiba ya Burundi (2005) kifungu cha 45) na Sheria ya Kupambana na Usafirishaji Haramu wa Binadamu **Tanzania**[135] ya mwaka 2008, Sehemu ya II Ibara ya 4 (1), g (ii)). Hta hivyo, Katiba ya Rwanda (2003) na Sheria Na 27/2001 ya 28/04/2001 (Kuhusiana na Haki na Ulinzi wa Mtoto dhidi ya Vurugu) hazipo kimya juu ya kusajiri watoto kwenye vita vya silaha.

Kwa ujumla, sheria ya sasa katika Nchi Wanachama juu ya kukataza ajira ya watoto kwenye vita haishughulikii vya kutosha ulinzi wa watoto kutokana na msimamo mkali / ugaidi (ACERWC 2016, uk. 80) ingawa sera na mipango ya kitaifa inaashiria tishio la msimamo mkali / ugaidi katika ukanda, kwa ujumla. Mpango wa Kitaifa wa Kudhibiti Hatari (2013) nchini **Rwanda**; Sera ya Kitaifa ya Kujiandaa na Kusimamia Maafa (2010) **nchini Uganda** na Mpango wa Kitaifa wa Kukabiliana na Maafa (2009) na Mpango wa Kitaifa wa Utekelezaji wa Watoto nchini **Kenya** (2015) na Mpango wa Kitaifa wa Dharura wa Burundi (2015) unakiri kuwa ugaidi janga hatari.

Sheria ya sasa juu ya kukataza kuajiri watoto katika vita vya nchi za Washirika haishughulikii vya kutosha ulinzi wa watoto kutokana na msimamo mkali / ugaidi ingawaje sera na mipango ya kitaifa inaashiria tishio la msimamo mkali / ugaidi.

Miongoni mwa Nchi Wanachama , ni **Kenya** pekee iliyoripoti kushughulikia suala zima la msimamo mkali kati ya watoto kupitia Mpango wa Kitaifa wa Kuzuia na Kupambana na Msimamo mkali wa VDW nchini **Kenya** (2019-2023, uk. 12) wakati Nchi Wanachama nyingine ziligusia tu. Kwa kuongezea, wizara inayohusika na masuala ya watoto inashirikiana na Wizara ya Elimu na Huduma ya Polisi ya **Kenya** kupambana na msimamo mkali wa vurugu kati ya watoto.[136]

4.7.4 Ushiriki wa Watoto katika hali za Dharura na Jitihada za Kudumisha Amani

Kwa jumla, alama za ukaguzi wa maendeleo zinaonyesha kuwa kuna maendeleo madogo ya kuwezesha ushiriki wa watoto wenye maana katika ujenzi wa amani katika Nchi Wanachama zote. Mnamo mwaka wa 2017, Agizo la Waziri lilitolewa na Waziri wa Elimu ya Jumla na Mafundisho kuanzisha Vilabu vya amani shuleni na kuteua Shule kama Kanda za Amani ili kukuza utamaduni wa amani shuleni na kuishi kwa amani huko Sudani Kusini (Ayei Peter na Wenzake, 2020, uk. 49). Hata hivyo, utendaji wa vilabu vya amani ni mbaya kwa sababu ya ukosefu wa ufadhili wa kutosha na ukosefu wa utulivu wa kisiasa ambao umesababisha kufungwa au kutofikiwa kwa shule nyingi. Maadhimisho ya hafla za kimataifa na za kieneo kama vile Siku ya Mtoto wa Kiafrika, Siku ya Kimataifa ya Mtoto wa Kike na Siku ya Watoto Duniani huwapa watoto nafasi ya kuzungumza ujenzi wa amani na watunga sera. Vivyo hivyo, kupitia kongamano la watoto pamoja na Bunge la watoto, watoto huwasiliana na watunga sera juu ya mambo yanayoathiri haki za watoto nchini. Watoto pia hushiriki katika ujenzi wa amani, uundaji wa uelewa kwa kutumia nyimbo na mashairi wakati wa hafla zilizoandaliwa kukuza mipango ya amani ya jamii (Ayei Peter na Associates 2020, uk. 48).

Hata hivyo, ushiriki wa watoto katika ujenzi wa amani huko **Sudan Kusini** ni mdogo na mara nyingi ni mbinu zinazotumiwa kuchagua washiriki zimejaa uongo mwingi. (Ayei Peter na Associates, 2020, uk. 49). **Kenya** hutumia njia za jadi za kujadili ikiwa ni pamoja na makubaliano ya kijamii ya jamii ambayo yanawaidhinisha wanajamii ambao wanahusika katika ghasia na

134 Key informant interview completed checklist with the EAC Secretariat (Generose Minami)

135 The Tanzania Law of the Child (2009) is silent on prohibition of recruitment of children in armed conflict

136 Key informant interviews on 18th August 2020 with Kenya Department for Children's Services (Samuel Mwangi, Ann Gachoya, Marygorreti Mogaka and George)

mizozo. Makubaliano kama hayo lilikuwa Azimio la Modogashe Kaskazini-Mashariki mwa **Kenya** ambapo mifumo ya mizozo ya jadi ilitumika kudhibiti ukosefu wa usalama kwani ni viongozi wa jadi ambao mara nyingi hubariki vijana kwenda kwenye mizozo (kwa hivyo wanaweza pia kulaani shughuli kama hizo) (ACERWC 2016, uk.81).Nchini **Burundi**, Wizara ya Ujuzi na Mafunzo ya Kitaalamu hutoa mafunzo ya ustadi kwa watoto na vijana ambao hawawezi kumaliza masomo ya sekondari ili waweze kuwa na chanzo cha maisha na kuepukana na kupingana na sheria. Vijana na watoto pia hushiriki katika shughuli za mshikamano wa kijamii katika jamii zao (ACERWC 2016, uk. 81). Idara ya Watoto na Masuala ya Familia ya Burundi na msaada kutoka kwa Mashirika yasiyo ya Kiserikali (NGOs) na UNICEF mara ny ingi hufanya vikao vya mafunzo ya ujenzi wa amani na watoto kupitia Mabaraza ya watoto. Vikao vya mafunzo vinalenga watoto wa shule na hufanywa tu wakati wa likizo ya shule.

4.7.4 Mashauriano ya Mara kwa Mara na Wadau wa Kitaifa, Kimkoa na Wilaya Wanaohusika na Utekelezaji wa Sheria na Sera

Idara ya Huduma za Watoto **Kenya** iliripoti kuwa mashauriano hufanyika kwa usawa na uwazi. Mashauriano ya kimatibabu yanayotegemea masuala hufanywa na washikadau husika ambapo kwa mfano, watunga sera, maafisa wa uhamiaji na CSOs hukutana kujadili njia bora ya kushughulikia biashara ya watoto. Nchini **Burundi**, mifumo ya uratibu katika ngazi za kitaifa, wilaya, jamii na vijiji, na mfumo wa kuripoti hadi ngazi ya kitaifa hutumiwa kwa mashauriano juu ya utekelezaji wa sheria na utekelezaji wa sera.

4.7.5 Njia za Utetezi na Uhamasishaji Kuongeza Kupambana na Mitazamo na Mazoea Mabaya, pamoja na Hali za Dharura.

Mafanikio machache yameripotiwa juu ya utaratibu huu na juhudi za utetezi na uhamasishaji hufanywa kwa kiwango cha kutosha. Nchini **Ken**ya, kampeni hufanywa mara nyingi kushughulikia VDW (kuhutubia watoto katika hali ya dharura) hufanywa mara nyingi. Kulingana na Amri ya Rais, **Kenya** inafanya kampeni za "Kukomesha ukeketaji ifikapo 2022". Kampeni hiyo inajumuisha mazungumzo na jamii zinazofanya ukeketaji na pia kufanya kazi na wanaume kumaliza ukeketaji wa wanawake.[137] Nchini **Tanzania**, Kamati ya Ulinzi ya NPA-VAWC, kati ya nyingine, inahamasisha wanajamii juu ya athari za VAWC na inaelimisha wanajamii juu ya haki za wanawake na watoto (MoHCDGEC 2016, uk.31). Vivyo hivyo, nchini **Burundi**, kamati za ulinzi wa watoto hufanya kampeni za uhamasishaji zinazozingatia mazoea mabaya kwa katika jamii.

4.7.6 Mapendekezo Muhimu

Nchi Wanachama zote zinapaswa kufanya mapitio kamili ya mifumo ya sheria iliyopo (usalama na ulinzi wa watoto) ili kutathmini utoshelevu wake katika kulinda watoto kutoka kwa msimamo mkali / ugaidi na kuchukua hatua muhimu kulingana na matokeo ya ukaguzi kamili. Kwa kuongezea, Nchi Wanachama zinapaswa kukagua utaratibu wa kitaasisi na uratibu wa majanga / dharura ili kuhakikisha uwakilishi wa kutosha wa MDAs na wadau wa ulinzi wa watoto katika ngazi zote. Hasa, **Burundi** inapaswa kupitia njia ya kupanga kila mwaka ya kuzuia na kukabiliana na maafa kwani inaonekana kuwa nyuma. Nchi Wanachama zote zinapaswa kuharakisha juhudi katika kukuza ushiriki wa watoto katika ujenzi wa amani. Nchi Wanachama Nyingine zinahimizwa sana kujifunza na kutekeleza mazoea mazuri juu ya usimamizi wa maafa katika mifumo ya elimu ili kukuza utamaduni wa usalama na usimamizi wa majanga kwa watoto nchini **Rwanda** na vile vile kuanzisha Vilabu vya Amani shuleni na Shule zilizotuliwa kama Kanda za Amani kukuza utamaduni ya amani katika shule za **Sudan Kusini**; matumizi ya mafunzo ya ustadi ili kuwafanya watoto na vijana washindwe kumaliza masomo ya sekondari mbali na kukinzana na sheria nchini **Burundi** na kutumia njia za mizozo za jadi kudhibiti ukosefu wa usalama na mizozo inayohusiana na vijana nchini **Kenya.**

4.8 KIPAUMBELEA CHA NANE KATIKA SERA: UTAFUTAJI WA RASILIMALI YA NA TAASISI ZA HUDUMA ZA WATOTO

UNCRC (Kifungu cha 4) kinalazimisha Vyama vya nchi kuchukua hatua zote zinazofaa za kisheria, kiutawala na hatua nyingine za utekelezaji wa haki zinazotambuliwa katika Mkataba na kwa kuzingatia haki za kiuchumi, kijamii na kitamaduni, kuchukua hatua hizo kwa kiwango cha juu cha rasilimali zao zinazopatikana. na, inapohitajika, katika mfumo wa ushirikiano wa kimataifa. Vyombo vya maamuzi vya Jumuiya ya Afrika Mashariki, taasisi na mifumo inashikilia mipango ya utetezi wa kikanda ili kuboresha kwa kiwango kikubwa kiwango cha uwekezaji katika ustawi wa watoto (EAC 2016a, uk. 24). Mikakati muhimu ya Sera ya Mtoto ya Jumuiya ya Afrika Mashariki ya kuboresha utunzaji wa huduma za ustawi wa watoto ni pamoja na: Kuimarisha rasilimali watu na fedha katika Sekretarieti ya Jumuiya ya Afrika Mashariki ili kufuatilia na kuratibu haki za watoto katika ukanda; kukuza utafiti unaotegemea ushahidi, ushiriki wa habari na utetezi kwa watoa maamuzi muhimu katika ngazi ya kitaifa na kikanda ili kushawishi uwekezaji kwa watoto kwa maendeleo ya uchumi na Kutanguliza masuala ya haki za

137 Key informant interviews on 18th August 2020 with Kenya Department for Children's Services (Samuel Mwangi, Ann Gachoya, Marygorreti Mogaka and George)

watoto katika mipango ya kitaifa na kikanda, bajeti, miradi na mipango (EAC 2016a, uk. 24). Maendeleo katika eneo hili la Kipaumbele hupimwa na kuripotiwa kupitia viashiria saba muhimu (Jedwali 18).

Hakuna kiashiria chochote chini ya eneo hili la Kipaumbele kilichopimwa na kupata alama za msingi. Alama za maendeleo katika ukaguzi inaonyesha maendeleo ya chini katika upeanaji rasilimali katika Nchi Wanachama zote. Maeneo matatu ambayo kwa kiasi kikubwa hakuna maendeleo ni pamoja na uthibitisho wa utendaji, idhini na mchakato wa utoaji leseni kwa nguvu kazi ya huduma ya jamii; ukusanyaji na uchambuzi wa data ya utetezi na Wizara za Fedha (MoF) zinazoonyesha uhusiano kati ya uwekezaji kwa watoto na maendeleo ya uchumi na taratibu za kawaida za uendeshaji (SOPs) kwa nguvu kazi ya huduma za jamii.

Jedwali 18: Maendeleo juu ya Kuongezeka kwa raslimali za kutoa Huduma za Ustawi wa Watoto na Taasisi

Kuongeza raslimali za kutoa huduma za Ustawi wa Mtoto na Taasisi	Hali ya kukaguliwa hadi sasa (Maadili ya Msingi kwenye Mabano: 2 = Kikamilifu, 1 = Sehemu, 0 = Hakuna)					
	BUR	KEN	RWA	TAN	UGA	SOU
1. Bajeti na mipango ya kitaifa kuyapa kipaumbele masuala ya haki za watoto na kama inavyoonyeshwa katika bajeti, miradi na mipango	1	2	1	1	1	1
2. Vyeti vya utendaji, idhini au mchakato wa utoaji leseni kwa wafanyikazi wa jamii upo katika ngazi zote	1	0	0	0	0	0
3. Kuna mafunzo ya mara kwa mara / kozi za kurudisha nguvu kazi ya jamii, kanuni na SOPs	2	1	1	1	1	1
4. Kuwa na kanuni,vigezo na masharti ya kutekeleza nguvu kazi ya jamii	0	0	0	0	0	0
5. Kutenga rasilimali fedha za kutosha na zinazoendelea kutekeleza, kuratibu na kufuatilia haki za watoto	1	1	1	1	1	1
6. Wizara zinazohusika na watoto hukusanya na kuchambua data ya utetezi na Wizara ya Fedha ikionyesha uhusiano kati ya uwekezaji kwa watoto na maendeleo ya uchumi	0	1	0	0	0	0
7. Programu za uhamasishaji zinatekelezwa kulenga watoa maamuzi katika ngazi za kitaifa / mkoa juu ya haki za watoto	2	2	1	1	1	1

Kwa kukagua, kwa sasa hakuna mkakati wa bajeti na ufadhili wa haki za watoto katika ngazi za mkoa na kitaifa. Hakujakuwa na ufuatiliaji wowote juu ya ahadi za Mkutano wa pili wa Haki za Mtoto wa Jumuiya ya Afrika Mashariki ambao Kauli mbiu yake ilikuwa juu ya 'Uwekezaji[138] kwa Watoto'

4.8.1 Kipaumbele cha Rasilimali kwa Ustawi wa Mtoto

Kwa ujumla, mgao wa bajeti ya kitaifa ya ustawi wa watoto hauonekani kwa urahisi kwa sababu mara nyingi hugawanywa kwa MDA nyingi na kuunganishwa na sekta nyingine (UNICEF 2017, uk. 2). Ukaguzi huu ulipitisha ufafanuzi wa UNICEF wa sekta za haki za watoto[139] kuchambua mgawanyo wa rasilimali kwa sekta hiyo. Takwimu za uchambuzi wa bajeti ya kitaifa na sekta ya UNICEF na ripoti pia zimetumika kuchambua vipaumbele kwa ustawi wa watoto nchini **Burundi, Rwanda, Tanzania**, **Sudan Kusini** na **Uganda**). Takwimu na ripoti kutoka Taasisi ya Utafiti na Uchambuzi wa Sera ya Umma ya **Kenya** (KIPPRA) zilitumika kwa sababu hiyo hiyo nchini **Kenya**.Wakati Nchi Wanachama zinafanya juhudi za kuongeza rasilimali za ustawi wa watoto na taasisi katika mazingira ya nafasi ndogo ya fedha lakini bado kuna kazi kubwa zaidi ya kufanywa.

138 Mahojiano na mtoa taarifa muhimu aliyekamilisha orodha na Sekretarieti ya EAC (Generose Minami)
139 Ulinzi wa Jamii (au Maendeleo ya Jamii nchini Uganda; Masuala ya Jamii na Kibinadamu huko Sudani Kusini), Elimu, Afya, Maji na Usafi wa Mazingira (au Maji na Mazingira nchini Uganda) na Haki / Sheria na Agizo tu nchini Uganda). Katika kumbukumbu fupi za Uchambuzi wa Bajeti ya Sekta, UNICEF kwa ujumla ilifafanua ulinzi wa jamii kujumuisha safu zifuatazo za bajeti: ugonjwa na ulemavu, manusura wa mauaji ya kimbari, familia na watoto, ukosefu wa ajira, ulinzi wa jamii ambao haujainishwa mahali pengine. Haijumuishi lishe katika sekta ya afya na kilimo ili kuepusha kurudia katika bajeti yote

4.8.1.1 Mwelekeo wa Mgawanyo wa Bajeti ya Kitaifa kwa Sekta za Haki za Watoto

Figure 5: Trends in National Budget Allocation to child Rights Sector in Nominal Terms (Billions in Local Currencies)
Data Sources: UNICEF Sector Budget Analysis Biefs and National budget Framework Papers (Uganda)

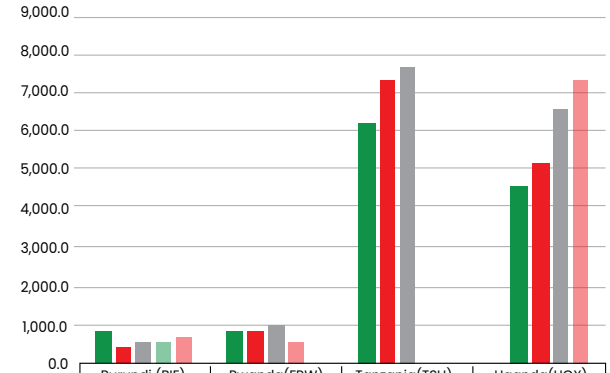

	Burundi (BIF)	Rwanda(FRW)	Tanzania(TSH)	Uganda(UGX)
2015/16	802.3	839.8	6,128.3	
2016/17	427.9	785.0	7,263.0	4,616.3
2017/18	595.3	937.3	7,632.0	5,132.9
2018/19	632.4	662.0		6,571.7
2019/20	677.4			7,299.1

2015/16 2016/17 2017/18 2018/19 2019/20

Mgao wa bajeti ya kifedha kwa sekta za haki za watoto katika baadhi ya Nchi Wanachama (**Burundi, Rwanda, Tanzania na Uganda**) umeonyeshwa kwenye Kielelezo 5. Kwa ujumla, ni **Burundi (BIF), Tanzania (TSH)** na Uganda (UGX) zilizoongeza hatua kwa hatua mgao wao wa bajeti kwa sekta za haki za watoto katika vipindi husika. Ongezeko linaloripotiwa la mgao wa bajeti ya kitaifa lilikuwa sawa na mwenendo wa jumla ya mgawo wa bajeti ya kitaifa ambayo pia iliona kuongezeka kwa vipindi vivyo hivyo.

Hata hivyo, mgawanyo wa bajeti ya Rwanda (FRW) kwa sekta za watoto kama kawaida katika kipindi hicho ilionyesha kupungua kwa mwenendo, japo kwa kiwango kidogo. Mwelekeo huu unatofautina jumla ya mgao wa bajeti ya kitaifa ambayo ilisababisha kuongezeka kidogo[140] wakati huo huo (UNICEF 2019[141], uk. 9). **Tanzania** pia ilifanya maendeleo kwa kuongeza sehemu ya rasilimali kwa sekta za kijamii zinazodhibitiwa na viwango vya ugatuzi tangu mwaka wa fedha 2013/2014 (UNICEF Tanzania 2019,[142] uk.8). Utendaji wa **Burundi** katika muktadha huu unapaswa kupongezwa. Licha ya kuondoa msaada wa kibajeti wa nje na mwanzo wa mzozo wa kijamii na kisiasa mnamo 2015, ilitenga sehemu kubwa ya bajeti yake ya kitaifa kwa sekta za haki za watoto (UNICEF 2017,[143] uk.4). Hata hivyo, taasisi nyingi za kiutawala nchini **Burundi** hazina bajeti ya kujitolea ya kulinda watoto katika kiwango hicho ambapo, kwa kweli, huduma nyingi za ulinzi wa watoto hutolewa (UNICEF Burundi 2020[144], uk. 2).

Kwa mujibu wa kutosheleza kwa rasilimali zilizotengwa za bajeti, Idara ya Watoto na Masuala ya Familia ya Burundi iliripoti kuwa mgao wa bajeti kwa ujumla haukutosha wakati Idara ya Masuala ya Watoto ya **Kenya** iliripoti kuwa fedha zilizotengwa katika sekta zote za haki za watoto kwa ujumla zilitosha. Hata hivyo, msimamo wa **Kenya** uko tofauti na Kamati ya Haki za Watoto[145] ambayo iligundua kuwa wakati nchi iliongeza ufadhili wa umma kwa sekta za kijamii katika kipindi hiki cha ukaguzi, kuongezeka kwa mgao wa bajeti haukulingana na mahitaji makubwa katika sekta hizi.

4.8.1.2 Mwelekeo wa Ugawaji wa Bajeti kwa Sekta za Haki za Mtoto katika Asilimia ya Bajeti ya Taifa.

Kielelezo 6 kinaonyesha mwenendo wa mgawanyo wa bajeti ya kawaida kwenye sekta za haki za watoto kama asilimia ya bajeti ya kitaifa ya FY2014 / 15-2019 / 20. Uchambuzi huu unaonyesha ni kwa kiwango gani Nchi Wanachama zinaipa kipaumbele sekta ya haki za watoto katika kulinganisha bajeti na sekta nyingine.

Kwa kuchukua FY2015 / 16 kama msingi, mwelekeo katika Mchoro 6 unaonyesha kuwa sekta ya haki za watoto ilipewa kipaumbele kidogo cha bajeti katika bajeti za kitaifa katika kipindi hicho. Watoto ambao wanajumuisha 50% ya jumla ya idadi ya watu katika Jumuiya ya Afrika Mashariki mara kwa mara walipata

Figure 6: Budget Alocation (Nomnal) to Child Rights Sectors as Percentage of Total National Budget
Data Sources: UNICEF Sector Budget Analysis Briefs ;(Kenya) and National BudgetFramework Papers (Uganda)

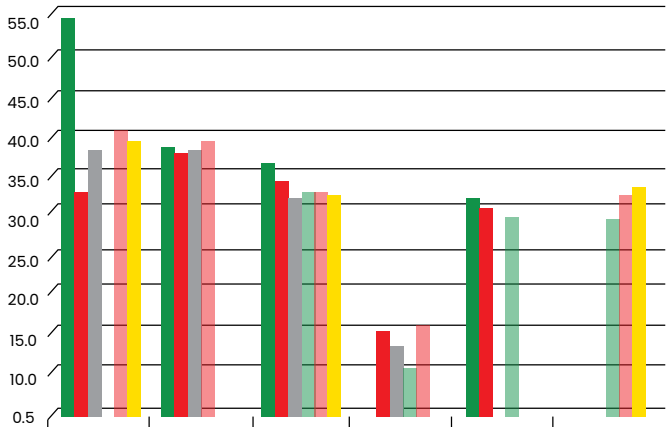

	Burundi	Kenya	Rwanda	S.Sudan	Tanzania	Uganda
2014/15	50.0	33.2	31.1		26.9	
2015/16	27.9	34.0	28.8	10.0	25.3	
2016/17	33.0	33.2	26.6	8.0		
2017/18		34.2	27.8	5.0	24.4	24.4
2018/19	35.2		28.2	11.3		27.4
2019/20	33.9		27.6			28.5

2014/15 2015/16 2016/17 2017/18 2018/19 2019/20

140 FRW 1,768.2 in 2015/6; FRW 1,949.4 in 2016/17; FRW 2,094.9 in 2017/18 and FRW 2,443.5 in 2018/19.
141 Maelezo kuhusu Bajeti ya Taifa (2018/2019), Uwekezaji katika Watoto Rwanda
142 UNICEF Tanzania 2019 Maelezo kuhusu Bajeti ya Afya 2019
143 UNICEF Maelezo ya Bajeti Burundi: The 2017 Bajeti ya Taifa
144 Maelezo kuhusu Uchanganuzi wa Bajeti ya Ulinzi wa Watoto (2019/2020)

145 Kamati ya Haki za Watoto 2016, Mahitimisho ya uchunguzi juu ya ripoti za pamoja za kipindi cha tatu hadi cha tano za Kenya, CRC/C/KEN/CO/3-5. 21 March 2016

chini ya 30% ya bajeti ya kitaifa, isipokuwa **Burundi na Kenya** ambapo asilimia ilikuwa zaidi ya 30%. Ni **Burundi, Kenya na Uganda** tu walioongeza kiasi chao cha bajeti kwa sekta ya haki za watoto kama asilimia ya bajeti ya kitaifa wakati wa FY2015 / 16-2019 / 20. Mgao wa bajeti ya kifedha kwa sekta za haki za watoto kama asilimia ya bajeti ya kitaifa huko **Sudan Kusini**, **Rwanda na Tanzania** haukuwa wa kawaida wakati huo huo.

Sudan Kusini ilikuwa na uwekezaji wa chini kabisa kwa watoto, ikiwa na vipaumbele vya bajeti katika sekta za usimamizi wa umma na ulinzi licha ya mahitaji makubwa ya kijamii ya idadi ya watu (Ayei Peter na Associates, 2020, uk. 51).

Ka**tik**a FY2017 / 18, nchi ilitenga mara 13 zaidi kwa sekta za usalama na usimamizi wa umma kuliko kwa sekta zote za kijamii zilizounganishwa (elimu, afya na masuala ya kibinadamu) (UNICEF Sudan Kusini 2018, uk. 2). Hali hiyo haikusaidiwa sana na kiwango cha juu zaidi cha ongezeko la idadi ya watu nchini **Sudan Kusini** katika mkoa wa 3.0% tangu 2016 (EAC 2019a, uk. 16). Nchini **Kenya**, muswada wa mshahara wa sekta ya umma umeendelea kuwa juu (22%) na uwezekano wa kushindana kwa nchi yenye rasilimali chache (KIPPRA 2018, uk. 2).

4.8.1.3 Ugawaji Bajeti katika Nchi Wanachama kulingana na Ahadi za Kimataifa na Kitaifa

Kwa upande wa kujitolea kwa Nchi Wanachama kwa Azimio la Incheon, ni **Burundi** pekee iliyotimiza lengo la 20% kila mwaka wa fedha katika miaka mitatu ambayo data ilipatikana (20.1% katika MF 2016 / 17, 20.6% katika MF 2018 / 19 na 20.0% katika MF2019 / 20) (Kielelezo 7). Miongoni mwa Nchi Wanachama ambazo data ilipatikana, **Uganda** ilitenga asilimia ndogo zaidi ya bajeti kwa elimu kwa kila mwaka mfululizo wakati **Rwanda** ilitenga ya pili chini.

Vivyo hivyo, hakuna Nchi Wanachama iliyotekeleza Azimio la Abuja juu ya mgawo wa bajeti ya kitaifa ya 15% kwa sekta ya afya tangu

Figure 7: Partner States Percentage Allocation to Education Sector Relative to 20% Incheon Declaration Target (FY 2014/15-2019/20)
Dat Sources: UNICEF Sector Budget Analysis Briefs; KIPRA(kENYA) and National Budget Framework Papers (Uganda)

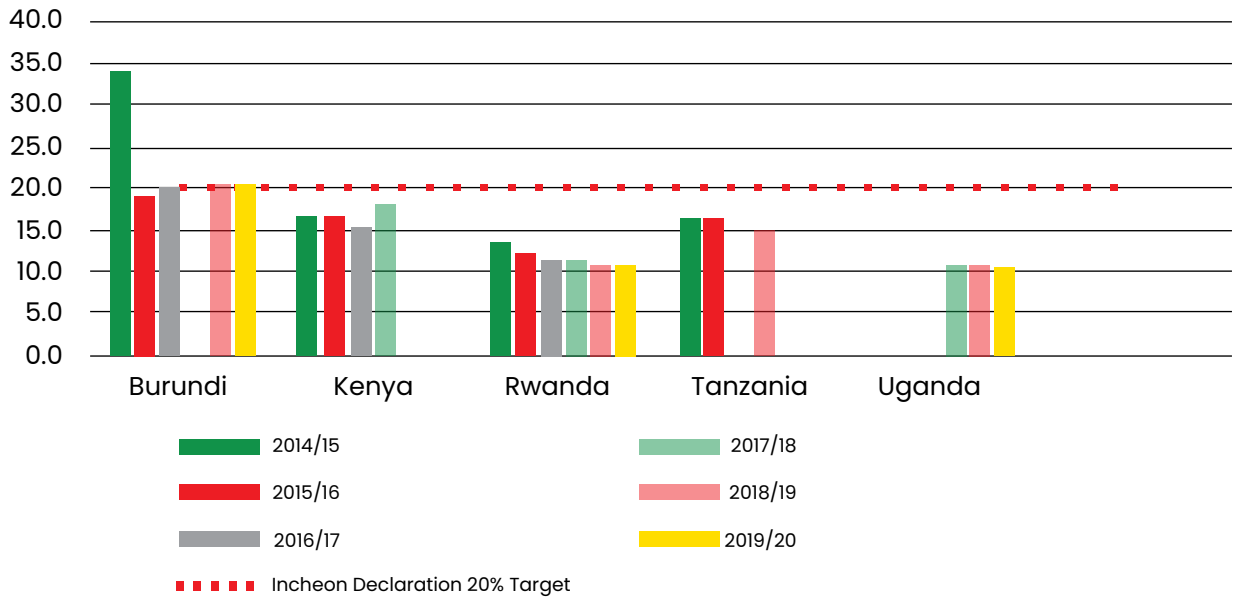

kupitishwa kwa Sera ya Mtoto ya EAC mnamo 2016 (Mchoro 8). **Sudan Kusini**, mwanachama mpya zaidi wa jamii ya Jumuiya ya Afrika Mashariki anakabiliwa na changamoto za kipekee. Licha ya juhudi kadhaa za kuongeza mgao wa bajeti kwa elimu na sekta nyingine za kijamii kwa mfano, bado inakosa vigezo vya kimataifa juu ya ahadi za kifedha kwa watoto. Zaidi ya 80% ya bajeti ya sasa inasaidia matumizi ya kawaida, haswa mishahara na uhamisho, ambayo yanaacha msaada mdogo sana kwa uwekezaji wa mtaji unaohitajika katika bidhaa na huduma katika sekta za kijamii (UNICEF Kusini mwa Sudan 2019[146], uk. 3).

146 Sudan Kusini 2019 Maelezo kuhusu Bajeti ya Taifa

Figure 8: Partner States Percentage Public Budget Allocation to Education Sector Relative to 15% AU Abuja Target (FY 2014/15-2019/20)
Dat Sources: UNICEF Sector Budget Analysis Briefs; KIPRA(kENYA) and National Budget Framework Papers (Uganda)

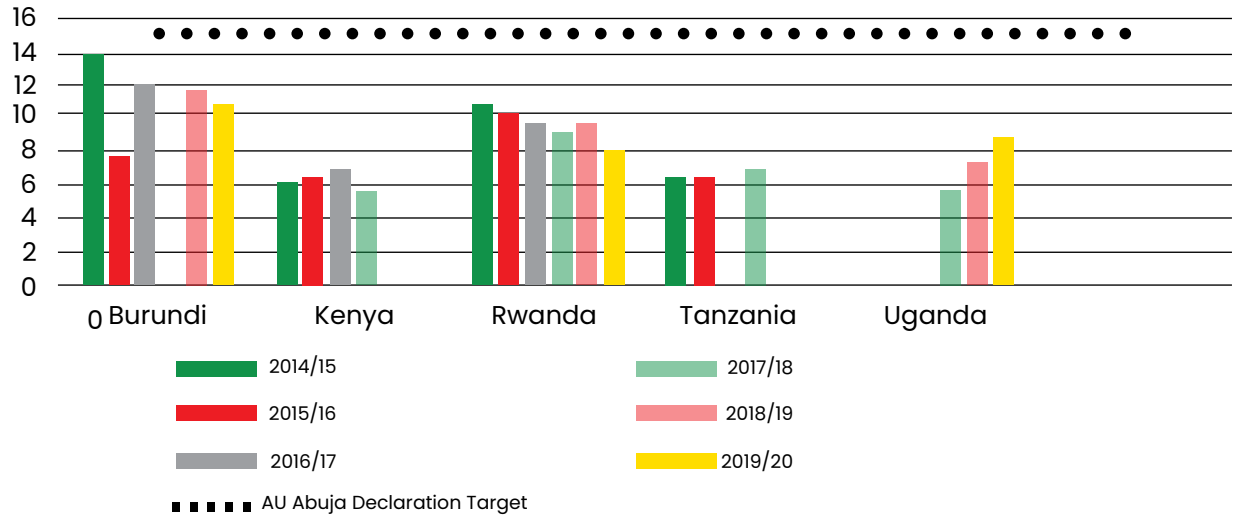

4.8.2 Ukusanyaji na Uchambuzi wa Data kwa Utetezi katika Wizara za Fedha

Kati ya Nchi Wanachama mbili ambazo zilitoa data, ni Idara ya Huduma ya Watoto[147] ya **Kenya** tu iliyoripoti kukusanya na kuchambua data ya utetezi katika Wizara ya Fedha (MoF) ikionyesha uhusiano kati ya uwekezaji kwa watoto na maendeleo ya uchumi. Mnamo mwaka wa 2020, Idara ilipanga kuchapisha ripoti juu ya ulinzi wa mtoto ambayo ingetumika kushawishi Wizara ya Fedha kutenga rasilimali za kutosha kwa huduma za ulinzi wa watoto. Kwa upande mwingine, Wizara ya Mshikamano wa Kitaifa, Masuala ya Jamii, Haki za Binadamu na Jinsia (Idara ya Watoto na Masuala ya Familia) bado haijakusanya na kuchambua data ya utetezi kwa Wizara ya Fedha kuhusu uhusiano kati ya kuwekeza kwa watoto na maendeleo ya uchumi.[148]

4.8.3 Programu za Uhamasishaji Zinazolenga Watoa Maamuzi

Idara ya Huduma za Watoto Kenya iliripoti kuendesha mikutano ya uhamasishaji kupitia Kampeni za VDW. Makatibu Wakuu na Makatibu wa Baraza la Mawaziri katika wizara anuwai hulengwa, wakati mwingine kupitia Kampeni za VDW za kitaifa. Nchini **Burundi**, Idara ya Huduma za Watoto na Familia vile vile iliripoti kuandaa mabaraza / makongamano ya mwisho kuwa mnamo 2017 ambayo Wabunge na Mawaziri wa Baraza la Mawaziri walialikwa wakati wa usambazaji wa matokeo ya Sera ya Kitaifa ya Mtoto (2012-2016). Baadaye, waliunga mkono kupitishwa kwa sera kadhaa za kitaifa juu ya ulinzi wa jamii, sheria juu ya watu wenye ulemavu na marekebisho ya Kanuni za Adhabu. Kwa kupewa fursa na uwezekano wa mabadiliko ambayo inawezekana na uhamasishaji wa watoa maamuzi juu ya haki za watoto, Idara zinazohusika na masuala ya watoto katika Nchi Wanachama zingefanya vizuri kutafakari ikiwa uhamasishaji wa kutosha wa watoa maamuzi unafanywa katika nchi husika.[149]

4.8.4 Wafanyakazi wa Huduma za Jamii

Wafanyikazi wa huduma ya jamii hufafanuliwa kama wale wa kulipwa na wasio wa kulipwa, wafanyakazi wa serikali na wasio wa kiserikali na wafanyakazi wenye ulemavu, wanaofanya kazi kuhakikisha maendeleo mazuri na ustawi wa watoto na familia. Wafanyikazi wa huduma za jamii huzingatia mipango ya kuzuia, kukabiliana na kukuza kwa kupunguza umaskini, kupunguza ubaguzi, kuwezesha upatikanaji wa huduma, kukuza haki ya kijamii na kuzuia na kukabiliana na vurugu, unyanyasaji, unyonyaji, kupuuza na kutengana kwa familia (UNICEF 2019, uk.9).

Kwa ujumla, tangu mwanzo,kumekuwa na maendeleo madogo juu ya ustawi ya

147 Mahojiano na watoa taarifa muhimu wa Idara ya Huduma ya Watoto Kenya tarehe 18 Agosti, 2020 (Samuel Mwangi, Ann Gachoya, Marygorreti Mogaka na George)

148 Mahojiano na watoa taarifa muhimu wa Idara ya Watoto na Maswala ya Familia ya Burundi tarehe 4 Septemba 2020 (Etienne Gashamura)

149 Mahojiano na watoa taarifa muhimu wa Idara ya Watoto na Maswala ya Familia ya Burundi tarehe 4 Septemba 2020 (Etienne Gashamura)

wafanyikazi wa huduma za kijamii katika Jumuiya ya Afrika Mashariki. Kuna utashi mdogo wa kisiasa kuwekeza katika kazi ya huduma ya jamii kwani eneo hilo bado ni taaluma inayokua ambayo bado haijatambuliwa kikamilifu (Lombard na Wairire 2015, uk. 98). **Uganda** hata hivyo inaonekana kuwa mstari wa mbele ya Nchi Wanachama nyingine kwa suala la juhudi za utafiti na usaidizi kwa wafanyikazi wa kijamii nchini. Jitihada hizi kimsingi zinatokana na wanataaluma (haswa Chuo Kikuu cha Makerere) na Jumuiya ya Taifa ya Wafanyakazi wa Jamii **nchini Uganda**[150] (NASWU). Kulingana na NASWU, taaluma ya kazi ya jamii **nchini Uganda** inakabiliwa na changamoto anuwai, nyingi ambazo zinajitokeza pia kwa Nchi Wanachama nyingine za Jumuiya ya Afrika Mashariki. Changamoto hizo ni pamoja na kuchukulia wafanyakazi wa kijamii kama wanaojitolea kutoa msaada; ukosefu wa mfumo wa kisheria; watu wasio wataalamu wanaofanya majukumu ya kazi ya kijamii; uajiri usiofaa kwa nafasi za kazi za kijamii; utambuzi mdogo wa jukumu la kazi ya kijamii na ukosefu wa chama imara cha wataalam cha kuratibu masuala ya kazi za jamii, uhamasishaji na kujulikana (utambuzi) (NASWU 2019, uk. 25-28).

4.8.4.1 Mafunzo na na utuzaji wa Vyeti

Kufikia 2017, kulikuwa na programu 48 za mafunzo zilizosajiliwa katika **Burundi, Kenya, Rwanda, Tanzania na Uganda**. Miongoni mwa hizo, 44 zilikuwa za Shahada na sita tu ndizo zilizokuwa za Uzamili katika kazi ya kijamii na katika kiwango cha Uzamivu hapakupatikana hata moja.(Spitzer 2019, uk. 571). Ni **Uganda** tu ambayo ina viwango vinavyohitajika vya kufundisha na kuelimisha wafanyikazi wa kijamii katika kiwango cha Chuo Kikuu.[151]

Jedwali 19: Mafunzo ya Kazi ya Jamii katika nchi za Jumuiya ya Afrika Mashariki

	Burundi	Kenya	Rwanda	Tanzania	Uganda
Programu zinazotoa mafunzo ya shahada ya kwanza (Stashahada / Shahada)	1	10	4	7	22
Programu zinazotoa Shahada ya Uzamili katika kazi ya Jamii	0	1	1	3	2
Shahada ya Uzamivu katika Kazi ya Jamii	0	0	0	0	0
Jumla	1	11	4	10	24

***Chanzo*:** Helmut Spitzer 2019, Social work in East Africa: A M*zungu* Perspective, uk.571

Shule nyingi za kazi ya kijamii katika ukanda zina changamoto zinazofanana kama vile; ukosefu wa wafanyikazi waliohitimu, ukosefu wa rasilimali za kutosha na miundombinu duni, ukosefu wa nyenzo zinazofaa za kufundishia na fasihi pamoja na uhaba wa uwezo wa wahadhiri kufanya utafiti na kushiriki katika shughuli za masomo (IFSW 2019). Maktaba katika vyuo vikuu vingi vya Jumuiya ya Afrika Mashariki huwa hazina vitabu vya kumbukumbu vya kazi za kijamii ambavyo vimeandikwa na kuchapishwa nchini na kwa hivyo, kufundisha bado kunategemea sana nadharia, dhana, mbinu na mifano inayotokana na mazingira yasiyo ya Kiafrika (Bukuluki et.al, 2019, p .713). Mifano hii haitoi majibu ya kutosha kwa changamoto za kisasa katika jamii wala haifikii ukweli wa kitamaduni katika mazingira haya (Rankopo na Osei-Hwedie, 2011 kama ilivyoripotiwa na Spitzer 2019, uk. 571). Nchini **Kenya**[152], Serikali inashirikiana na UNICEF, Maestral International na Shule ya Serikali ya **Kenya** juu ya mtaala wa ulinzi wa watoto ambao utakuwa msingi wa mafunzo yanayotolewa kwa wafanyikazi wa jamii na wale wanaoshughulikia masuala ya haki za watoto.

Mnamo mwaka wa 2019, Serikali ya Uganda ilitengeneza Mfumo wa Umilisi wa Wafanyakazi wa Jamii wenye mahitaji maalum. Mfumo huo ulilenga kutambua ukweli kwamba PSW wana uwezekano wa kutofanya kazi kama wafanyikazi wengine wa kijamii walioidhinishwa kikamilifu. Mfumo huo unazingatia ustadi muhimu zaidi unaohitajika kwa mazoezi ya PSW katika ngazi ya jamii (MoGLSD 2019, uk. 5). Kama sehemu ya kujenga nguvukazi ya huduma za jamii kutoka ngazi ya jamii hadi kitaifa, Serikali ya **Uganda** imeajiri PSW 20,000.[153] PSW walifundishwa na kusaidiwa kutambua watoto wanaohitaji huduma na ulinzi na kufanya rufaa zinazohitajika kupitia mifumo iliyopo ya serikali ya ulinzi wa watoto. MoGLSD kwa msaada kutoka Kituo cha Kudhibiti Magonjwa imeunda zana ya mapema ya kugundua VDW itakayotumiwa na Wafanyakazi wa Jamii wenye mahitaji maalum, CSO na Kikosi cha Wafanyikazi wa Huduma ya Jamii.[154]

150 Mahojiano na watoa taarifa Muhimu wa REPSSI/NASWU tarehe 3 Septemba 2020 (Michael Byamukama)
151 ibid
152 Mahojiano na watoa taarifa muhimu wa Idara ya Huduma ya Watoto Kenya tarehe 18 Agosti, 2020 (Samuel Mwangi, Ann Gachoya, Marygorreti Mogaka na George)
153 Majadiliano ya Kikundi (Mtandaoni) tarehe 20 Oktoba 2020 na Serikali ya Uganda na Wawakilishi wa Mashirika ya Kiraia
154 Mrejesho kutokana na Mswada wa Ripoti ya kwanza kutoka kwa Kamishna Fred Ngabirano na Agnes 12 Oktoba 2020.

4.8.4.2 Uidhinishaji

Hakuna vibali rasmi vya wafanyikazi wa huduma za kijamii katika Nchi Wanachama ila tu ni vyeti vya masomo vinavyotolewa katika Vyuo na Vyuo vikuu kwa mipango ya ustawi wa jamii. Wafanyakazi wa kijamii ambao sio wataalamu mara nyingi huajiriwa katika nafasi ambazo zinahitaji wafanyikazi wataalam wa huduma za kijamii na hili linaashiria kuwa wanakosa uelewa wa kutosha wa kazi ya kitaalam ya kijamii. Hii imesababisha mipango duni na utoaji wa huduma duni za kijamii (IFSW 2020). Hata hivyo, nchini **Kenya**, kuna majadiliano yanayoendelea kati ya Wizara zinazohusika za serikali kuanzisha vyeti vinavyodhibitiwa na serikali kwa wafanyikazi wa huduma za kijamii.[155]

4.8.4.3 Taratibu na Kanuni za Utekelezaji

Utafiti juu ya Kazi ya Jamii katika Jumuiya ya Afrika Mashariki na Helmut Spitzer (2019, uk. 571) uliripoti kuwa kila Nchi Wanachama , isipokuwa Sudani Kusini ina chama cha kitaifa cha wafanyikazi wa kijamii. Hata hivyo, hakuna Nchi Wanachama yoyote iliyo na udhibiti wa kisheria wa kazi ya kijamii. Hakuna sera kamili ya sheria ambayo inajifunga moja kwa moja kwa kazi ya maendeleo ya kijamii katika Nchi Wanachama . Mfumo wa sheria na mamlaka ya kazi ya maendeleo ya kijamii inaweza kufuatiliwa katika Sheria tofauti za Bunge na Sera zilizogawanywa katika wizara tofauti za serikali (Helmut Spitzer 2019, uk. 571).

Hakuna Nchi Mwanachama yoyote iliyo na chombo halali cha kisheria cha kudhibiti kazi za kijamii (Twikirize et al., 2014) na hakuna mfumo wa kutoa leseni kwa wafanyakazi wa kazi za jamii (IFSW (2017, uk. 571) .Kuna ripoti za vyama vya kitaifa vya wafanyikazi wa kijamii katika Nchi Mwanachama nyingine wakishinikiza mabadiliko na uimarishaji wa mfumo, lakini kwa sababu ya ukosefu wa muundo rasmi wa kazi ya kijamii katika nchi, maendeleo katika eneo hili yamepunguzwa (Milligan 2016, uk. 61).

Hakuna sheria kamili au sera ya moja kwa moja inayojikita katika kazi za maendeleo ya kijamii katika Nchi Wanachama . Hakuna Nchi ya Mwanachama iliyo na chombo halali cha kisheria cha kudhibiti kazi za kijamii na hakuna mfumo wa kutoa leseni uliopo. Hakuna kanuni za kudhibiti kazi za huduma ya jamii.

Nchini Uganda, MoGLSD, UNICEF na NASWU wameanzisha majadiliano juu ya kuunda baraza la kudhibiti utendaji wa wafanyakazi wa kazi za Jamii nchini Uganda.[156]

Mbali na Viwango vya chini vya Huduma jumuishi kwa Watoto na Vijana katika Jumuiya ya Afrika Mashariki (JAM), Nchi Wanachama pia zina viwango na miongozo ya utoaji wa huduma ambayo nguvukazi ya wafanyikazi wa kijamii inahitajika kufuata katika kufanya kazi zao. Hata hivyo, hakuna kanuni za kudhibiti kazi ya huduma ya jamii.

4.8.5 Mapendekezo Muhimu

Kutowekeza katika sekta za ustawi wa watoto pamoja na taasisi katika Jumuiya ya Afrika Mashariki sio changamoto mpya. Ni jambo linaloripotiwa mara nyingi katika Ripoti za ACRWC na UNCRC katika Ripoti za Vyama[157] vya Taifa za mahitimisho ya Uchunguzi pamoja na ripoti nyingine za haki za watoto lakini bado hakuna harakati kubwa katika mwelekeo sahihi. Kwa hivyo, inashauriwa kuwa:

1. Nchi Wanachama zote zinapaswa kufanya ufadhili wa ustawi wa watoto uwe kipaumbele. Idara zinazowajibika kwa Masuala ya Watoto lazima ziharakishe juhudi za kutoa ushahidi juu ya uhusiano chanya kati ya kuwekeza kwa watoto na maendeleo ya uchumi wa kitaifa kwa kushawishi Mabunge na Wizara za Fedha (MoFs) katika Nchi Wanachama . Nchi Wanachama zinapaswa kutimiza majukumu yao chini ya Azimio la Abuja na Incheon juu ya afya na elimu, mtawaliwa.
    1. Sekretarieti ya Jumuiya ya Afrika inapaswa kufanya uchambuzi juu ya bajeti inayolenga kutekeleza masuala ya watoto katika Jumuiya ya Afrika Mashariki, kwa kuitikia Kamati ya Umoja wa Mataifa ya Haki za Mtoto Maoni Namba 19 juu ya Bajeti ya Umma ya Utekelezaji wa Haki za Watoto.

155 Mahojiano na watoa taarifa muhimu wa Idara ya Huduma ya Watoto Kenya tarehe 18 Agosti, 2020 (Samuel Mwangi, Ann Gachoya, Marygorreti Mogaka na George)
156 Mrejesho kutokana na Mswada wa Ripoti ya kwanza kutoka kwa Kamishna Fred Ngabirano na Agnes tarehe 12 Oktoba 2020.
157 Wizara ya Afya, Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wazee na Watoto (Tanzania Bara) na Wizara ya Kazi, Uwezeshaji, Wazee, Wanawake na Watoto (Zanzibar) 2019, Ripoti ya 6 ya Utekelezaji wa Mkataba wa Haki za Mtoto na Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania

2. Wizara zinazohusika au mambo ya watoto katika Nchi Wanachama zinapaswa kuhakikisha ufuatiliaji wa utaratibu wa ugawaji wa rasilimali kuelekea ustawi wa watoto. Kuwa na uelewa wazi wa kiasi cha rasilimali ambazo zimetengwa na kutumika kwa ustawi wa watoto kama msingi wa utetezi na utambuzi wa haki za mtoto.

3. Nchi Wanachama zote zinapaswa kuharakisha juhudi za udhibiti wa mafunzo ya nguvu kazi ya jamii na kazi ya huduma ya kijamii kwa kutunga sheria inayowezesha na kuanzisha muundo wa taasisi unaolingana.

4.9 KIPAUMBELEO CHA TISA KATIKA SERA: KUIMARISHA MBINU ZA UFUATILIAJI, UTAFITI NA UTOAJI RIPOTI KUHUSU HAKI ZA WATOTO

Ufuatiliaji na utoaji wa taarifa juu ya haki za watoto ni sehemu muhimu ya kuongeza uwajibikaji kwa haki za watoto. Jumuiya ya Afrika Mashariki iliandaa Mfumo wa Kanda wa Ufuatiliaji, Kutathmini na Kuripoti juu ya Haki za Mtoto kuwezesha Nchi Wanachama na Sekretarieti ya ya Jumuiya ya Afrika Masharika kufuatilia na kutathmini utekelezaji wa Sera ya Mtoto na pia kuoanisha majukumu yao ya kuripoti chini ya vyombo anuwai vya kimataifa, haswa ACERWC na UNCRC (EAC 2019, uk. 9). Mikakati muhimu ya eneo hili la Kipaumbele ni pamoja na: Kuunda na kutekeleza mfumo wa ufuatiliaji na tathmini ya kikanda juu ya haki za watoto ikiwa ni pamoja na zana za kufuatilia utekelezaji; Kuimarisha uhusiano kati ya ACERWC na Jumuiya ya Afrika Mashariki ili kufuatilia na kuripoti maendeleo juu ya haki za watoto na kuweka kumbukumbu na kutumia pamoja njia bora miongoni mwa Nchi Wanachama na kwa kushirikiana na CSOs , sekta binafsi, Wabia wa maendeleo na wadau wengine wa ujifunzaji. Maendeleo katika eneo hili la Kipaumbele hupimwa na kuripotiwa kupitia viashiria muhimu sita (Jedwali 20) (EAC 2016a, uk. 24).

Jedwali 20: Maendeleo ya Kuimarisha Ufuatiliaji, Tathmini na Kuripoti kuhusu Haki za Mtoto

Utaratibu wa Ufuatiliaji, Tathmini na Kuripoti kuhusu Haki za Mtoto katika Jumuiya ya Afrika Mashariki	Hali ya kukaguliwa hadi sasa (Maadili ya Msingi kwenye Mabano: 2 = Kikamilifu, 1 = Sehemu, 0 = Hakuna)					
	BUR	KEN	RWA	TAN	UGA	SOU
1. Mfumo ulio na viashiria ambavyo hupima michakato na matokeo ya haki za watoto katika Jumuiya ya Afrika Mashariki umeundwa	(0)1	(2)2	(2)2	(0)2	(0)2	1
2. Mfumo unakuza uhusiano kati ya ACERWC na Jumuiya ya Afrika Mashariki kuhusu ufuatiliaji wa haki za watoto umeundwa	(1)0	(2)1	(2)2	(2)1	(1)	0
3. Bajeti na mipango ya kitaifa inayoipa kipaumbele kwa masuala ya haki za watoto na inaonyeshwa katika bajeti, miradi na mipango	(2)1	(2)1	(2)1	(2)1	(1)1	1
4. 4. Inakuza kushiriki na kujifunza mazoea bora kati ya Nchi Wanachama na kwa kushirikiana na Jumuiya ya Kiraia, Sekta Binafsi, Wabia wa maendeleo na wadau wengine juu ya kulinda haki za watoto na ustawi	1	2	1	1	1	1
5. Inakuza kuanzishwa kwa MIS ya kikanda na mfumo wa ukusanyaji na usambazaji wa data (kiutawala na utafiti) katika ngazi za kitaifa / kikanda / kieneo ili kunasa, kuhifadhi, kusimamia au kusambaza habari zinazohusiana na huduma za ulinzi wa watoto, pamoja na maeneo ambayo ni magumu kufikia	0	0	0	0	0	0
6. Inakuza ushirikiano na uratibu wa sekta nyingi katika kutekeleza vipaumbele vya Sera ya Mtoto ya Afrika Mashariki	1	1	1	1	1	1

4.9.1 Mfumo wa Ufuatiliaji, Tathmini na Kuripoti

Kwa ujumla, Nchi Wanachama zote zina mifumo ya ufuatiliaji, tathmini na utoaji taarifa ikiwa imejumuishwa katika mifumo maalum ya sekta na / au imejumuishwa katika mifumo ya haki za watoto (Jedwali 19**). Kenya**, hata hivyo, kwa kuongezea ina Mifumo ya Kitaifa ya Ufuatiliaji na Tathmini[158] (NIMES, 2015) iliyowekwa ndani ya Wizara ya Ugatuzi na Mipango. NIMES imeundwa kufuatilia na kutathmini utekelezaji wa Mpango wa Muda wa Kati (2013-2017) wa Dira ya **Kenya** 2030 na pia ni msingi wa ugawaji wa rasilimali.[159]

Kati ya mifumo 19 katika Jedwali 21 hapa chini, 10 zilitengenezwa mnamo au baada ya 2016 na kwa hivyo zinaonyesha maendeleo tangu kupitishwa kwa Sera ya Mtoto ya JAM.

Jedwali 21: Mfumo wa Ufuatiliaji, Tathmini na Kuripoti Haki za Mtoto

Nchi Wanachama	Ufuatiliaji wa Haki za Mtoto, Tathmini na Mfumo wa Kuripoti
Burundi	1. 1. Kiambatisho: Viashiria vya msingi katika Mpango wa Maendeleo ya Sekta ya Elimu ya Burundi[160] (2012-2020)
Kenya	1. Mifumo ya Kitaifa ya Ufuatiliaji na Tathmini (2015) 2. Sehemu ya 5: Mpango wa Ufuatiliaji na Tathmini (uk. 49-53) katika Mpango wa Kitaifa wa Kuzuia na Kujibu juu ya Ukatili dhidi ya Watoto Kenya (2019-2023) 3. Sura ya 6: Mfumo wa Ufuatiliaji na Tathmini (uk. 46-62) katika Mpango wa Kitaifa wa Utekelezaji wa Watoto nchini Kenya (2015-2022) 4. Mipangilio ya Utekelezaji, Ufuatiliaji, Tathmini na Hatari[161] (uk. 101-104) katika Mpango Mkakati wa Sekta ya Kitaifa ya Elimu (2018-2022) 5. Sura ya Nane: Mfumo wa Ufuatiliaji na Tathmini wa KHSSP (uk. 101-106) katika Mpango Mkakati wa Sekta ya Afya na Uwekezaji (KHSSP): Mpango wa Pili wa Muda wa Kati wa Afya (Julai 2013-Juni 2017)
Rwanda	1. Ufuatiliaji na Tathmini (Ufuatiliaji na Tathmini ya Mpango Mkakati (uk. 43); Kuripoti maendeleo ya Mpango Mkakati (uk.44)) katika Mpango Mkakati wa Rwanda wa Sera ya Jumuiya ya Haki za Mtoto (ICRP 2019-2024) 2. Sura ya 5: Ufuatiliaji na Tathmini (uk. 62-65) katika Mpango Mkakati wa Sekta ya Elimu ya Rwanda (2018 / 19-2023 / 24) 3. Mfumo wa Matokeo: Malengo, Viashiria, na Malengo na Sehemu (uk. 16-20) katika Mpango Mkakati wa Sekta ya Afya ya Rwanda (2012–2018)
Sudan Kusini	1. Mfumo wa Ufuatiliaji na Tathmini (uk. 121-122) katika Mpango Mkakati wa Elimu ya Jumla ya Sudan Kusini (2017-2022) 2. Malengo, shughuli, na viashiria Sudan HRP 2020 (kur. 3-4) katika Mkakati wa Nguzo ya Afya ya Sudan (Kwa Mwaka 2020) 3. Kiambatisho B: Mfumo wa Kiashiria cha Sekta ya Afya (uk. 35-37) na Kiambatisho C: Mfumo wa Matokeo ya HSDP 2012-2016 (uk. 38) katika Mpango wa Maendeleo ya Sekta ya Afya ya Sudan Kusini (2012-2016)
Tanzania	1. Sehemu ya VI: Ufuatiliaji na Tathmini ya NPA-VAWC uk. 34 na Kiambatisho cha III: Mfumo wa Kina wa Matokeo ya NPA-VAWC (uk. 71) katika Mpango wa Utekelezaji wa Kitaifa wa Tanzania kumaliza Ukatili dhidi ya Wanawake na Watoto (2017 / 18- 2021/22) 2. Ufuatiliaji na Tathmini ya Utendaji wa Sekta ya Jumla (uk. 120-126) katika Mpango wa Maendeleo ya Sekta ya Elimu-Tanzania Bara (2016 / 17-2020 / 21) 3. Kufuatilia Utendaji wa Afya na Ustawi wa Jamii (uk.82) Ufuatiliaji maendeleo ya utekelezaji wa HSSP IV (Ufuatiliaji na Ufuatiliaji wa BRN Mafanikio ya Malengo Mahususi ya HSSP IV) (uk. 83-84); Kiambatisho 3-Viashiria vya Utendaji wa Sekta ya Afya (kur. 100-127) na Kiambatisho 4-BRN Viashiria vya Utendaji (uk. 128-135) katika Mpango Mkakati wa Sekta ya Afya Tanzania (HSSP IV) (Julai 2015-Juni 2020) 4. HSSP-III- Mkakati wa Uingiliaji Mkakati (na viashiria) (uk. 83-132) katika Mpango Mkakati wa Sekta ya Afya ya Zanzibar (2013 / 14-2018 / 19)
Uganda	1. Lengo la Utekelezaji: Kukuza Programu na Utekelezaji wa Usimamizi; Athari, Matokeo na Matokeo yaliyofafanuliwa kwa kila maeneo ya kipaumbele katika Mpango wa Ustawi wa Mtoto wa Uganda (2016-2021) 2. Mfumo wa Ufuatiliaji na Tathmini (uk.34) katika Mpango Mkakati wa Sekta ya Elimu na Michezo ya Uganda (2017 / 18-2019 / 20) 3. Ufuatiliaji na Tathmini (puk.99-100) katika Mpango wa Maendeleo ya Sekta ya Afya ya Uganda (2015 / 16-2019 / 20) 4. Mfumo wa Kimantiki na Matriksi ya Ufuatiliaji (uk. 56-66) katika Sera ya Kitaifa ya Mtoto 2020 na Mpango wa Utekelezaji 2020 / 21-2025 / 26

158 Mwongozo wa njia na utendaji
159 Mahojiano na watoa taarifa muhimu wa Idara ya Huduma ya Watoto Kenya tarehe 18 Agosti, 2020 (Samuel Mwangi, Ann Gachoya, Marygorreti Mogaka na George)
160 Plan sectorial de développement de l'éducation et de la formation (2012-2020)
161 Mfumo tofauti wa Matokeo, Ufuatiliaji na Tathmini unatajwa lakini ambao watafiti hawakuupata

4.9.2 Viashiria ambavyo vinapima Mchakato na Matokeo ya Haki za Mtoto

Mfumo wote katika Jedwali 19 una viashiria ambavyo hupima michakato na matokeo ya haki za watoto katika **Nchi Wanachama**. NIMES ya **Kenya** inashughulikia tu viashiria vya msingi wakati ikiacha viashiria vingine kutengenezwa katika upangaji wa kiwango cha sekta. Hasa, viashiria vingi katika Mfumo wa Kanda vya Ufuatiliaji, Kutathmini na Kuripoti juu ya michakato ya upimaji Haki za Mtoto (kama vile bajeti) chini ya kila moja ya maeneo kumi

Baadhi ya Viashiria vya Mfumo wa Kanda ya EAC sio maalumu na vinahitaji ufafanuzi wa kiutendaji (kufanya kazi) ili kuhakikisha uelewa wa pamoja katika Nchi Wanachama .

ya vipaumbele lakini hailingani na matokeo ya haki za watoto (kiwango ambacho watoto wananufaika na michakato hiyo). Sababu ya njia hii ilichukuliwa katika uundaji wa Mfumo wa kikanda haujaelezewa, lakini inauliza swali kwa nini ilionekana kuwa sio muhimu kujumuisha viashiria vya msingi ili kupima kiwango ambacho watoto katika Jumuiya ya Afrika Mashariki walikuwa wakifaidika au kuathiriwa na michakato iliyopangwa.

Mapitio yamegundua kuwa viashiria vingine vya Mfumo wa Kanda ya Jumuiya ya Afrika Mashariki sio maalum vya kutosha au vinahitaji ufafanuzi wa kiutendaji ili kuhakikisha uelewa wa pamoja kati ya **Nchi Wanachama** . Kwa mfano:

- **Kiashiria cha maendeleo** alama 0-2 (Hakuna, Sehemu na kikamilifu). Mwenendo wa alama za kujitathmini kati ya Nchi Wanachama unaonyesha uelewa mdogo wa pamoja juu ya ufafanuzi wa alama, kulingana na alama za maendeleo katika hatua kuanzia mwanzo hadi pale walipofanya ukaguzi. Ufafanuzi wa alama ungeimarisha usawa (au karibu na usawa) katika mchakato wa kutuza alama katika Nchi Wanachama tofauti na kwa watu tofauti katika idara za serikali.
- **Kipaumbele cha 5,** kiashiria 4: Mfumo jumuishi wa kuzuia na kukabiliana na aina zote za Vurugu Dhidi ya Watoto (VDW) katika mpango na programu za maendeleo ya kitaifa. Kwa mtazamo maalum, "Aina zote za Vurugu Dhidi ya Watoto (VDW) ..." ni ngumu kupima isipokuwa angalau baadhi ya aina za chini za VDW zote katika Kanda zimefafanuliwa.
- **Kipaumbele cha 8 kiashiria 8.1:** Bajeti za kitaifa na mipango inayapa kipaumbele masuala ya haki za watoto na zinaonyeshwa[162] katika bajeti, miradi na mipango. Kipaumbele katika bajeti na mipango inaweza kumaanisha vitu tofauti kwa watu tofauti lakini katika muktadha wa Jumuiya ya Afrika, inamaanisha nini? Kulingana na majibu ya kimsingi na mapitio, inaonekana kuwa kipaumbele katika muktadha huu kinatafsiriwa kumaanisha kuwa na sekta za watoto tu zilizojumuishwa katika bajeti za kitaifa na mipango ni kiashiria tosha cha upendeleo.
- **Kipaumbele cha 3, kiashiria 3.2:** Imeanzisha mfumo mzuri na unaofaa wa usajili wa kuzaliwa - je! Usajili wa ufanisi na utendakazi wa kuzaliwa katika muktadha wa Jumuiya ya Afrika Mashariki unaonekanaje?

4.9.3 Uanzishaji na Ukuzaji Mfumo wa Kikanda wa Kushughulikia Taarifa

Mfumo wa Ufuatiliaji, Tathmini na Utoaji wa Jumuiya ya Afrika Mashariki unakuza kuanzishwa kwa kitovu / kituo cha kikanda na ufikiaji wa kuunda na kuchochea uzuiaji wa umma / jamii, usimamizi na mwitikio na pia kuongeza usimamizi wa maarifa na uoanishaji (EAC 2019, uk. 23). Kituo hicho kitakuwa na viungo kwa hifadhidata za kitaifa na kitakuwa kinafanyiwa marekebisho mara kwa mara ili kuwezesha ufuatiliaji na kuripoti majukumu. Ukaguzi umebaini kuwa Nchi Wanachama zina ukusanyaji wa data, uhifadhi, usimamizi na usambazaji wa mifumo yao (mfano Mfumo wa Usimamizi wa Habari ya Ulinzi wa Mtoto (CPIMS) nchini **Kenya** na mifumo mingine nchini **Rwanda** (NCC 2019, uk. 53); **Uganda** (Serikali ya Uganda 2016 , uk. 7) na Tanzania (MoHCDGEC

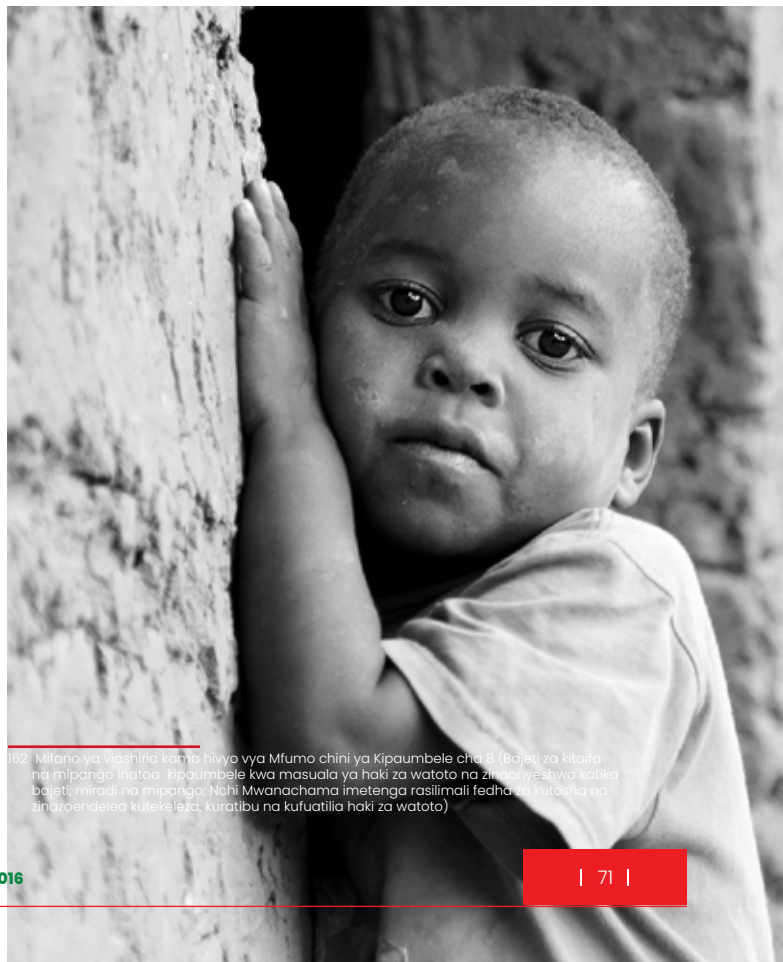

[162] Mfano ya viashiria kama hivyo vya Mfumo chini ya Kipaumbele cha 8 (Bajeti za kitaifa na mipango inatoa kipaumbele kwa masuala ya haki za watoto na zinaonyeshwa katika bajeti, miradi na mipango; Nchi Mwanachama imetenga rasilimali fedha za kutosha na zinazoendelea kutekeleza, kuratibu na kufuatilia haki za watoto)

2016, uk.25). Mapitio hayajaanzisha uwepo wa mpango na / au maendeleo juu ya uanzishwaji wa kituo cha kiunganishi cha MIS kikanda katika ngazi ya Sekretarieti ya Jumuiya ya Afrika Mashariki.

4.9.4 Ukuzaji wa Uhusiano kati ya ACERWC na Jumuiya ya Afrika Mashariki kuhusu Ufuatiliaji wa Haki za Mtoto

Kuunda uhusiano kati ya Nchi Wanachama na Jumuiya ya Afrika Mashariki kupitia kuripoti mara kwa mara juu ya utekelezaji wa Sera ya Mtoto ya Jumuiya hutengeneza fursa kwa Jumuiya hiyo kuanzisha njia ya kimfumo ambapo Nchi Wanachama zina uwezo wa kutoa maoni juu ya utekelezaji wa majukumu yao ya haki za watoto. Kukuza uhusiano na ACERWC na Jumuiya ya Afrika pia kunaunda njia inayofanana ya utekelezaji wa Serikali wa vyombo vyote vinavyohusiana na watoto. Katika mfumo wa Ufuatiliaji na utathmini (M & E) wa kikanda, mpango wa Jumuiya ya Afrika Mashariki unakusudia kuimarisha uhusiano na ACERWC kufuatilia na kuripoti maendeleo juu ya haki za watoto (EAC 2019, uk. 24). Baadaye, mnamo 2018 Sekretarieti ya Jumuiya ya Afrika Mashariki na ACERWC kwa pamoja iliandaa semina juu ya uenezaji wa Ajenda ya AU 2040 kwa watoto na masuala ya kuvuka mipaka yanayoathiri watoto katika Ukanda wa Jumuiya ya Afrika Mashariki . Mkutano ulimalizia kwa kuandaa rasimu ya mpango wa utekelezaji wa ushirikiano wa ACERWC- EAC juu ya ulinzi na uendelezaji wa haki za watoto katika Jumuiya ya Afrika Mashariki[163] kulingana na Hati, Sera za Mtoto za JAM na Ajenda 2040 (ACERWC na EAC 2018, uk.3)[164]. Katika Mkutano wake wa 34 wa Kawaida uliofanyika Cairo, Misri (ACERWC 2019), ACERWC ilitoa uamuzi wa kuharakisha juhudi za kushirikiana na RECs katika kuanzisha usanifu wa ulinzi wa watoto wa bara.

Kwa ujumla, alama za ukaguzi wa maendeleo hazionyeshi maendeleo yoyote katika uhusiano kati ya ACERWC na Jumuiya ya Afrika Mashariki juu ya ufuatiliaji wa haki za watoto katika Nchi Wanachama tangu mwanzo. Hii ilisisitiza hitaji la Jumuiya ya Afrika Mashariki (JAM) kufuata juhudi na ACERWC kutekeleza mpango kamili wa utekelezaji ambao huunda uhusiano wa kimfumo wa uwajibikaji kwa haki za watoto kutoka bara (AU), ukanda mdogo (JAM) na viwango vya kitaifa (Nchi Wanachama). Wakati wa kukagua, Nchi Wanachama wa Jumuiya ya Afrika hazijawasilisha ripoti hata moja kwa Sekretarieti ya Jumuiya ya Afrika Mashariki juu ya utekelezaji wa Sera ya Mtoto ya EAC ya 2016.[165] Timu ilikagua Ripoti mbili za Sekretarieti ya Jumuiya ya Afrika Mashariki (JAM) (na mipango ya mwaka uliofuata ikijumuishwa) kwa 2018 na 2019. Baadhi ya Nchi Wanachama **(Burundi)**[166] waliripoti kwamba hawakufikiria kwamba nchi yao ina majukumu yoyote ya kuripoti juu ya maendeleo ya utekelezaji wa Sera ya Mtoto ya JAM kwa Sekretarieti ya JAM.

Nchi Wanachama kushindwa kuwasilisha ripoti za maendeleo juu ya utekelezaji wa Sera ya Mtoto kwa Sekretarieti ya JAM kunasisitiza uwajibikaji dhaifu wa kawaida ambao umehusishwa na utekelezaji wa Sera ya Mtoto ya Jumuiya ya Afrika Mashariki katika Nchi Wanachama zote katika kipindi cha ukaguzi. Uhakiki umegundua kuwa Nchi Wanachama wengi hawakujua mifumo ya uwajibikaji kwa Sera ya Mtoto ya JAM kwa sababu hiyo hiyo haikusambazwa sana na Sekretarieti ya JAM, sawa na Sera ya Mtoto ya JAM yenyewe. Njia za mawasiliano na uwajibikaji juu ya utekelezaji wa Sera ya Mtoto ya JAM pia zimepunguzwa kwa sababu ya njia rasmi za mawasiliano za Jumuiya ya Afrika Mashariki.

Njia rasmi zinahitaji Sekretarieti ya JAM (Arusha) kujishughulisha na Wizara / Idara / Mawakala wa ngazi ya nchi wanaohusika na maswala ya JAM ambao mwishowe wanashirikiana na Wizara / Idara zinazohusika na masuala ya watoto, na kinyume chake. Kituo hiki kimepatikana kuchelewesha utekelezaji wa mambo muhimu ya Sera ya Mtoto.

Kufuatia kuridhiwa kwa UNCRC, Nchi Wanachama zote wa JAM zimewasilisha angalau ripoti ya awali kwa Kamati ya Haki za Mtoto ya UN, pamoja na ucheleweshaji mkubwa[167]. ACERWC inaendelea kutoa wasiwasi juu ya viwango vya chini vya Chama cha nchi kuripoti kwa ACERWC kinyume na kuripoti kwa Kamati ya UN (ACERWC 34 Mkutano wa 2019).

Figure 9: EAC Partner Reporting Status
to Child Rights Treaty Bodies
Source: OHCHR & ACERWC

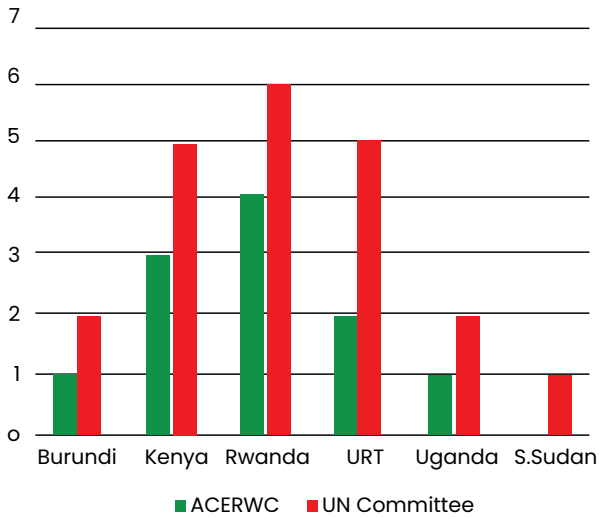

163 Ripoti ya Warsha juu ya Kuenea kwa Ajenda 2040 na Maswala ya Mpakani yanayoathiri Watoto katika JAM, Oktoba 2018.
164 Rasimu ya Mpango wa Ushirikiano wa ACERWC na JAM
165 Mawasiliano ya kibinafsi na Sekretarieti ya EAC tarehe 26 Agosti 2020. Nchi Wanachama zinatakiwa kuandaa ripoti katika viwango viwili: (a) Ripoti za Utekelezaji ambazo zinajibu Mfumo wa Ufuatiliaji na Tathmini ya Sera ya Mtoto ya EAC. Ripoti hizi zinapaswa kutengwa ili kutoa taarifa za sera kwa Baraza la Kisekta ya JAM na (b) Ripoti za Maendeleo kwa AU na UN kulingana na ahadi zilizotolewa chini ya ACRWC na UNCRC kulingana na ratiba za ripoti za vyombo hivyo viwili.

166 Mahojiano na watoa taarifa muhimu wa Idara ya Watoto na Maswala ya Familia ya Burundi tarehe 4 Septemba 2020 (Etienne Gashamura)
167 Chama cha Serikali kinapaswa kuwasilisha ripoti ya Awali miaka 2 baada ya kuridhiwa kwa UNCRC.

Utekelezaji wa Sera ya Mtoto ya Jumuiya ya Afrika umeathiriwa na utekelezaji dhaifu na kufuata taratibu zilizowekwa za uwajibikaji na vile vile njia rasmi za mawasiliano kati ya Sekretarieti ya EAC (Arusha) na Wizara zinazohusika na mambo ya watoto katika Nchi shirika .

Katika Jumuiya ya Afrika Mashariki, **Rwanda** imewasilisha ripoti nyingi zaidi za Chama cha Serikali kwa ACERWC (ripoti 4), ikifuatiwa na **Kenya** ambayo imewasilisha ripoti 3 kwa Kamati ya Afrika (Kielelezo 9). **Tanzania** iliwasilisha ripoti 2 wakati **Uganda na Burundi** zote zimewasilisha moja. **Sudan Kusini** ilikidhi majukumu ya shirika la mkataba wa kimataifa kwa Kamati ya Umoja wa Mataifa (UN) kwa kuwasilisha ripoti yake ya awali ya chama miaka 2 baada ya kuridhiwa kwa UNCRC.

Kwa kuwa **Sudan Kusini** bado haijathibitisha ACRWC, hakuna ripoti ya Chama cha Serikali iliyowasilishwa mbele ya ACERWC.

Ili kushughulikia ucheleweshaji wa ripoti za Nchi Wanachama Umoja wa Mataifa (UN) na ACERWC zimetoa mwongozo kwa Mataifa juu ya kuwasilisha ripoti moja kwa Kamati zote mbili. Nchi Wanachama zinapaswa hata hivyo kusasisha ripoti hiyo kwa ACERWC na uchambuzi wa ziada juu ya hali ya utekelezaji wa masharti kwa ACRWC ambayo ni maalum kwa ukanda wa Afrika. Licha ya kuanzisha njia hii iliyosawazishwa, **Uganda na Tanzania** bado hazitumii njia hii kurekebisha ucheleweshaji wa ripoti, kwani Nchi Wanachama hawajaripoti kwa ACERWC kwa miaka 10.

Mbali na kuripoti kwa nchi, Mataifa yanatakiwa kuweka mipango ya kitaifa ya kusambaza na kutekeleza mkataba wa Kuhitimisha Uchunguzi. **Rwanda na Kenya** tu ndizo zimeweka mikakati ya kitaifa ya kufuatilia utekelezaji wa mapendekezo kutoka kwa mashirika ya makubaliano ikiwa ni pamoja na UPR, Kamati ya UN na ACERWC.

4.9.5 Kukuza kUshirikiano na Ujifunzaji wa Mazoea Bora kati ya Nchi Wanachama na Kushirikiana na Asasi za Kiraia, Sekta Binafsi, Wabia wa Maendeleo na Wadau wengine juu ya Kulinda Haki na Ustawi Watoto

Kwa jumla, Mfumo wa Ufuatiliaji, Tathmini na Utoaji wa Ripoti (Jedwali 17) una vifungu vya kushiriki na kujifunza njia bora kati ya watendaji wa haki za watoto na Nchi Wanachama . Mwelekeo wa jumla katika Nchi Wanachama unajumuisha ushiriki na ujifunzaji wa njia bora katika mipango na mikakati ya sekta ya haki za watoto (NCC 2019, uk. 48; N

CCS 2015, uk. 47).

4.9.6 Kukuza ushirikiano na uratibu wa sekta nyingi katika kutekeleza Vipaumbele vya Sera ya Mtoto ya JAM

Kati ya viashiria sita, ni vitatu tu vilivyopimwa na kupata alama katika utafiti wa msingi. Kati ya maeneo hayo matatu, Nchi Wanachama nne (Kenya, Rwanda, Tanzania na Uganda) zimepata maendeleo mazuri tu katika eneo moja (kuandaa mfumo na viashiria vinavyopima michakato na matokeo ya haki za watoto) na Burundi imeaendelea kidogo katika eneo moja. Hakuna maendeleo juu ya uanzishwaji wa Mfumo wa Usimamizi wa Mikoa (MIS) katika Nchi Wanachama zote sita Ikilinganishwa na Mataifa mengine Washirika, Burundi na Sudan Kusini kwa ujumla wamefanya maendeleo madogo katika viashiria vyote sita.

Kwa ujumla, mifumo iliyoorodheshwa ya Nchi Wanachama (Jedwali 16) ina vifungu vya ushirikiano na uratibu wa kisekta nyingi katika kutekeleza vipaumbele vya haki zao za watoto ambazo pia zinahusiana sana na Vipaumbele vya Sera za Mtoto za EAC (NCCS 2015, uk. 43; NCC 2019, uk. .38; Serikali ya **Uganda** 2016, uk.7 na MoHCDGEC 2016, uk.25).

4.9.7 Mapendekezo Muhimu

Nchi Wanachama zinapaswa kufanya zaidi kuboresha njia ya kikanda ya ufuatiliaji na utoaji wa taarifa juu ya haki za watoto katika JAM. Sekretarieti ya JAM kwa kushirikiana na Nchi Wanachama inapaswa kuharakisha juhudi za kuanzisha MIS ya kikanda na kiolesura na mifumo ya ukusanyaji na usambazaji wa data (utawala na utafiti) katika ngazi za kitaifa / kikanda / kikanda ili kunasa, kuhifadhi, kusimamia au kusambaza habari zinazohusiana na mtoto huduma za ulinzi, pamoja na jamii ngumu kufikia. Kwa ripoti mbaya ya kawaida kutoka kwa Nchi Wanachama kwa Sekretarieti ya JAM juu ya Sera ya Mtoto ya EAC (2016), MIS ya mkoa inaweza kuwa nyenzo muhimu ya kufuatilia maendeleo. Kwa kuongezea, Sekretarieti ya JAM inapaswa kushirikiana na Nchi Wanachama kuchunguza na kuelewa changamoto zinazohusiana na uwasilishaji wa ripoti zinazohusiana na Sera ya Mtoto ya JAM na kupanga mikakati ya kushinda changamoto na pia kutafuta fursa nyingine zinazoboresha utoaji wa ripoti. Hapo juu na zaidi, ufafanuzi wa utendaji wa maneno na viashiria muhimu vinapaswa kutengenezwa ili kuhakikisha uelewa wa pamoja kati ya Nchi Wanachama .

Ili kukuza ushiriki mzuri na mawasiliano ya wakati unaofaa kati ya Sekretarieti ya Jumuiya ya

Afrika Mashariki (JAM) na Wizara zinazohusika na watoto katika Nchi Wanachama juu ya utekelezaji wa Sera ya Mtoto ya JAM, Jumuiya ya Afrika Mashariki inapaswa kuelekeza njia za ushiriki na mawasiliano kwa njia ambayo haidhoofishi taratibu zilizowekwa chini ya Mkataba wa Jumuiya ya Afrika Mashariki.

4.10 KIPAUMBELE CHA KUMI KATIKA SERA: UKUZAJI WA TAASISI NA USHIRIKI WA WATOTO

Ushiriki wa watoto ni pale ambapo kuna ujuzi na utayari wa kushiriki, kwa kuhusisha watoto waliotengwa zaidi na wale wa umri na uwezo tofauti, katika mambo yote yanayowahusu. Ushiriki wa watoto na haki ya kusikilizwa imewekwa katika ACRWC (Kifungu cha 7) na UNCRC (Kifungu cha 12 (1)). Sera ya Mtoto ya JAM inakuza ushiriki wa watoto kupitia mikakati minne muhimu: Kuwawezesha watoto na uwezo wa maisha na uongozi ambao unakuza kujieleza; Kusaidia watoto kuanzisha mashirika yao wenyewe, mitandao, mabaraza, mipango ya kubadilishana na vyama kwa kuwapa habari juu ya haki zao, kuwezesha mahudhurio yao katika vikao vya sera za mitaa, kitaifa, kikanda na ulimwengu; Kuendeleza na kutekeleza mfumo mzuri wa ushiriki wa watoto kulingana na umri na ulemavu kwa ngazi ya kikanda; na Kuhakikisha kuwa watoto wanashiriki katika ukuzaji na ufuatiliaji wa sera, sheria, na mifumo na mipango inayohusiana nayo (EAC 2016a, uk.25) Maendeleo katika eneo hili la Kipaumbele hupimwa na kuripotiwa kupitia viashiria vitatu muhimu (EAC 2019, uk. 21).

Kati ya viashiria vitatu muhimu vya Kipaumbele, ni viwiili tu ndivyo vilivyopimwa na kutuzwa alama za msingi (Jedwali 22). Kwa ujumla, alama za ukaguzi zinaonyesha kuwa maendeleo makubwa yamefanywa katika viashiria vitatu katika Nchi Wanachama.

Mafanikio makubwa yamefanywa katika viashiria vitatu katika Nchi Wanachama zote. Ushiriki wa watoto hata hivyo unabaki mdogo kwa sababu ya ukosefu wa rasilimali za kutosha na mpango uliogawanyika na wa muda mfupi ambao haautoshi kwa kuzingatia upeo na kiwango.

Nchi Wanachama zote zina mfumo wa sheria ya ushiriki wa watoto na majukwaa ya ushiriki wa watoto. Wanasaidia pia watoto kuanzisha mashirika yao wenyewe, mitandao, halmashauri, na vyama kwa kuwapa habari juu ya haki zao na kuwezesha mahudhurio yao katika vikao vya sera za mitaa, kitaifa, kikanda na ulimwengu.

Ushiriki wa watoto, hata hivyo unabaki na changamoto katika Nchi Wanachama zote. Kama ilivyo kwa sekta ya haki za watoto kwa ujumla, majukwaa ya ushiriki wa watoto kwa ujumla hayana rasilimali za kutosha kufanya kazi kwa ufanisi; ushiriki wa watoto unabaki na sifa mbaya na mafanikio yao hayajawekwa katika maandishi; ushiriki wa watoto katika Nchi Wanachama unategemea msingi ya ulaghai na ubaguzi pamoja na historia hasi na kanuni za kina za kijamii na kitamaduni ambazo hupunguza watoto kushiriki katika mambo yanayowaathiri. Kwa kuongezea, ushiriki wa watoto hauonyeshwi vizuri katika mipango na mikakati ya sekta ya haki za watoto katika ngazi zote, na hivyo kutoa changamoto katika utekelezaji wa mipango ya ushiriki wa watoto.

Jedwali 22: Maendeleo katika Kukuza na Kudumisha Ushiriki wa Watoto

Mifumo na Miundo ya Ushiriki wa Watoto		Hali ya kukaguliwa hadi sasa (Maadili ya Msingi kwenye Mabano: 2 = Kikamilifu, 1 = Sehemu, 0 = Hakuna)					
		BUR	KEN	RWA	TAN	UGA	SOU
1.	1. Uwepo wa mfumo wa sheria / sera unaotambua haki ya watoto kutoa maoni yao kwa uhuru katika masuala yote yanayowahusu.	2	2	2	2	2	2
2.	Inasaidia watoto kuanzisha mashirika yao, mitandao, mabaraza, na vyama kwa kuwapa habari juu ya haki zao, kuwezesha mahudhurio yao katika vikao vya sera za mitaa, kitaifa, kikanda na ulimwengu.	(1)2	(2)2	(2)2	(0)2	(0)2	2
3.	Hutoa majukwaa, njia na miundo kuhakikisha ushiriki wa watoto katika ukuzaji wa sera zinazohusiana na watoto, sheria, na mifumo na mipango dhibiti inayohusiana ya masuala ya watoto.	(0)2	(2)2	(2)2	(0)2	(0)2	2

4.10.1 Mfumo wa Kutunga Sheria na Sera

Nchi Wanachama zote zina mfumo wa sheria na sera unaotambua haki ya watoto ya uhuru wa kujieleza. Nchini **Kenya**, Sheria ya watoto ya 2001 (Kifungu cha 21) inatambua haki ya watoto kushiriki katika mambo yote yanayowahusu wakati Sheria ya Elimu ya Msingi ya **Kenya** (2013) inatoa ushirikishwaji wa wawakilishi wa wanafunzi katika Bodi za Shule na uchaguzi wa viongozi wa wanafunzi kama viranja wa shule (NCCS) 2015, uk. 41). Nchini **Burundi**, Kifungu cha 31 cha Katiba kinathibitisha uhuru wa kujieleza kwa mtoto. Vivyo hivyo, **Sudan Kusini** (Sheria ya Mtoto (2008), Kifungu cha 17 (2 & 3); **Rwanda** (Katiba

Kifungu cha 33); **Tanzania** (Katiba Kifungu cha 20 (1) na Sheria ya Mtoto (2009) Sehemu ya 2 Kifungu cha 11; Sheria ya Watoto Zanzibar (2011) na Sheria ya Uganda (iliyofanyiwa Marekebisho) ya watoto ya 2016, Kifungu cha 4 (b) zote zinahakikisha haki ya watoto kutoa maoni yao kwa uhuru pamoja na kuzingatiwa kwa maoni hayo katika mambo yote au taratibu zinazowahusu**.**

Zaidi ya hayo,nchi nyingine washirika zina sera zinazohusiana na maendeleo ya watoto na miongozo ya ushiriki wa watoto. Nchi Wanachama tatu (**Kenya**[168]**, Tanzania**[169] **na Uganda**[170]) zina sera za kitaifa za watoto ambazo zinakuza na kudumisha ushiriki wa watoto, japo kwa viwango tofauti. Sera ya Kitaifa ya Watoto ya Kenya (2010, kur. 16-17) na Miongozo ya Ushiriki wa Watoto nchini **Kenya** (Iliyorekebishwa 2014) inataka kukuza ushiriki wa watoto katika maeneo yanayohusiana na jinsia na umri wao (uk. 15-16); Sera ya Kitaifa ya Watoto ya Uganda (2020), kati ya nyingine, inataka kukuza haki ya watoto wote kusikilizwa na kutoa maoni yao katika mambo yote yanayowahusu na kuwaathiri (MoGLSD 2020, uk. 38).

Mkakati wa Kitaifa wa Ushiriki wa Watoto wa Uganda (2017 / 18-2021 / 22) hutoa kanuni za kudhibiti maamuzi, vitendo na tabia kwa watoto ili watambuliwe kama wanachama wanaothaminiwa wa jamii ya **Uganda** na sauti za kushawishi maamuzi ambayo yanaathiri maisha yao (MoGLSD 2017, uk. .1). Toleo la kirafiki la watoto la Mkakati wa Kitaifa wa Ushiriki wa Watoto pia lilibuniwa[171]. Sera ya Maendeleo ya Mtoto ya Tanzania (1996) inasema tu "haki za ushiriki" bila ufafanuzi mwingi (uk.16) lakini mfumo wa Ushiriki wa Mtoto wa **Tanzania** unataka kuwezesha utekelezaji wa ushiriki wa watoto ndani ya familia, nyumba, jamii, shule, korti na shughuli nyingine za kiutawala na zisizo za kiutawala (Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia na Watoto 2012, uk.3). **Tanzania** pia ina NPA ya Ushiriki wa Watoto (2014-2019) ambayo inakusudia kuhakikisha kutokomeza vizuizi kwa ushiriki wa watoto katika kufanya maamuzi juu ya maswala ambayo yanaathiri maisha yao (Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Jinsia na Watoto 2014, uk. 11). Sera ya Elimu Tanzania (1995) pia inatoa ushiriki wa watoto katika kamati za shule. Kwa upande mwingine, Mpango Mkakati wa **Rwanda** wa ICRP (2019-2024) una ushiriki wa watoto kama moja ya vipaumbele vyake muhimu ambavyo matarajio yake ni "Masuala yote ya watoto yajumuishwe katika miundo ya utawala wa mitaa na kitaifa" (NCC 2019, uk. 15).

Kwa kuongezea kwa mfumo wa sheria na sera, kila Nchi Mwanachama ina Wizara na Idara inayojitolea inayohusika na masuala ya watoto, afya au elimu wakati Nchi Wanachama zina Mabaraza ya Kitaifa ya Watoto, Tume au Mamlaka (**Kenya, Rwanda na Uganda**)[172]. Kazi za miundo hii, pamoja na mambo mengine, ni pamoja na kukuza ushiriki wa watoto.

4.10.2 Msaada wa Uanzishwaji wa Mashirika ya Watoto wenyewe, Vyama, Mitandao au Babaraza

Kwa ujumla, Katiba zote huwapa watoto uhuru wa kukusanyika na kujumuika, na pia haki ya kupata vyama au mashirika kulingana na sheria (k.v. Burundi, Kifungu cha 32 cha Katiba). Watoto wanaweza kuanzisha vyama vyao vya wanafunzi au mabaraza shuleni. Wakati haki ya kuunda vyama na mashirika kwa mujibu wa sheria imehakikishiwa, sheria husika mara nyingi huweka mipaka ya umri kwa wale wanaoweza kuwa wanachama. Kwa mfano, nchini **Burundi**[173], Amri/sheria ya Aprili 18, 1992 juu ya Mfumo wa Asili wa Mashirika Yasiyo ya Faida inaruhusu tu ushirika wa vyama kwa wale wa miaka 21 au zaidi lakini inaruhusu watoto kujiunga na harakati za vijana za kitamaduni, michezo, kijamii, asili ya kidini na nyingine. Kwa ujumla, mazoea ya kawaida ni kwamba watoto wanasaidiwa kuanzisha vilabu ambavyo viko chini ya uangalizi wa watu wazima.

4.10.3 Majukwaa na Njia za kuwezesha Ushiriki wa Mtoto

Nchi Wanachama zinafanya maendeleo kuanzisha majukwaa, njia na miundo kuhakikisha ushiriki wa watoto kwa jumla na katika ukuzaji wa sheria za watoto, sera, mipango na programu haswa. Nchini **Rwanda**[174] , Mikutano ya Kitaifa ya Watoto ya kila mwaka hufanyika Bungeni[175] na hutumika kama majukwaa ya watoto kutoa maoni yao ambayo hujumuishwa katika mipango ya serikali ya hatua na kuzingatiwa wakati wa uundaji wa sera na mipango. Watoto wote, pamoja na wakimbizi na watoto wenye ulemavu wanawakilishwa na kusikilizwa kwa usawa bila ubaguzi (Serikali ya Rwanda 2019, uk. 11). Moja ya Mkutano wa Mwaka wa hivi karibuni ulihudhuriwa na watoto 488 wanaowakilisha sekta zote (watoto 416), wilaya (watoto 30), watoto wenye ulemavu (30) na wakimbizi (watoto 12) (Serikali ya Rwanda 2019[176], uk. 11). Ili kukuza zaidi ushiriki sawa wa watoto kutoka maeneo ya vijijini na mijini, Mabaraza ya watoto yameanzishwa katika Vijiji 14837, Seli 2148, sekta 416 na wilaya 30 kote Rwanda (Serikali ya Rwanda 2019, uk. 11). Majukwaa mengine ya ushiriki wa watoto ni pamoja na Siku ya Kimataifa ya Mtoto wa Kike; Kumbukumbu ya watoto waliouawa katika Mauaji ya Kimbari dhidi ya Watutsi na Siku ya Kimataifa ya Mtoto wa Kiafrika (kama ilivyotajwa , uk. 12). Mbali na majukwaa ya

168 Baraza la Kitaifa la Huduma za Watoto 2010, Sera ya Watoto ya Taifa 2010
169 Wizara ya Maendeleo ya Jamii, Masuala ya Wanawake na Watoto 1996, Sera ya Maendeleo ya Watoto
170 Wizara ya Jinsia, kazi na Maendeleo ya Jamii 2004, Sera ya Mayatima na watoto wengine waliopo katika mazingira magumu.
171 Mrejesho kutokana na Mswada wa Ripoti ya kwanza kutoka kwa Kamishna Fred Ngabirano na Agnes tarehe 12 Oktoba 2020.
172 Mrejesho kutokana na Mswada wa Ripoti ya kwanza kutoka kwa Kamishna Fred Ngabirano na Agnes tarehe 12 Oktoba 2020.
173 Repoti ya Awali ya ACERWC Burundi.
174 Majibu ya Rwanda kuhusu masuala mbalimbali yanayohusu ripoti za awamu ya tano na ya sita (7 January 2020)
175 https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25505&LangID=E
176 Government of Rwanda 2018 Report to UNCRC

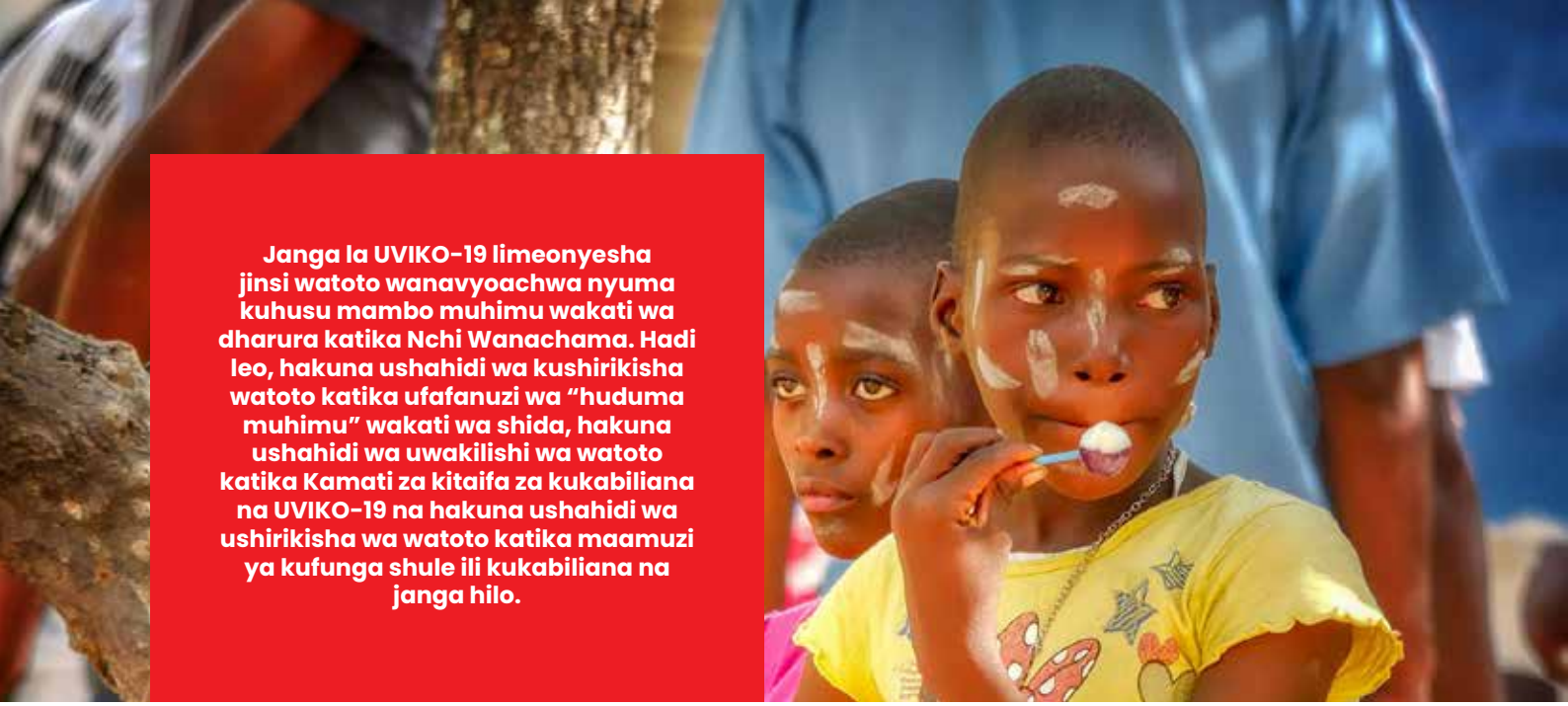

Janga la UVIKO-19 limeonyesha jinsi watoto wanavyoachwa nyuma kuhusu mambo muhimu wakati wa dharura katika Nchi Wanachama. Hadi leo, hakuna ushahidi wa kushirikisha watoto katika ufafanuzi wa "huduma muhimu" wakati wa shida, hakuna ushahidi wa uwakilishi wa watoto katika Kamati za kitaifa za kukabiliana na UVIKO-19 na hakuna ushahidi wa ushirikisha wa watoto katika maamuzi ya kufunga shule ili kukabiliana na janga hilo.

kawaida ya ushiriki wa watoto, hafla nyingine za dharura pia zinafanywa kukuza ushiriki wa watoto. Kwa mfano, mashauriano na watoto wakati wa michakato ya bajeti yalianzishwa hivi karibuni katika baadhi ya wilaya nchini Rwanda na kuna mipango ya kuziongezea hadi wilaya zote. Wakati wa mashauriano

ya bajeti ya kwanza, ushiriki wa watoto ulichangiakuongezeka kwa bajeti kwenye maeneo muhimu ya haki za watoto kama upatikanaji wa maji na elimu kwa watoto maskini zaidi (Serikali ya Rwanda 2019, uk.12).Hata hivyo, ushiriki wa watoto nchini **Rwanda** bado unaonyeshwa na mipango finyu na ya muda mfupi ambapo watoto wanaweza kutoa maoni yao lakini huenda yawe finyu kwa kuzingatia upeo wao na athari zao hazijarekodiwa vizuri. Ingawa kuna miundo iliyowekwa rasmi ndani ya miundo ya utawala wa mitaa na majukwaa katika jamii ambayo hushughulikia masuala ya watoto, watoto hawajapewa nafasi ya kushiriki maoni yao na hakuna vifungu vyovyote vinavyotolewa kuwezesha uwakilishi wa watoto kwenye miundo hii (NCC 2019, uk. 15[177]). Mbali na hilo, Mabaraza ya watoto nchini **Rwanda** mara nyingi hushauriwa kwa michakato ya kitaifa na kiwango cha juu cha maendeleo ya kitaifa ambayo pia huja na utangazaji mkubwa. Hata hivyo, mara nyingi hawaulizwi wakati wa upangaji wa sera za serikali za mitaa na michakato mingine ya maendeleo inayoathiri maisha yao[178]. Tathmini ya Sera Jumuishi ya Haki za Mtoto ya **Rwanda** (ICRP 2011-2016) mnamo 2018 ilitambua udhaifu katika wa ushirikishwaji wa watoto nchini **Rwanda**, na kugundua kuwa Mabaraza ya watoto hayakuwa yakifanya kazi kila siku, isipokuwa kwa maandalizi ya mkutano wa kitaifa na uchaguzi; sauti ya watoto haikusikika katika jamii na familia na kwamba watoto hawakushauriwa wakati wa michakato ya upangaji wa serikali za mitaani (NCC 2019, uk.ix).

Nchini Kenya, majukwaa muhimu ya ushiriki wa watoto ni pamoja na Baraza laKitaifa wa Watoto wa **Kenya** (NKCA) katika ngazi ya kitaifa, (KCA) katika kaunti na kaunti ndogo na Vilabu vya Haki za Watoto vya shule. NKCA inahitajika kukutana mara moja kwa mwaka wakati mikusanyiko ya kaunti mara mbili kwa mwaka na kaunti ndogo mara tatu kwa mwaka (NCCS 2015, uk. 39). **Kenya** ilikuwa nchi ya pili kuitisha Mkutano wa Watoto wa Jumuiya ya Afrika Mashariki ambapo watoto waliwasilisha mawasilisho yao kwa Umoja wa Mataifa. Watoto pia wameshiriki katika michakato ya kutengeneza vyama kama vile Kamati ya Umoja wa Mataifa ya Haki na Ustawi wa Mtoto, UPR na ACERWC. Hata hivyo, mikusanyiko haifanyikii mara kwa mara kama ilivyopangwa[179], kwa sababu ukosefu wa mfumo wa sheria. Majukwaa mengi ya ushiriki wa watoto yanasaidiwa sana na watoto wa shule na kwa hivyo, kuna fursa ndogo kwa watoto wasiosoma kutoa maoni yao juu ya mambo yanayoathiri maisha yao (kama ilivyotajwa). Nchini **Kenya,** Wizara ya Elimu, Sayansi na Teknolojia iliongezea mabaraza ya wanafunzi na serikali za watoto ngazi za kaunti na kitaifa, na hivyo kuunda muundo sawa na Mkutano/ Baraza wa/la Watoto wa **Kenya** na kusababisha hatari ya kurudiwa na kupotoshwa kwa juhudi.[180]

Nchini Tanzania, Baraza la Vijana la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania (Baraza la Watoto) ni muundo unaotambuliwa wa ushiriki wa watoto (MoCDGC 2014, uk. 31). Mnamo mwaka wa 2019, URT ikishirikiana na wadau iliandaa na kuzindua Mwongozo wa Mafunzo ya Baraza la Vijana kwa kuimarisha Halmashauri za Vijana kote nchini (MoHCDGEC na MoLEEWC, 2019, uk. 24). Kwa msaada kutoka kwa SCI, Halmashauri za Vijana zimeanzishwa katika ngazi ya kitaifa na

177 Mpango Mkakati wa Rwanda kuhusu Sera Jumuishi ya Haki za Watoto 2019-2024
178 Mahojiano na Watoa taarifa Muhimu wa Plan International Tarehe 12 Agosti 2020 (Pamella Ingabire)
179 Mahojiano na watoa taarifa muhimu wa SCI Kenya tarehe 7 Agosti 2020 (Ibrahim Alubala)
180 Mahojiano na watoa taarifa muhimu tarehe na Jukwaa la Afrika la Ulinzi wa Jamii nchini Kenya tarehe 7th Agosti 2020 (Cyrilla Heyi na Helen Mudora)

MAZOEA BORA

Nchini Tanzania na Sudan Kusini, watoto waliungwa mkono kuwasilisha ripoti zao mbadala kwa Kamati ya UN juu ya utekelezaji wa UNCRC katika Nchi Wanachama.

katika mikoa na mabaraza yote Tanzania Bara na uwakilishi wa mabaraza haya ni pamoja na watoto walio katika mazingira magumu[181]. Kupitia mabaraza, watoto hushiriki katika kuandaa ripoti za kitaifa za hali ya mtoto[182] (MoHCDGEC na MoLEEWC, 2019) pamoja na michakato ya maendeleo ya kitaifa. Kwa mfano, **Tanzania** iliwasilisha ripoti yake ya 6 kwa UNCRC na Baraza la Vijana la **Tanzania** pia liliwasilisha ripoti yao mbadala kwa UNCRC kupitia umoja wa CSO wa **Tanzania**.[183] Hata hivyo, ni Baraza la Vijana la kiwango cha kitaifa tu linalofanya kazi wakati Halmashauri nyingine zilizoanzishwa katika ngazi za chini bado hazijaanza kufanya kazi. Vilabu vya TUSEME (Tuseme) pia vimeanzishwa shuleni ili kutoa nafasi kwa watoto kushiriki maoni yao juu ya mambo yanayoathiri maisha yao[184]. Mbali na ushiriki wao katika sera za umma na michakato ya programu, CSOs pia huwashirikisha watoto katika kupanga haswa kupitia Vilabu vya watoto. Kwa mfano, Bright Jamii Initiative huunda programu zake zinazohusiana na watoto kulingana na mchango/maoni kutoka kwa watoto shuleni katika maeneo husika.

Nchini **Burundi**, Jukwaa la Kitaifa la Watoto (FONEB) ni la watoto kutoa maoni yao kuhusu mambo ambayo yanaathiri maisha yao. Jukwaa hilo lina wajumbe katika ngazi ya mkoa na mitaa (Serikali ya Burundi 2017, uk.15). Mbali na hilo, vyama vilivyoanzishwa shuleni huruhusu watoto kutoa maoni yao. Katika hafla ya Siku ya Kimataifa ya Mtoto wa Kiafrika inayoadhimishwa tarehe 16 Juni kila mwaka, watoto nchini **Burundi** huchukua fursa hiyo kutoa maoni yao (keshatajwa). Licha ya kuanzishwa kwa FONEB na vyama vya shule, ushiriki wa watoto nchini **Burundi** bado ni mdogo na watoto hawashiriki vya kutosha na kwa maana katika maendeleo ya sera za kitaifa, mipango na mifumo inayowaathiri. Ushiriki wa watoto kwa ujumla huonekana kuwa ishara badala ya maana kwa sababu mchango na mapendekezo ya watoto hayaonekani kusababisha mabadiliko yanayopendekezwa. Mabaraza ya watoto hayana uwezo na rasilimali fedha ya kufanya kazi kwa ufanisi. Nchini **Sudan Kusini,** SCI iliunga mkono kikundi cha watoto kuandika ripoti yao mbadala kwa UNCRC juu ya utekelezaji wa UNCRC (Aye Peter na Associates 2020, uk. 49).

Nchini **Uganda**- Mkakati wa Kitaifa wa Kushirikisha Watoto 2017 unatoa mfumo wazi wa ushiriki katika ngazi zote. Hii ni pamoja na kushiriki katika mipango inayoongozwa na watoto na nafasi zilizoundwa na watu wazima kwa madhumuni ya kuwapa watoto fursa ya kutoa maoni yao katika kufanya uamuzi (MoGLSD 2020, uk. 18). Mkakati wa Kitaifa wa Kushirikisha Watoto hutoa maendeleo na uimarishaji wa ushiriki wa watoto na miundo ya uratibu katika ngazi zote, pamoja na majukwaa ya ushiriki wa watoto ili kukuza sauti za watoto (MoGLSD 2017, uk.32). Watoto pia ni washiriki hai katika maadimisho ya siku za watoto kama vile Siku ya Mtoto wa Kiafrika na Siku ya Kimataifa ya mtoto wa kike ambapo sauti zao husikika.

" Kwa nini tutoe mawazo na kuelezea mambo kama hakuna litakalofanyika, kama hakuna atakayenisikiliza na kunichukulia kwa makini?"

Chanzo: Mkakati wa Kitaifa wa Kushirikisha Watoto Nchini Uganda (2017/18-2021/22)

Licha ya kuwepo kwa mfumo wa sheria na sera ya ushirikishwaji wa watoto, majukwaa na dhamira nzuri ya kisiasa, utekelezwaji kamili wa haya bado haujatokea na kwa hivyo, ushiriki wa watoto unabaki mdogo. Kwa ujumla kuna ukosefu wa uelewa wa kile kinachojumuisha ushiriki wa watoto kimaana. Katika **Nchi Wanachama zote**, ushiriki wa watoto haujaingizwa vizuri katika mipango na mikakati ya sekta ya haki za watoto na ikiwa kuna juhudi zozote za ushiriki wa watoto ambazo zimeripotiwa ni chache (MoHCDGEC 2016, uk.33). Kama ilivyo kwa sekta ya haki za watoto kwa ujumla, majukwaa ya ushiriki wa watoto pia yana rasilimali duni sana kufanya kazi kwa ufanisi. Kwa mfano, kuna muundo mpana wa sasa wa mikutano ya Baraza la Vijana nchini Tanzania. Kuitisha mkutano huu kunahitaji mipango, maandalizi na uratibu wa kina, kuhakikisha wazazi wanaongozana na watoto, wanakutana katika nafasi salama na kwa wakati unaofaa na hili linahitaji ufadhili wa kutosha. Katika ripoti yake ya 6 ya Chama kwa UNCRC, **Tanzania** ilionyesha vizuizi vya

181 Wizara ya Afya, Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wazee na Watoto (Tanzania Bara) na Wizara ya Kazi, Uwezeshaji, Wazee, Wanawake na Watoto (Zanzibar) 2019, Ripoti ya 6 ya Utekelezaji wa Mkataba wa Haki za Mtoto na Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania

182 Wizara ya Afya, Maendeleo ya Jamii, Jinsia, Wazee na Watoto (Tanzania Bara) na Wizara ya Kazi, Uwezeshaji, Wazee, Wanawake na Watoto (Zanzibar) 2019, Ripoti ya 6 ya Utekelezaji wa Mkataba wa Haki za Mtoto na Serikali ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania

183 Mahojiano na watoa taarifa muhimu wa C-SEMA katika simu ya moja kwa moja 116 tarehe 13 Agosti 2020 (Micheal Marwa)

184 Mahojiano na Watoa taarifa Muhimu na UNICEF Tanzania tarehe 10 Agosti 2020 (Ayoub Kafyulilo)

rasilimali kwa uundaji wa utaratibu mzuri wa ushiriki wa watoto (MoHCDGEC na MoLEEWC 2019) na kadhalika Muungano wa Haki za Watoto *Umwana ku Isonga* nchini **Rwanda** ulitoa ripoti mbadala kwa UNCRC (CUI 2019, uk. 6, ikionyesha wasiwasi kuhusu rasilimali duni kwa mabaraza ya watoto yaliyoundwa. Kwa kuongezea, kuna matumizi ya ishara na miundo fiche kuhusu ushiriki wa watoto katika Nchi Wanachama ambapo watoto wanazungumza lakini hawasikilizwi wala kuchukuliwa kwa uzito (MoGLSD 2017, uk.xi na NCCS 2015, uk.40). Wakati mwingine, wanahusika katika hafla za kuigiza na utangazaji. Kuna mitazamo unaotokana na imani za kitamaduni na za kawaida ambapo inaaminika kuwa watoto wanapaswa kuonekana tu na na siyo kusikilizwa. Watoto mara nyingi huchukuliwa kuwa wachanga na kufikiriwa kama hawawezi kuchangia kwa mambo wanayojali au kushiriki katika kile ambacho kinachukuliwa kama "mambo ya watu wazima". Ni tamaduni nyingi katika **Nchi Wanachama** ambazo zina imani kwamba watoto wanapaswa kunyamaza mbele ya watu wazima, ikizingatiwa kuwa hawana uwezo na kwamba ushiriki kama huo unahimiza tabia mbaya (MoGLSD 2020, uk. 18). Kanuni kama hizo mara nyingi hupuuza sheria inayowezesha ushiriki wa watoto katika **Nchi Wanachama** (MoHCDGEC na MoLEEWC 2019). Wakati mwingine, mipango mizuri ya ushiriki wa watoto imegawanyika, ya muda mfupi, imepunguzwa kwa kiwango na athari zake hazijaandikwa vizuri (NCC 2019, uk. 15). Kwa hivyo, kuna ukosefu wa ushahidi juu ya kiwango ambacho ushiriki wa watoto katika Nchi Wanachama unabadilisha sana uundaji wa sera. Haya yote yanatokea katika muktadha wa mikakati na mipango ya ushiriki wa watoto ambayo haina matokeo wazi na matokeo (zaidi ya michakato tu) kuhusu ushiriki wa watoto. Nchini **Uganda**, kuna mapungufu pia kuhusu uwezo wa maafisa wa serikali na asasi za kiraia kuwezesha ushiriki wa watoto, ambao unahitaji uwezo anuwai wa ujuzi na uzoefu. Mipango iliyopo ya ushiriki ina chanjo kidogo kwani mara nyingi huhusishwa na mipango maalumu inayofadhiliwa na kutekelezwa na Mashirika ya Kimataifa yasiyo ya Serikali na ya Kawaida. Kuna wasiwasi kwamba mipango mingi ya ushiriki haifikii watoto walio katika hali duni au kutengwa na, kwa hivyo, inaweza kuchangia kutengwa zaidi kwa jamii (MGLSD na UNICEF, 2015).

4.10.4 Mapendekezo Muhimu

Nchi Wanachama zote zinapaswa kufanya jitihada za kukuza na kuweka miakati ya kushirikisha watoto. Kama ilivyo kwa sekta ya haki za watoto kwa ujumla, **Nchi Wanachama** zinapaswa kuongeza rasilimali kwa utekelezaji wa sheria ya ushiriki wa watoto na mfumo wa sera pamoja na majukwaa ya ushiriki wa watoto. **Nchi Wanachama** zinapaswa pia kuharakisha elimu ya jamii na uhamasishaji wa familia, viongozi wa jamii, uamuzi na watunga sera kuhusu haki ya watoto ya kujieleza na kushiriki katika mambo yote ambayo yanafaa na yanaathiri maisha yao. Baadhi ya **Nchi Wanachama** kama vile **Rwanda** wamepanga kufanya shughuli za kuongeza uelewa ili kukuza ushiriki wenye maana na uwezeshwaji wa watoto wote ndani ya familia, jamii na shule (Serikali ya Rwanda 2020, uk.5). Kwa kuongezea, **Sekretarieti ya JAM na Nchi Wanachama** zinapaswa kufanya ufuatiliaji bora, tathmini na kutoa taarifa kuhusu ushiriki wa watoto kwa kuonyesha matokeo muhimu ya ushiriki wa watoto yanayoweza kupimika (sio michakato tu) katika kiwango cha sera na programu. Pia, kuna haja ya kuweka hati bora ya ushahidi kuhusu kiwango ushiriki wa watoto unavyochangia katika uundaji wa sera na programu katika ngazi zote.

4.11 WAJIBU WA SEKRETARIETI YA JAM KATIKA UTEKELEZAJI WA SERA YA WATOTO

Sekretarieti ya JAM imewezesha utekelezaji wa Sera ya Watoto ya JAM kupitia upangaji, ufuatiliaji na utoaji wa matokeo maalumu ya utekelezaji. Baraza la Kisekta la JAM[185] linalohusika na masuala ya watoto lilianzisha Kikundi Kazi cha Kiufundi cha kikanda kilicho na sekta muhimu za haki za watoto katika ngazi ya kitaifa na kupewa jukumu la kutekeleza Sera ya Watoto ya JAM katika kiwango hicho. Kuanzia utafiti wa msingi hadi ukaguzi huu, utekelezaji wa Sera ya Watoto ya JAM ulionyeshwa katika Mikutano mitatu ya Baraza la Kisekta la Jumuiya ya Afrika Mashariki. Mkutano wa kwanza ulikuwa mwaka 2016 kupitisha Sera ya Watoto ya JAM. Mkutano wa pili ulikuwa 2017 na uliridhia Mpango Kazi wa Sera ya Watoto ya JAM186. Mkutano wa tatu ulikuwa 2018, ukizingatia maendeleo ya Sera ya Watoto na kupitisha Viwango vya chini vya Huduma kamili zinazotolewa kwa Watoto na Vijana na Mfumo wa Kuimarisha Mifumo ya Ulinzi wa Mtoto na Taratibu za Jamii katika Jumuiya ya Afrika Mashariki. Sekretarieti ya JAM inashirikiana na Sekretarieti ya ACERWC kuhusu utekelezaji wa malengo ya Ajenda 2040 kama sehemu ya utekelezaji wa Sera ya Watoto ya JAM. Baraza la Jumuiya ya Afrika Mashariki pia lilitoa maagizo maalumu ili kuendeleza utekelezaji wa Sera. Kuanzishwa kwa mpango kazi wa Sera ya Watoto ulikuwa ulitokana na Maagizo ya Baraza la Mawaziri la JAM. Matokeo yote yameripotiwa kwa Baraza la Kisekta la Mawaziri wanaohusika na maswala ya watoto.

Walakini; zaidi ya maagizo, maamuzi na mapendekezo ya Baraza la Mawaziri la JAM, halina jukumu la kisheria la kusimamia utekelezaji wa mipango ya sera za kikanda katika Nchi Wanachama. Kuanzia utafiti wa msingi hadi ukaguzi huu, Sekretarieti ya JAM

185 Baraza la Kisekta kuhusu Jinsia, Vijana, Watoto, Ulinzi wa Kijamii na Maendeleo ya Jamii
186 Taarifa ya mtoa taarifa aliyejaza mwongozo wa mahojiano uliopo katika Sekritarieti ya JAM (Generose Minami)

haijaweza kuweka kiwango cha utekelezaji wa Sera ya Watoto ya JAM katika hatua za mipango ya kitaifa kwa sababu Nchi Wanachama hazijaweza kuwasilisha ripoti na Sekretarieti ya JAM haijaweza kuzisimamia kutekeleza mahitaji kuwasilisha ripoti hizo[187].

4.12 KIWANGO NA ATHARI YA JANGA LA UVIKO-19 KATIKA NCHI WANACHAMA

Tarehe 30 Januari, Mkurugenzi Mkurugenzi wa Shirika la Afya Ulimwenguni (WHO) alitangaza Ugonjwa wa Virusi vya Korona ulioibuka mwaka 2019 (UVIKO-19) Dharura ya Afya ya Umma Kimataifa. Ilijulikana kama janga la ulimwengu tarehe 11 Machi 2020 (IOM[188] East and Horn of Africa 2020, uk. 6). Tangu wakati huo, janga hilo limeendelea kuenea maisha ikivuruga na kutishia maisha.

4.12.1 KIWANGO CHA ATHARI YA UVIKO -19 KATIKA NCHI WANACHAMA

Kuanzia tarehe 6 Septemba 2020, kulikuwa na wagonjwa 46,423 wa UVIKO -19 waliothibitishwa na vifo 729 katika JAM huku Kenya ikisajili wagonjwa wengi zaidi wakati Burundi ilisajili idadi ya chini zaidi. Tanzania ilisitisha uchapishaji wagonjwa na vifo vya UVIKO-19 vilivyothibitishwa na kwa hivyo takwimu katika Jedwali 23 sio lazima ziakisi hali halisi katika tarehe iliyoripotiwa.

Jedwali 23: Wagonjwa na Vifo vya UVIKO-19 vilivyothibitishwa katika JAM (Takwimu za Shirika la Afya Ulimwenguni tarehe 6 Septemba, 2020189).

Nchi Mwanachama	Idadi ya Wagonjwa	Waliofariki
Kenya	35,020	594
Rwanda	4,349	18
Uganda	3,539	39
Sudan Kusini	2,544	48
Burundi	462	1
Tanzania	509	29
JAM	**46,423**	**729**

Hadi leo, watoto hawajapata athari kali za dalili za ugonjwa kama zilivyo kwa watu wazima kwa ujumla (UN 2020, uk. 4 na Alliance Fund Alliance 2020, uk. 5). Kesi nyingi za kulazwa hospitalini na vifo vya watoto waliokumbwa na virusi vimerekodiwa, lakini hizi ni tofauti na labda zinahusiana na hali ya maisha yao ya awali. Walakini, watoto wote, wa kila kizazi na kila mahali wameathiriwa, haswa na athari za kijamii na kiuchumi na, wakati mwingine, hatua za kukabiliana na kuzuia na janga hilo (Child Fund Alliance 2020, uk. 4).

4.12.2 USUMBUFU NA ATHARI ZA JANGA HILI KWA WATOTO

4.12.2.1 Kuvurugika kwa Upataji wa Elimu

Kila **Nchi Mwanachama** ilianzisha hatua anuwai za kuzuia UVIKO-19 ikiwa ni pamoja na, Kufunga shule na kuzuia mijongeo, usafi na hatua za usafi wa mazingira, kujitanibu, kuwekwa kwa hatua kali za kuvuka mipaka na kupiga marufuku mikusanyiko mikubwa (JAM 2020, uk. 4). Sekta ya elimu ni mojawapo ya sekta zilizoathirika zaidi, kwa sababu ya kufungwa kwa shule nyingi kama hatua ya kuzuia kuenea kwa virusi ulimwenguni kote.

Makadirio ya UM yanaonyesha kuwa watoto na vijana bilioni 1.5 (UN 2020, uk. 2) katika nchi 188 ulimwenguni waliathiriwa na kufungwa kwa shule. Katika JAM, kufungwa kwa shule kwa sababu ya UVIKO-19 kuliacha watoto takriban milioni 52.4 nje ya shule wakati fulani ambapo shule zote zilifungwa katika Nchi Wanachama 5 kati ya 6 (Jedwali 24).

Jedwali 24: Makadirio ya Idadi ya Wanafunzi ambao waliathiriwa na Kufungwa kwa shule kwa sababu ya UVIKO-19 katika JAM

Nchi Mwanachama	Wakati shule zilipofungwa	Makadirio ya idadi ya wanafunzi walioathirika
Burundi	Shule hazikufungwa	0.0
Kenya	15 Machi-12 Oktoba 2020	milioni[190] 16.5
Rwanda	16 Machi 2020 mpaka sasa	milioni[191] 3.6
South Sudan	Machi katikati 2020 mpaka sasa	milioni[192] 1.9
Tanzania	17 Machi-29 Juni[193] 2020	milioni[195] 15.4
Uganda	20 Machi 2020 mpaka sasa	milioni[196] 15.0
Jumla	**Milioni 52.4**	

Tofauti za mikabala ya kukabiliana na UVIKO-19 katika Nchi Wanachama zilikuwa zinashangaza. **Burundi** haikufunga shule, **Tanzania** ilifunga kwa muda na kufungua baada ya miezi mitatu na vilevile ndiyo nchi Mwanachama iliyositisha kutoa matokeo ya wagonjwa na vifo vya UVIKO-19 (Dahir 2020) na kwa upande wa **Kenya,** ilikuwa karibu kufunga mwaka mzima wa shule.

187 Taarifa kutoka kwa mtoa taarifa (Generose Minami)aliyejaza mwongozo wa mahojiano uliopo katika Sekretarieti ya JAM
188 IOM East and Horn of Africa 2020, Regional Strategic Preparedness and Response Plan COVID-19. April-December 2020
189 https://covid19.who.int/table
190 https://reliefweb.int/report/kenya/covid-19-and-acute-malnutrition-double-emergency
191 Ministry of Education-Rwanda 2020, Keeping the Doors Open for Learning: Response Plan of Ministry of Education to the COVID-19 Outbreak
192 https://en.unesco.org/news/time-has-come-reopen-schools-south-sudan-children-are-better-protected-school#:~:text=When%20schools%20in%20South%20Sudan,and%20its%20impact%20on%20children.
193 https://www.aa.com.tr/en/africa/tanzania-to-reopen-schools-after-3-month-closure/1878753
194 https://blogs.worldbank.org/education/covid-19-and-education-systems-tanzania-brainstorming-true-ed-tech-disruption.
195 ChildFund Alliance 2020 Keeping Children Sage in Uganda's COVID-19 Response. May 2020
196 https://reliefweb.int/report/south-sudan/19-million-south-sudanese-children-despair-over-closure-schools-due-covid-19
197 https://planipolis.iiep.unesco.org/en/2020/covid-19-response-uganda-keep-children-learning-and-safe-while-schools-are-closed-6868

Ingawa Nchi Wanachama zilitumia majukwaa ya ujifunzaji wa kidijiti na njia tofauti za kusoma kupitia redio, nyenzo zilizochapishwa, majukwaa mkondoni na runinga; njia hizi zilifikia wachache tu na kuwatenga watoto wengine, haswa wale wanaotoka katika kaya masikini, vijijini na maeneo ya mbali, watoto wa kuhamahama na wale ambao wazazi na walezi wao wenyewe hawajui kusoma na kuandika. Njia kama hizi za kidijitali ziliweka wazi zaidi watoto kwa unyanyasaji na ngono kwa watoto mkondoni (ACPF na Plan International 2020, uk.3). Wazazi na watoto nchini Sudan Kusini waliripoti kuwa kufungwa kwa shule kulisababisha watoto kupoteza maarifa ya kujifunza kutoka kwa walimu, kutotulia, kuongezeka kwa ujauzito wa mapema na ndoa zisizotarajiwa kwa sababu ya kuchanganyikiwa na kupoteza tumaini.

Kufungwa kwa Shule kulikuwa habari mbaya kwa wasichana wengi, ambao sio tu kwa sababu ya usalama lakini pia kama chanzo pekee cha chakula bora (ACPF na Plan International 2020, uk.3). Kwa watoto walio katika mazingira magumu katika Nchi Wanachama kama vile **Uganda**, shule ni chanzo kikuu cha maji salama, lishe na msaada wa afya ya akili. Kwa kawaida, shule huwapa watoto kinga kutoka vurugu na unyanyasaji na mahali salama pa kawaida. Zaidi ya hapo kulikuwa na usumbufu wa kusambaza huduma za afya ya uzazi, wasichana ambao mara nyingi hutumia shule kama viingilio kupata huduma za afya ya uzazi (SRH) hawawezi tena kufanya hivyo kwa sababu ya janga la korona[198].

4.12.2.2 Huduma za Afya Zilizovurugika

Kulingana na Shirika la Afya Ulimwenguni, Afrika inabeba asilimia 25 ya mzigo wa magonjwa ulimwenguni lakini mgao wake kwa matumizi ya afya ulimwenguni ni chini ya asilimia 1,[199] ikiacha mifumo ya afya dhaifu na inashindwa kukabiliana na shida zinazosababishwa na UVIKO-19 kama vile vizuizi vya kusafiri na usumbufu kwa mifumo ya usambazaji. Mifumo ya afya imegeuza umakini kutoka kwa programu za chanjo, huduma za SRH na hali nyingine kama vile malaria, VVU / UKIMWI na Kifua Kikuu (ACPF na Plan International 2020, uk.2). Kupunguza upatikanaji wa hatua za kuzuia kama vile chanjo, utunzaji wa uzazi na matibabu ya kimsingi kwa watoto kunaweza kusababisha ongezeko kubwa la vifo kutoka kwa magonjwa mengine. Hiki ni kikwazo kikubwa kwa faida nyingi katika maisha ya mtoto, afya, lishe na maendeleo yaliyopatikana katika miongo iliyopita.[200]

Zaidi na hapo juu, juhudi za kutekeleza amri ya kutotoka nje na kufungiwa ziliripotiwa kusababisha uvamizi na mauaji ya raia ambao hawakuzingatia vizuizi vya harakati hizo. Chini ya hali kama hizo, wanawake na wasichana wachanga waliogopa kutafuta huduma za afya au huduma za SRH (ACPF na Plan International 2020, uk. 3). Utafiti katika makazi duni ya mjini Kenya Kibera uligundua kwamba asilimia 17[201] ya watu walitabiri huduma ya matibabu kwa sababu ya hofu ya kuambukizwa UVIKO-19. Nchini Uganda chini ya sheria za kuzuia mijongeo ya watu, pikipiki za boda-boda hazikuruhusiwa kubeba abiria na magari ya kibinafsi katika wilaya za mpakani yalihitajika kupata vibali vya kusafiri kutoka kwa wale walio na mamlaka. Wakati vizuizi kama hivyo vilikuwa vya lazima kudhibiti virusi, kulikuwa na ripoti za watoto waliofariki kwa sababu ya kushindwa kupata matibabu. Nchini Uganda Magharibi mwa Nile, watoto wanne walifariki usiku mmoja kutokana na sumu ya chakula kwa sababu hawakuweza kufikishwa kliniki za afya. Vifo kama hivyo vya watoto viliripotiwa katika wilaya nyingine, wakati wajawazito kadhaa walifariki waliposhindwa kupata idhini ya uchukuzi kwa wakati (Child Fund Alliance 2020, uk.2).

Kwa Nchi Wanachama nyingine, UVIKO-19 ilikuwa dharura nyingine sana. **Burundi** ilikuwa inapambana na tishio la kuzuka kwa Ebola[202] kupitia mpaka wake na Jimbo la Kivu Kusini ya Jamhuri ya Demokrasia ya Kongo (DRC) na mlipuko wa ugonjwa wa surua ambao ulianza Novemba, 2019, na wagonjwa 857 walithibitishwa kuanzia Aprili 27, 2020;[203] haya yote yalitokea katika kipindi cha uchaguzi wa Rais tarehe 20 Mei 2020 na kifo cha Rais tarehe 9 Juni 2020.

4.12.2.3 Migogoro Iliyozidi na Hali ya Dharura

JAM ni makazi ya mamilioni ya watoto walio katika migogoro na hali za dharura. Watoto katika makazi yasiyoruhusiwa mijini na makazi duni kama Kibera (makazi duni ya mijini barani Afrika), baadhi ya kambi za wakimbizi Duniani (Dadaab, Kakuma, Hagadera nchini **Kenya**; Yida nchini **Sudan Kusini**;[204] Katumba nchini **Tanzania**[205]), kambi ya Mahad ya Watu Waliohamishwa Ndani (IDP) huko **Sudan Kusini** tu, hali ilikuwa mbaya na ilikuwa inazidi kuwa mbaya. Mpangilio uliobanwa na makazi duni ulifanya kujitanibu kushindikana. Ukosefu wa maji ya kutosha, usafi wa mazingira na vituo vya afya vya umma ilikuwa hatari kubwa ya virusi kuenea haraka.[206] Katika makazi mengine ya wakimbizi, walezi walipatikana wakizidi kugeukia wakopeshaji pesa kujaribu kukidhi mahitaji ya watoto lakini ilibidi wakabidhi hati zao za hali ya wakimbizi kama dhamana ya ulipaji kwa

198 Key informant interviews on 17th August 2020 with Plan International MEESA (Nicholas Ngigi)
199 Health Care Systems: Time for a Rethink (December 2016-March 2017) file:///C:/Users/DELL/Documents/Africa_Renewal_En_Dec2016_Mar2017_0.pdf
200 Mahojiano na mtoa taarifa tarehe 21, Julai 2020 EAC Secretariat (Minani Generose)
201 Totally, 1 in 10 interviewees had been forgoing medical services in the two weeks preceding the survey
202https://reliefweb.int/report/burundi/when-health-crises-collide-tackling-malaria-covid-19-and-rbola-burundi
203 https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lanmic/piis2666-5247(20)30040-9.pdf
204 https://africa-facts.org/africas-biggest-refugee-camps/
205 How children in South Sudan's displaced camps face the COVID-19 challenge https://www.wvi.org/stories/south-sudan/how-children-south-sudans-displaced-camps-face-covid-19-challenge
206 https://kenya.savethechildren.net/what-we-do/our-response-covid-19

wakopeshaji na hali hii iliwafanya washindwe kupata huduma muhimu. Walakini, ilibidi Shirika la Mpango wa Chakula Ulimwenguni (WFP) kupunguza mgao wa chakula kwa asilimia 30 kwa sababu ya ukosefu wa fedha, hali iliyoziacha familia masikini zaidi katika kambi za wakimbizi na mahali pengine zikiwa katika hatari ya utapiamlo (Child Fund Alliance 2020, uk.3).

4.12.2.4 Unyonyaji na Unyanyasaji wa Watoto

Kwa sababu ya kufungwa kwa shule, Wasichana wanakabiliwa na mzigo wa ziada wa kazi ya ziada ya kutunza watoto wengine nyumbani. Bila shughuli za kawaida za kujifunza, watoto pia walikuwa katika hatari zaidi ya kueneza virusi kwa sababu ya uwezekano mkubwa wa kucheza na kukusanyika katika vikundi. Ripoti ya SCI ya Mei 2020 iligundua ongezeko la asilimia 56 katika ajira kwa watoto nchini **Uganda** tangu mwanzo wa kufungwa kwa nchi. Aidha, kulikuwa na ongeeko la wasichana wanaoingia katika ngono za utotoni ili kusaidia familia kujikimu na kununua pedi za usafi.[207] Nchini Uganda, tathmini ya haraka katika wilaya zilizochaguliwa iligundua kuwa ndani ya wiki mbili za nchi kufungwa, kulikuwa na kesi 53 za kutelekezwa kwa watoto, kesi 25 za watoto bila waangalizi, kesi 28 za unyanyasaji wa watoto, kesi 43 za watoto waliopotea na 4 kesi za kuteswa kwa watoto. Namba ya Msaada kwa Watoto Uganda ilipokea jumla ya simu 718 zinazohusiana na wasichana kutoka tarehe 10 Aprili hadi 14 Juni 2020 na karibu asilimia 73 ya simu hizi zilihusiana na unyanyasaji dhidi ya wasichana (ACPF na Plan International 2020, uk. 6). Kulingana na Shirika la *Child Fund Alliance*, asilimia 80 ya wazazi nchini Uganda walitumia vurugu kuwazuia watoto kwenda mbali sana na nyumbani wakati wa kufungwa. Watoto pia waliripotiwa kushuhudia mabishano zaidi na mapigano kati ya wazazi, hali ambayo inaweza kuwa na athari kubwa za kisaikolojia kwa watoto (Child Fund Alliance 2020, uk. 3). Kwa kuongezea, Shirika la *Joining Forces Alliance* (JFA) lilirekodi kesi 25 mpya za ndoa za utotoni(Child Fund Alliance 2020, uk. 3). Wasichana waliozeshwa ili kupata mahari haswa Kaskazini na Kaskazini Mashariki mwa **Uganda** ndani ya wiki moja tu baada ya kufungwa kwa nchi.

Watoto katika hali za barabarani wamenyimwa mapato yao kwa kipindi nchi ilikuwa katika mfungo. Shughuli zao kuu za kiuchumi ni kazi isiyo rasmi na ya kawaida na ombaomba. Kipindi cha kufungwa kwa mahali, watoto hawa walikabiliwa na njaa kwani watu ambao wanawaomba wote walikuwa hawatembei.

Nchini Kenya, utafiti uliofanywa na shirika la JFA uligundua kuwa asilimia 56 ya watoa taarifa waliripoti kuongezeka kwa watoto wanaofanya kazi tangu nchi ilipofungwa. Kulikuwa na ongezeko la wasichana wanaovutiwa na unyonyaji wa kijinsia na biashara ya ngono ili kupata pesa za chakula na mahitaji mengine kama pedi. Katika sehemu nyingine, watoto wadogo walionekana wakiuza pombe, kuni na vitu vingine au kulima na kupanda kujaribu kujikimu (Child Fund Alliance 2020, uk.3).

Kwa watoto wa barabarani, maisha yasingekuwa magumu sana. Wakati wakazi wengine nyumbani waliweza kupata habari kupitia

207 https://planipolis.iiep.unesco.org/en/2020/covid-19-response-uganda-keep-children-learning-and-safe-while-schools-are-closed-6868

redio, televisheni, simu na mtandao, watoto wa barabarani hawakuwa na fursa hizi. Chanzo chao kikuu cha habari walikuwa wafanyikazi wa mitaani ambao walikuwa hawafanyi kazi kwa sababu ya kufungwa kwa nchi. Kwa kuzingatia viwango vya kusoma na kuandika vilivyoandikwa kati yao[208], hawakuweza kutafsiri vizuri habari ndogo za kiafya walizozipata.

Kwa hivyo watoto hawakuwa na taarifa rasmi yoyote na waliishia kutegemea uvumi na makisio tu kama ilivyoripotiwa **Kenya** (Kawala na Wenzake., 2020, uk.1). Hta hivyo, watoto wa barabarani walishindwa kupata kipato na wakakabiliwa na njaa wakati wa kufungwa kwa sababu watu ambao wanawaomba wote walikuwa hawatoki nyumbani (Kawala na Wenzake., 2020, uk.1). Iliripotiwa nchini **Kenya**, kwamba watoto, ikiwa ni pamoja na wasichana wa barabarani walitamani kuwa gerezani kwa sababu ya kupata makazi wakati wa kufungwa nchini Uganda. Kulikuwa na ripoti za vikosi vya usalama kuwapiga watoto wakijaribu kutekeleza hatua za kufungwa[209].

Vizuizi vya mikusanyiko ya umma na harakati zilimaanisha kuwa taarifa ya kawaida ya jamii, shughuli za Mashirika yasiyo ya Serikali na njia za rufaa zilikuwa chache. Katika Nchi Wanachama nyingine kama Kenya, Kurugenzi ya Mashtaka ya Umma na Mahakama ya Familia na Watoto haikuwa ikifanya kazi kikamilifu na maafisa wengine wa Mahakama walishauriwa kukaa nyumbani na usikilizaji wa kesi uliahirishwa hali iliyosababisha ucheleweshaji wa upataji wa haki (Child Fund Alliance 2020, uk.2 ACPF na Plan International 2020, uk. 11).

Pamoja na shule kufungwa na watoto wengine, haswa wale wanaoishi mijini kupata elimu kupitia majukwaa ya mkondoni, kulikuwa na hatari kubwa ya unyonyaji wa kingono mkondoni. Kwa kuzingatia mfumo dhaifu wa sheria na sera za Afrika na uwezo wa kiufundi wa kulinda watoto kutoka kwa vurugu mkondoni, mabadiliko yaliyosababishwa na janga hilo yalifanya watoto kupata yaliyomo kwenye mtandao bila kikomo na bila kukaguliwa. Kulikuwa na hofu kwamba watoto wangeweza kuathiriwa na watu waovu wanaowania ngono mkondoni. Hali hii iliripotiwa na mashirika mbali mbali, mengine yakiwa nchini Uganda na Kenya (ACPF na Plan International 2020, uk. 9 na Alliance Fund Alliance 2020, p. 4). Katikati ya unyonyaji mbaya na unyanyasaji wa watoto, kulikuwa na vizuizi katika harakati za wafanyakazi wa matukio Fulani na wafanyakazi wa kijamii. Hili lilisababisha upungufu katika ufikiaji wa watoto wanaonyonywa na kudhalilishwa waliohitaji huduma za msaada (Child Fund Alliance 2020, uk.1).

4.12.2.5 Uhaba wa Chakula na Utapiamlo

Eneo la JAM linakabiliwa na mlipuko mbaya zaidi wa nzige wa jangwa kwa miaka 70. Hili liliashiria hatari isiyo na kifani kwa usalama wa chakula na maisha[210] na kufungwa kwa nchi pia kumesababisha upotezaji wa ajira na kipato, haswa kwa wale wanaohusika na uchumi usio rasmi. Kupoteza maisha na ajira chini ya UVIKO-19 kulitokea katika kipindi ambacho kaya zilikuwa hazijajiandaa kushughulikia matatizo kwa mazao baadaye mwaka kwa sababu ya umati mkubwa wa nzige wa jangwani. Tayari janga hili limevuruga mifumo ya usambazaji wa chakula kwa sababu wakulima na wafanyakazi hawawezi kufanya kazi au kusafiri na ucheleweshaji wa usafirishaji unasababisha uhaba. Mamilioni ya familia katika Afrika Mashariki tayari walikuwa katika hali ya umaskini na njaa iliyokithiri na UVIKO-19 ilizidisha hali kuwa mbaya na watoto wanapata shida. Kufungwa kwa shule na vituo vya utunzaji wa watoto viliwafanya watoto kushindwa kupata huduma za kimsingi kama programu za lishe shuleni. Katika nchi nyingi, kinga ya jamii na vyandarua vya jamii havitoshi kufikia wale walio katika mazingira magumu zaidi na waliotengwa na kusababisha watoto na vijana kupata shida ya njaa, utapiamlo na afya mbaya[211].

4.12.3 UWEZO WA NCHI WANACHAMA WA KUKABILIANA NA ATHARI ZA JANGA LA UVIKO-19

Utekelezaji wa kufunga nchi na kujitanibu kulisababisha MDA nyingi, mashirika ya UM, Mashirika yasiyo ya Serikali na CSO za mitaa kupunguza kiwango cha utendaji na wafanyikazi walianza kufanyia kazi nyumbani. Kwa CSO nyingi za mitaa, ilikuwa vigumu kufanyia kazi nyumbani kwa sababu ya kukosa miundombinu ya rasilimali kwa wafanyikazi kufanikisha hili. Utekelezaji huu uliathiri miradi iliyofadhiliwa na Mashirika yasiyo ya Serikali kama vile Plan International na Mashirika yasiyo ya Serikali ambapo msaada wa rasilimali ilibidi utolewe kwa SCO za mitaa ili kuwawezesha kufikia malengo na matokeo ya mradi wakati wanafanyia kazi nyumbani[212].

Janga liliathiri uwezo wa Idara za Huduma za Watoto. Idara za Huduma za watoto na ulinzi wa watoto katika **Nchi Wanachama zote** hazikujumuishwa kama sehemu ya huduma muhimu, isipokuwa **Rwanda**[213] ambapo shughuli za kushughulikia watoto katika kambi za wakimbizi tu ndizo zilizopewa hadhi ya huduma muhimu. Wakati mikono mingine ya Serikali ilipokuwa ikishughulikiwa, Idara hazikuweza kutoa huduma za ulinzi wa watoto dhidi ya janga la UVIKO-19[214]. Nchini **Rwanda**, kulikuwa na ripoti za kupungua kwa nafasi ya kiraia katika jamii kwa kuzingatia sheria za kukabiliana na

208 https://news.trust.org/item/20200708085058-8ptfw
209 25.5% of them do not have formal education and over 70% have at most elementary school education

210 COVID-19 on the Streets https://www.streetinvest.org/blog/covid-19-streets
211 Taarifa ya mtoa taarifa muhimu iliyotolewa 21, Julai 2020 na imehifadhiwa katika Sekretarieti ya JAM (Minani Generose).
212 Taarifa ya mtoa taarifa muhimu iliyotolewa 17, Agosti 2020 na Plan International MEESA (Nicholas Ngigi).
213 Matokeo kutoka Serikali ya Rwanda kuhusu mswaada wa Ripoti ya Ukaguzi kuhusu Watoto katika JAM tarehe 30, Oktoba 2020 (Lambert and George).
214 Taarifa ya mtoa taarifa muhimu iliyotolewa 20, Julai 2020 na ECPAT International –Mkoa wa Africa (Beatrice Gacengo)

UVIKO-19 na shughuli ziliripotiwa kuwa ngumu[215]. Sekretarieti ya JAM ilionyesha kwamba shughuli katika ngazi ya **Nchi Wanachama**[216] zilisimama kwa muda**.**

Jukwaa la Afrika la Ulinzi wa Jamii (APSP) nchini **Kenya** liliripoti kwamba mikutano ya ana kwa ana ilizuiliwa na shughuli za kuhamasisha ndizo zilizoathiriwa zaidi[217]. Nchini Rwanda, Asasi za Kiraia kama vile Muungano wa Haki za Mtoto *Umwana ku Isonga* (CUI) ilibidi zitumie njia mbadala kama vile vyombo vya habari zaidi kupitisha ujumbe kuhusu shughuli zilizopangwa[218]. Nchini **Rwanda**, *Plan International* walisimamisha au kupanga tena shughuli za burudani ili kupunguza hatari za ulinzi wa watoto haswa katika jamii zilizo hatarini. Shughuli nyingine zilifanywa katika jamii kwa kutumia vipaza sauti, vyombo vinavyotoa sauti na ujumbe uliorekodiwa kuhusu ulinzi wa watoto kwa kikundi lengwa maalumu[219] (wazazi, watoto na vijana). Nchini Tanzania, C-SEMA Nambari ya Kitaifa ya Msaada wa Mtoto ililazimika kutenga rasilimali tena kuelekea kuajiri washauri zaidi wa watoto (Machi-Mei 2020) ili kushughulikia idadi ya watoto wanaotaka habari juu ya UVIKO- 19 iliyoongezeka[220]. Pamoja na asilimia 70 ya hatua zinazolenga mipango ya uwezeshaji watoto shuleni na katika jamii; Asasi za Kiraia kama vile *Bright Jamii Initiative* nchini **Tanzania**, zililazimika kusitisha programu hadi shule zilipofunguliwa mwezi wa Julai 2020. Kwa sababu programu za ulinzi wa watoto zinafadhiliwa na nchi za nje zilizoathiriwa sana na janga la Korona, kiwango kamili cha athari za janga hilo bado hakijaeleweka[221].

4.12.4 MAPENDEKEZO MUHIMU NA MIPANGO YA MAENDELEO BAADA YA UVIKO -19

Sekretarieti ya JAM iliandaa mpango wa jumla wa maendeleo baada ya Korona kuhakikisha kwamba kuna utaratibu wa pamoja na kuratibu shughuli za kupambana na UVIKO-19 katika jumuiya; kupunguza idadi ya watu wanaoambukizwa au wagonjwa na UVIKO-19; kupunguza mzigo kwa mifumo ya afya, ili waweze kuendelea kutoa huduma ya kawaida ya afya inayohitajika; na kuhakikisha kuwa jumuiya ina uwezo wa kutosha wa ufuatiliaji, kugundua walioathirika na kusimamia namna ya kukabiliana na ugonjwa huo (JAM 2020, uk.7). Vile vile, sekta inayohusika na vijana na watoto pia imeandaa mfumo wa kushughulikia UVIKO-19 na marekebisho kwa Watoto na Vijana katika Jumuiya ya Afrika Mashariki inapendekeza njia zilizoratibiwa za kupambana na UVIKO- 19 ili kupunguza maambukizo na athari kwa watoto na vijana mkoani. Hatua za kukabiliana na janga UVIKO-19 zina matumaini ya kupunguza mzigo kwenye mifumo ya huduma za jamii ili kuhakikisha kwamba kuna ulinzi wa watoto, na kudumisha mifumo hai ya uchumi na ustawi wa jamii ili waendelee kufanya kazi na kujibu mahitaji ya watoto, vijana, familia zao na jamii.

Nchi Wanachama na **Mashirika yasiyo ya Serikali** zinapaswa kufanya mipango ya shughuli za baada ya UVIKO-19 ili kuzuia usumbufu zaidi kwa huduma na haki za watoto katika mkoa. UVIKO-19 umesisitiza haja ya uwekezaji mkubwa katika elimu na afya. **Nchi Wanachama** zilikuwa hazijajiandaa kukabiliana na janga la UVIKO-19 na hali hii iliathiri matibabu ya magonjwa mengine yanayotishia maisha kama vile upatikanaji wa matibabu ya VVU (ART) kwa watu wanaoishi na VVU na chanjo ya watoto. Wakati serikali zinastahili kupongezwa kwa kusaidia familia masikini sana kutokana na athari za kiuchumi za janga hilo, kuna haja ya kuendeleza mjadala kuhusu njia mbadala za maisha kwa familia masikini baada ya janga hili, kuhakikisha kuwa watoto wanalindwa dhidi ya vurugu zinazotokana na upotezaji wa kipato. Watoto wengi katika **Nchi Wanachama** ambao walikuwa wameishaathiriwa na umaskini wa aina nyingi kabla ya janga hili walikuwa wanaishi katika familia zinazokabiliwa na umaskini uliokithiri na walikuwa hawawezi kukidhi mahitaji ya msingi ya chakula. Athari za kijamii na kiuchumi za janga hilo ziliongeza hali iliyokuwa mbaya tayari kuwa mbaya zaidi. Katika Nchi Wanachama nyingine, kuna mipango finyu ya ulinzi wa jamii na mchango ambao haufikii na kufaidi maeneo yote na wakati mwingine kuna malipo yasiyo ya kawaida na yasiyotabirika kwa familia. Ili kulinda watu binafsi, familia na jamii kutopata shida zaidi kiuchumi, **Nchi Wanachama** zinapaswa kuongeza na kuimarisha mipango ya usalama kwa jamii kwa wale walio hatarini zaidi na pia kutoa msaada wa muda kwa familia zilizokabiliwa na shida ya kiuchumi kwa muda mrefu baada ya janga la UVIKO-19. Kuna haja ya kupanga na kushughulikia mahitaji ya watoto ambayo ni pamoja na uwakilishi wa kisheria kwa watoto wanaonyanyaswa[222]. Nchi Wanachama (**Kenya, Uganda, Rwanda** na **Sudan Kusini)** pia zinapaswa kuunda mipango ya kukabiliana na athari ambazo hazijaonekana lakini zinatarajiwa kuonekana tu shule zitakapofunguliwa au wakati shughuli za programu zitakapoanza tena.

215 Taarifa ya mtoa taarifa muhimu iliyotolewa 17, Agosti 2020 na Plan Internationl MEESA (Nicholas Ngigi)
216 Taarifa ya mtoa taarifa muhimu iliyotolewa 21, Juai 2020 na Sekretarieti ya JAM (Minani Generose)
217 Taarifa ya mtoa taarifa muhimu iliyotolewa tarehe 7, Agosti 2020 Cyrilla Heyi na Helen Mudora, Africa Platform for Social Protection in Kenya.
218 Taarifa ya mtoa taarifa muhimu iliyotolewa tarehe 4, Agosti 2020 Muungano wa Haki za Watoto Umwana ku Isonga nchini Rwanda (Maximilien Ruzigana)
219 Mahojiano na watoa taarifa yaliyofanyika tarehe 12, Agosti 2020 na Plan Internatioanl Rwanda (Pamella Ingabire)
220 Mahojiano na watoa taarifa yaliyofanyika tarehe 13, Agosti 2020 na C-SEMA-Simu ya moja kwa moja ya Kitaifa 116 (Michael Marwa)
221 Mahojiano na Bright Jamii Initiative, Tanzania tarehe 30, Julai 2020 (Irene Fugara)
222 Mahojiano na African Platform for Social Protection in Kenya tarehe 7, Agosti 2020 (Cyrilla Heyi na Helen Mudora)

5. HITIMISHO KUU NA MAPENDEKEZO

5.1 HITIMISHO KUU

Mwaka 2016, Jumuiya ya Afrika Mashariki iliandaa na kupitisha Sera ya Watoto ya Jumuiya ya Afrika Mashariki ambayo dira yake ni Jumuiya ya Afrika Mashariki inayozingatia na kuhakikisha kwamba kuna haki na ustawi wa watoto. Dhamira yake ilikuwa ni kukuza utekelezaji wa haki za watoto za kuishi, maendeleo, ulinzi na ushiriki kupitia uratibu wa mkabala na sekta nyingi. Uendelezaji wa Sera ya Watoto ni hatua muhimu ya kusifiwa katika kushughulikia haki za watoto katika JAM. Ukaguzi huu umeanzisha maendeleo na changamoto tofauti kwa Nchi Wanachama katika utekelezaji wa maeneo kumi ya kipaumbele katika Sera. Kwa ujumla; **Kenya, Rwanda** na **Uganda** na kwa kiwango fulani **Tanzania** zimeweka msingi mzuri wakati **Burundi** na **Sudan Kusini** bado zina maeneo mengi ya kushughulikia. Mapitio yanaonyesha kwamba kuna changamoto anuwai zinazozuia maendeleo ya utekelezaji wa Sera ya Mtoto:

1. Sera ya Mtoto haijasambazwa sana na haijajumuishwa waziwazi katika upangaji na utekelezaji wa haki za watoto kitaifa katika **Nchi Wanachama zote**. Isipokuwa nchini **Uganda**, hakuna hata moja ya mipango na mikakati ya kitaifa ya haki za watoto iliyopangwa baada ya kutengenezwa kwa Sera mnamo 2016 inayotambua au kurejelea Sera.
2. Kumekuwa na uwajibikaji na utekelezaji dhaifu wa Sera ya Mtoto katika **Nchi Wanachama zote**. Wakati njia za ufuatiliaji na uwajibikaji kwa utekelezaji wa Sera zipo, hazijasambazwa sana katika Nchi Wanachama zote. Katika miaka minne tangu msingi, hakuna **Nchi Mwanachama** hata moja iliyowasilisha ripoti kwa Sekretarieti ya JAM kuhusu maendeleo ya utekelezaji wa Sera ya Watoto.
3. Utekelezaji wa Sera ya Watoto ya JAM umeathiriwa kwa kiwango kikubwa na njia rasmi za mawasiliano kati ya **Sekretarieti ya JAM** na Wizara zinazohusika na mambo ya watoto katika **Nchi Wanachama**.

5.2 MAPENDEKEZO

Sekretarieti ya Jumuiya na Nchi Wanachama zinapaswa kufanya jitihada za kuharakisha utekelezaji wa Sera ya Watoto:

1. Sekretarieti ya Jumuiya ya Afrika Mashariki inapaswa kufanya usambazaji mpana wa Sera ya Watoto na mifumo inayolingana ya uwajibikaji katika **Nchi Wanachama zote** ili kuongeza hadhi na kutafuta utashi wa kisiasa na ujumuishaji wa Sera katika mipango ya kitaifa ya haki za watoto na michakato ya utekelezaji.

2. Kuboresha uwajibikaji (utekelezaji wa ufuatiliaji wa maendeleo, tathmini na utoaji taarifa) kwa utekelezaji wa Sera ya Watoto ya Jumuiya ya Afrika, **Sekretarieti ya JAM** inapaswa kusambaza utaratibu kwa **Nchi Wanachama** na pia kuwashirikisha katika utekelezaji huo, kwa kuzingatia majukumu ya Nchi Wanachama ya uwajibikaji na kutoa ripoti kwa mashirika mengine ya kutengeneza mikataba kama vile Kamati za Kiafrika na UM.

3. **Sekretarieti ya JAM** inapaswa kushirikisha kila **Nchi Mwanachama** katika mazingira yake ya kipekee ili kupanga utekelezaji wa matokeo ya ukaguzi; haswa, kuwezesha majadiliano kuhusu jinsi ya kudumisha mafanikio na mazoea bora, kukabiliana na changamoto, udhaifu na vitisho, kupata fursa na pia kutekeleza mapendekezo ya ukaguzi.

4. Kuendeleza ushirikiano mwema na mawasiliano ya wakati unaofaa kati ya **Sekretarieti ya JAM** na Wizara zinazohusika na watoto katika **Nchi Wanachama** kuhusu utekelezaji wa Sera ya Watoto ya JAM. JAM inapaswa kuelekeza njia za ushirikiano na mawasiliano kwa njia ambayo haikinzani na taratibu zilizowekwa chini ya Mkataba wa JAM.

MAREJEO

1. African Child Policy Forum 2011, *African report on child wellbeing 2011. Budgeting for children.*
2. African Child Policy Forum 2018, *The African report on child wellbeing 2018: progress in the child-friendliness of African Governments*. Addis Ababa: African Child Policy Forum.
3. African Child Policy Forum 2019, *Continental report on harmonisation* of laws
4. African Child Policy Forum and Africa Wide Movement for Children 2019, *In the firing line: The war on Africa's children.*
5. African Child Policy Forum and Plan International 2020, *Under siege: impact of COVID-19 on girls in Africa.* June 2020.
6. African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child 2016, *Continental study on the impact of conflict and crises on children in Africa*
7. African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child 1990, *African Charter on the Rights and Welfare of the Child.*
8. African Development Bank 2019, *East Africa economic outlook 2019 macroeconomic developments and prospects, political economy of regional integration.*
9. Antoinette Lombard and Gidraph Wairire 2015, *Developmental social work in South Africa and Kenya-Lessons for Africa*. The Social Work Practitioner-Researcher, Special Issue, April 2010.
10. Ayei Peter & Associates 2020, *Baseline assessment for the implementation of the East Africa Community (EAC) Child Policy in the Republic of South Sudan*
11. Ballon, P. and Duclos, J.-Y. (2015) *"Multidimensional poverty in Sudan and South Sudan" OPHI Working Papers* 93, University of Oxford.
12. Child Protection in Crisis Network 2012, *Mapping community-based child protection* mechanisms *in Uganda*. Final Draft 2012.
13. ChildFund Alliance 2015, *Strengthening community-based child protection referral pathways.* A Resource Manual.
14. ChildFund Alliance 2020, *Keeping children safe in Uganda's COVID-19 response.* May 2020.
15. Coalition Umwana ku Isonga (CUI) 2019, *Alternative report to the combined fifth and sixth periodic report of the Republic of Rwanda on the implementation status of the United Nations Convention on the Rights of the Child (UNCRC).* 1st March 2019.
16. Directorate of Relief, Disaster Preparedness and Refugees-Office of the Prime Minister 2010, *National policy for disaster preparedness and management in Uganda.*
17. East African Community (Secretariat) 2012, *Disaster risk reduction and management strategy.*
18. East African Community (Secretariat) 2016a, *EAC child policy (2016).*
19. East African Community (Secretariat) 2016b, *EAC vision 2050.*
20. East African Community (Secretariat) 2017, *Minimum standards on comprehensive services for children and young people in the East African Community*.
21. East African Community (Secretariat) 2018, *Framework for strengthening child protection systems in the East African Community.*
22. East African Community (Secretariat) 2019a, *East African Community facts and figures–2019.* November 2019.
23. East African Community (Secretariat) 2019b, *Monitoring, evaluation and reporting framework for child rights in East African Community.*
24. East African Community (Secretariat) 2019c *Report of workshop on popularization of* agenda *2040 and cross border issues affecting children in the East African Community.*
25. East African Community (Secretariat) 2020, *Regional COVID19 response and adaptation for children and young people in the East African Community.*

26. East African Community (Secretariat) 2020, *Regional COVID19 response and adaptation for children and young people in the East African Community*. April 2020.

27. East African Community 1999, *Treaty for establishment of the East African Community.*

28. East African Community and African Committee of Expert on the Rights and Welfare of the Child 2018, *Report of workshop on popularization of agenda 2040 and cross-border issues affecting children in the East African Community*. 23-24 October 2018.

29. Government of Burundi 2004, Law n°1/004 of April 30, 2004 modifying the provisions of code of persons and family relating to filiation adoptive.

30. Government of Burundi 2018, *Code penal du Burundi, Loi No. 1/5 du 22 Avril 2009*.

31. Government of Burundi 2018, Law relating to the rights and protection of the child, 2011 repealed by Law No. 71/2018 protection of the child (2018)

32. Government of Kenya 2006, The Nubian community in Kenya v. The Republic of Kenya Communication 317/2006.

33. Government of Kenya 2018, Second periodic report to the ACERWC 2018.

34. Government of Rwanda 2003, *The Constitution of the Republic of Rwanda.*

35. Government of Rwanda 2016, Law No. 32/2016 governing natural persons and family.

36. Government of Rwanda 2020, *Committee on the Rights of the Child concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Rwanda (CRC/C/RWA/CO/5-6).* 28 February 2020.

37. Government of South Sudan 2009, *The Child Act (2008).* 10th February, 2009.

38. Government of South Sudan 2018, *Initial state party report to the United Nations Committee 2018.*

39. Government of South Sudan 2019, *Initial report of South Sudan submitted under article 44 of the Convention on the Rights of the Child to the Committee on the Rights of the Child.*

40. Government of the United Republic of Tanzania 2015, *The disaster management Act 2015.* 11 May 2015.

41. Government of Uganda 1993, *Disaster preparedness and emergency management Act.*

42. Government of Uganda 2010, *Recommendations and observations sent to the Government of the Republic of Uganda by the African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child (ACERWC) on the initial implementation report of the African Charter of the Rights and Welfare of the Child (ACRWC)*

43. Government of Uganda 2016, *The children (amendment) Act, 2016*

44. Government of Uganda 2017, *National action plan for child well-being (2016-2021)*

45. Helmut Spitzer 2019, *Social work in East Africa: A Mzungu perspective. International Social Work* 2019, Vol. 62(2) 567–580.

46. Ingane Consulting Ltd. 2016, *A Baseline towards the implementation of EAC Child Policy (2016).*

47. Ingane Consulting Ltd. 2018, *Harmonisation of laws by East African Community Partner States.*

48. Inter-Governmental Agency for Development 2017, *Annex to the declaration (Nairobi comprehensive plan of action for durable solutions for Somali refugees).*

49. International Federation of Social Workers 2019, *Rapporteurs final report on IFSW Africa region conference, The 3rd International Federation of Social Workers Africa Region 28th -31st October 2019.* Kampala, Uganda

50. International Organisation on Migration 2020, *COVID-19 Appeal South Sudan Preparedness and Response Plan.*

51. International Organisation on Migration East and Horn of Africa 2020, *Regional strategic preparedness and* response *plan COVID-19.* April-December 2020. Updated on 6 April 2020).

52. JSI Research & Training Institute, Inc 2018, *Deinstitutionalisation of vulnerable children in Uganda (DOVCU) (July 1, 2014-December 31, 2017). In partnership with Retrak Child's Foundation and Transcultural Psychosocial Organization (TPO Uganda).* Final Report.

53. Kakuru R., Rukooko A.B and Tushabe G 2019, *Social protection mechanisms for children living on the streets: Perspectives from Uganda Journal of African Studies and Development Vol. 11(1),* pp. 1-11, January 2019 DOI: 10.5897/JASD2018.0523 Article Number: 587A3A860186 ISSN 2141-2189

54. Kawala Brenda Allen, Kirui Brian Kibiwott and Cumber Samuel Nambile 2020, *Effect of UVIKO-19 response in Uganda on street children. Pan African Medical Journal (ISSN: 1937-8688).*

55. Kenya Institute of Public Policy Research and Analysis 2019, Health budget brief. Policy brief no. *No. 65/2018-2019.*

56. Kenya Institute of Public Policy Research and Analysis 2019, *Kenya 2018 National budget brief. Policy brief no. No. 63/2018 2019.*

57. Kenya Institute of Public Policy Research and Analysis 2019, Water and sanitation budget brief. Policy brief no. *No. 66/2018-2019.*

58. Kenya National Bureau of Statistics 2019, *Kenya national population and housing survey, Volume III: Distribution of population by age, sex and administrative units.* December 2019.

59. Kenya National Bureau of Statistics and United Nations Children Fund 2017, *Child poverty in Kenya: A Multidimensional approach.* ISBN: 978-9966-102-01-0.

60. Kenya National Council for Law Reporting, 2010, *Kenya Child Act 2001, Revised Edition 2010 (2017).*

61. Ministère à la Présidence chargé de la Bonne Gouvernance et du Plan [Burundi] (MPBGP), Ministère de la Santé Publique et de la Lutte contre le Sida [Burundi] (MSPLS), Institut de Statistiques et d'Études Économiques du Burundi (ISTEEBU), et ICF. 2017. *Troisième Enquête Démographique et de Santé*. Bujumbura, Burundi : ISTEEBU, MSPLS, et ICF.

62. Ministère de la Santé Publique et de Lutte contre le Sida (MSPLS) 2016, Politique nationale de sante (2016-2025) du Burundi. Janvier 2016.

63. Ministère des Droits de la Personne Humaine, des Affaires Sociales et du Genre (MDPHASG) 2020, *Politique nationale de protection de l'enfant au Burundi (2020-2024).* Février 2020.

64. Ministère des Droits de la Personne Humaine, des Affaires Sociales et du Genre 2017, *Evaluation de la politique nationale de protection de l'enfant (2012-2016).*

65. Ministry for Gender, Labour and Social Development 2020, Uganda national child policy 2020.

66. Ministry for Health, Community Development, Gender, Elderly and Children 2016, National *plan of action to end violence against women and children in Tanzania (2017/18-2021/22).*

67. Ministry Health, Community Development, Gender, Elderly and Children (Tanzania Mainland) and Ministry of Labour, Empowerment, Elders, Women and Children (Zanzibar) 2019, *The 6th report on the implementation of the Convention on the Rights of the Child by Government of United Republic of Tanzania.*

68. Ministry in Charge of Emergency Management 2018, National contingency plan for drought. Kigali 2018.

69. Ministry in Charge of Emergency Management 2018, National contingency plan for floods and landslides. Kigali 2018.

70. Ministry in Charge of Emergency Management 2018, National contingency plan for storms. Kigali 2018.

71. Ministry in Charge of Emergency Management 2018, National contingency plan for volcanic eruption. Kigali 2018.

72. Ministry in Charge of Emergency Management 2019, National contingency plan for earthquake. Kigali 2019.

73. Ministry in Charge of Emergency Management 2019, National contingency plan for fire incidents. Kigali 2019.

74. Ministry in Charge of Emergency Management 2019, National contingency plan for managing emergency consequences of terrorist incidents. Kigali 2019.

75. Ministry of Community Development, Gender and Children 2012, *Child participation toolkit.*

76. Ministry of Community Development, Gender and Children 2014, *National plan of action on* child *participation (2014-2019).*

77. Ministry of Community Development, Women Affairs and Children 1996, *Child development policy.*

78. Ministry of Devolution and Planning 2015, *National integrated monitoring and evaluation systems.*

79. Ministry of Disaster Management and Refugee Affairs 2012, *The national disaster management policy-Revision of the 2009 national disaster management policy.*

80. Ministry of Disaster Management and Refugee Affairs 2013, *National disaster risk* management *plan.*

81. Ministry of Disaster Management and Refugee Affairs 2016, *National contingency matrix plans.*

82. Ministry of Education 2018, *Kenya National Education Sector Strategic Plan (2018-2022).*

83. Ministry of Education 2018, *Rwanda Education Sector Strategic Plan 2018/19 to 2023/24.*

84. Ministry of Education and Sports 2017, *Sector strategic plan 2017/18-2019/20.*

85. Ministry of Education, Science and Technology 2018*, Education sector development plan (2016/17–2020/21).*

86. Ministry of Education-Rwanda 2020, *Keeping the doors open for learning*: *Response plan of Ministry of Education to the COVID-19 outbreak.*

87. Ministry of Finance and Planning-Tanzania 2016, *National five-year development plan 2016/17–2020/21.*

88. Ministry of Gender Labour and Social Development 2019, *Para-social workers (PSW) competency framework.*

89. Ministry of Gender, Labour and Social Development 2004, *National orphans and other vulnerable children policy.*

90. Ministry of Gender, Labour and Social Development 2012, *National action plan on elimination of the worst forms of child labour in Uganda (2012/13-2016/17).*

91. Ministry of Gender, Labour and Social Development 2017, *National child participation strategy (2017/18 - 2021/22).*

92. Ministry of Gender, Labour and Social Development 2018, *Violence against children in Uganda*: *Findings from a national survey, 2018.* Kampala, Uganda: UNICEF, 2018.

93. Ministry of Gender, Labour and Social Development and UNICEF (Nd), *Situation analysis of child poverty and deprivation in Uganda.*

94. Ministry of Gender, Labour and Social Development 2020, *National child policy implementation plan (2020/2021-2025/2026).*

95. Ministry of Gender, Labour and Social Development Uganda 2016, *A Handbook for case management in child protection-A Resource guide for multi-sectoral case management agencies in Uganda (2016).*

96. Ministry of Gender, Labour and Social Development. *Violence against Children in Uganda*: *Findings from a National Survey, 2018*. Kampala, Uganda: UNICEF, 2018.

97. Ministry of General Education and Instruction 2017, *The General Education Strategic Plan 2017-2022.* May 2017.

98. Ministry of Health, Community Development, Gender, Elderly and Children (MoHCDGEC) [Tanzania Mainland]., Ministry of Health (MoH) [Zanzibar]., National Bureau of Statistics (NBS)., Office of the Chief Government Statistician (OCGS) and ICF 2016, *Tanzania demographic and health survey and malaria indicator survey (TDHS-MIS) 2015-16.* Dar es Salaam, Tanzania, and Rockville, Maryland, USA: MoHCDGEC, MoH, NBS, OCGS, and ICF.

99. Ministry of Health, Community Development, Gender, Elderly and Children 2017, *Tanzania national integrated case management system framework.*

100. Ministry of Health-Kenya 2018, *National standard operating procedures for the management of sexual violence against children.*

101. Ministry of Home Affairs 2018, *Tanzania national anti-trafficking in persons action plan (2018-2021).*

102. Ministry of Human Rights, Social Affairs and Gender (Burundi) 2017, *ACERWC initial implementation report.*

103. Ministry of Human Rights, Social Affairs and Gender 2017, *African Charter on the Rights and Welfare of the Child initial implementation report.*

104. Ministry of Internal Affairs 2013, *National action plan for prevention of trafficking in persons in Uganda (2013-2018).*

105. Ministry of Labour and Social Protection of Kenya 2020, *National prevention and response plan on violence against children in Kenya (2019-2023).*

106. Ministry of Labour, Social Security and Services 2013, *National plan of action for combating human trafficking strategic framework in Kenya (2013-2017).*

107. Ministry of State for Special Programmes (MSSP., Ministry of Provincial Administration and Internal Security and National Disaster Operation Centre (NDOC) 2009, *National disaster response plan.*

108. MoHCDGEC and MoLEEWC 2019, *6th Report on the implementation of the Convention on the Rights of the Child by government of United Republic of Tanzania.*

109. National AIDS and STI Control Programme (NASCOP), *Preliminary KENPHIA 2018 Report.* Nairobi: NASCOP 2020.

110. National Association of Social Workers in Uganda 2019, Issues paper for enactment of a social work and social welfare professionals Act in Uganda. May 2019.

111. National Commission for Children 2018, *Guidelines on inter-country adoption in Rwanda.*

112. National Commission for Children 2019, *Strategic plan for the integrated child rights policy (2019-2024).*

113. National Council for Children's Services 2010, *National children policy Kenya 2010*

114. National Council for Children's Services 2011, *The framework for the national child protection system for Kenya*. November 2011.

115. National Council for Children's Services 2015, *National plan of action for children in Kenya (2015-2022).*

116. National Institute of Statistics of Rwanda (NISR) [Rwanda]., Ministry of Health (MOH) [Rwanda] and ICF International 2015, *Rwanda demographic and health survey 2014-15*. Rockville, Maryland, USA: NISR, MOH, and ICF International.

117. Paul Bukuluki, Staffan Höjer & Birgitta Jansson 2019, *Motives and career choices among Ugandan social work students*. European Journal of Social Work, 22:4, 712-724, DOI: 10.1080/13691457.2017.1399252.

118. République du Burundi 2012, Plan sectorial de développement de l'éducation et de la formation (2012-2020). Juillet 2012.

119. Rwanda Biomedical Centre (RBC) and National Institute of Statistics of Rwanda (NISR) 2019, *Rwanda population-based HIV impact assessment (RPHIA), 2018–2019.* Summary sheet. October 2019.

120. Rwanda Ministry of Health MOH 2017, *Violence against children and youth: findings from national survey, 2015-16.* Kigali, Rwanda.

121. Siân Long 2011, *Tanzania: Linking community systems to a national model for child protection.* Maestral International November 18, 2011.

122. Tanzania National Bureau of Statistics 2013, *Tanzania in figures 2012*.

123. Tanzania National Bureau of Statistics and UNICEF 2016, *Child poverty in Tanzania*. Dar es Salaam, June 2016.

124. Tanzania National Bureau of Statistics., OCGS and ICAP 2017, *Tanzania HIV impact survey (THIS) 2016-2017 summary sheet: Preliminary findings.*

125. Uganda Bureau of Statistics (UBOS) 2018, *Uganda national household survey 2016/2017*. Kampala, Uganda; UBOS.

126. Uganda Bureau of Statistics (UBOS) and ICF 2018, *Uganda demographic and health survey 2016.* Kampala, Uganda and Rockville, Maryland, USA: UBOS and ICF.

127. Uganda Bureau of Statistics 2019, Statistical abstract 2019

128. United Nations 2019, Global compact for safe, orderly and regular migration 11 January 2019.

129. United Nations 2020, *Policy brief: The impact of COVID-19 on children.* 15 April 2020.

130. United Nations Children's Fund 2017, *La Pauvreté des enfants au Burundi*. Janvier 2017.

131. United Nations Children's Fund 2018, *Multidimension child poverty in Rwanda: Key trends and policy implications.* Rwanda 2018.

132. United Nations Children's Fund 2019, *Guidelines to strengthen social service workforce for child protection.* UNICEF, New York, 2019.

133. United Nations Children's Fund 2019, *Guidelines to strengthen the social service workforce for child protection*. UNICEF, New York, 2019.

134. United Nations Children's Fund 2020, *Burundi child protection budget analysis brief (2019/2020).*

135. United Nations Children's Fund 2020, Review of progress in the advancement of child rights in Africa: Reflecting on the past and future challenges and opportunities.

136. United Nations Children's Fund and Save the Children Fund 2019, Regional workshop on strengthening cross-border child protection mechanisms in east and the horn of Africa. 30-31 May 2019, Speke Resort, Munyonyo, Kampala in Uganda.

137. United Nations Children's Fund Burundi 2016, *Education sector budget analysis brief 2016.*

138. United Nations Children's Fund Burundi 2016, *Education sector budget brief 2016.*

139. United Nations Children's Fund Burundi 2016, *Health sector budget analysis 2016.*

140. United Nations Children's Fund Burundi 2017, *Budget brief: The 2017 state budget.*

141. United Nations Children's Fund Burundi 2017, *Health sector budget analysis 2017.*

142. United Nations Children's Fund Burundi 2017, *The 2017 child protection sector budget brief*.

143. United Nations Children's Fund Burundi 2019, *Health budget analysis brief 2019/2020.*

144. United Nations Children's Fund Burundi 2020, *Education budget analysis brief 2019/2020.*

145. United Nations Children's Fund Burundi, 2019, *Water, sanitation and hygiene analysis 2019/2020.*

146. United Nations Children's Fund Evaluation Office 2018, *Strengthening child protection systems: Evaluation of UNICEF strategies and programme performance. Annexes.*

147. United Nations Children's Fund Rwanda 2018, *Rwanda national budget brief 2017/18 investing in children in Rwanda.*

148. United Nations Children's Fund Rwanda 2020, *Rwanda national budget brief 2019/20 investing in children in Rwanda.*

149. United Nations Children's Fund Rwanda 2020, *Rwanda social protection budget brief investing in inclusiveness in Rwanda, 2019/2020.*

150. United Nations Children's Fund South Sudan 2018, *South Sudan national budget brief fiscal year 2017/18.*

151. United Nations Children's Fund South Sudan 2019, *South Sudan national budget brief 2018/19.*

152. United Nations Children's Fund Tanzania 2011, *Water and sanitation budget brief FY 2011/12–FY 2015/16.*

153. United Nations Children's Fund Tanzania 2016, *Education budget brief FY 2011/12–FY 2015/16.*

154. United Nations Children's Fund Tanzania 2016, *Health budget brief FY 2011/12–FY 2015/16.*

155. United Nations Children's Fund Tanzania 2018, *Education budget brief.*

156. United Nations Children's Fund Tanzania 2018, *Health budget brief 2018.*

157. United Nations Children's Fund Tanzania 2018, *Water, sanitation and hygiene budget brief 2018.*

158. United Nations Children's Fund Tanzania., Division of Violence Prevention., National Center for Injury Prevention and Control., Centers for Disease Control and Prevention and Muhimbili University of Health and Allied Sciences 2011. *Violence against children in Tanzania: Findings from a national survey, 2009. Summary report on the prevalence of sexual, physical and emotional violence, context of sexual violence, and health and behavioural consequences of violence experienced in childhood.*

Dar es Salaam, Tanzania.

159. United Nations Children's Fund Uganda 2017, *The national budget framework FY 2017/18 budget brief no. 2017/2* (Source: National BFP FY 2017/18 - 2021/22).

160. United Nations Children's Fund Uganda 2018, *The national budget framework paper FY 2018/19 budget brief no. 2018/2* (Source: NBFP FY 2018/19 - 2022/23).

161. United Nations Children's Fund Uganda 2019, *The national budget framework FY 2019/20 budget brief no. 2019/4* (Source: NBFP FY 2019/20 - 2023/24).

162. United Nations Children's Fund Uganda 2019, *The national budget framework FY 2019/20 budget brief no. 2019/2* (Source: National BFP FY 2019/20 - 2023/24).

163. United Nations Children's Fund Uganda 2019, *The national budget framework FY 2019/20 budget brief no. 2019/3* (Source: NBFP FY 2019/20 - 2023/24).

164. United Nations Committee on the Rights of the Child 2000, Burundi concluding observations to initial state party report on UNCRC (2000).

165. United Nations Committee on the Rights of the Child 2000, Uganda concluding observations on OPAC 2000 to 2nd periodic report.

166. United Nations Committee on the Rights of the Child 2007, General comment no. 10 of the UN Committee on the Rights of the Child 2007, *children's rights in juvenile system.*

167. United Nations Committee on the Rights of the Child 2010, *CRC/C/BDI/CO 19 Consideration of the reports submitted by parties under Article 44 of the Convention. Concluding observations: Burundi.*

168. United Nations Committee on the Rights of the Child 2016, *Concluding observations on the combined third to fifth periodic reports of Kenya CRC/C/KEN/CO/3-5. 21 March 2016.*

169. United Nations Conference on Trade and Development 2018, *East African Community regional integration: Trade and gender implications.*

170. United Nations Convention on the Rights of the Child 1989, *Convention on the Rights of the Child.*

171. United Nations Convention on the Rights of the Child 2011, *Consideration of reports submitted by state parties under article 44 of the Convention consolidated third and fourth periodic reports of state parties due in 2008 republic of Rwanda.* 26 July 2011.

172. United Nations Convention on the Rights of the Child 2015, *Consideration of reports submitted by States parties under article 44 of the Convention Combined third, fourth and fifth periodic reports of States parties due in 2012 Kenya*. 1 April 2015.

173. United Republic of Tanzania 2009, *Law of the Child Act (2009).*

174. United Republic of Tanzania 2018, *National anti-trafficking in persons action plan (2018-2021).*

175. Wamimbi Richard W and Kasimbu Rhoda 2015, *Strengthening community formal and non- formal systems to prevent violence against children in East Africa: What is working?* International NGO Journal Vol. 10(2), pp. 12-26, April, 2015 DOI: 10.5897/INGOJ2015.0294 Article Number: 35D5F2B53538 ISSN 1993–8225.

176. World Bank 2017, *South Sudan poverty assessment: The impact of conflict and shocks on poverty South Sudan poverty assessment*. 20172009–2017 report no: AUS0000204.

177. World Bank Group 2019, *Tanzania Mainland poverty assessment.*

Vyanzo vya Mkondoni

178. 1.9 million South Sudanese children despair over closure of schools due to COVID-19; mothers worried of the future. Available online: https://reliefweb.int/report/south-sudan/19-million-south-sudanese-children-despair-over-closure-schools-due-covid-19. Accessed 27th August 2020.

179. COVID-19 and acute malnutrition-A double emergency. Available online: https://reliefweb.int/report/kenya/covid-19-and-acute-malnutrition-double-emergency. Accessed 27th August 2020.

180. COVID-19 and education systems-Tanzania brainstorming true education tech disruption. Available online: https://blogs.worldbank.org/education/covid-19-and-education-systems-tanzania-brainstorming-true-ed-tech-disruption. Accessed 27th August 2020.

181. COVID-19 and measles: double trouble for Burundi. Available online: https://www.thelancet.com/pdfs/journals/lanmic/PIIS2666-5247(20)30040-9.pdf. Accessed 27th August 2020.

182. COVID-19 response in Uganda: Keep children learning and safe while schools are closed. Available online: https://planipolis.iiep.unesco.org/en/2020/covid-19-response-uganda-keep-children-learning-and-safe-while-schools-are-closed-6868. Accessed 27th August 2020.

183. Evaluation of the Tubarerere Mu Muryango (Let's raise children in families) Programme in Rwanda, Phase 1: Summary. Available online: https://bettercarenetwork.org/library/principles-of-good-care-practices/transforming-institutional-care/evaluation-of-the-tubarerere-mu-muryango-lets-raise-children-in-families-programme-in-rwanda-phase-1. Accessed 19th August 2020.

184. Freedom House Global freedom score. Available online: https://freedomhouse.org/country/kenya/freedom-world/2020 Accessed 8th September 2020.

185. Garissa University College attack in Kenya: What happened? Available online: https://www.bbc.com/news/world-africa-48621924. Accessed 4th August 2020.

186. GDP per capita (Current US$) World Bank national accounts data, and OECD national accounts data files. Available online: GDP per capita (https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=UG) 2019. Accessed 15th July 2020.

187. HIV and AIDS in East & Southern Africa regional overview. Available online: https://www.avert.org/professionals/hiv-around-world/sub-saharan-africa. Accessed 15th August 2020.

188. HIV Kenya avert. Available online: https://www.avert.org/professionals/hiv-around-world/sub-saharan-africa/kenya. Accessed 15th August 2020.

189. HIV Tanzania Avert. Available online: https://www.avert.org/professionals/hiv-around-world/sub-saharan-africa/tanzania. Accessed 15th August 2020.

190. How children in South Sudan's displaced camps face the COVID-19 challenge. Available online: https://www.wvi.org/stories/south-sudan/how-children-south-sudans-displaced-camps-face-covid-19-challenge. Accessed 27th August 2020.

191. Human Development Index (HDI): A composite index measuring average achievement in three basic dimensions of human development-a long and healthy life, knowledge and a decent standard of living. Available Online: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019.pdf. Accessed 8th August 2020.

192. Human Rights Watch global report. Available online : https://www.hrw.org/world-report/2020/country-chapters/kenya#:~:text=In%20July%202019%2C%20Human%20Rights,justification%2C%20claiming%20they%20were%20criminals. Accessed 8th September 2020.

193. Implementing a paradigm shift in Uganda from institutional care to family-based care through increased training and awareness for Catholic caregivers. Available online: http://www.socialserviceworkforce.org/resources/blog/implementing-paradigm-shift-uganda-institutional-care-family-based-care-through-increased-training-and-awareness-for-catholic-caregivers/. Accessed on 10th July 2020.

194. Incheon declaration framework-action towards inclusive equitable quality education lifelong learning. Available Online: https://iite.unesco.org/publications/education-2030-incheon-declaration-framework-action-towards-inclusive-equitable-quality-education-lifelong-learning/. Accessed 15th August 2020.

195. Joining Forces Alliance for children in Kenya memorandum submitted on 9th July 2020 to the national crime research centre on the probe on gender-based violence and violation of children's rights as directed during the 9th state address on Coronavirus. Available online: https://kenya.savethechildren.net/news/joining-forces-alliance-children-kenya-memorandum-submitted-9th-july-2020-national-crime. Accessed 30th August 2020.

196. Kenya attack: Westgate mall bodies 'probably gunmen'. Available online: https://www.bbc.com/news/world-africa-24577711. Accessed 4th August 2020.

197. Kenya bans child adoption by foreign nationals (Thursday, September 12, 2019). Available Online: https://nation.africa/kenya/news/kenya-bans-child-adoption-by-foreign-nationals-202946

198. Kenya refugee response plan for South Sudanese, January 2019-December 2020. Available online: https://reliefweb.int/report/kenya/kenya-refugee-response-plan-south-sudanese-january-2019-december-2020. Accessed on 10th July 2020.

199. Opportunities to make money to survive have all but disappeared. Available online: https://insight.

wfp.org/covid-19-will-almost-double-people-in-acute-hunger-by-end-of-2020-59df0c4a8072 . Accessed 27th August 2020.

200. Risk of hunger pandemic as coronavirus set to almost double acute hunger by end of 2020. Available online : https://insight.wfp.org/covid-19-will-almost-double-people-in-acute-hunger-by-end-of-2020-59df0c4a8072. Accessed 27th August 2020.

201. Rwanda 2017 HIV country report. Available online : https://www.unaids.org/sites/default/files/country/documents/RWA_2017_countryreport.pdf. Accessed 10th July 2020.

202. Save the Children's response to the Covid-19 pandemic in Kenya. Available online: https://kenya.savethechildren.net/what-we-do/our-response-covid-19. Accessed 27th August 2020.

203. Security Council issues presidential statement calling for greater efforts to help Africa fight terrorism as delegates denounce 'insufficient' current approaches. Available online: https://www.un.org/press/en/2020/sc14140.doc.htm . Accessed 15th August 2020.

204. Tanzania becomes the first country in East Africa, opening schools and not enforcing lockdown in cities, despite criticism by Kizito Makoye on 29th June 2020. Available online: https://www.aa.com.tr/en/africa/tanzania-to-reopen-schools-after-3-month-closure/1878753. Accessed 26th August 2020.

205. Time has come to reopen schools in South Sudan: -Children are better protected in school. Available online: https://en.unesco.org/news/time-has-come-reopen-schools-south-sudan-children-are-better-protected-school. Accessed 27th August 2020.

206. Triple helix: The Dusit hotel attack and the historical evolution of the Jihadi threat July 2019, volume 12, issue 6. Available online: https://ctc.usma.edu/east-africas-terrorist-triple-helix-dusit-hotel-attack-historical-evolution-jihadi-threat/ . Accessed 4th August 2020.

207. Uganda brief poverty assessment. Available online: https://www.worldbank.org/en/country/uganda/brief/uganda-poverty-assessment-2016-fact-sheet]. Accessed 8th August 2020.

208. Uganda, GINI index World Bank estimate 2016. Available online: https://www.indexmundi.com/facts/uganda/indicator/SI.POV.GINI. Accessed 8th September 2020.

209. UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 7 (2005): *implementing child rights in early childhood, 20 September 2006*, CRC/C/GC/7/Rev.1. Available online: http://www.refworld.org/docid/460bc5a62.html. Accessed 1st September 2020

210. UNAIDS 2019, HIV and AIDS in East and Southern Africa regional overview. Available online : https://www.avert.org/professionals/hiv-around-world/sub-saharan-africa. Accessed 10th July 2020.

211. UNHCR submission to Human Rights Council on Uganda universal periodic report 2nd cycle, 26th session. Available online: https://www.refworld.org/pdfid/5a12bd342.pdf. Accessed 31st August 2020.

212. UNICEF, 2019, Birth registration of every child by 2030. Are we on track? Available online: https://data.unicef.org/resources/birth-registration-for-every-child-by-2030/. Accessed 1st September 2020.

213. United Nations Office on Drugs and Crime, 2019, *Children and armed conflict report of the Secretary-General on six grave violations*. Available online: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2020/525&Lang=E&Area=UNDOC; https://childrenandarmedconflict.un.org/where-we-work/south-sudan/ Accessed 19th August 2020.

214. When health crises collide–tackling malaria, COVID-19 and Ebola in Burundi. Available online: https://reliefweb.int/report/burundi/when-health-crises-collide-tackling-malaria-covid-19-and-ebola-burundi. Accessed 27th August 2020.

VIAMBATISHO

Kiambatisho 1: Masharti ya Kurejelea Ripoti ya Hadhi ya Mtoto wa Afrika Mashariki: Maendeleo na Changamoto katika Utekelezaji wa Sera ya Mtoto ya JAM

1. UTANGULIZI

Jumuiya ya Afrika Mashariki (JAM) ni moja wapo ya jamii chache za kiuchumi barani Afrika ambazo zimefanya kazi kikamilifu kukuza na kulinda haki za watoto kati ya Nchi Wanachama sita. Kwa miaka mingi, JAM imechukua hatua kadhaa kuweka mifumo ya kawaida, kuweka miundombinu muhimu ya kutoa mwongozo wa kiufundi kwa Nchi Wanachama, kufuatilia maendeleo na kutoa rasilimali kwa malengo haya.

Mnamo Agosti 2016, Jumuiya ya Afrika Mashariki ilipitisha Sera ya Mtoto kuongoza Nchi Wanachama zinazoangazia kuelekea njia ya sekta nyingi iliyojumuishwa zaidi, na ya mfumo wa haki za watoto za maisha, ulinzi, kuishi na maendeleo. Sera inaweka maeneo kumi ya kipaumbele na mikakati maalumu ya jinsi ya kuifanya sera iweze kutekelezeka. Inalenga kusaidia Nchi Wanachama kuimarisha ushirikiano katika maeneo yote ya sera, ikiwa ni pamoja na elimu, afya na maendeleo ya kijamii na pia kuoanisha ushirikiano wa nchi nzima na uratibu wa maswala ya kitaifa. Pia, inaelekeza Sekretarieti ya JAM kukagua utekelezaji wa maendeleo kila baada ya miaka mitano na kutoa fursa kwa Nchi Wanachama kujifunza kutoka kwa uzoefu wa kila mmoja katika kuboresha ufanisi katika kutafsiri sera kwa vitendo.

Ni kutokana na msingi huu ambapo Jukwaa la Sera ya Mtoto wa Afrika (ACPF) na Sekretarieti ya Jumuiya ya Afrika Mashariki, chini ya uongozi wa Idara ya Jinsia na Maendeleo ya Jamii, na kwa msaada wa kifedha wa Shirika la Kimataifa la Save the Children linalenga kumteua mtaalamu huru ambaye atatekeleza mapitio ya kina ya maendeleo na matokeo yaliyopatikana katika ngazi ya Nchi Wanachama na kikanda.

2. LENGO LA UTAFITI

Lengo la utafiti huu ni kufanya tathmini ya uchambuzi wa maendeleo ya Nchi Wanachama katika kuoanisha na kutekeleza Sera ya Watoto ya JAM katika kiwango cha kitaifa, na kuonyesha matokeo bora kwa watoto kwa kuegemea maeneo kumi ya kipaumbele katika Sera. Kwa kufuatilia maendeleo kwa utaratibu tangu haki za watoto zilipoingizwa katika Sera ya Watoto ya JAM, utafiti huu utasaidia kutathmini hali ya utambuzi wa haki za watoto katika JAM na kukuza uwajibikaji katika ngazi ya Nchi Wanachama. Ripoti ya utafiti itawezesha Nchi Wanachama na JAM kutathmini uzingatiaji na utekelezaji wa Sera ya Watoto. Itasaidia pia Nchi Wanachama kuchora data ya msingi juu ya athari kubwa janga la UVIKO-19 kwa ustawi wa jumla wa watoto.

Malengo mahususi ni pamoja na:

i. Kuchunguza juhudi za Nchi Wanachama za kuoanisha mifumo ya kitaifa ya sheria na sera (sheria, sera, mikakati na mpango wa utekelezaji) ya kukuza na kulinda haki na ustawi wa watoto na Sera ya Watoto ya JAM na mifumo inayolingana tangu 2016;

ii. Kutathmini juhudi za kutekeleza mifumo ya kisheria, sera na kanuni kupitia ugawaji wa bajeti, uanzishaji na / au uimarishaji wa miundo / mifumo ya utekelezaji na upelekaji wa nguvukazi maalumu, mipango na huduma, tangu 2016;

iii. Kuchunguza mifumo na mipangilio iliyopo inayowezesha ushirikiano, uratibu na ujifunzaji juu ya utekelezaji wa Sera ya Watoto ya JAM;

iv. Kuchunguza kiwango cha kusambaza shughuli za utekelezaji wa Sera ya Watoto ya 2016 na mifumo mingine ya sera wakati wa mikutano ya Baraza la Jumuiya ya Afrika Mashariki;

v. Kuchunguza mafanikio na mapungufu ya mfumo wa sera ya kikanda katika kushughulikia ahadi za kimataifa kuhusu haki za watoto.

vi. Kuangalia kiwango cha usumbufu na athari ya janga la UVIKO-19 kwa watoto na uwezo wa Nchi Wanachama wa kukabiliana nalo; na

vii. Kutambua maeneo ya kila Nchi Mwanachama na Sekretarieti ya JAM kushughulikia kwa kuzingatia uchambuzi, ili kuharakisha utekelezaji wa Sera ya Watoto na nyaraka za sera zinazoambatana nayo.

3. MBINU NA UPEO WA TATHMINI

Utafiti huu utafanywa kwa kutumia mbinu mchanganyiko, ikijumuisha uhakiki wa matini zilizopo na ukusanyaji wa data ya msingi kupitia mawasiliano na wataalamu ili kunasa taarifa ya mchakato na matokeo kuhusu utekelezaji wa Sera ya Watoto ya JAM katika sekta na wadau wengine.

Upeo na kina cha ukusanyaji na uchambuzi wa data utaongozwa na kufuata muundo wa Tathmini ya Ufuatiliaji na Mfumo wa Kuripoti wa Jumuiya ya Afrika Mashariki. Badala ya kukusanya ushahidi wa nchi tu, ripoti hiyo inatarajiwa kuwa ya uchambuzi ambapo taarifa mahususi ya nchi itakusanywa kupitia ukaguzi wa matini na mahojiano yatachambuliwa na kutengenezwa na muktadha sahihi.

Mapitio ya kupitia matini na ukusanyaji wa data ya msingi pamoja na uchambuzi wa kina utashughulikia maswala yafuatayo kuhusu vipimo anuwai vya haki za watoto kwa kuzingatia zaidi maeneo ya kipaumbele katika Sera ya Watoto:

- Muktadha na mwenendo (kijamii, kiuchumi, kisiasa, idadi ya watu; katika Nchi Wanachama, ngazi za kikanda, bara na kimataifa) ambavyo viliathiri na vinaendelea kuathiri uendelezaji mzuri wa haki za watoto katika Nchi Wanachama na viwango vya kikanda;
- Sera, sheria, mikakati na mipango ya utekelezaji;
- Mifumo ya Usimamizi wa Taarifa ya Kitaifa na Mkoa ili kuarifu upangaji, uboreshaji na kufuatilia maendeleo.
- Mipangilio ya taasisi / miundo na uwezo wa mifumo ya kiwango cha kikanda kwa utekelezaji mipakani, ushirikiano na uwajibikaji.
- Programu za utoaji wa huduma za kukuza, kuishi, kinga na mwitikio ili kufikia ahadi za sera;
- Kuwepo kwa mifumo ya uwajibikaji wa kifedha, kiufundi na miundombinu katika sekta zote;
- Kuwepo kwa hatua za kisekta na utaratibu wa uratibu;
- Utayari wa Jumuiya ya Afrika Mashariki na Nchi Wanachama kukabiliana na dharura haswa kupunguza athari za UVIKO-19 katika haki na ustawi wa watoto katika jumuiya;
- Jitihada za wadau wasio wa serikali, pamoja na CSO, UM sekta binafsi na za biashara katika utekelezaji wa Sera.

Mapitio ya Maandishi

Mapitio ya maandishi yatakuwa ya kina, yatakayojumuisha sera na mifumo ya sheria ya kitaifa na kisekta, hatua za kimipango na data za kiutawala za mara kwa mara, ripoti zilizochapishwa na zile ambazo hazijachapishwa, nakala za majarida, ripoti, ripoti za tathmini zinazohusika za wadau wengine, pamoja na UM, UA, JAM na Mashirika yasiyo ya Serikali yanayohusika na ukaguzi wa ushahidi wa takwimu kuhusu utafiti juu ya hali ya haki za watoto katika Nchi Wanachama sita.

3.2 Ukusanyaji wa data za msingi

Sehemu hii ya utafiti itahusisha kuwasilisha dodoso mkondoni ili kukusanya data kutoka kwa wizara za serikali zinazohusika katika Nchi Wanachama. Maswali yataundwa kulingana na Mfumo wa JAM wa Tathmini na Ufuatiliaji na kuripoti kuhusu Haki za Watoto katika Jumuiya ya Afrika Mashariki.

Kama sehemu ya kukusanya data ya msingi, mahojiano na watoa taarifa muhimu pia yatafanywa na maafisa wa serikali na wataalamu husika ili kukusanya maoni yao kuhusu maeneo yaliyopewa kipaumbele katika Sera.

3.3 Uchunguzi Kifani

Tafiti hizo zinabainisha na kuorodhesha mipango / modeli na / au mazoea mazuri ya kuonyesha matokeo yanayoweza kuonekana katika Nchi Wanachama au Sekretarieti ya JAM kwa kuegemea maeneo 10 ya kipaumbele katika Sera.

3.4 Vyanzo vya Taarifa / Data

Sekta na Wizara zifuatazo zitatumika kama vyanzo muhimu vya taarifa na data:

Wizara inayohusika na watoto

Wizara ya Masuala ya JAM

Wizara ya Afya

Wizara ya Elimu

Wizara ya Maendeleo na Ustawi Jamii

Wizara ya Mipango

Wizara ya Fedha

Wizara ya Sheria

Wakala wa Takwimu wa Kitaifa

Bunge

Polisi (Vitengo vya Ulinzi wa Watoto (CPU)

Mashirika / Mitandao ya Kitaifa juu ya ukatili wa kijinsia na / au unyonyaji wa watoto

Mashirika ya UM

Jamii ya Kiraia na Sekta Binafsi

4. MWONGOZO NA UTARATIBU WA MRADI WA UTAFITI

Mradi wa utafiti utaratibiwa na Sekretarieti ya JAM na ACPF. Kikundi cha Kurejerea kutoka Nchi Wanachama pia kitaundwa ili kutoa mwongozo juu ya ubora wa hatua anuwai za mchakato wa utafiti, kukagua ripoti kitaalamu, kutoa ushauri kuhusu uaminifu wa jumla, uthabiti wa ushahidi wa utafiti.

5. LUGHA NA MTINDO

Ripoti ya tathmini itachukua mtindo wa uandishi unaozingatia utetezi. Itakuwa ya msingi wa ushahidi, ukweli na usambazaji na mapendekezo ya wazi kwa Nchi Wanachama na Sekretarieti ya JAM. Ripoti itakuwa na kurasa 80 zikijumuisha jedwali la yaliyomo na marejeleo.

6. UZOEFU NA VIWANGO VINAVYOHITAJIKA

Wagombea lazima watimize vigezo vifuatavyo:

- Uzamili au shahada nyingine ya chuo kikuu katika eneo la haki za watoto / haki za binadamu, sheria, sayansi ya siasa, masomo ya maendeleo au kozi nyingine yoyote yenye uhusiano;
- Angalau miaka 10 ya uzoefu wa kufanya kazi mfululizo na / au kufanya utafiti, maendeleo ya sera na uhakiki katika uwanja wa haki za watoto katika ngazi za mkoa na bara;
- Ujuzi wa stadi za uchambuzi na uwezo wa kutumia mkabala wa uchambuzi wa haki za watoto, utangamano, programu, ufuatiliaji na tathmini katika ngazi za mkoa na bara;
- Uzoefu wa kuonyesha ya kufanya kazi na JAM na mifumo yake;
- Ujuzi mzuri wa haki za watoto kwa upana na ulinzi wa watoto kama dhana, zana na mkakati na uhusiano wake na ulinzi wa haki na kuzitimiza;
- Uzoefu katika kazi kama hizo za kufanya uchambuzi wa haki za watoto haswa katika eneo la Afrika Mashariki;
- Ustadi wa Kiingereza ni lazima wakati ufahamu wa lugha nyingine rasmi za JAM unahitajika sana.

7. JINSI YA KUOMBA

Wagombea wanaovutiwa na wanaokidhi vigezo wanaombwa kutuma mapendekezo yao ya kiufundi na kifedha, kurasa zisizizidi tano, na wasifu kazi isiyozidi kurasa tatu, kwenda kwa: mtayebwa@eachq.org na lishan@africanchildforum.org **kabla ya au Tarehe 10 Mei 2020**. Watakaokidhi vigezo tu ndio tutakaowasiliana nao.

TABLE

Kiambatisho 2: Mfumo wa Ufuatiliaji, Tathmini na Kuripoti kuhusu Haki za Watoto katika JAM (2019).

Eneo la Kipaumbele 1:
Njia ya Kikanda ya kuridhia, uasilishaji na utekelezaji wa vyombo vya kimataifa kuhusu haki za watoto
Matokeo 1: Kukuza Vyombo vya Kimataifa vya haki za watoto vilivyoridiwa na kuasilishwa kikanda
Kiashiria 1.1: Idadi na "eneo" la mifano ya michakato ya kusawazisha kulingana na viwango vya kimataifa na kikanda
Namna kinavyopimwa: Kiashiria hiki kinapima mkabala wa Nchi Wanachama ili kuhakikisha kwamba zinafuata viwango vya kimataifa na kikanda. Nchi Wanachama zinatathminiwa kama ifuatavyo: 1. Mkabala wa Nchi ya Mwanachama wa kuoanisha unahusisha vigezo vyote vilivyoorodheshwa 2. Mkabala wa Nchi ya Mwanachama wa kuoanisha unahusisha vigezo viwili vilivyoorodheshwa 3. Mkabala wa Nchi ya Mwanachama wa kuoanisha unahusisha kigezo kimoja kati ya vigezo vilivyoorodheshwa 4. Mkabala wa Nchi ya Mwanachama wa kuoanisha haushusishi kigezo hata kimoja kati ya vigezo vilivyoorodheshwa
Eneo la Kipaumbele 2: Kuoanisha sheria na sera za kitaifa kwa Mkataba wa Afrika Mashariki na UNCR na vyombo vingine muhimu vya haki za watoto vya kimataifa
Matokeo 2.1: Sheria zote za kitaifa za Nchi Wanachama zinawiana na vyombo vya kimataifa vya haki za watoto
Kiashiria 2.1.1: Mikataba ya kimataifa na ya kikanda iliyoridhiwa inahusiana na haki za watoto zilizoasilishwa na Nchi Wanachama
Jinsi kinavyopimwa: Kiashiria hiki kinatathmini kiwango cha Nchi Wanachama katika uundaji wa sheria kulingana na ahadi zilizotolewa katika vyombo vya kimataifa. Nchi Washirika zinatathminiwa kama ifuatavyo: 1. Nchi Mwanachama ambayo imeasilisha vyombo 16 vyote vya kikanda na kimataifa 2. Nchi Mwanachama ambayo imeasilisha asilimia 70-99 ya vyombo vilivyoorodheshwa 3. Nchi Mwanachama ambayo imeasilisha asilimia 50-69 ya vyombo vilivyoorodheshwa 4. Nchi Mwanachama ambayo imeasilisha chini ya asilimia 50 ya vyombo vilivyoorodheshwa
Kiashiria 2.1.2: Nchi Wanachama kuridhia vyombo vya haki za binadamu vya kimataifa na vya kikanda vinavyohusiana na haki za watoto.
Jinsi kinavyopimwa: Kiashiria kinapimwa kama asilimia ya vyombo 16 vya kimataifa na kikanda vinavyohusika na vyombo vilivyoorodheshwa chini. Nchi Wanachama wanatathminiwa kama ifuatavyo: 1. Nchi Mwanachama ambayo imeridhia vyombo 16 vyote vya kikanda na kimataifa 2. Nchi Mwanachama ambayo imeridhia asilimia 70-99 ya vyombo vilivyoorodheshwa 3. Nchi Mwanachama ambayo imeridhia asilimia 50-69 ya vyombo vilivyoorodheshwa 4. Nchi Mwanachama ambayo imeridhia chini ya asilimia 50-69 ya vyombo vilivyoorodheshwa
Eneo la Kipaumbele 3: Haki ya Uraia na Utambulisho
Matokeo 3: Mifumo muhimu ya usajili iliyoboreshwa kwa Nchi Wanachama
Kiashiria 3.1: Sera za Kiutendaji, mifumo na michakato ya usajili wa vizazi kwa Nchi Wanachama.
Namna kinavyopimwa: Kiashiria hiki kinapima masuala ya usajili wa vizazi ambao unahusisha watoto katika mazingira hatarishi ikiwa ni pamoja na, watoto wakimbizi, wanaoishi kambini ndani ya nchi, waliotekelezwa, wale ambao hawana uraia. Nchi Wanachama zitatathminiwa kwa kuzingatia vigezo vifuatavyo: 1. Mfumo wa usajili wa vizazi katika Nchi Mwanachama unahusisha vigezo vyote vilivyoorodheshwa 2. Mfumo wa usajili wa vizazi katika Nchi Mwanachama unahusisha vigezo viwili tu kati ya vile vilivyoorodheshwa 3. Mfumo wa usajili wa vizazi katika Nchi Mwanachama unahusisha kigezo kimoja tu kati ya vile vilivyoorodheshwa 4. Mfumo wa usajili wa vizazi katika Nchi Mwanachama hauhusishi kigezo chochote kati ya vile vilivyoorodheshwa
Kiashiria 3.2: Sheria za Kiutendaji, mifumo na michakato ya uraia/ utaifa kwa Nchi Wanachama.

Namna kinavyopimwa: Kiashiria hiki kinapima mausla ya uraia/utaifa zinazohusisha watoto walio katika mazingira magumu. Nchi Wanachama zitatathminiwa kwa kuzingatia vigezo vifuatavyo:

1. Mchakato na mfumo wa uraia/utaifa wa Nchi Mwanachama unazingatia vigezo vyote vilivyoorodheshwa.
2. Mchakato na mfumo wa uraia/utaifa wa Nchi Mwanachama unazingatia vigezo viwili kati ya vile vilivyoorodheshwa
3. Mchakato na mfumo wa uraia/utaifa wa Nchi Mwanachama unazingatia kigezo kimoja kati ya vile vilivyoorodheshwa
4. Mchakato na mfumo wa uraia/utaifa wa Nchi Mwanachama hauzingatii kigezo chote kati ya vile vilivyoorodheshwa

Eneo la Kipaumbele 4: Kushughulikia Masuala ya Kuvuka Mipaka

Matokeo 4: Ukiukaji wa haki za watoto ndani na nje ya mipaka kuzuiwa na kushughulikiwa katika Nchi Wanachama zote.

Kiashiria 4.1:Makubaliano ya Sera za Kikanda na za Kitaifa kuhusu ukiukaji wa haki za watoto yameanzishwa na Nchi Wanachama

Namna kinavyopimwa: Kiashiria hiki kinaegemea muundo wa sera na makubaliano ya kikanda na kitaifa ambayo yanawezakuelekeza uundaji wa sera za taifa zinazoweza kushughulikia masuala ya haki za watoto ndani nan je ya nchi na zile zinazoweza kuendeleza ushirikiano baina ya nchi.

Kwa hivyo, Nchi Wanachama zitatathminiwa kwa kuzingatia vigezo vifuatavyo:

1. Mchakato na mfumo wa Nchi Mwanachama wa kushughulikia ukiukaji wa haki za watoto ndani na nje ya mipaka unazingatia vigezovyote vilivyoorodheshwa.
2. Mchakato na mfumo wa Nchi Mwanachama wa kushughulikia ukiukaji wa haki za watoto ndani na nje ya mipaka unazingatia vigezo viwili kati ya vile vilivyoorodheshwa
3. Mchakato na mfumo wa Nchi Mwanachama wa kushughulikia ukiukaji wa haki za watoto ndani na nje ya mipaka unazingatia kigezo kimoja kati ya vile vilivyoorodheshwa
4. Mchakato na mfumo wa Nchi Mwanachama wa kushughulikia ukiukaji wa haki za watoto ndani na nje ya mipaka hauzingatii kigezo chochote kati ya vile vilivyoorodheshwa.

Eneo la Kipaumbele 5: Kuimarisha mfumo wa kitaifa na jitihada za kijamii za ulinzi wa watoto katika JAM

Matokeo 5: Mifumo na Jitihada za kiutendaji zinazofaa kukabiliana na Ulinzi wa Watoto katika Nchi Wanachama

Kiashiria 5.1: Sera , michakato na mifumo yenye msingi wa kijamii na kifamilia kiatika Nchi Wanachama

Kamna kinavyopimwa: Kiashiria hiki kinapima kiwango cha namna Mifumo ya Ulinzi wa Watoto katika Nchi Wanachama inaendana na Mfumo wa Kikanda wa Kuimarisha Mifumo ya Ulinzi wa Watoto katika JAM. Nchi Wanachama zitatathminiwa kwa kuzingatia vigezo vifuatavyo:

1. Mfumo wa Nchi Mwanachama wa kuimarisha jitihada za Ulinzi wa Watoto unahusisha vigezo vyote vilivyoorodheshwa.
2. Mfumo wa Nchi Mwanachama wa kuimarisha jitihada za Ulinzi wa Watoto unahusisha vigezo viwili tu kati ya vile vilivyoorodheshwa.
3. Mfumo wa Nchi Mwanachama wa kuimarisha jitihada za Ulinzi wa Watoto unahusisha kigezo kimoja tu kati vile vilivyoorodheshwa.
4. Mfumo wa Nchi Mwanachama wa kuimarisha jitihada za Ulinzi wa Watoto hauhusishi kigezo chochote kati ya vyote vilivyoorodheshwa.

Eneo la Kipaumbele 6: Mkabala wa kutoa Elimu, Afya na Ulinzi wa Kijamii bora kwa Watoto

Matokeo 6.1: Sera na Mipango iliyounganishwa katika sekta zote za kijamii ikiwa ni pamoja na elimu, afya, na ulinzi wa kijamii

Kiashiria 6.1.1: Idadi ya Nchi Wanachama ambazo zimeunganisha mipango na sera zinazotetea utekelezaji wa masuala ya kijamii kama vile elimu, afya na ulinzi wa kijamii kwa namna inayotiririka

Namna kinavyopimwa: Kiashiria hiki kinapima juhudi za kiwango cha huduma na programu zinavyounganishwa katika kiwango cha Nchi Wanachamakiwango. Nchi Wanachama zinatathminiwa kwa kuzingatiaZ vigezo vifuatavyo:

1. Sera na programu unganishi za Nchi Mwanachama zimehusisha vigezo vyote vilivyoorodheshwa
2. Sera na programu unganishi za Nchi Mwanachama zimehusisha vigezo viwili tu kati ya vile vilivyoorodheshwa

   viwili tu kati ya vile vilivyoorodheshwa
3. Sera na programu unganishi za Nchi Mwanachama zimehusisha kigezo kimoja tu kati ya vile vilivyoorodheshwa
4. Sera na programu unganishi za Nchi Mwanachama hajiahusisha kigezo chochote

Eneo la Kipaumbele 7: Ulinzi wa Watoto katika mazingira ya dharura.

Matokeo 7: Nchi Wanachama kuanzisha mfumo wa ndani wa kuitikia na kushughulikia migogoro na dharura

Kiashiria 7.1: Baadhi ya Nchi Wanachama zina mifumo ya kutambua na kushhughulikia ulinzi wa watoto dhidi ya aina zote za unyanyasaji, dharura na migogoro iliyokithiri.

Namna Kinavyopimwa: Kiashiria hiki kinatathmini mifumo ya kutambua na kushughulikia migogoro na hali za dharura zinazoathiri watoto katika Nchi Wanachama. Nchi Wanachama zitatathminiwa kulingana na vigezo vifuatavyo:

1. Mfumo wa kutambua na kushughulikia ukiukaji wa haki za watoto katika mazingira ya dharura na migogoro iliyokithiri katika Nchi Wanachama umezingatia vigezo vyote vilivyoorodheshwa.
2. Mfumo wa kutambua na kushughulikia ukiukaji wa haki za watoto katika mazingira ya dharura na migogoro iliyokithiri katika Nchi Wanachama umezingatia vigezo viwili tu kati ya vile vilivyoorodheshwa
3. Mfumo wa kutambua na kushughulikia ukiukaji wa haki za watoto katika mazingira ya dharura na migogoro iliyokithiri katika Nchi Wanachama umezingatia vigezo kimoja tu kati ya vile vilivyoorodheshwa
4. Mfumo wa kutambua na kushughulikia ukiukaji wa haki za watoto katika mazingira ya dharura na migogoro iliyokithiri katika Nchi Wanachama haujazingatia kigezo chochote kati ya vile vilivyoorodheshwa.

Eneo la Kipaumbele 8: Kutafuta huduma na Taasisi za Ustawi wa watoto

Matokeo 8.1: Nchi Wanachama ziongeze kiwango cha rasilimali na uwekezaji katika huduma na taasisi za ustawi wa watoto.

Kiashiria 8.1.1: Kiwango cha mgao wa bajeti na kiasi kinachowekwa kwa taasisi na huduma za ustawi wa watoto

Namna kinavyopimika: Kiashiria kinapimwa dhidi ya mifumo ya sera na sharia zilizopo katika Nchi Wanachama ambazo zinatoa rasilimali za kutosha kushughulikia haki za watoto kitaifa na kikanda. Kwa hivyo, Nchi Wanachama zitatathminiwa kwa kuegemea vigezo vifuatavyo:

1. Nchi Wanachama hugawa rasilimali kwa taasisi na huduma za ustawi wa watoto kwa kuegemea vigezo vyote vilivyoorodheshwa.
2. Nchi Wanachama hugawa rasilimali kwa taasisi na huduma za ustawi wa watoto kwa kuegemea vigezo vigezo viwili tu kati ya vyote vilivyoorodheshwa.
3. Nchi Wanachama hugawa rasilimali kwa taasisi na huduma za ustawi wa watoto kwa kuegemea kigezo kimoja kati ya vyote vilivyoorodheshwa.
4. Nchi Wanachama hugawa rasilimali kwa taasisi na huduma za ustawi wa watoto bila kuegemea kigezo chochote kati ya vyote vilivyoorodheshwa.

Eneo la kipaumbele 9: Mifumo ya kikanda ya kufuatilia, kutathmini na kutoa taarifa kuhusu haki za watoto

Matokeo: Nchi Wanachama hufuatilia, hutathmini na kutoa taarifa kuhusu haki za watoto mara kwa mara

Kiashiria 9.1: Mfumo wa kiutendaji wa kufuatilia, kutathmini na kutoa taarifa kuhusu haki za watoto katika Nchi Wanachama

Namna Kinavyopimwa: Kiashiria hiki kinapimwa dhidi ya mifumo na michakato iliyopo kuhakikisha kwamba kuna ufuatiliaji, tathmini na utoaji taarifa mwafaka kuhusu utekelezaji wa Sera Haki za Watoto ya JAM. Nchi Wanachama zitatathminiwa kwa kuegemea vigezo vifutavyo:

1. Mfumo wa Kikanda wa Ufuatiliaji, Tathmini na Utoaji taarifa kuhusu haki za Watoto katika JAM umezingatia vigezo vyote vilivyoorodheshwa
2. Mfumo wa Kikanda wa Ufuatiliaji, Tathmini na Utoaji taarifa kuhusu haki za Watoto katika JAM umezingatia vigezo viwili kati ya vyote vilivyoorodheshwa.
3. Mfumo wa Kikanda wa Ufuatiliaji, Tathmini na Utoaji taarifa kuhusu haki za Watoto katika JAM umezingatia kigezo kimoja kati ya vyote vilivyoorodheshwa
4. Mfumo wa Kikanda wa Ufuatiliaji, Tathmini na Utoaji taarifa kuhusu haki za Watoto katika JAM haujazingatia kigezo chochote kati ya vyote vilivyoorodheshwa.

Eneo la Kipaumbele 10: Ushiriki wa Watoto

Matokeo: Nchi Wanachama zinakuza ushiriki wa watoto wa maana katika programu zinazoathiri haki zao.

Kiashiria 10.1: Kiwango na usambazaji wa ushiriki wa watoto katika uundaji na mpangilio wa sera katika Nchi Wanachama

Namna kinavyopimwa: Kiashiria kinapima miundo ya sera na kisheria kukuza ushiriki wa watoto na kuwepo kwa mitandao ya watoto. Pia inapima kiwango cha ushiriki wa watoto kimaana katika maendeleo ya sera, sharia na mifumo na programu za mwongozo. Nchi Wanachama zitathminiwa kwa kuegemea vigezo vifuatavyo:

1. Juhudi za Nchi Wanachama kukuza ushiriki wa watoto zimezingatia vigezo vyote vilivyoorodheshwa
    1. Juhudi za Nchi Wanachama kukuza ushiriki wa watoto zimezingatia vigezo vyote vilivyoorodheshwa
    2. Juhudi za Nchi Wanachama kukuza ushiriki wa watoto zimezingatia vigezo viwili kati ya vyote vilivyoorodheshwa
    3. Juhudi za Nchi Wanachama kukuza ushiriki wa watoto zimezingatia kigezo kimoja kati ya vyote vilivyoorodheshwa
    4. Juhudi za Nchi Wanachama kukuza ushiriki wa watoto hazikuzingatia kigezo chochote kati ya vyote vilivyoorodheshwa

Kiambatisho 3: Orodha ya Watoa Taarifa

Jina	Shirika
1. Generose Minami	Setretarieti ya JAM, Arusha
2. Morris Tayebwa	Sekretriati ya JAM, Arusha
3. Stella Ayo-Odongo	African Partnership to End Violence against Children (APEVAC)/African Child Policy Forum (ACPF)
Burundi	
4. Etienne Gashamura	Wizara ya Umoja wa Kitaifa, Masuala ya Kijamii, Haki za Binadamu na Jinsia (Idara ya Masuala ya Watoto na Familia)
5. Aboubakar Akilimali	Mtandao wa Haki za Watoto Burundi
6. Hussein Nduwayo	Mtandao wa Haki za Watoto Burundi
7. Sake Mathieu	ACPDH
8. Ali Bilali	Shirika la Watoto Wanajeshi
Kenya	
9. Marygoretti Mogaka	Mkurugenzi- Baraza la Kitaifa la Huduma za Watoto (Wizara ya Kazi na Ulinzi wa Jamii)
10. Mary Thiong'o	Utetezi na Mawasiliano- Baraza la Kitaifa kwa Huduma za Watoto- Baraza la Huduma za Watoto: Wizara ya Kazi na Ujinzi wa Kijamii Liaison
11. Helen Mudora	Baraza la Kiafrika la Ulinzi wa KijamiiAfrican Platform for Social Protection
12. Anita Nyanjong	Mtandao wa Haki za Watoto wa Afrika Mashariki
13. Fraciah Kagu	Mtandao wa Haki za Watoto wa Afrika Mashariki
14. John Njoka	Chuo Kikuu cha Nairobi
15. Rebecca Theuri	Plan International Kenya
16. Nicholas Ngigi	Plan International MEESA
17. Kennedy Kimani	Save the Children ESARO
18. Lorna Wanjau	Save the Children ESARO
19. Beatrice Gacengo	ECPAT International
Rwanda	
20. Maximilien Rugana	Child Rights Coalition Umwana ku Isonga,
21. Pamella Ingabire	Plan International
Tanzania	
22. Biubwa Ali Mohammed	Wizara ya Kazi, Ajira, watu wazima, wanawake na watoto, Idara yay a Watu wazima na ustawi wa kijamii, Serikali ya Zanzibar
23. Zainab Juma Khamis	Wizara ya kazi, Uwezeshaji wa Watu wazima, Wanawake na Watoto; Mpango, Sera na Utafiti; Serikali ya Zanzibar
24. Mohamed Jabir Makame	Wizara ya kazi, Uwezeshaji wa Watu wazima, Wanawake na Watoto; Mpango, Sera na Utafiti; Serikali ya Zanzibar
25. Ireene Fugara	Bright Jamii Initiative, Tanzania Mainland
26. Michael Marwa	C-SEMA, Tanzania Bara
27. Ayoub Kafyulilo	UNICEF Tanzania
Uganda	
28. Byamukama Michael Ntanda	Chama cha Wafanyakazi wa Kijamii nchini Uganda Mkurugenzi REPSSI, Raisi - NASWU

Nchi Mwanachama	Walioshiriki Mjadala wa Kikundi Mtandaoni
Burundi	1. Generose Minami (JAM) 2. Morris Tayebwa (Mwanajopo) 3. Alfred Dzilankhulani (Mratibu) 4. Yvonne Tagwireyi (Mwanajopo) 5. Sinai Bokanibona (Mwanajopo, Serikali ya Burundi) 6. Mathieu Sake (Mwanajopo) 7. Bilali 8. Franck Bujeje 9. Brigitte Katerekwa 10. Rugondera Yves 11. Michael Marwa 12. Aboubakar Akilimali 13. Lorna Wanjau 14. Anita
Kenya	1. Morris Tayebwa (Mwanajopo) 2. Alfred Dzilankhulani (Mratibu) 3. Yvonne Tagwireyi (Mratibu) 4. Marygorret Mogaka (Mwanajopo, Mkurugenzi wa Huduma za Watoto) 5. Anita 6. Anock Kapira 7. Beni Omillo 8. Brian-Mtoto News 9. Cornel Ogutu 10. Divina James 11. Eliza Meriabe 12. Esther 13. Fraciah 14. George Otieno Barasa 15. John Njoka 16. John Thiga 17. Joseph Gitu 18. Joy Vinta 19. Saba Lishan 20. Retta Getachew 21. Samuel Komu 22. Nkatha Murungi 23. Stephen Ucembe 24. Wanjau Lorna 25. Yunia 26. Caroline Opondo 27. Evelyne Ogolla

Nchi Mwanachama	Walioshiriki Mjadala wa Kikundi Mtandaoni
Rwanda	1. Generose Minami (JAM) 2. Morris Tayebwa (Mwanajopo) 3. Alfred Dzilankhulani (Mratibu) 4. Yvonne Tagwireyi (Mratibu) 5. Lambert Hategekimana 6. Maximilien Ruzigana 7. Marcel Sibomana 8. Jonathan Kirabo
Uganda	1. Generose Minami (JAM) 2. Morris Tayebwa (Mwanajopo) 3. Alfred Dzilankhulani (Mratibu) 4. Yvonne Tagwireyi (Mratibu) 5. Fred Ngabirano (Mwanajopo)– Kamishna wa Huduma za Watoto 6. Ogwang Jane Stella 7. Rodgers Golooba 8. Damon Wamara 9. Sylivia Pimer 10. Tollea Franco 11. Esther
Tanzania	1. Generose Minami (JAM) 2. Morris Tayebwa (Mwanajopo) 3. Alfred Dzilankhulani (Mratibu) 4. Yvonne Tagwireyi (Mratibu) 5. Shilungu Ndaki (Mwanajopo, Naibu Kamishena Ustawi wa Jamii- Haki za watoto na Huduma za Marekebisho) 6. Michael Marwa (, C-SEMA). 7. LINNET AWOR 8. Valence Nkulanga 9. Kristine Yakhama 10. Adam Settenda 11. Eric Guga 12. Frank Makupa

Kiambatisho 4: Fasili ya Hatua za Uasilishaji wa Vyombo vya Kimataifa vya Haki za Watoto.

Hatua	Ufafanuzi
Uhalalishaji (4)	Mchakato wa Vyama vya Serikali kujumuisha sheria za kitaifa kutafakari ahadi katika mikataba iliyoridhiwa kulingana na mfumo wa sheria ya nchi. Utaratibu huu pia hujulikana kama uoanishaji. Katika mfumo wa kisheria wa monist, vyombo vya kimataifa na vya kikanda vilivyoridhiwa hujumuishwa moja kwa moja kuwa sheria kama inavyotolewa na kifungu cha Katiba. Katika mfumo wa sheria za pande mbili vyombo vya kimataifa na vya kikanda vilivyoridhiwa huwa sheria baada ya kutangazwa kwa sheria ya kitaifa ili kutekeleza matumizi yake.
Imeridhiwa (3)	Inafafanua kitendo cha kimataifa ambacho taifa linaonyesha idhini yake kuwa linafungwa kwa mkataba ikiwa wahusika walinuia kuonyesha idhini yao kwa kitendo kama hicho. Ikiwa kuna mikataba ya nchi mbili, uthibitisho unatimizwa kwa kubadilishana vyombo vinavyohitajika. Mikataba ikiwa ni ya pande nyingi, utaratibu wa kawaida ni kukusanya uthibitisho kwa nchi zote na kuzijulisha kuhusu pande zote hizo. Taasisi ya misaada ya kuridhia Inaonyesha wakati unaohitajika kutafuta idhini kwa mkataba katika ngazi ya kitaifa na kutunga sheria inayofaa ili kuasilisha mkataba huo.
Imekubaliwa (2)	Kitendo cha Taifa kukubali fursa ya kuwa mhusika wa mkataba ambao tayari umejadiliwa au kutiwa saini na Mataifa mengine. Kitendo hiki kina athari sawa ya kisheria kama kuridhia. Ukubalifu mara nyingi hutokea baada ya mkataba kuanza kutumika. Katibu Mkuu wa Umoja wa Mataifa, katika kazi yake kama mhazina, pia amekubali kutangazwa kwa mikataba kadhaa kabla ya kuanza kutumika. Masharti ya utokeaji wa ukubalifu na utaratibu unaohusika unategemea vifungu vya mkataba.
Imethibitishwa (1)	Sahihi inayotegemea uridhiaji, Kukubalika au Kuidhinishwa, sahihi haithibitishi idhini ya kufungwa na mkataba. Walakini, ni njia ya uthibitishaji na inaelezea utayari wa taifa linalotia saini kuendelea na mchakato wa kutengeneza mkataba. Saini inawezesha taifa linalotia saini kuendelea na uridhiaji, kukubalika au kuidhinishwa. Pia inaunda jukumu la kujizuia (kifungu 10 na 18, Mkataba wa Vienna juu ya Sheria ya Mikataba ya 1969)
Haijashukilikiwa (0)	Hakuna mchakato wowote hapo juu uliofanywa au ulioanzishwa